

๑๕๔.๓๓๕

๑๕๔.๓๓๕

๑๕๔

การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา
ระหว่าง พ.ศ.2133 – 2231

ปริญญานิพนธ์

ของ

ปิยชาติ สิงห์

๑๕๔.๓๓๕

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2550

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑๕๔.๓๓๕

การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา
ระหว่าง พ.ศ.2133 - 2231

บทคัดย่อ
ของ
ปิยชาติ สิงห์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลัก
สูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
พฤษภาคม 2550

ปิยชาติ สิงห์. (2550). การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ระหว่าง พ.ศ.2133 - 2231. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วงเดือน นาราสัจจ์ , อ.ดร.ธีรวัต ฌ ป้อมเพชร.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ในระหว่างพ.ศ.2133 – 2231 มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาททางการเมือง และการค้า ตลอดจนความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา เพิ่มมากขึ้น

ผลจากการศึกษาพบว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลอย่างมากของปัตตานี และสงขลา ทำให้ทั้งสองเมืองเป็นศูนย์กลางทางการค้าทางทะเล แตกต่างจาก นครศรีธรรมราชที่มีชัยภูมิทางการค้าทางทะเลที่ด้อยกว่า แต่ด้วยอำนาจทางการเมืองปกครองทำให้สามารถรวบรวมสินค้าจากเมืองต่างๆ ที่อยู่รายรอบได้ และเป็นเมืองศูนย์กลางการรวบรวมสินค้า

ปัตตานีมีบทบาททางการเมืองในรูปแบบการสานความสัมพันธ์กับรัฐทางตอนบนและรัฐมลายูด้วยกัน โดยมีจุดประสงค์ในการคานอำนาจระหว่างรัฐ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงให้กับตนเอง ซึ่งต่างจากนครศรีธรรมราชที่มีอำนาจในการควบคุมเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูตอนบน อันเป็นผลจากความเข้มแข็งทางอำนาจที่โดดเด่นขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 และการนำศาสนาเข้าสร้างความชอบธรรมในการปกครอง ส่วนสงขลาที่ก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มมุสลิมชาว ในช่วงต้นยอมอยู่ภายใต้การควบคุมของนครศรีธรรมราช และพยายามสร้างความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา ความรุ่งเรืองทางการเมืองค้าทำให้สงขลาสามารถตั้งตนเป็นอิสระ และพยายามขยายอำนาจทางการเมืองภายหลังการล่มสลายลงของกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นนครศรีธรรมราช โดยการเข้ารุกรานหัวเมืองใกล้เคียง แต่ก็ต้องยุติบทบาทของเมืองลงภายหลังพ่ายแพ้ต่อกรุงศรีอยุธยาในพ.ศ.2223

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยา มากกว่าปัตตานี และสงขลาที่มีลักษณะเป็นหัวเมืองประเทศราชชายขอบ เมื่อการค้าในอ่าวไทยมีความรุ่งเรืองมากขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 22 กรุงศรีอยุธยาจึงเริ่มสนใจเข้าแทรกแซงทางการเมือง เพื่อใช้นครศรีธรรมราชเป็นตัวแทนอำนาจในการควบคุมดูแลหัวเมืองทางใต้ และประสบความสำเร็จในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่อยุธยาที่ต้องแลกกับเหตุการณ์ความวุ่นวายภายในเมือง นครศรีธรรมราชและการแข็งเมืองของปัตตานีตลอดจนการตั้งตนเป็นอิสระของสงขลา

THE ROLES OF PORT CITIES OF PATTANI, NAKHON SI THAMMARAT AND
SONGKHLA, 1590 – 1688 : A COMPARATIVE STUDY

AN ABSTRACT
BY
PIYACHAT SUONGTEE

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Arts Degree in History
at Srinakharinwirot University
May 2007

Piyachat Suongtee. (2007). *The Roles of Port Cities of Pattani, Nakhon Si Thammarat and Songkhla, 1590 – 1688 : A Comparative Study*. Master thesis, M.A.(History). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Asst. Prof. Dr. Wongduen Narasuj, Dr. Dhiravat na Pombejra.

This thesis is a comparative study on the roles of three port cities, Pattani, Nakhon Si Thammarat and Songkhla during the period 1590-1688. The objective of the study is to analyze the political and trading roles of the three port cities and their relationship with Ayutthaya, in order to understand the development and the local history of Pattani, Nakhon si Thammarat and Songkhla better.

The findings showed that The geographical characteristics of Pattani and Songkhla, which highly facilitated a sea trade, made the two cities become a center of sea trade in this area, whereas Nakhon Si Thammarat had a more inferior location but could still gather products from neighboring provinces because of its powerful administration and became a center for collecting products and trade.

Pattani played a political role in connecting the states to the north with the Malay states to balance the power between these states and to maintain internal strength and security; whereas Nakhon Si Thammarat had a power over the upper states of the Malay peninsula due to its strength and success in implementing religion in governing the during late 13th century. Songkhla, which was set up by a group of Javanese Muslims, on the other hand, was under the power of Nakhon Si Thammarat but also tried to establish the relationship with Ayutthaya at the same time. Since it become more prosperous from trade, Songkhla soon declared itself as an independent state and, after the collapse of the local governor of Nakhon Si Thammarat, tried to extend its power by invading the nearby

provinces. However, Songkhla had to end its political role after it surrendered to Ayutthaya in 1680.

Nakhon Si Thammarat had a closer relationship with Ayutthaya more than Pattani and Songkhla which were only marginal tributary states. When the trade in the Gulf of Siam was successful during 17th century, Ayutthaya started interfering in the political role of Nakhon Si Thammarat in order to use it control the southern states. Ayutthaya was successful in controlling Nakhon Si Thammarat in the reign of King Prasatthong, but in return also had to deal with a domestic troubles in Nakhon Si Thammarat and the struggles for autonomy of Pattani and Songkhla.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาเปรียบเทียบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2133 – 2231

ของ

ปิยชาติ สิงห์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

1๓3๕

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)

วันที่ 14 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

๐๐๑๐๗ ม.๕๗๗

.....ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราสัจจ์)

๐.๕

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

๗๗๗

.....ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชมพูนุท นาดีรักษ์)

๐๐๑๐๗ ม.๕๗๗

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วงเดือน นาราสัจจ์)

๐.๕

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร)

๗๗๗

๑๕

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรณงาม เก้าธรรมสาร)

ประกาศคุณูปการ

ก่อนที่การเดินทางครั้งใหม่ของชีวิตกำลังจะเริ่มต้นขึ้น ณ จุดหมายปลายทางของการเรียนปริญญาโทประวัติศาสตร์ ข้าพเจ้าหันหลังแล้วมองย้อนกลับไปยังเส้นทางที่เคยเดินผ่านมา เมื่อนั้นเรื่องราวต่างๆ นานาที่เคยผันผ่านเข้ามาแฉะเวียน ตลอดจนคนอื่นๆ ที่ไม่อื่นไกลอีกมากมายที่เข้ามาช่วยประคับประคองให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ก็หมุนเวียนกลับเข้ามาสู่ดวงตาและความนึกคิดที่กำลังทอดยาวออกไปบนเส้นทางที่เคยก้าวผ่านมานั้น

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วณรัตน์ นาราสัจจ์ และอาจารย์ ดร.ธีรวัฒน์ บ่อมเพชร อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ที่ข้าพเจ้าคงไม่อาจหาสิ่งใดมาทดแทนได้กับสิ่งต่างๆ ซึ่งอาจารย์ทั้ง 2 ท่านมอบให้ทั้ง ความเมตตากรุณา คอยเอาใจใส่ และให้ข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์แก่การทำปริญญานิพนธ์อย่างไม่เคยเหน็ดเหนื่อยต่อลูกศิษย์ที่ไม่ค่อยนำพาคนนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชมพูนุท นาศิริรักษ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์พรณงาม เก้าธรรม ที่ให้ความกรุณาเป็นกรรมสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์ พร้อมกับคำแนะนำที่มีประโยชน์และทำให้ปริญญานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ยงยุทธ ชูแว่น ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะต่างๆ ในการเสนอความก้าวหน้าปริญญานิพนธ์ รองศาสตราจารย์สาคร ช่วยประสิทธิ์ ที่กรุณามอบทุนการศึกษา และคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งคอยให้ความเอาใจใส่และประสาทวิชาความรู้แก่ข้าพเจ้าอยู่เสมอ

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา นุ่นสุข ที่กรุณาให้คำตอบแก่ข้อสงสัยของข้าพเจ้าทุกครั้งโดยเฉพาะในประเด็นของประวัติศาสตร์ภาคใต้ ตลอดจนคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการลงสำรวจพื้นที่ จ.นครศรีธรรมราช รวมทั้งอาจารย์สกรรจ์ จันทรัตน์ ซึ่งให้ความกรุณาและคำแนะนำในการลงสำรวจพื้นที่ จ. สงขลา และขอขอบคุณ คุณสารัท ชลอสันติสกุล แห่งสำนักงานศิลปากรที่ 14 จังหวัดนครศรีธรรมราช สำหรับข้อมูลทางภูมิศาสตร์และโบราณคดีจังหวัดนครศรีธรรมราช

ขอขอบคุณ พี่ฉิม (พรชัย นาคสีทอง) สำหรับน้ำใจที่มีให้แก่กันเสมอมา และช่วยอำนวยความสะดวกในการไปสำรวจพื้นที่ จ. สงขลา ตลอดจน เชฐ (อภิเชฐ กาญจนดิษฐ์) และเซฟ (ศุภการ สิริไพศาล) สำหรับมิตรภาพและความอุ่นใจแก่คนพลัดถิ่นคนนี้

ขอบคุณเพื่อนๆ ผู้เปรียบเสมือนลมใต้ปีกที่คอยเกื้อหนุน ซึ่งหากขาดพวกเขาเหล่านี้แล้วข้าพเจ้าก็ไม่อาจมั่นใจได้เลยว่าจะสามารถก้าวมาถึงจุดนี้ได้หรือไม่ สาม (วัฒนสาสน์ นุ่นสุข) สำหรับน้ำใจและความตั้งใจที่จะนำพาให้เพื่อนคนนี้สามารถเข้ามาก้าวเดินไปในเส้นทางที่ใจรัก พี่สอง (วรรณสิริ นุ่นสุข) พี่สาวที่มากลั่นไปด้วยน้ำใจและคอยดูแลให้อาใจใส่เสมอมา เส็ง (เกรียงไกร วรสารพิทักษ์) ที่ช่วยเป็นธุระในการจัดหาที่พักใน จ.นครศรีธรรมราช ประสิทธิ์ นาคณอม ที่คอย

เป็นเพื่อนในการออกสำรวจพื้นที่บริเวณปากนคร และบริัน (เสรี ช.เจริญชัย) ที่ให้ยืมจักรยานยนต์ เพื่อใช้ในการเดินทางสำรวจพื้นที่ จ.นครศรีธรรมราช รวมทั้งเพื่อนๆ ชาวประวัติศาสตร์ มศว ที่ทำให้ช่วงเวลา 5 ปีที่ผ่านมาเป็นความทรงจำที่งดงามอยู่เสมอยามเมื่อนึกถึงทั้ง ภาษา (ชนภาษา เดชพาวุฒิกุล) ผู้เป็นกำลังหนุนทางความคิดและไม่เคยเบื่อกับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการทำปริญญานิพนธ์เล่มนี้ พี่ชัย (ชัยรัฐ เกาะไพศาลสมบัติ) พี่ชายที่มากล้นด้วยน้ำใจอยู่เสมอ พี่เล็ก (องค์บรรจุน) ที่ช่วยขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับมอญในสังคมไทย ตลอดจน ชาย (กฤษณะ ทองแก้ว) พี่ณัฐ (ณัฐวรรณ พุ่มตียิ่ง) พี่แดง (สุธาริณี วาคาบายาชี) พี่อ้น (กิตตินิพนธ์ สิรินครภูมิ) เดียร์ (กรกช เอี่ยมรัตน์) เสาร์ (นันทาวดี ไทรแก้ว) ที่คอยเป็นกำลังใจช่วยประคับประคองกันในยามที่เหนื่อยล้า และรุ่นพี่รุ่นน้องประวัติศาสตร์ มศว ทุกๆ คน ที่คอยให้กำลังใจในระหว่างการทำปริญญานิพนธ์

ขอบคุณ เก๋ (สิริธร ถาวรวงศา) ที่ช่วยพิสูจน์อักษร รวมทั้งความเป็นห่วงเป็นใยและกำลังใจที่มีให้เสมอมา ซึ่งช่วยให้ช่วงเวลาอันแสนน่าเบื่อหน่ายและท้อแท้ที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำปริญญานิพนธ์นั้นผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

ขอบพระคุณ พี่นิง (สินีนาถ สิงห์ดี) และเจ้าบุง (พอหทัย อภิรัชฎาพร) ที่ช่วยแปลเอกสารภาษาอังกฤษ และ เกม (ปกรณ์ สิงห์ดี) สำหรับความช่วยเหลือเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์กราฟฟิก

ขอกราบขอบพระคุณ พ่อกับแม่ ที่พร่ำบอกอยู่เสมอว่า “การศึกษาเป็นมรดกชั้นเดียวที่ พ่อกับแม่จะมีให้ลูกได้” ลูกคนนี้จะเก็บรักษาและใช้มรดกชั้นนี้อย่างดีที่สุด เพื่อให้ควมค่ากับร่างกายและแรงใจที่พ่อกับแม่ที่คอยสนับสนุนการศึกษาของลูกๆ อย่างไม่เคยหยุดหย่อนเสมอมา

อนึ่งปริญญานิพนธ์เล่มนี้เป็นงานวิจัยทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจังชิ้นแรกของข้าพเจ้า จึงย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อข้อผิดพลาดต่างๆ นานาที่จะเกิดขึ้นได้ ซึ่งข้าพเจ้าขอน้อมรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้นนั้นไว้แต่เพียงผู้เดียว

ปิยชาติ สิงห์ดี

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข
จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	ข
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	ข
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	ฅ
วิธีการศึกษาค้นคว้า	ฅ
แหล่งศึกษาค้นคว้า	ฅ
 1 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา (ก่อนพ.ศ. 2133).....	1
ความสำคัญของคาบสมุทรมลายูต่อการค้าทางทะเล.....	1
ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรมลายู.....	1
เส้นทางการขนส่งสินค้าระหว่างสองฝั่งคาบสมุทร.....	2
พัฒนาการของเมืองที่สำคัญในคาบสมุทรมลายูก่อน พ.ศ.2133.....	5
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองปัตตานี.....	13
ลังกาสุกะ.....	13
การก่อตั้งเมืองปัตตานีและการรับศาสนาอิสลามของปัตตานี.....	15
ความสัมพันธ์กับอยุธยา ก่อน พ.ศ.2133	19
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครศรีธรรมราช.....	22
ตามพรลิงค์.....	22
ราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช.....	24
ความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับรัฐทางเหนือ.....	25
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา.....	29
สทิงพระ.....	29
เมืองพัทลุงที่พะโคะ หรือเมืองพะโคะ.....	31

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าทางทะเลของปัตตานี	
	นครศรีธรรมราช สงขลา (พ.ศ.2133 - 2231).....	34
	ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของปัตตานี	
	นครศรีธรรมราช สงขลา.....	34
	ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของปัตตานี.....	34
	ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของ	
	นครศรีธรรมราช.....	37
	ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของสงขลา.....	40
	การค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	41
	การค้าทางทะเลของปัตตานี.....	41
	การค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราช.....	42
	การค้าทางทะเลของสงขลา.....	46
	การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าทางทะเลของปัตตานี	
	นครศรีธรรมราช สงขลา.....	47
	การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช	
	สงขลา กับ จีน.....	47
	การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานีกับจีน.....	47
	การค้าทางทะเลระหว่างนครศรีธรรมราชกับจีน.....	48
	การค้าทางทะเลระหว่างสงขลา กับ จีน.....	49
	การเปรียบเทียบการค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี	
	นครศรีธรรมราช สงขลา กับ จีน.....	49
	การค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา กับ ญี่ปุ่น.....	51
	การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่น.....	51
	การค้าทางทะเลระหว่างนครศรีธรรมราช	
	และสงขลา กับ ญี่ปุ่น.....	52
	การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี	
	นครศรีธรรมราช สงขลา กับ ญี่ปุ่น.....	56

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช	
สงขลา กับ ฮอลันดา.....	58
การค้าระหว่างปัตตานีกับฮอลันดา.....	59
การค้าระหว่างนครศรีธรรมราชกับฮอลันดา.....	60
การค้าระหว่างสงขลา กับ ฮอลันดา.....	60
การเปรียบเทียบการค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา กับ ฮอลันดา.....	60
การเปรียบเทียบลักษณะการค้าทางทะเล ปัตตานี นครศรีธรรมราช	
สงขลา.....	62
การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าทางทะเลของผู้ปกครอง	
ปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	65
ผลกระทบจากการค้าทางทะเลที่มีต่อปัตตานี นครศรีธรรมราช	
และสงขลา.....	68
การขยายตัวของประชากรและความหลากหลายทางชาติพันธุ์.....	68
การขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกพริกไทย.....	69
ความมั่งคั่งของผู้ปกครอง.....	71
ปัญหาที่มีผลกระทบมาจากความรุ่งเรืองทางการค้า.....	72
การปรากฏขึ้นของชาวต่างชาติในเรื่องเล่า	
ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.....	73
3 การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของเมืองปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา (พ.ศ.2133 - 2231).....	77
การเมืองการปกครองภายในของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	78
การปกครองภายในของปัตตานี.....	78
ราชวงศ์ศรีวังสา.....	78
บทบาททางการเมืองการปกครองของโอรงกายา.....	81
การเมืองภายในปัตตานีกับการเปลี่ยนแปลงจากบุรุษสู่สตรี.....	83

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
การปกครองภายในของนครศรีธรรมราช.....	86
การปกครองนครศรีธรรมราชภายใต้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่น.....	86
การปกครองนครศรีธรรมราชภายใต้การแทรกแซงทางการเมือง และการปกครองของกรุงศรีอยุธยา.....	88
การปกครองภายในของสงขลา.....	90
การปกครองเมืองสงขลาโดยกลุ่มมุสลิมชาว.....	90
บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา.....	93
บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี.....	93
การคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานี	
ก่อนสมัยสุลต่านมันโชร์ซาด์.....	93
การคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานี	
ที่เริ่มต้นขึ้นในสมัยสุลต่านมันโชร์ซาด์.....	93
ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับไทรบุรี.....	94
บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของนครศรีธรรมราช.....	95
การสร้างภาพชอบธรรมทางการเมือง	
ผ่านศาสนาของนครศรีธรรมราช.....	96
อำนาจทางการเมืองของนครศรีธรรมราช.....	97
บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของสงขลา.....	98
การเข้ารุกรานนครศรีธรรมราชและพัทลุง.....	99
การสงครามกับปัตตานี.....	99
การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา.....	101
การเปรียบเทียบสภาพและพัฒนาการของกลุ่มอำนาจปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา.....	101
การเปรียบเทียบระบบการปกครองภายในของปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา.....	102
การเปรียบเทียบลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง	
กับขุนนางของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	103

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองของปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา.....	104
4 การเปรียบเทียบบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี	
นครศรีธรรมราช สงขลา.....	109
พัฒนาการทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยา.....	109
การเมืองของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ.1893 –	
ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 –	
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ).....	109
การเมืองของกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ปลาย	
พุทธศตวรรษที่ 20 - พ.ศ.2133 (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ -	
สมเด็จพระมหินทราธิราช).....	111
การเมืองของกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2133 – 2231	
(สมเด็จพระนเรศวรมหาราช - สมเด็จพระนารายณ์มหาราช).....	114
การเปลี่ยนแปลงท่าทีของกรุงศรีอยุธยาต่อหัวเมืองฝ่ายใต้.....	116
ท่าทีของกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ พ.ศ.1893 – 2133.....	116
ท่าทีของกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ พ.ศ.2133 – 2231.....	119
ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี.....	121
สถานะของหัวเมืองประเทศราช.....	121
ความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา.....	123
ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับนครศรีธรรมราช.....	125
นครศรีธรรมราชกับสถานะหัวเมืองเอกของกรุงศรีอยุธยา.....	125
ความขัดแย้งระหว่างนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยา.....	125
ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสงขลา.....	130
สถานะของสงขลาที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา.....	130
ความขัดแย้งระหว่างสงขลากับกรุงศรีอยุธยา.....	130

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4 (ต่อ)		
	การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี	
	นครศรีธรรมราช สงขลา.....	134
	การเปรียบเทียบการดำเนินความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยา	
	กับปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	134
	การดำเนินความสัมพันธ์กับปัตตานีของกรุงศรีอยุธยา.....	134
	การดำเนินความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชของกรุงศรีอยุธยา.....	136
	การดำเนินความสัมพันธ์กับสงขลาของกรุงศรีอยุธยา.....	139
	การแบ่งกลุ่มลักษณะของการดำเนินความสัมพันธ์	
	ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	141
	สถาบันสงฆ์กับการคานอำนาจทางการเมืองภายใน	
	นครศรีธรรมราชและสงขลาของกรุงศรีอยุธยา.....	142
	สภาพการณ์ของหัวเมือง และหัวเมืองประเทศราชทางใต้ที่ได้รับ	
	ผลกระทบจากการสร้างความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยา.....	145
5	บทสรุป.....	147
	บรรณานุกรม.....	151
	ภาคผนวก.....	168
	ภาคผนวก ก.....	169
	ภาคผนวก ข.....	176
	ประวัติย่อผู้วิจัย.....	202

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 จำนวนเรือบรรณาการของกรุงศรีอยุธยา และมะละกาที่ส่งไปจีน ระหว่างพ.ศ.1912 – 2053.....	9
2 แสดงจำนวนเรือที่เดินทางไปค้าขายกับริวกิวในระหว่าง พ.ศ.1968 – 2113.....	10
3 แสดงจำนวนเรือจากปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ที่เดินทางไปค้าขาย กับญี่ปุ่นระหว่าง พ.ศ.2189 – 2267 จาก Tosen Fusetsu – gaki.....	53
4 แสดงสินค้าภายในเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา.....	62
5 แสดงหัวเมืองชั้นเอก โท ตริ จัตวา ของกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏอยู่ ในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง.....	115
6 แสดงการขยายอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น.....	117

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1	เส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทรมาลายูในสมัยโบราณและฤดูกาลของ ลมมรสุม ตะวันออกเฉียงใต้ – ลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ.....	4
2	แผนที่แสดงการขยายตัวทางการค้าของเอเชียในพุทธศตวรรษ 16 – 20.....	7
3	แผนที่แสดงการแพร่ขยายของศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	18
4	แผนที่แสดงพัฒนาการของชุมชนเมืองรอบทะเลสาบสงขลา เมืองสทิงพระ เมืองพะโคะ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง.....	33
5	แผนที่เมืองปัตตานี.....	35
6	แผนที่อำเภอปัตตานี.....	36
7	แผนที่เมืองนครศรีธรรมราช.....	38
8	ปากนคร.....	39
9	ที่ตั้งของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง.....	40
10	แผนที่แสดงการขยายพื้นที่การเพาะปลูกพริกไทย.....	70
11	แผนที่แสดงศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญในพุทธศตวรรษที่ 21.....	77
12	กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (1).....	177
13	กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (2).....	178
14	กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (3).....	179
15	กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (4).....	180
16	กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (5).....	181
17	วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ. นครศรีธรรมราช (1).....	182
18	วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ. นครศรีธรรมราช (2).....	183
19	ปิ่นใหญ่ V.O.C ที่ตั้งอยู่ในวัดพระบรมธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช (1).....	184
20	ปิ่นใหญ่ V.O.C ที่ตั้งอยู่ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช (2).....	185
21	แท่นตั้งปิ่นใหญ่ V.O.C.....	186
22	ปิ่นใหญ่อำหรับ ตั้งอยู่ในวัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช.....	187
23	ที่ตั้งของปิ่นใหญ่อำหรับ ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช	188

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
24 ปืนใหญ่ที่ตั้งขนาบเสาธงชาติ อยู่ในโรงเรียนวัดนางวงษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช.....	189
25 สมอเรือโบราณ ตั้งประดับขนาบบ้ายชื่อโรงเรียนวัดนางวงษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช (1).....	190
26 สมอเรือโบราณ ตั้งประดับขนาบบ้ายชื่อโรงเรียนวัดนางวงษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช (2).....	191
27 สมอเรือโบราณ ตั้งประดับขนาบบ้ายชื่อโรงเรียนวัดนางวงษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช (3).....	192
28 บริเวณแหลมสนและปากทะเลสาบสงขลา.....	193
29 หัวเขาแดง (1).....	194
30 หัวเขาแดง (2).....	195
31 หัวเขาแดง (3).....	196
32 ปากทะเลสาบสงขลา.....	197
33 ทะเลสาบสงขลาบริเวณหลังหัวเขาแดง.....	198
34 บัอมหัวเขาแดงบริเวณปากทะเลสาบสงขลา.....	199
35 บัอมบนหัวเขาแดง.....	200
36 แนวกำแพงเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง.....	201
37 สุสานของสุลต่านสุลัยมาน.....	202

บทนำ

ภาคใต้ฝั่งตะวันออกของประเทศไทยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบชายฝั่งทะเล¹ ที่มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ครั้งอดีต² บริเวณดังกล่าวยังเป็นส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมาลายูตอนกลางที่อยู่กึ่งกลางระหว่างสองชั่วอารยธรรม คือ จีน และอินเดีย ซึ่งมีการเดินทางแลกเปลี่ยนสินค้ากัน บริเวณนี้จึงเป็นเขตการค้าและจุดพักเรือของบรรดาพ่อค้าและนักเดินทาง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 การค้าทางทะเลบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันออกของไทยมีความเจริญรุ่งเรือง มีชาวตะวันตก และตะวันออกเข้ามาติดต่อกับชาย โดยเฉพาะเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ซึ่งมีพัฒนาการและภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน

ปัตตานี

เมืองปัตตานีหรืออาณาจักรลังกาสุกะในอดีต เริ่มก่อตั้งขึ้นในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 7 - 8³ มีศูนย์กลางการเมืองการปกครองอยู่ที่เมืองโกตามะลิขัย⁴ ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13⁴ โดยช่วงแรกนั้นอาณาจักรลังกาสุกะอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาพุทธ⁵ แต่ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 - 20 เปลี่ยนไปรับอิทธิพลของศาสนาอิสลาม⁶ และย้ายเมืองไปที่บ้านกรือเซะ

¹ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม 1. หน้า 80.

²พริยะ ไกรฤกษ์. (2523). ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. หน้า 8.

³Paul Wheatley. (1961). *The Golden Khersonese*. p. 256.

⁴ชื่อเมืองโกตามะลิขัย ศูนย์กลางของอาณาจักรลังกาสุกะนี้มีผู้รู้สันนิษฐานว่า หมายถึง เมืองหรือพระราชวัง และจากการศึกษาทางด้านโบราณคดี พบว่าอยู่ในเขตอ. ยะรัง จ. ปัตตานี ซึ่งชื่อ ยะรัง ก็มีการสันนิษฐานกันว่าเป็นคำที่แผลงมาจากคำว่า พระราชวัง หรือ โกตามะลิขัยนั่นเอง (ดูรายละเอียดใน อนันต์ วัฒนานิก. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). โกตามะลิขัยเป็นนามเมืองปัตตานีในอดีตหรือนามสถูปสมัยศรีวิชัย. วารสาร รุสมิแล. 8(3) : 65 – 71.)

⁵ครองชัย หัตถา. (2541). ปัตตานี : การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. หน้า 37.

⁶ศรีศักร วัลลิโภดม. (2522, ธันวาคม - มกราคม). ชุมชนโบราณในจังหวัดภาคใต้. เมืองโบราณ. 5(2) : 53 – 55.

⁷ชลีพร พงษ์สุพรรณ. (2542). ปัตตานี : รอยต่อทางวัฒนธรรมและมิติทางความคิด. (เอกสารประกอบการบรรยายโครงการปริทัศน์ประเทศเพื่อนบ้านผ่านมิติภายใน). หน้า 4.

หรือที่เรียกกันว่าหมู่บ้าน ปะตานี¹ เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับชายทะเลและปากแม่น้ำปัตตานีมากกว่าเมืองโกตามะลิชัย² ซึ่งในขณะนั้นแม่น้ำลำคลองที่ใช้ในการติดต่อกับภายนอกเริ่มตื้นเขิน

เมืองท่าปัตตานีโดดเด่นอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 หลักฐานของชาวตะวันตกและตะวันออก ที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาคนี้แสดงให้เห็นว่าเมืองท่าปัตตานีในขณะนั้นรุ่งเรืองอย่างมาก บันทึกของโตเม ปิเรส(Tome Pires) ชาวโปรตุเกสที่พำนักอยู่ที่เมืองมะละกา กล่าวว่าปัตตานีเป็นหนึ่งในเมืองท่าสำคัญของกรุงศรีอยุธยา³ ในพ.ศ.2059 โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้าไปเปิดโรงสินค้าในปัตตานี หลังจากนั้นเพียง 17 ปี มีชาวโปรตุเกสอาศัยอยู่ในปัตตานีประมาณ 300 คน⁴ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นต้นมามีชาวต่างชาติเข้าไปติดต่อค้าขายกับปัตตานีมากขึ้น เช่น ในพ.ศ.2135 ญี่ปุ่นเข้าไปทำการค้ากับปัตตานีอย่างเป็นทางการ⁵ และรายงานชุดไคเฮนไต และกิโก โซเซสุ ระบุว่าในช่วงพ.ศ.พ.ศ.2189 – 2267 มีเรือสำเภาจากปัตตานีไปค้าขายกับญี่ปุ่นรวม 18 ลำ⁶ ส่วนบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (V.O.C.) เข้าไปตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานี ในพ.ศ. 2145⁷ ต่อมาในพ.ศ.2155 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ก็ตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานีด้วยเช่นกัน⁸ สินค้าที่มีความสำคัญของเมืองท่าปัตตานี คือ เครื่องเทศ ของป่า และสินค้าจากดินแดนต่างๆ ทั้งภายในและนอกภูมิภาคที่ใช้ปัตตานีเป็นศูนย์กลางการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้านี้⁹

¹ อิบรอฮิม ซุกรี. (2549). ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปะตานี. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน; และมะหามะซากี เจ๊ะหะ. หน้า 13

² ดำเนียร เลชะกุล. (2541, มกราคม - มีนาคม). ลังกาสู่กะ - ปัตตานี. โลกประวัติศาสตร์. 4(1) : 44.

³ โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเข้ายึดเมืองมะละกาเป็นฐานที่มั่นได้ในปี พ.ศ. 2054

⁴ Tome Pires. (1944). *The Suma Oriental of Tome Pires*. Translated by Armando Cortesao. p. 105.

⁵ สุทธชัย ยัมประเสริฐ. (2545, มกราคม - มิถุนายน). ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและราชอาณาจักรอยุธยา. วารสารยุโรปศึกษา. 10(1) : 84.

⁶ อิบรอฮิม ซุกรี. (2549). เล่มเดิม. หน้า 21.

⁷ อิชิต, โยเนะโอะ. (2518, มกราคม). เอกสารสมัยพุทธศตวรรษที่ 23 ของญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับกรุงสยาม. ผ่องพันธุ์ รัตนภูษิต, ผู้แปล. วารสารศิลปากร. 18(5) : 66-67.

⁸ อิบรอฮิม ซุกรี. (2549). เล่มเดิม. หน้า 23.

⁹ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์, ผู้แปล และ; วินัย พงศ์ศรีเพียร, อธิบายความ. (2528). จดหมายเหตุปีเตอร์ วิลเลียมสัน ฟลอริส (Peter Williamson Floris) : การใช้เอกสารต่างประเทศสอบวินิจัยพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขาเฉพาะรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช/อินทราชา/”ทรงธรรม”(ค.ศ.1610 - 1628). วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 8(1) : 8-9.

¹⁰ ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. หน้า 177.

ทางด้านความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา บัตตานีมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช¹ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองบัตตานี เป็นไปตามสถานการณ์ทางการเมืองของทั้ง 2 เมือง กล่าวคือ เมื่อใดก็ตามที่ราชธานีอ่อนแอและเมืองบัตตานีมีความแข็งแกร่งก็ตั้งตนเป็น"กบฏ" เช่น ช่วงต้นสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งเกิดเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองภายหลังจากการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม² อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นแล้วตลอดแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับบัตตานีก็ไม่ปรากฏความขัดแย้งต่อกัน

นครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราช มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญคือ ชายฝั่งทะเลมีความยาว³เหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่า มีพัฒนาการมาจากอาณาจักรตามพรลิงค์ (ก่อตั้งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7-8)⁴ ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์⁵ ต่อมาในปลายพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 ตามพรลิงค์เรืองอำนาจขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าจันทรภาณุ ซึ่งเคยยกทัพไปตีเมืองลังกาถึง 2 ครั้ง⁶ (พ.ศ.1790 และ พ.ศ.1813) และนำพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เข้ามาเผยแพร่ในอาณาจักร ทำให้เกิดวัฒนธรรมพราหมณ์ – พุทธขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราช และในสมัยสุโขทัยมีหลักฐานระบุว่า เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองประเทศราชของสุโขทัย⁷

สมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองท่านครศรีธรรมราชมีความเจริญมาก หลังจากโปรตุเกสเข้าไปตั้งโรงสินค้าที่เมืองบัตตานีแล้ว ก็ขยายเข้าไปตั้งโรงสินค้าในเมืองนครศรีธรรมราชด้วย⁸ บันทึกการเดินทางของแฟร์เนา เมนเดส ปินดู (Fernao Mendes Pinto) ชาวโปรตุเกสที่เดินทางเข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราชว่าเป็นเมืองท่าที่มีความมั่งคั่ง มีเรือจากดินแดน

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม. นันทนา วรเนติวงศ์, แปล. ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต). หน้า 55.

² ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 45 - 62.

³ วิเชียร ณ นคร; และคนอื่นๆ. (2521). นครศรีธรรมราช. หน้า 3.

⁴ บัรริชา นุ่นสุข. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 29.

⁵ โครงการอาศรมวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. (2545). ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช. ใน เอกสารเก่าเกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 6.

⁶ พิริยะ ไกรฤกษ์. (2523). เล่มเดิม. หน้า 84-85.

⁷ กรมศิลปากร. (2542). ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (จารึกหลักที่ 1). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 23.

⁸ วิจิตรมาตรา, ขุน. (2516). ประวัติการค้าไทย. หน้า 159.

ต่างๆ เข้ามาค้าขายกันมาก¹ นอกจากนั้นในพ.ศ.2155 บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาก็เข้ามาตั้งสถานีการค้าที่เมืองนครศรีธรรมราชด้วย² เอกสารของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในพ.ศ.2164 กล่าวถึงการขออนุญาตตั้งสถานีการค้าที่เมืองนครศรีธรรมราช³ และสินค้าที่เป็นความต้องการของตลาดต่างประเทศอย่างมาก ได้แก่ ดีบุก และพริกไทย⁴

ด้านความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นั้น ก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองนครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา⁵ แต่ภายหลังการปฏิรูปการปกครองก็ถูกผนวกเข้ามาเป็นหัวเมืองชั้นเอกคู่กับเมืองพิษณุโลก⁶ ตั้งแต่นั้นมาฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชเปรียบเสมือนศูนย์กลางอำนาจของกรุงศรีอยุธยา ในการควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ เช่น ตอนต้นสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้เมืองนครศรีธรรมราชปราบกบฏเมืองปัตตานี⁷ และในพ.ศ. 2222 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้เมืองนครศรีธรรมราชปราบกบฏเมืองสงขลา⁸ นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งขุนนางที่มีความจงรักภักดีไปครองเมืองนครศรีธรรมราช⁹ อย่างไรก็ตามระหว่างสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรุงศรีอยุธยาก็ประสบกับปัญหาในการปกครองเมืองนครศรีธรรมราชอยู่บ้าง เช่น ช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง¹⁰

¹Fernao Mendes Pinto. (1989). *The Travels of Mendes Pinto*. Translated by Rebecca D.Catz. pp. 62-64.

²นันทนา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เอกสารของฮอลันดาสมาชิกกรุงศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 43.

³ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 132-133.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 132 – 140.

⁵กรมศิลปากร. (2542). จุลยุทธการวงศ์ความเรียง(ตอนต้น). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ 1. หน้า 176.

⁶กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537). หน้า 318.

⁷ฟาน ฟลีต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 55 – 57.

⁸ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2513). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2. หน้า 315 -319.

⁹กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 9. หน้า 55.

¹⁰ฟาน ฟลีต. (2546). จดหมายเหตุฟาน ฟลีต. ใน เล่มเดิม. หน้า 317.

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏต่อกรุงศรีอยุธยาในช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีสาเหตุมาจากเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองภายในราชธานีภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

สงขลา

เมืองสงขลาเก่าหรือเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง ก่อตั้งขึ้นเป็นชุมชนทางการค้าในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21¹ โดยกลุ่มโจรสลัดอิสลาม ภายใต้การนำของ ตะโตะ โมกอลลี² แต่ก็ไม่ปรากฏบทบาททางการค้าระหว่างประเทศมากนัก

เมืองสงขลาเริ่มมีบทบาททางการเมือง และการค้าในสมัยพุทธศตวรรษที่ 22 ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีหัวเขาแดงเป็นป้อมปราการทางธรรมชาติ ประกอบกับตั้งอยู่บริเวณปากทะเลสาบสงขลา³ ซึ่งเป็นทางออกทะเล รวมทั้งนโยบายไม่เก็บอากรค่าเรือและสินค้าที่นำเข้ามาเพียงแต่มีของกำนัลต่อตะโตะ โมกอลลีเท่านั้น⁴ เมืองท่าแห่งนี้จึงเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ความรุ่งเรืองของเมืองท่าสงขลาเห็นได้จากการเข้ามาตั้งสถานการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ในพ.ศ.2156⁵ หลังจากนั้นในพ.ศ.2223 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษก็เข้าไปตั้งสถานการค้าที่เมืองสงขลา⁶ สินค้าสำคัญที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่เมืองท่าสงขลา คือ ของป่า เครื่องเทศ ดีบุก⁷

ด้านความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา เมืองสงขลาในฐานะเป็นเมืองประเทศราช แต่เมื่อใดที่มีความเข้มแข็งก็เป็นกบฏต่อกรุงศรีอยุธยา เช่น พ.ศ.2185 ก่อการกบฏสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และยึดเยื้อมาจนถูกปราบลงในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในพ.ศ.2223⁸ ทำให้เมือง

ที่ตั้งของเมืองสงขลาในได้มีการแบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ สมัยแรกเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21-ต้นพุทธศตวรรษที่ 23) สมัยที่ 2 เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน (ตั้งแต่สมัยธนบุรี – รัชกาลที่ 3) และเมืองสงขลาฝั่งบ่อয়ง ซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน โดยได้มีการย้ายจากฝั่งแหลมสนมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเมืองสงขลาขยายตัวจนบริเวณฝั่งแหลมสนไม่สามารถรองรับได้

¹ ยงยุทธ ชูแว่น. (2535). อำนาจทางการเมืองในความสับสนเนื่องบทบาททางการค้าของเมืองสงขลา ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23. ใน สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลา. หน้า 85.

² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 176 - 177.

³ ตะโตะ โมกอลลี ผู้นำกลุ่มโจรสลัดอิสลามนี้ สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มโจรสลัดอิสลามจากเกาะชวาที่ออกอาละวาดอยู่ในคาบสมุทรมลายู และเข้ามาตั้งมั่นที่เมืองสงขลา (ดูรายละเอียดใน สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 29 - 30.)

⁴ สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 14.

⁵ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 176.

⁶ นันทนา วรณดิวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 61 - 63.

⁷ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2513). เล่มเดิม. หน้า 255.

⁸ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 177.

⁹ ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. หน้า 69 - 79.

สงขลาถูกทำลายจนหมดสิ้น หลังจากนั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเคยมีพระประสงค์จะยกเมืองสงขลาให้กับฝรั่งเศส¹ แต่ฝรั่งเศสก็มิได้ให้ความสนใจที่จะเข้าไปครอบครอง และถึงแม้ว่าเมืองสงขลาถูกทำลายลงแล้ว แต่ก็ยังคงมีชุมชนและทำการค้าขายกับต่างเมืองเพียงแต่ไม่เฟื่องฟูดังก่อน²

บทบาทเมืองท่าและความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ระหว่างพ.ศ.2133 – 2231 เบื้องต้นจะเห็นได้ว่าปัตตานีและนครศรีธรรมราช เป็นเมืองท่าที่มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก่อน ส่วนสงขลาเป็นเมืองท่าที่เกิดขึ้นภายหลัง แต่ก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาด้วยลักษณะที่ตั้งและนโยบายส่งเสริมการค้าของผู้ปกครอง สำหรับความสัมพันธ์กับราชธานีของทั้ง 3 เมืองนั้นนครศรีธรรมราช เป็นเมืองท่าที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยามากกว่าทั้งสงขลาและปัตตานี เพราะมีฐานะเป็นหัวเมืองเอกซึ่งเป็นศูนย์อำนาจในการควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ของกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นเมืองนครศรีธรรมราชยังได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธ - พราหมณ์เป็นสำคัญ ขณะที่ปัตตานี และสงขลาได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลามเป็นหลัก

เมืองท่าภาคใต้ฝั่งตะวันออกทั้ง 3 เมืองนี้มีบทบาทร่วมสมัยกันในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษ 23 ซึ่งเป็นสมัยที่การค้าทางทะเลระหว่างประเทศเฟื่องฟูมาก ฉะนั้นการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทเมืองท่าทั้ง 3 แห่ง ทั้งด้านฐานะเมืองท่าและความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา จะทำให้เห็นภาพรวมของการขยายตัวด้านการค้าทางทะเลในสมัยอยุธยาตอนกลางได้ ประกอบกับงานวิจัยในหัวข้อดังกล่าวนี้ยังไม่มีผู้ศึกษาโดยตรง ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาค้นคว้าวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

¹ หอพระสมุดวชิรญาณ. (2467). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาค 1. ใน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพ็ชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) ตจ.. หน้า 220 – 223.

² ยงยุทธ ชูแว่น. (2535). เล่มเดิม. หน้า 99.

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในปัจจุบันยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ระหว่างพ.ศ.2133 – 2231 โดยตรง หากแต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งกล่าวเฉพาะบทบาทของแต่ละเมืองในบางช่วงสมัย และผู้วิจัยสามารถนำมาเป็นส่วนประกอบในการศึกษาค้นคว้าวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

ครองชัย หัตถา. (2541). รายงานการวิจัย ปัตตานี : การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. ปัตตานี: โครงการปัตตานีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

จากการศึกษาพบว่า ปัตตานีมีบทบาททางการค้าและการเมืองการปกครองมาตั้งแต่ครั้งอดีต เพราะทำเลที่ตั้งมีความเหมาะสม โดยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 – 23 ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความรุ่งเรือง มีการเข้ามาติดต่อค้าขายของชาวต่างชาติ และยังเป็นท่าเรือคู่ค้ากับเมืองท่าสุรัต มะละบาร์ กัว และแถบชายฝั่งโคโรมันเดล

พนิดา เอี่ยมสุวรรณ. (2542). ความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ.2325 – 2439. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต(ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร

จากการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบทางการค้าในคาบสมุทรมลายู และการขยายอำนาจของส่วนกลาง ส่งผลให้บทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราชถูกลดอำนาจลงตามนโยบายของส่วนกลาง และถูกเปลี่ยนแปลงสถานะเป็นมณฑลนครศรีธรรมราชภายหลังการปฏิรูปการปกครอง

ผู้วิจัยสามารถนำเนื้อหาบางส่วนของวิทยานิพนธ์เล่มนี้มาเป็นส่วนประกอบของการวิจัย โดยเฉพาะที่กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราชก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

เพ็ญแข พงษ์ศิริบัญญัติ. (2522). นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 - 2439). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

จากการศึกษาพบว่า นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่มีรูปแบบที่แน่นอนขึ้นอยู่กับพระราโชบายของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ความสามารถของเจ้าเมือง และสถานการณ์ในขณะนั้น ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏว่าเริ่มมีการใช้นโยบายปกครองเมืองเหล่านี้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการใช้ระบบการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองสงขลาจึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครศรีธรรมราช

ผู้วิจัยสามารถนำเนื้อหาบางส่วนของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มาประกอบการวิจัยในครั้งนี้โดยเฉพาะที่กล่าวถึงนโยบายการปกครองเมืองสงขลา ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต(ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้): บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. อุดรธานี.

จากการศึกษาพบว่า การค้ากับต่างประเทศและการก่อกำเนิด ทำให้ชุมชนในบริเวณนี้มีความเจริญเติบโตขึ้น โดยที่ทางราชธานีไม่ได้เข้าไปมีบทบาทมากนัก ในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17 กลุ่มอำนาจที่ราชธานีอนุญาตให้เข้าไปมีอิทธิพลในเมืองพัทลุงและสงขลา คือ “กลุ่มเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช” และ “กลุ่มอิสลาม” ซึ่งได้ส่งสมอำนาจจนสามารถท้าทายอำนาจของทางราชธานี จนกระทั่งช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ราชธานีจึงสามารถแผ่ขยายอำนาจเข้าไปใกล้ชิดได้มากขึ้น

สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง. (2532). รายงานการวิจัยการเริ่มต้นและ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. กรุงเทพฯ: โครงการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองสงขลาเก่า กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

จากการศึกษาพบว่า เมืองสงขลาเก่าที่หัวเขาแดงเกิดขึ้นจากการเข้าไปตั้งเมืองของกลุ่มสลัดมุสลิม ประกอบกับลักษณะที่ตั้งส่งเสริมการค้าทางทะเลอย่างมาก ส่งผลให้เมืองสงขลารุ่งเรืองเป็นอย่างมาก และมีความพยายามเป็นอิสระจากอยุธยา หากแต่ถูกกรุงศรีอยุธยาปราบปรามและทำลายลงในที่สุด กระทั่งได้ฟื้นฟูขึ้นใหม่ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 23

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาถึงความเป็นมาและปัจจัยที่มีผลต่อความรุ่งเรืองของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ระหว่างพ.ศ.2133 - 2231
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ระหว่างพ.ศ.2133 – 2231

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลของการวิจัยจะทำให้เข้าใจพัฒนาการของเมืองท่าภาคใต้ฝั่งตะวันออก รวมถึงบทบาทเมืองท่าและระบบความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ระหว่างพ.ศ.2133 – 2231
2. เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

เป็นการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทในฐานะเมืองท่า และความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ระหว่างพ.ศ.2133 – 2231 หรือระหว่างสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้ากับต่างประเทศมาก

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เช่น กฎหมายตราสามดวง และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) เช่น บันทึกของชาวต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งที่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสาร แล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
5. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
6. สถาบันศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
7. สำนักศิลปากรที่ 14 อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
8. สถาบันทักษิณคดีศึกษา จ. สงขลา

บทที่ 1

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา (ก่อนพ.ศ. 2133)

ภาคใต้ของประเทศไทยมีลักษณะทางกายภาพเป็นคาบสมุทรที่ตั้งอยู่ตอนบนของคาบสมุทรมาลายู มีเทือกเขาเป็นแนวยาวผ่านกลางแบ่งภาคใต้ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ภาคใต้ฝั่งตะวันออก (อ่าวไทย) และภาคใต้ฝั่งตะวันตก (อันดามัน) โดยภาคใต้ฝั่งตะวันออกเป็นบริเวณที่มีที่ราบมากกว่าทางด้านฝั่งตะวันตก จึงเป็นผลให้บริเวณนี้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนและปรากฏหลักฐานของชุมชนขนาดใหญ่นับเนื่องแต่โบราณ¹

1. ความสำคัญของคาบสมุทรมาลายูต่อการค้าทางทะเล

1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรมาลายู

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรมาลายูมีความสำคัญต่อการค้าทางทะเลเป็นอย่างมาก ด้วยตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างอารยธรรมทั้ง 2 ของเอเชีย คือ จีน และอินเดีย ซึ่งเป็นคู่ค้าสำคัญที่เดินทางติดต่อค้าขายระหว่างกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากข้อจำกัดของเทคโนโลยีการต่อเรือในสมัยโบราณที่ไม่สามารถต่อเรือให้สามารถเดินทางอ้อมแหลมมลายูได้ ประกอบกับลักษณะการเดินทางที่ต้องอาศัยลมมรสุม² จึงจำเป็นต้องมีสถานที่พักเรือและสินค้า ส่งผลให้บริเวณชุมชนต่างๆ ในคาบสมุทรมาลายูและบริเวณภาคใต้ของไทยในขณะนั้นมีส่วนร่วมในการค้าทางทะเล

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรมาลายูที่ส่งเสริมต่อการค้าทางทะเลในสมัยโบราณนั้น ประเสริฐ วิทยารัตน์ ได้เสนอข้อวิเคราะห์ไว้ดังนี้³

1. ฤดูกาลของลมมรสุม เนื่องจากลมมรสุมมีความสำคัญต่อการเดินเรือในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (พฤษภาคม - กันยายน) ซึ่งเรือจากทางด้านตะวันตกของคาบสมุทรมาลายู เช่น อินเดีย อาหรับ ได้อาศัยเดินเรือเข้ามา และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (ตุลาคม - มกราคม) ก็เป็นลมที่เรือจากทางตะวันออกของคาบสมุทรมาลายู เช่น จีน ใช้เดินทางเข้ามาบริเวณนี้ ในทางกลับกันลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลมที่เรือจากทางฝั่งตะวันตกใช้เดินทางกลับ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เป็นลมที่เรือจากทางฝั่งตะวันออกใช้เดินทางกลับ ด้วย

¹ ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม 1. หน้า 79.

² เอิบเปรม วัชรางกูล. (2544). ประวัติศาสตร์การพาณิชย์นาวีไทย. หน้า 20 – 22.

³ ประเสริฐ วิทยารัตน์. (2528). สภาพภูมิศาสตร์ของคาบสมุทรสทิงพระ. ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. หน้า 15 – 16.

เหตุนี้ในแต่ละปีพ่อค้าจากทั้งสองฝั่งจึงไม่มีโอกาสแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยตรง ทำให้ต้องมีสถานที่พักสินค้าซึ่งส่งผลให้คาบสมุทรมลายูเข้ามามีบทบาทรองรับข้อจำกัดส่วนนี้

2. เทคโนโลยีในการต่อเรือไม่ก้าวหน้ามากพอที่เรือจะเดินทางระยะไกลๆ ได้ ดังนั้นเมื่อเดินทางเข้ามาถึงคาบสมุทรมลายูแล้ว จึงต้องพักซ่อมแซมเรือ และรอลมมรสุมเพื่อเดินทางกลับ

3. ลักษณะทางภูมิศาสตร์บังคับให้นักเดินเรือต้องเข้ามาตอนกลางของคาบสมุทรมลายู เพราะหากแล่นเรือลงใต้มากเกินไปในแนวละติจูดที่ 5 เรือจะเข้าสู่บริเวณ ดอลดรัม คือบริเวณลมสงบคลื่นลมไม่แน่นอน เป็นผลให้ต้องเดินเรือเข้ามาบริเวณตอนกลางของคาบสมุทรมลายู

อนึ่งลักษณะภูมิศาสตร์ของบริเวณภาคใต้ ที่มีภูมิอากาศร้อนชื้นทำให้มีพืชพรรณธรรมชาติจำพวก เครื่องเทศ ของป่า และแร่ธาตุ อยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบกับผลผลิตจากดินแดนตอนในอื่นๆ ซึ่งเป็นสินค้าที่มีความต้องการในตลาดภายนอก จึงชักจูงให้พ่อค้าเข้ามาติดต่อซื้อ - ขาย

1.2 เส้นทางขนส่งสินค้าระหว่างสองฝั่งคาบสมุทร

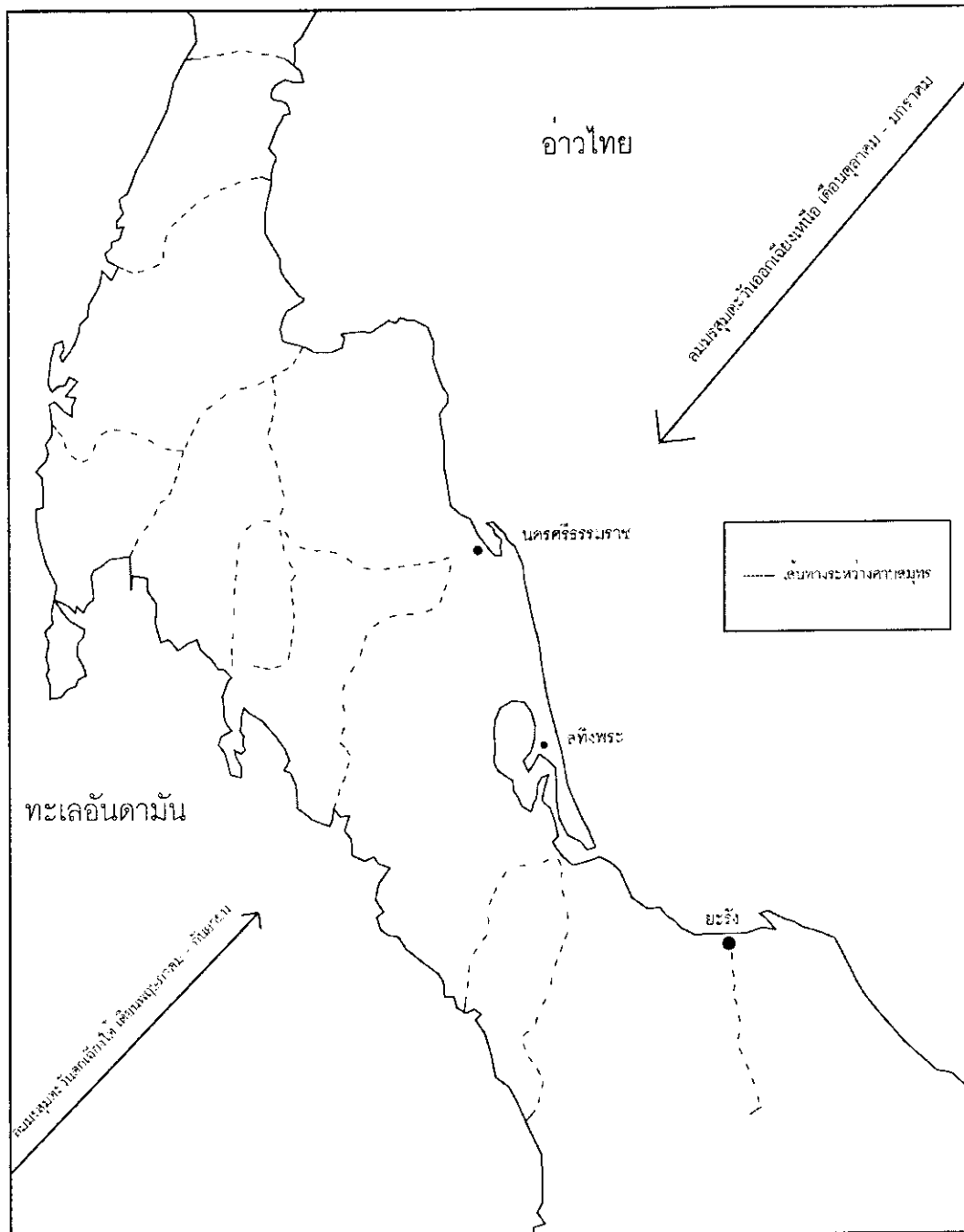
นอกจากลักษณะทางกายภาพของคาบสมุทรมลายูที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกประการที่ส่งเสริมต่อการค้าทางทะเลในบริเวณนี้ คือ เส้นทางขนส่งสินค้าบนคาบสมุทรระหว่างภาคใต้ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก ซึ่งปรากฏเส้นทางขนส่งสินค้าสมัยโบราณทั้งทางบก และทางน้ำดังนี้

เครื่องเทศ ได้แก่ กระวาน ขิง ข่า ขมิ้น กระชาย พริกไทย ฯลฯ ของป่า ได้แก่ กายาน กฤษณา ฝาง นอแรด ยางไม้ ชัน ฯลฯ แร่ธาตุ ที่มีการพบอยู่มากในภาคใต้ ได้แก่ ดีบุก ทองคำ เป็นต้น (โปรดดูรายละเอียด ฟลิต, ฟาน. (2546). *รวมบันทึกประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาของ ฟาน ฟลิต (วัน วลิต)*. แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์; และวนาศรี สามนเสน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. ;วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2528). *ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ*. นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ; Yoneo Ishii. (1998). *The Junk Trade from Southeast Asia : Translations from the Tosen Fusetsu – gaki 1674 – 1723*. Singapore: Institute of Southeast Asia Studies. ; Tome Pires. (1944). *The Suma Oriental of Tome Pires*. Translated by Armando Cortesao. London: The Hakluyt Society.)

1. เส้นทางช่องสิงขร เป็นการขนส่งสินค้าข้ามเทือกเขาตะนาวศรี บริเวณจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในปัจจุบัน
2. เส้นทางคอคอดกระ เป็นการขนส่งสินค้าล่องทางแม่น้ำกระบุรี บริเวณ จ. ระนอง ฝั่งตะวันตกมายังฝั่งตะวันออกที่จังหวัดชุมพร
3. เส้นทางราชกรูด – หลังสวน เป็นการขนส่งสินค้าล่องแม่น้ำราชกรูด จ.ระนอง ไปที่อ.หลังสวน จ.ชุมพร
4. เส้นทางตะกั่วป่า – อ่าวบ้านดอน เป็นการขนส่งสินค้าโดยการล่องแม่น้ำตะกั่วป่า จ.พังงา ฝั่งตะวันตก ขนสินค้าขึ้นบกข้ามเขาสทมาลงคลองสก ล่องจากคลองสกไปบรรจบแม่น้ำพุมดวง และจึงออกฝั่งตะวันออกที่อ่าวบ้านดอน
5. เส้นทางตะกั่วป่า - นครศรีธรรมราช เป็นการขนส่งสินค้าเส้นทางเดียวกันกับสายตะกั่วป่า – บ้านดอน เพียงแต่แยกเข้าแม่น้ำหลวงช่วงที่บรรจบกับแม่น้ำพุมดวง แล้วล่องออกทางด้านฝั่งตะวันออกที่อ่าวนครศรีธรรมราช
6. เส้นทางปากคลองลาว – อ่าวบ้านดอน เป็นการขนส่งสินค้าจากฝั่งตะวันตกที่คลองลาว จ.กระบี่ แล้วไปออกฝั่งตะวันออกที่อ่าวบ้านดอนทาง
7. เส้นทางปะกาไสย – อ่าวบ้านดอน เป็นการขนส่งสินค้าจากคลองปะกาไสย จ. กระบี่ ไปออกฝั่งตะวันออกที่อ่าวบ้านดอนทางแม่น้ำหลวง
8. เส้นทางปะกาไสย – นครศรีธรรมราช เป็นการขนส่งสินค้าเส้นทางเดียวกับสายปะกาไสยอ่าวบ้านดอน แต่ล่องเรือตามแม่น้ำหลวงไปออกทางด้านเมืองนครศรีธรรมราช
9. เส้นทางท่อม – อ่าวบ้านดอน เป็นการขนส่งสินค้าจากคลองท่อม จ.กระบี่ ไปออกฝั่งตะวันออกที่อ่าวบ้านดอน
10. เส้นทางกันตัง – นครศรีธรรมราช เป็นการขนส่งสินค้าทางบกจากปากน้ำกันตัง จ.ตรัง ไปออกฝั่งตะวันออกที่นครศรีธรรมราช
11. เส้นทางไทรบุรี – สงขลา เป็นการขนส่งสินค้าทางบกโดยเริ่มต้นจากไทรบุรี หรือรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน ไปออกฝั่งตะวันออกที่สงขลา¹
12. เส้นทางไทรบุรี – ปัตตานี เป็นการขนส่งสินค้าล่องแม่น้ำปัตตานี ไปออกฝั่งตะวันตกที่ไทรบุรี หรือเปรัก²

¹ ปรีชา นุ่นสุข. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 367 – 369.

² เหยียน ฉงเฉา. (2532,มกราคม - เมษายน). ที่ตั้งของลังกาสุกะตามทัศนะทางภูมิศาสตร์. แปลโดย อนันต์ โอภาษ. รุสมิแล. 12(2) : 31.

ภาพประกอบ 1 เส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทรในยุคโบราณ และฤดูกาลของลมมรสุม
ตะวันตกเฉียงใต้ – ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่มา : สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนากาทาง
ประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 9.

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลและทางบกดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ชุมชนในภาคใต้บริเวณที่มีการติดต่อค้าขายจากภายนอก และได้รับอิทธิพลทางศาสนาวัฒนธรรมจากกลุ่มชนชาติต่างๆ ที่เดินทางเข้ามา เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ มีอิทธิพลอย่างมากต่อการจัดระบบการเมืองการปกครอง จนทำให้ชุมชนบางแห่งสามารถสร้างฐานอำนาจทางการเมืองการปกครอง และพัฒนาการไปสู่การเป็นเมือง หรือ อาณาจักรขนาดใหญ่

1.3 พัฒนาการของเมืองท่าที่สำคัญในคาบสมุทรมลายู ก่อน พ.ศ.2133

การล่มสลายของศรีวิชัย ในพ.ศ.1568 ทำให้รูปแบบของการค้าทางทะเลในลักษณะของการเป็นสหพันธรัฐทางการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุติลง ซึ่งต่อจากนั้นรูปแบบทางการค้าและพัฒนารูปแบบของเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากการรวมกลุ่มเป็นสหพันธรัฐ ไปสู่เมืองท่าที่พัฒนาการในการเป็นศูนย์กลางการปกครองของตนเอง และมีการขยายอำนาจทางการเมืองการปกครองของตนเองออกไปในเมืองใกล้เคียงหรือตอนใน เพื่อรวบรวมผู้คนและ

ระบบการเมืองการปกครองภายใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ คือ มณฑล ที่มีแนวความคิดในการปกครองว่าผู้ปกครองมีสถานะเป็นสมมติเทพ และการแบ่งการปกครองเมืองภายใต้อำนาจออกเป็นลักษณะของจักรวาลของศาสนาพราหมณ์ที่มีเขาพระสุเมธเป็นศูนย์กลางจักรวาล ซึ่งราชธานีก็เปรียบเสมือนเขาพระสุเมธและเมืองต่างๆ อยู่รายล้อม (โปรดดูรายละเอียด ไฮน์ - เกลดิน, ร็อบเบิร์ต. (2525, เมษายน - กันยายน). แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 6(1) : 1 – 21.)

ศรีวิชัยเป็นอาณาจักรที่มีลักษณะของการเป็นสหพันธรัฐทางการค้าภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องอำนาจอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 ซึ่งความรุ่งเรืองทางการค้าทางทะเลของศรีวิชัยมีปัจจัยสำคัญจากการที่เป็นสหพันธรัฐที่มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ทางการค้าภายในภูมิภาค ทำให้ศรีวิชัยสามารถควบคุมการค้าทางทะเลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะการควบคุมช่องแคบมะละกา ที่เป็นเส้นทางการเดินเรือสำคัญในการเชื่อมต่อกันระหว่างตะวันออกและตะวันตก และด้วยเหตุนี้จึงเป็นการยากที่ระบุให้แน่ชัดถึงศูนย์กลางอำนาจของศรีวิชัย จึงมีการสันนิษฐานว่าด้วยลักษณะของการเป็นสหพันธรัฐทำให้ศูนย์กลางของอำนาจมีการโยกย้ายอยู่เสมอในแต่ละช่วงเวลา การล่มสลายลงของศรีวิชัยนั้น เกิดจากการยกทัพเข้าทำลายของพระเจ้าราเชนทรโจปะที่ 1 กษัตริย์แห่งอาณาจักรโจปะในอินเดียใต้ ที่ประสบปัญหาจากระบบการค้าของศรีวิชัยภายในช่องแคบมะละกา

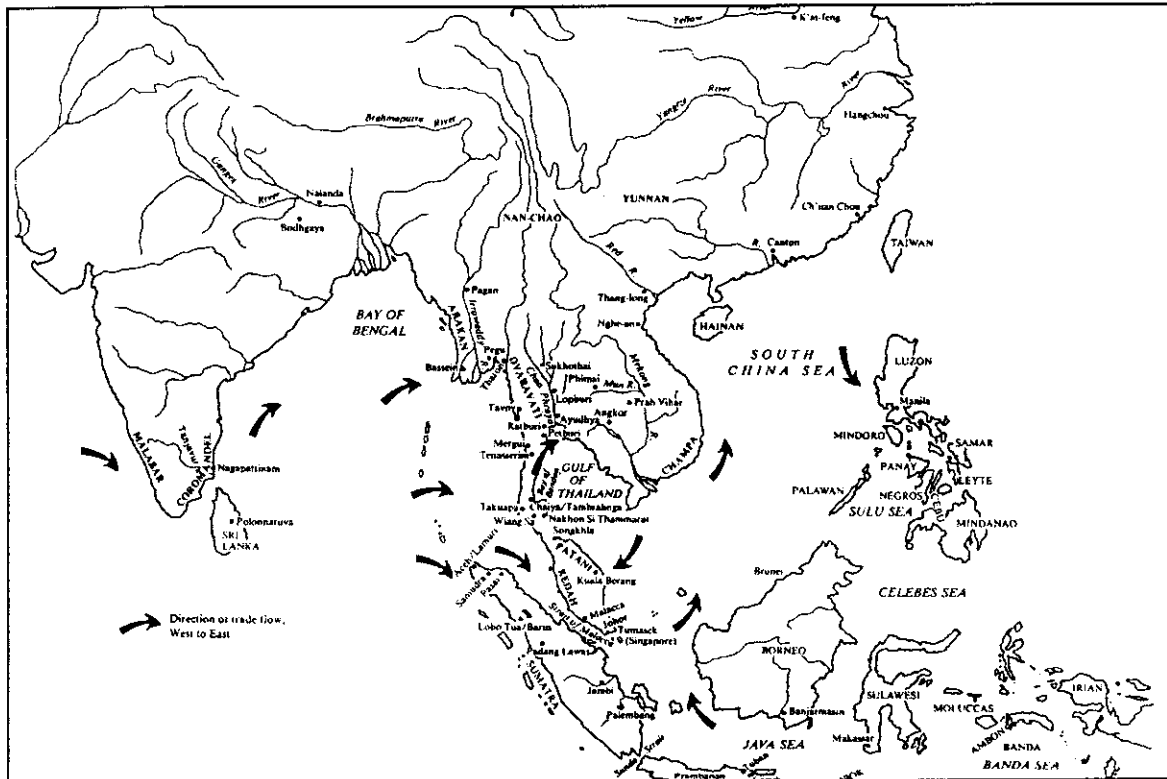
สินค้า¹ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากการขยายตัวทางการค้าเครื่องเทศระหว่างเอเชียกับยุโรป ในพุทธศตวรรษที่ 18 – 20 ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีสินค้าประเภทเครื่องเทศอยู่มาก เป็นที่สนใจของบรรดาพ่อค้าในการเข้ามาซื้อหาสินค้าเพื่อส่งต่อสินค้าไปยุโรป

นอกจากนั้นแล้วตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ.1503 - 1822) เป็นต้นมา จีนได้ให้ความสนใจต่อบ้านเมืองเหล่านี้เพิ่มมากขึ้นอย่างมาก ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการที่เกิดสภาวะแห้งแล้งภายใน และการที่ไม่สามารถจัดเก็บภาษีอากรได้ตามเป้าหมาย ราชสำนักจึงส่งเสริมให้มีการค้าโพ้นทะเลกับดินแดนต่างๆ มากขึ้น ดังเห็นได้จากการมอบตำแหน่งทางราชการ รางวัลต่างๆ แก่บรรดาพ่อค้าเอกชนที่ประสบความสำเร็จในการแสวงหาสินค้าที่ขาดแคลนเข้าประเทศได้ เฉพาะอย่างยิ่งมีการส่งคณะทูตจากเมืองจีนไปยังดินแดนต่างๆ เพื่อชักชวนให้เข้าทำการค้ากับเมืองจีน² โดยเฉพาะในสมัยจักรพรรดิหย่งโล่ (พ.ศ.19456 – 1967) ของราชวงศ์หมิงที่มีการส่งกองเรือของ “เจิ้งเหอ” เข้าเยี่ยมเยือนเมืองท่าต่างในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อแสดงแสนยานุภาพและเรียกรับบรรณาการ จากเมืองท่าต่างๆ เหล่านี้

¹ ยงยุทธ ชูแว่น. (2549). รัฐปัตตานี : ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีตคริสต์ศตวรรษที่ 16 – 18. หน้า 42 – 43.

² ความขยายตัวทางการค้าของเอเชียและยุโรปนั้น มีผลสำคัญมากจากการที่ในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ราชวงศ์มามิลูก (Mameluke) ของอียิปต์สามารถเข้าควบคุมเส้นทางการค้าจากมหาสมุทรอินเดียผ่านไปสู่ทะเลแดง และมีการทำสัญญาทางการค้ากันระหว่างราชวงศ์มามิลูก กับเวนิส เพื่อส่งสินค้าจำพวกเครื่องเทศจากเอเชียไปยังยุโรป ซึ่งทำให้ตลาดของการค้าเครื่องเทศมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

² วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2528). ไทยในสายตาอาคันตุกะจากจีนสมัยอยุธยาตอนต้น (ค.ศ.1349 – ประมาณ 1430) : การวิเคราะห์เอกสารประวัติศาสตร์อยุธยา. ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ. หน้า 2 – 3.

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงการขยายตัวทางการค้าของเอเชียในพุทธศตวรรษ 16 - 20

ที่มา : Kenneth R. Hall. (1985). **Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia.** p. 224.

การค้าทางทะเลของเอเชียและยุโรปที่มีการขยายเพิ่มมากขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 – 20 ได้ส่งผลต่อความเฟื่องฟูทางการค้าภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปด้วย และในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เกิดเขตการค้าทางทะเลที่สำคัญ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 เขต ดังนี้

1. บริเวณอ่าวเบงกอล ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ฝั่งโคโลมัลเดลของอินเดียมายังพม่า สู่คาบสมุทรมลายูฝั่งตะวันตก และเกาะสุมาตราทางตอนเหนือและตะวันตก
2. บริเวณช่องแคบมะละกา
3. บริเวณอ่าวไทย เริ่มจากฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายูไปยังชายฝั่งของเวียดนามตอนใต้
4. บริเวณทะเลชูลู ประกอบด้วยชายฝั่งตะวันตกของเกาะลูซอน มินโดโร เซบู และมินดาเนาของฟิลิปปินส์ รวมถึงบรูไน และทางตอนเหนือของเกาะบอร์เนียว
5. บริเวณทะเลชวา ประกอบไปด้วยเกาะชุนดา โมลุกกะ บันดา ติมอร์ รวมทั้งชายฝั่งตะวันตกของเกาะบอร์เนียว ชวา และชายฝั่งทางตอนใต้ของสุมาตรา¹

การค้าทางทะเลที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในช่วงนี้ทำให้เมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณเขตการค้า กลายเป็นเมืองท่าที่มีพ่อค้าจากต่างแดน หรือพ่อค้าชาวพื้นเมือง และจากดินแดนตอนใน นำสินค้าออกมาค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างกัน และมีพัฒนาการต่อมาเป็นเมืองท่าหรือรัฐการค้าที่มีความสำคัญ เช่น กรุงศรีอยุธยา มะละกา บันทัม อาเจะห์ เป็นต้น

ในบริเวณคาบสมุทรมลายูและทางตอนบนมีเมืองท่าสำคัญ ที่มีบทบาททางการเมืองและการค้าสำคัญ คือ มะละกา และกรุงศรีอยุธยา ซึ่งแสดงบทบาททางการเมืองและการค้าที่ควบคู่กันอยู่เสมอ ดังเห็นได้จากจำนวนเรือบรรณาการที่ส่งไปจีน ดังตาราง

¹ Kenneth R. Hall. (1985). *Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia*. pp. 86 – 89.

เจ้าชายปรเมศวร เป็นเชื้อสายของราชวงศ์ไศเลนทร์ แห่งปาเล็มบัง และได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงของมัชปาหิต แต่ด้วยความผันผวนทางการเมืองในมัชปาหิตทำให้พระองค์ต้องอพยพไปอยู่ที่ตุเมสิก (สิงคโปร์) แต่กรุงศรีอยุธยาได้ร่วมมือกับผู้ปกครองของตุเมสิก ขับไล่เจ้าชายปรเมศวรออกไปจากตุเมสิก เจ้าชายปรเมศวรจึงอพยพโยกย้ายเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านชาวประมงที่มะละกา และต่อมาได้สถาปนาอาณาจักรมะละกาขึ้น ในประมาณพ.ศ.1946 และเป็นรัฐที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า รวมถึงเป็นรัฐต้นแบบสำคัญในการแพร่ขยายลักษณะทางการเมือง การค้า ตลอดจนศาสนาอิสลาม แก่เมืองอื่นๆ ใกล้เคียงในคาบสมุทรมลายูด้วยกัน

ตาราง 1 จำนวนเรือบรรทุกการของกรุงศรีอยุธยา และมะละกาที่ส่งไปจีน ระหว่างพ.ศ.1912 – 2053

พ.ศ.	กรุงศรีอยุธยา	มะละกา
1912 - 1942	33	0
1943 - 1952	11	3
1953 - 1962	6	8
1963 – 1972	10	5
1973 – 1982	4	3
1983 – 1992	9	2
1993 – 2002	2	3
2003 – 2012	1	2
2013 – 2022	4	1
2023 – 2032	3	
2033 – 2042	3	
2043 – 2053	2	2
รวม	88	29

ที่มา : Anthony Reid. (1995). Documenting the Rise and Fall of Ayudhya as a Regional Trade Centre. In **Proceedings for the International Workshop : Ayudhya and Asia**. Kajit Jittasevi, ed. p.6.

จำนวนเรือบรรทุกการดังกล่าวข้างต้น เห็นได้ว่าในช่วงพ.ศ.1912 – 1942 ที่มะละกายังไม่ได้มีก่อตั้งขึ้นนั้น กรุงศรีอยุธยาการส่งเรือบรรทุกการไปจีนมีอยู่สม่ำเสมอเป็นจำนวนถึง 33 ลำ หรือเฉลี่ยแล้วประมาณ 3 ลำต่อปี แต่เมื่อมะละกาได้ก่อตั้งขึ้นในพ.ศ.1946 มะละกาก็เริ่มมีบทบาททางการค้ากับจีนผ่านการส่งเรือบรรทุกการไปจีน ซึ่งเมื่อพิจารณาจำนวนเรือบรรทุกการระหว่างกรุงศรีอยุธยากับมะละกาที่ส่งไปจีน ตั้งแต่พ.ศ.1946 เป็นต้นมาจะพบว่าเมืองท่าทั้งสอง มีจำนวนเรือสินค้าที่คู่กันมาตลอด จนกระทั่งโปรตุเกสสามารถเข้ายึดมะละกาได้ใน พ.ศ.2054

การติดต่อทางบรรณาการระหว่างมะละกากับจีนนั้น นอกจากจุดประสงค์ทางการค้าแล้วยังตั้งอยู่บนจุดประสงค์ทางการเมือง ที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับราชสำนักจีน ดังเห็นได้ว่าในระหว่างพ.ศ.1943 – 1972 ในจำนวนเรือบรรทุกการ 16 ลำ ที่มะละกาส่งไปจีน มีกษัตริย์

ของมะละกาเป็นผู้นำคณะทูตเดินทางไปจีนด้วยตนเองไม่ต่ำกว่า 3 – 4 ครั้ง¹ อนึ่งเจ้าชายปรเมศวรยังขอรับการรองสถานะผู้ปกครองของตนเองจากจักรพรรดิจีน จากการส่งคณะทูตเดินทางไปจีนในพ.ศ.1948 ซึ่งจักรพรรดิจีนได้พระราชทานตำแหน่ง “ราชาแห่งมะละกา” ให้แก่เจ้าชายปรเมศวร²

อย่างไรก็ตามในพ.ศ.2054 ที่โปรตุเกสส่งกำลังเข้าโจมตีและสามารถเข้ายึดมะละกาไว้ได้ ก็ได้ทำให้บทบาททางการค้าของมะละกาลดลง ดังเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการค้าของมะละกาได้จากจำนวนเรือที่เดินทางไปค้าขายกับบริวาร ดังต่อไปนี้

ตาราง 2 แสดงจำนวนเรือที่เดินทางไปค้าขายกับบริวารในระหว่าง พ.ศ.1968 – 2113

พ.ศ.	กรุงศรีอยุธยา	มะละกา	ปัตตานี
1968	2		
1969	1		
1970	1		
1971	1		
1972	2		
1973	1		
1974	1		
1975	2		
1976	3		
1977	2		
1978	1		
1979	1		
1980	2		
1981	2		
1982	1		
1983			
1984			
1985	1		

¹ แอนโทนี รีด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เล่ม 2 : การขยายตัวและวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. หน้า 231.

² สุภัทรทิศ ดิศกุล, ม.จ. (2535). เล่มเดิม. หน้า 89.

ตาราง 2 (ต่อ)

พ.ศ.	กรุงศรีอยุธยา	มะละกา	ปัตตานี
2004			
2005		1	
2006	2	1	
2007	2	1	
2008		1	
2010		2	
2011		1	
2012	1	2	
2013		2	
2015		2	
2022	1	1	
2023	4	2	
2024	2	1	
2052	2	1	
2053		1	
2054		1	
2055	1	1	
2056	1		
2057	1		
2058	1		1
2059			1
2060	1		
2061	2		
2062			1
2063	1		1
2064	1		
2069	1		1
2072	1		1
2073			1
2076	1		

ตาราง 2 (ต่อ)

พ.ศ.	กรุงศรีอยุธยา	มะละกา	ปัตตานี
2079	1		
2080	1		
2081	1		
2083	1		
2084	1		
2086			1
2088			
2093	1		
2097	1		
2113	1		

ที่มา : Takeshi Hamashita. (1995). Ayudhya – China Relations in the Tribute Trade System through Ryukyu Trade Network. In **Proceedings for the International Workshop : Ayudhya and Asia**. Kajit Jittasevi, ed. pp.58 - 59.

จำนวนเรือที่เดินทางไปค้าขายกับบริวารดังกล่าว เห็นได้ว่ากรุงศรีอยุธยามีการส่งเรือออกไปค้าขายกับบริวารอย่างสม่ำเสมอ และในระหว่างพ.ศ.2005 – 2055 เรือของมะละกาก็เริ่มมีการส่งออกไปค้าขายกับบริวารอย่างสม่ำเสมอเพิ่มมากขึ้น แต่ภายหลัง พ.ศ.2054 ที่มะละกาดตกเป็นของโปรตุเกสแล้ว จำนวนเรือของมะละกาได้ขาดหายไป แต่เรือของปัตตานีได้เริ่มเข้าแทนที่ของมะละกา ซึ่งการล่มสลายของมะละกานั้น ทำให้มีเมืองท่าที่มีความสำคัญเกิดขึ้นใหม่ เช่น ปัตตานี ยะโฮร์ อาเจะห์ ปาเล็มบัง เป็นต้น¹ เนื่องจากมะละกาภายใต้การปกครองของโปรตุเกสนั้น มีนโยบายทางการค้าที่สร้างความขัดข้องหมองใจอย่างมากต่อบรรดาพ่อค้าต่างชาติ เช่น การเก็บภาษีเรือที่เข้าไปทำการค้าในอัตราสูงมาก การบังคับซื้อสินค้าในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาดและบังคับให้รับเงินของโปรตุเกสเป็นสื่อกลางในการค้า² ประกอบกับบทบาทที่แสดงออกอยู่ภายในภูมิภาคของโปรตุเกสก็

¹ แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 231.

² วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2548). กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.2172 - 2310.

เป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก นอกจากนั้นความพยายามเข้าผูกขาดการค้าเครื่องเทศก็ทำให้โปรตุเกสเกิดความขัดแย้งกับกลุ่มพ่อค้าชาวที่เป็นกลุ่มคนกลางสำคัญมาก่อน พ่อค้าเหล่านั้นจึงได้รวมตัวกันเพื่อสร้างเครือข่ายทางการค้ากับกลุ่มพ่อค้าต่างชาติเพื่อดึงพ่อค้าชาวต่างชาติออกมาจากมะละกา หนึ่งในบรรดาเมืองเหล่านั้นโดยเฉพาะเมืองท่าที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายูต่างก็มีการรับเอาระบบทางการค้า และการเมืองจากมะละกา มาใช้ภายในเมือง

การค้าทางทะเลภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เริ่มมีการขยายตัว ในพุทธศตวรรษที่ 18 - 20 เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งมีชาวยุโรปชาติอื่นๆ เดินทางเข้ามาทำการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้บรรยากาศทางการค้าทางทะเลภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเฟื่องฟูอย่างมาก โดยเฉพาะในอ่าวไทย ซึ่งเป็นเขตการค้าสำคัญเขตหนึ่ง เป็นผลให้เมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวไทย ได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของยุคแห่งการค้า และมีการแสดงออกถึงบทบาททางการเมืองและการค้าที่มีความโดดเด่นมากขึ้น ทั้ง ปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

2. ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของปัตตานี

2.1 ลังกาสูกะ

ลังกาสุกะเป็นอาณาจักรโบราณแห่งแรกๆ ในบริเวณคาบสมุทรมลายูที่ปรากฏขึ้นและมีพัฒนาการสืบเนื่องต่อมาเป็นเมืองปัตตานีในสมัยต่อมา

เอกสารโบราณของจีนที่มีการกล่าวถึงกลางหย่าซิว หรือ ลังกาสูกะ เป็นฉบับแรก คือ เอกสารเหลียงซู หรือประวัติศาสตร์ราชวงศ์เหลียงฉบับหอหลวง (เขียนขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 11¹) ซึ่งมีการกล่าวถึง ที่ตั้ง การแต่งกายของชาวเมือง ขุนนาง กษัตริย์ พิธีพรณัฎฐาหาร ความสัมพันธ์ระหว่างลังกาสุกะกับอินเดีย และการส่งทูตไปจีน ความว่า

อาณาจักรกลางหย่าซิวตั้งอยู่ที่ทะเลใต้พรมแดนของอาณาจักรนี้ต้องใช้เวลาการเดินทาง 30 วัน จากตะวันออกไปตะวันตกและ 20 วันจากเหนือไปได้ อยู่ห่างจากกวางโจว 2,400 ลี้ ทั้งอากาศและผลผลิตคล้ายกับของฝูหนาน อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้กฤษณา กำมะถัน และของทำนองนี้ ประเพณีของที่นี่ ผู้ชายและผู้หญิงต่างเปลือยกายท่อนบน ทั้งผมไปด้านหลังและสวมผ้าฝ้ายกานหมาก พระราชาและข้าราชการชั้นสูงใช้ผ้าอุณชีเยคลุมไหล่เข้าไปอีก ใช้เชือกทองคาดเป็นเข็มขัดและใส่ตุ้มหูทอง พวกผู้หญิงพันรอบตัว

บทบาทของโปรตุเกสที่ปรากฏอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังการเข้ายึดครองมะละกาได้แล้ว ทางกรของโปรตุเกสไม่สามารถควบคุมบรรดากำลังพลของตนเองไว้ได้ ซึ่งมักปรากฏว่ามีการปฏิบัติตนนอกเหนือภารกิจที่ได้รับในการฉวยโอกาสเข้าปล้นเมืองต่างๆ ใกล้เคียงอยู่เสมอ (โปรดดูรายละเอียดใน มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริช. (2547). ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16. แปลโดย มธุรส คุมูล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ออร์คิด.)

¹ เหยียน จงเฉา. (2532, มกราคม - เมษายน). เล่มเดิม. หน้า 31.

ด้วยผ้าฝ้ายและแถบอันปักประดับด้วยอัญมณี เมืองของเขามีกำแพงเมืองล้อมรอบ ประตูเมืองมีสองชั้น มีหอคอยและตำหนักต่าง ๆ เมื่อเสด็จออก กษัตริย์ ทรงประทับบนหลังช้าง มีขงทิว แล และกลอง ทรงประทับใต้เศวตฉัตร ทหารองครักษ์ได้รับการแต่งตั้งมาอย่างดี พวกราษฎรเล่าว่า บ้านเมืองของเขาตั้งมานานกว่า 400 ปีแล้ว กษัตริย์ที่ครองราชย์สืบๆ มาอ่อนแอลง แต่ว่าในราชวงศ์ก็มีผู้ทรงคุณธรรมซึ่งประชาชนพากันเข้าหาเมื่อกษัตริย์ทรงทราบเรื่องนี้ ก็เลยให้จับตัวมาคุมขัง แต่โช่ตรวนก็กลับแตกหักโดยไม่ทราบสาเหตุ กษัตริย์ทรงเชื่อว่าเขาผู้นี้เป็นผู้วิเศษจึงไม่กล้าทำร้าย เพียงให้เนรเทศ ดังนั้นเขาจึงหนีไปอินเดีย กษัตริย์แห่งอินเดียพระราชทานพระราชธิดาองค์โตให้สมรสด้วย หลังจากนั้นไม่นานกษัตริย์ของหลวงหยาชิวสวรรคตพวกเสนาบดีจึงได้ไปอัญเชิญเขากลับมาเป็นกษัตริย์ พระองค์ครองราชย์อยู่ 20 กว่าปีก็สวรรคต พระราชโอรสพระนามว่า ผอเจียะต้าเตอ (ภคทัตตะ) ก็ได้ขึ้นครองราชย์สืบมา ในปีที่ 14 แห่งรัชศกเทียนเจียน (1058) พระองค์ได้ส่งทูตชื่ออาเจอเตอ ไปถวายพระราชสาส์นแด่องค์จักรพรรดิ¹

เอกสารเหลียงชูแสดงให้เห็นถึงความเจริญของลังกาสุกะ ได้แก่ ระบบการเมืองการปกครอง การสร้างเมืองที่มีรั้วรอบขอบชิดสำหรับป้องกันภัยจากภายนอก ความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับอินเดีย และการส่งทูตไปจีนเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า อันเป็นธรรมเนียมของการค้าระหว่างอาณาจักรต่างๆ ในภูมิภาคนี้กับจีนในสมัยนั้น

นอกจากนั้นแล้วการศึกษาค้นคว้าของ พอล วีทลีย์ (Paul Wheatley) ได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า ลังกาสูกะ ก่อตั้งขึ้นในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 7² เป็นอย่างน้อย และจาก อิกายัตปัตตานี³ ที่มีการกล่าวถึง “เมืองโกตามะลิขัย”³ (สันนิษฐานว่าตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ในปัจจุบัน) อันเป็นเมืองที่ประทับของราชา จึงคาดว่าเมืองโกตามะลิขัยเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองของอาณาจักรลังกาสุกะ⁴ ประกอบกับมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ

¹วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2543). ดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20. ใน ประวัติศาสตร์ไทย : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร. หน้า 58 – 59.

²Paul Wheatley. (1961). *The Golden Khersonese*. p. 252.

³ขุนศิลปกรรมพิเศษ (แปลก) และขุนศิลปกิจจพิสัย ได้วิเคราะห์ความหมายของ โกตามะลิขัย ว่า แผลงมาจาก โกตามะฮัลลาชา ซึ่งแปลว่า เมือง, พระราชวัง และคำว่า มหาลิขัย เป็นภาษาทมิฬ มีความหมายว่า พระมณเฑียร, ปราสาท หรือที่ประทับของประมุขที่เป็นสตรี (ดูรายละเอียดใน อนันต์ วัฒนานิก. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). โกตามะลิขัยเป็นนามเมืองปัตตานีในอดีตหรือนามสฤปสมัยศรีวิชัย. รุสมิแล. 8(3) : 66 – 67.)

⁴A.Teeuw; and D.K. Wyatt. (1970). *Hikayat Patani : The Story of Patani*. pp. 146 – 148.

⁵ชูลีพร พงษ์สุพัฒน์. (2542). ปัตตานี : รอยต่อทางวัฒนธรรมและมิติทางความคิด. (เอกสารประกอบการบรรยายโครงการปริทัศน์ประเทศเพื่อนบ้านผ่านมิติภายใน). หน้า 4.

ถึงร่องรอยคูน้ำคันดิน สระน้ำ และสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ เช่น ศาสนสถาน ปราสาท¹ อยู่ในบริเวณดังกล่าว

ด้านศาสนาภายในอาณาจักรลังกาสุกะนั้น มีหลักฐานปรากฏทั้งจากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น พระพุทธรูปพระโพธิสัตว์อวโลติเกศวร สถูปจำลองดินเผา และกับเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ถัง ที่กล่าวถึงศาสนาของลังกาสุกะ ความว่า “หลางหยาศีว เดินทางโดยทางทะเลจากเจียวโจว ใช้เวลา 40 วัน ก็ถึงกษัตริย์มีพระนามว่า เอี้ยงสู้อื้อ ประชาชนอยู่อาศัยตามริมน้ำ...มีวัดทางพระพุทธศาสนา และอาศรมนักพรต...”²

เอกสารจีนสมัยโบราณ ประกอบกับหลักฐานโบราณคดีดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธนิกายมหายานที่แผ่ขยายอยู่ภายในอาณาจักรแห่งนี้ก่อนการเปลี่ยนเข้าอิทธิพลของศาสนาอิสลาม³

2.2 การก่อตั้งเมืองและการรับศาสนาอิสลามของปัตตานี

ในพุทธศตวรรษที่ 20 มีการย้ายศูนย์กลางการปกครองของเมืองจากที่ตั้งบริเวณเมืองโกตามะลิชัย เดิมไปยังบริเวณบ้านกรือเซะ ดังที่ปรากฏชื่อเมืองใหม่ว่า ปัตตานี ดารุสสลาม และ *อิกายัตปัตตานี* ได้กล่าวถึงเรื่องการย้ายเมืองในครั้งนั้นมีจุดเริ่มมาจากการที่รายาศรีวังสา เจ้าเมืองโกตามะลิชัยได้ออกล่าสัตว์และได้พบกับเหตุการณ์พิศวง จึงได้มีย้ายเมืองออกไปตั้งใหม่ที่

¹พรทิพย์ พันธโกวิท. (2547). การศึกษาวิเคราะห์โบราณสถานเมืองยะรังศึกษากรณีกลุ่มโบราณสถานบ้านจาละ อ.ยะรัง จ.ปัตตานี. ใน *วันนีของโบราณคดีไทย : การประชุมสัมมนาทางวิชาการโบราณคดีปี 2547*. (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วันนีของโบราณคดีไทย : การประชุมสัมมนาทางวิชาการโบราณคดีปี 2547 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 17 – 18 สิงหาคม พ.ศ. 2547). หน้า 7- 10.

²ประพจน์ สกุลรัตน์เมธี. (2529, กุมภาพันธ์). เอกสารโบราณของจีนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. *รวมบทความประวัติศาสตร์*. (8) : 4.

³พรทิพย์ พันธโกวิท. (2547). เล่มเดิม. หน้า 7-8.

จาก*อิกายัตปัตตานี* กล่าวถึงเหตุการณ์พิศวงที่รายาศรีวังสาได้พบระหว่างการออกล่าสัตว์ คือ การพบกับกระเจงกีสาวที่มีขนาดใหญ่มาก และเมื่อไล่ตามกระเจงกีสาวนั้นกลับหายตัวไปอย่างไร้ร่องรอย และได้พบกับเจ็ดตานี และได้มีการย้ายเมืองไปตั้งในบริเวณที่กระเจงกีสาวนั้นหายไป เรื่องราวดังกล่าวนี้ของทางปัตตานี มีความคล้ายคลึงกันกับ เรื่องการตั้งเมืองมะละกา ของเซราจามลายู ที่มีการกล่าวถึงการที่สุลต่านอิสกันดาร์ ซาห์ กำลังออกล่าสัตว์และในระหว่างที่สุนัขล่าสัตว์กำลังไล่ล่ากระเจงกีสาวหนึ่ง และเมื่อมาถึงที่เนินเขามะละกากระเจงกีสาวนั้นได้หันกลับมาแว้งกัดสุนัข ที่ไล่ตามไป ทำให้สุลต่านอิสกันดาร์ ซาห์ จึงขออนุญาตพระบิดาตั้งเมืองมะละกาขึ้นที่นั้น ความคล้ายคลึงนี้คงเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามของปัตตานี ที่ต้องการอ้างอิงตนเองเข้ากับมะละกา ซึ่งเป็นรัฐมลายูที่มีความรุ่งเรืองอย่างมาก

บริเวณดังกล่าว และมีการตั้งเมืองตามชื่อของ “เจ๊ะดानी” ชายชราที่รายาศรีวังสาได้พบและได้มีการพูดคุยสนทนา¹

ประเด็นการก่อตั้งเมืองปัตตานีนั้นภายในหนังสือ ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรปัตตานี ของ อิบรอฮิม ชุกรี มีการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของเมืองปัตตานีในลักษณะที่คล้ายกับ อิกายัตปัตตานี ซึ่ง อิบรอฮิม ชุกรีนั้นมีการกล่าวถึง การย้ายเมืองอันเป็นผลมาจากการที่เมืองเก่าห่างจากฝั่งทะเลมาก เป็นผลให้ชาวเมืองอพยพโยกย้ายออกไปอย่างมากมาย ทำให้เมืองเดิมเริ่มร้างราผู้คน เจ้าเมืองจึงย้ายพระราชวังออกมาตั้งยังที่ใหม่ที่บริเวณบ้านกรือเซะ นอกจากนั้นแล้วประเด็นเรื่องของชื่อเมืองปัตตานี อิบรอฮิม ชุกรีก็ได้ให้ความเป็นมาที่คล้ายคลึงกันกับ อิกายัตปัตตานี คือ มีชายชราชื่อ ดานี ทำอาชีพประมง และเป็นผู้ที่มีคุณธรรมเป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในหมู่บ้าน จึงยกย่องและเรียกกันว่าเป็น “เปาะดานี” ซึ่งต่อมาก็ได้กลายเป็นชื่อเรียกบริเวณหมู่บ้านดังกล่าว และเมื่อมีการย้ายเมืองมาตั้งยังบริเวณนี้จึงได้มีการเรียกชื่อเมืองใหม่ตามชื่อหมู่บ้านเดิม ว่า “เปาะดานี” จนกระทั่งในที่สุดได้กลายเป็น “ปัตตานี”²

อย่างไรก็ตามนอกจากอิกายัตปัตตานี และงานเขียนของอิบรอฮิม ชุกรี ดังกล่าวข้างต้น นักประวัติศาสตร์ได้มีการสันนิษฐานและตั้งข้อสังเกตถึงสาเหตุของการย้ายเมือง โดยมีประเด็นข้อสังเกตใหญ่ๆ อยู่ 2 ประเด็น คือ

1. ลักษณะทางภูมิศาสตร์เปลี่ยนไปอันเป็นผลมาจากการทับถมของตะกอนทรายจากแม่น้ำปัตตานี ประกอบกับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดพาคลิ้นลมเข้าสู่ชายฝั่ง จึงเป็นการเร่งการทับถมให้เป็นไปอย่างรวดเร็วขึ้น ทำให้เมืองที่ตั้งของเมืองเดิมห่างจากปากแม่น้ำมากขึ้น ส่งผลต่อการติดต่อค้าขายกับภายนอก³

¹วัน มะโรหะบุตร, ผู้แปล. (2528,มกราคม - เมษายน). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 8(2) : 34 – 35.

²อิบรอฮิม ชุกรี. (2549). ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน และมะหามะซากิ เจ๊ะหะ. หน้า 14.

³เหยียน ฉงเจา. (2532,มกราคม - เมษายน). เล่มเดิม. หน้า 32.

การเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ของเมืองปัตตานีนั้น จากการศึกษาของอาจารย์ เหยียน ฉงเจา ได้พบว่าตัวเมืองปัตตานีในปัจจุบันที่ตั้งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำปัตตานีนั้น เป็นเมืองท่าเรือที่เกิดขึ้นใหม่ประมาณ 200 – 300 ปี ซึ่งประมาณ 1,000 – 2,000 ปี ก่อนนั้นพบว่าแนวชายฝั่งของปัตตานีอยู่เหนือขึ้นไปจากที่ตั้งในปัจจุบันประมาณ 10 – 20 กิโลเมตร

2. การขึ้นมีอำนาจของกลุ่มการเมืองใหม่ ที่นำโดยรายาศรีวังสา ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ที่ยังไม่มีอำนาจอย่างเด็ดขาดในช่วงแรก ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น การย้ายเมืองจึงเสมือนเป็นการล้างไฟเพื่อเริ่มต้นใหม่ เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง และเป็นผลดีต่อการค้ากับภายนอก

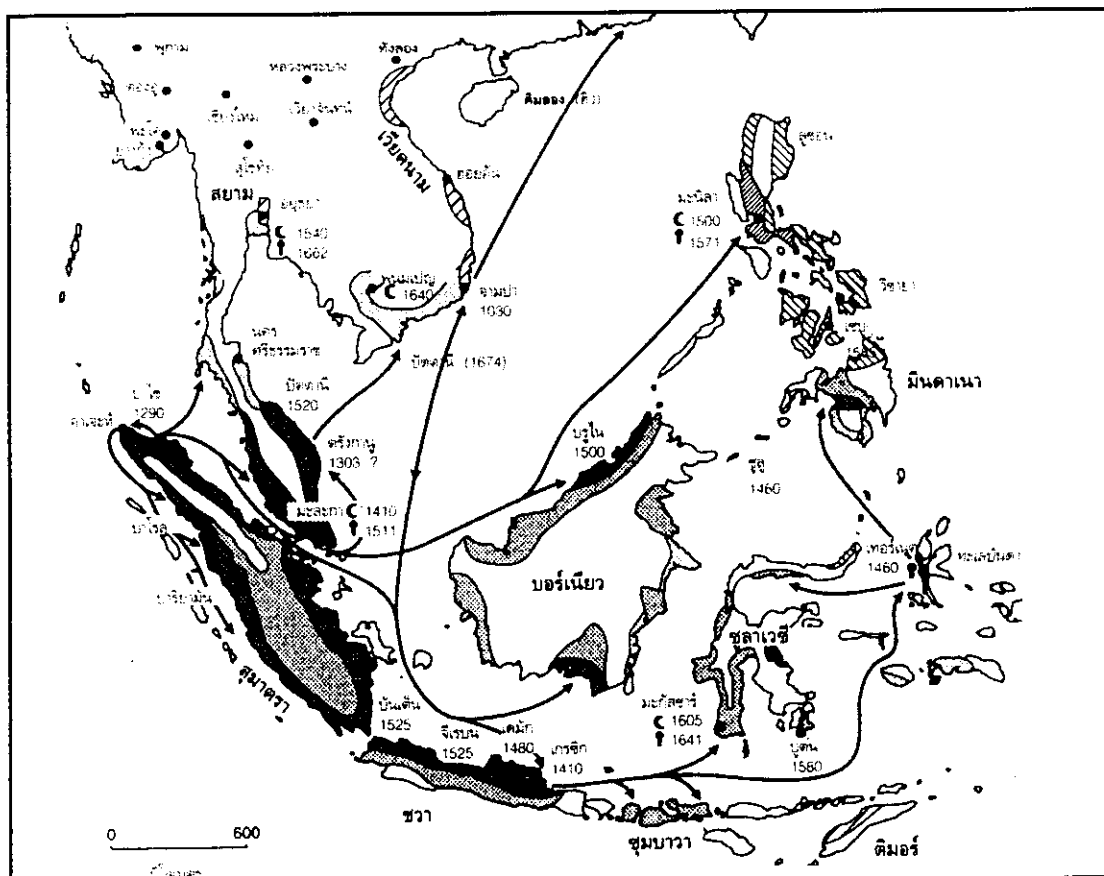
การเผยแผ่ของศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 และสำหรับการรับศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานีนั้น เป็นผลกระทบสำคัญมาจากการรับศาสนาอิสลามของมะละกา ราชอาณาจักรใหญ่ในคาบสมุทรมลายูในพุทธศตวรรษที่ 20 ทำให้ศาสนาอิสลามเริ่มมีการแพร่ขยายอย่างรวดเร็วเข้าสู่เมืองท่าต่างๆ ในคาบสมุทรมลายู รวมถึงปัตตานีที่ได้มีการรับศาสนาอิสลามเข้าเผยแพร่อยู่มากในสมัยของสุลต่านมูฮัมหมัดที่ 1 ในพ.ศ. 2063¹

จาก *ฮิกายัตปัตตานี* กล่าวถึงการรับศาสนาอิสลามของปัตตานี สะท้อนผ่านเรื่องราวในสมัยของสุลต่านมูฮัมหมัดที่ 1 ที่พระองค์ทรงประชวรเป็นโรคผิวหนังที่ไม่สามารถมีหมอหลวงคนไหนรักษาหายได้ ทำให้มีการส่งคนออกไปป่าวประกาศหาผู้ที่สามารถรักษาโรคของสุลต่านให้หายได้ และให้จะให้โอกาสกับพระธิดา เมื่อมีการเดินป่าวประกาศผ่านไปหมู่บ้านปาไซ ซึ่งได้มีชายชราผู้หนึ่งชื่อ เช็ค ซาอิด เสนอตัวเข้ารับรักษาอาการประชวรของสุลต่าน แต่มีข้อแลกเปลี่ยนว่า หากสามารถรักษาให้สุลต่านหายขาดได้ สุลต่านต้องสัญญาว่าเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม

เมื่อเช็ค ซาอิด สามารถรักษาอาการประชวรของสุลต่าน ให้หายขาดจากอาการประชวรได้ แต่สุลต่านก็ไม่ยอมปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ ต่อจากนั้นอาการประชวรของสุลต่านก็กลับมาอีก และได้มีการเชิญตัวเช็ค ซาอิด เข้าไปรักษาอีกครั้งหนึ่ง และเช็ค ซาอิด ก็ได้เรียกร้องขอคำมั่นสัญญาเช่นเดิม แต่เมื่อรักษาสุลต่านให้หายขาดได้แล้ว สุลต่านก็ไม่ได้รักษาคำสัญญาเช่นเดิม ซึ่งต่อจากนั้นอาการประชวรของสุลต่านก็ได้กลับมาเช่นเดิม โดยในครั้งนี้เมื่อสุลต่านออกไปเชิญตัวเช็ค ซาอิด เข้ามารักษาอีกครั้ง เช็ค ซาอิด ก็ได้เรียกร้องคำมั่นสัญญา และกล่าวว่าหากครั้งนี้สุลต่านไม่ยอมปฏิบัติตามสัญญา จะไม่ยอมเข้ามารักษาให้อีก สุลต่านจึงยอมให้คำมั่นว่าในครั้งนี้หากเช็ค ซาอิดสามารถรักษาให้หายขาดได้จะยอมเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม และเมื่อเช็ค ซาอิด รักษาอาการประชวรให้หายขาดได้แล้ว สุลต่านจึงปฏิบัติตามคำสัญญาด้วยการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม²

¹ แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 142 – 143.

² วัน มะโรหะบุตร, ผู้แปล. (2528, มกราคม - เมษายน). เล่มเดิม. หน้า 34 – 35.

ภาพประกอบ 3 แผนที่แสดงการแพร่ขยายของศาสนาอิสลาม

ที่มา : แอนโทนี ริด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.1450 – 1680 : เล่ม 2 การขยายตัวและวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒน์. หน้า 143

2.3 ความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา ก่อน พ.ศ.2133

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยาสมัยอยุธยาตอนต้นหลักฐานแรกสุดที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี คือ บันทึกของโตเม ปิเรส (Tome Pires) ที่กล่าวว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พ.ศ.1913 - 1931) ทรงได้ธิดาของมุขมนตรีปัตตานีมาเป็นพระสนม โดยพระองค์ได้พระราชทานพระธิดาที่ประสูติจากพระสนมผู้นี้ ไปสมรสกับเจ้าผู้ครองเมืองสิงคโปร์ต่อจากนั้น เจ้าเมืองสิงคโปร์ก็ร่วมกับกรุงศรีอยุธยาขับไล่เจ้าชายปรเมศวรออกจากสิงคโปร์ ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกัน เพื่อมีผลประโยชน์ทางการการค้าและการเมืองร่วมกันในขณะนั้น

หลังจากนั้นแล้วความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา ก็เป็นไปในสถานะที่ปัตตานีเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งคาดว่าความเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยานั้นอย่างช้าที่สุดคงประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 อันเห็นได้จากหลักฐานต่างๆ ต่อไปนี้

1 .บันทึกของโตเม ปิเรส โดยเฉพาะส่วนที่กล่าวถึงเมืองท่าที่อยู่ภายใต้อาณัติของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งก็ปรากฏถึงชื่อของเมืองปัตตานีเป็นหนึ่งในนั้น²

2. หลักฐานของโปรตุเกส (พุทธศตวรรษที่ 21) กล่าวถึงการเข้าโจมตีปัตตานี เพื่อปล้นสดมภ์ โดยการนำของ มาร์ติง อฟงซู ดือ โซซา (Martim Afonso de Sousa) ผู้บัญชาการกองเรือใหญ่ของโปรตุเกสที่มะละกาที่นำกองเรือออกคุ่มน่านน้ำหน้าเกาะบิเนเตา "โดยหลังจากเหตุการณ์นี้แล้ว อฟงซู ดือ อัลบูแควร์ (Afonso de Albuquerque) ข้าหลวงใหญ่ของโปรตุเกสที่มะละกาได้ส่ง ดู

¹ A.Teeuw; and D.K. Wyatt. (1970). *op. cit.* p. 5.

² ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงประเด็นพัฒนาการของการปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาและสถานะหัวเมืองประเทศราชของปัตตานีในบทที่ 4

² Tome Pires. (1944). *The Suma Oriental of Tome Pires*. Translated by Armando Cortesao. p. 105.

"การปล้นสดมภ์ของโปรตุเกส(มะละกา) ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในภูมิภาคนี้ เป็นผลมาจากปัญหาความเหลื่อมล้ำในระบบการปกครองดูแลผู้ใต้บังคับบัญชา ประกอบกับการขาดแคลนเสบียงอาหารในการหล่อเลี้ยงกำลังคน ทำให้เมื่อโอกาสจึงมีชาวโปรตุเกสแตกแถวบางกลุ่มเข้าโจมตีปล้นสดมภ์เมืองต่างๆ

อาร์ต กูเอลญู (Duarte Coelho) ไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เนื่องจากพระองค์ทรงไม่พอพระทัยอย่างมากต่อการทำของโปรตุเกสที่เข้ารุกรานเมืองภายใต้อาณัติของพระองค์¹

3. พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งพม่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาในสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และปัตตานีส่งทัพเข้ามาช่วยรบ ความว่า

...ครั้งนั้นพญาศรีสุรตานพญาดานี มาช่วยการศึก พญาดานีนั่นเป็นขบถ แลคุมชาวเมืองดานีทั้งปวงเข้าพระราชวัง ครั้นแลเข้าในพระราชวังได้เอาช้างเผือกมาขี้นอยู่ ณ ท้องสนาม แล้วจึงลงช้างออกไป ณ ตะแลงแกง แลชาวพระนครเอาพวนซึ่งไว้รอบด้วยชาวดานีๆ นั้นตายมาก แลพญาดานีนั่นลงสำเภานี้ไปรอด²

แม้ว่าการยกทัพมาช่วยศึกพม่าในครั้งนี้ของปัตตานีกลับกลายเป็นการก่อกบฏ หากก็ให้ข้อสังเกตว่าในขณะนั้นปัตตานีมีสถานะเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาแล้ว เนื่องจากการส่งทัพเข้าช่วยรบนั้น เป็นธรรมเนียมทางการเมืองการปกครองระหว่างประเทศราชกับราชธานี อย่างไรก็ตามการก่อกบฏของปัตตานีในครั้งนี้ จากหลักฐานของทางปัตตานีได้สื่อให้เห็นว่าทางปัตตานีนั้นมีการเตรียมพร้อมต่อการก่อกบฏมาแล้ว ดังที่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า

...สุลต่านมุดาฟาร์ซาย์ อยู่ในเมืองอยุธยาเป็นเวลาหลายเดือนและพระเจ้าอยู่หัวก็ไว้วางใจให้เขาออกนอกวังโดยไม่จำกัดเวลา ครั้นอยู่มาวันหนึ่งสุลต่านจึงตรัสแก่สุลต่านมันโฮอร์ซาย์อนุชาว่า คินนี้เราจะบุกเข้าในพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินอยุธยาให้อนุชาเตรียมตัวและกำลังพลไว้ให้พร้อม ครั้นวันศุกร์ตอนเช้ามีดสุลต่านทั้งสองก็นำไพร่พลไปยังพระราชวัง รอประตูเปิดพระองค์ก็นำไพร่พลกรุเข้าในพระราชวังทันที เมื่อไพร่พลเข้าในพระราชวังหมดแล้วกสั่งให้ปิดประตูเสีย และสั่งให้ไพร่พลเข้าฆ่าฟันคนสยามที่อยู่ในวังนั้นตายสิ้นพวกคนในวังไม่ทันคิดว่าพระองค์จะทรงทำอย่างนั้น...³

อนึ่งจากงานเขียนของ อิบรอฮิม ซุกรี นั้นได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในครั้งนี้ว่าเป็นผลมาจากการที่กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ได้ให้การต้อนรับต่อสุลต่านปัตตานีเมื่อครั้งที่ไปกรุงศรีอยุธยาอย่างไม่

¹ มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริช. (2547). ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16. แปลโดย มธุรส ศุภผล. หน้า 28 - 29.

² กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 225.

³ วัน มะโรหะบุตร, ผู้แปล. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). เล่มเดิม. 8(3) : 60.

3. ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของนครศรีธรรมราช

3.1 ตามพรลิงค์

ตามพรลิงค์ เป็นอาณาจักรโบราณที่มีความรุ่งเรืองแห่งหนึ่งในภาคใต้ ซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สืบเนื่องเป็นเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยต่อมา

เอกสารโบราณที่มีการกล่าวตามพรลิงค์เป็นครั้งแรกคือ *คัมภีร์มหานิทเทส* (ภาษาบาลี) ของอินเดีย ซึ่งมีการเขียนขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 โดยเอกสารชิ้นนี้มีลักษณะเป็นการกล่าวถึงเมืองท่าที่มีความสำคัญในขณะนั้น ดังความว่า

...เมื่อแสวงหาโภคทรัพย์ ย่อมแล่นเรือไปในมหาสมุทร ไปคุมพะ ไปดักโกละ ไปดักสิลา ไปกาลมุข ไปมรณปาร ไปเวสูงงคะ ไปเวราบถ ไปชวา ไปกะมะลิง ไปวังกะ ไปเวพัททะ ไปสุวัณณภู ไปสุวัณณภูมิ ไปตัมพปันณิ ไปสุปปาระ ไปภรุกะ ไปสุรัทธนะ ไปอังคณกะ ไปคังคณะ ไปบรมคังคณะ ไปโยนะ ไปปีนะ ไปอัลลันทะ ไปมูลบท ไปมรุกันดาร ไปชันณุบท ไปอชบถ ไปเมณฑบถ ไปสังกุบถ ไปจัตตบถ ไปวังสบถ ไปสกุณบท ไปมุสิกบถ ไปทริบถ ไปเวตตวาร...¹

จากเนื้อความบางส่วนของ *คัมภีร์มหานิทเทส* ที่กล่าวถึงชื่อ กะมะลิง นักประวัติศาสตร์มีความเห็นว่าเป็นชื่อที่เป็นคำพ้องของตามพรลิงค์ ฉะนั้นตามพรลิงค์จึงเป็นอาณาจักรที่มีการสันนิษฐานว่าก่อตั้งขึ้นมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 7 แล้วแต่อาจเป็นชุมชนเล็กๆ เมื่อมีการติดต่อกับโลกภายนอกมาก โดยเฉพาะชาวอินเดีย และจีน ชุมชนนี้จึงขยายตัวขึ้น จนปรากฏชื่อเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในขณะนั้น

ทางด้านอิทธิพลทางศาสนาในช่วงแรกของอาณาจักรตามพรลิงค์นั้น ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาแพร่หลายอยู่ก่อน ดังปรากฏหลักฐานต่างๆ ที่เป็นศาสนวัตถุ สิ่งก่อสร้าง เช่น เทวรูปพระศิวะ ร่องรอยของเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะศิลาจารึกที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ เช่น ศิลาจารึกวัดมเหยงค์ (ศิลาจารึกหลักที่ 27) เป็นจารึกภาษาสันสกฤต มีอายุอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 มีข้อความเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ความว่า

¹ ปรีชา นุ่นสุข. (2539). เล่มเดิม. หน้า 29.

พระระเบียงและห้องอาหารกับอุโบสถถาวร อาหารสำหรับคณะสงฆ์และบุคคลต่าง ๆ ...การนมัสการพระบารมี การเขียนหนังสือ การจำหน่ายน้ำหมึกกับแผ่น เครื่องบูชา อาหาร เครื่องบำรุงคณะพราหมณ์ของพระอัครมเหศวร...มีทั้งธรรมเนียม ประกอบด้วยรูปประทับ พวงมาลัย ธงพิดาน จามร ประดับด้วยธงจีน...บุญกุศลอื่นๆ ตามคำสอน คือ การปฏิบัติพระ ธรรมไม่ขาดสักเวลา การบริหารประชาราษฎร์ การทนต่ออิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ การ ชำระอินทรีย์...ผู้ได้ทรัพย์สมบัติโดยความองอาจ...¹

อย่างไรก็ตามในสมัยต่อมาตามพรลิงค์เปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธ และจากการยกทัพไป ตีลังกา (ศรีลังกาในปัจจุบัน) ในสมัยพระเจ้าจันทรภาณุ 2 ครั้ง คือ พ.ศ.1790 และพ.ศ. 1805² ทำให้ มีการนำศาสนาพุทธนิกายลังกาวงศ์เข้าไปเผยแผ่ในตามพรลิงค์ จนกระทั่งกลายเป็นศูนย์กลางของ การเผยแผ่พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในเวลาต่อมา การรับพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เข้ามานั้น อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเรียกชื่อผู้ปกครอง และชื่อเมือง คือ ชื่อผู้ครองเมืองใช้ว่า พระเจ้า ศรีธรรมโศกราช ตามอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช (กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย ที่มีบทบาทในการ เผยแผ่พุทธศาสนาในขจรขยายไปกว้างไกล) และเปลี่ยนชื่อเมืองจาก ตามพรลิงค์ ไปเป็น ศรี ธรรมราช หรือ นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นชื่อที่มีการกล่าวถึงในสมัยต่อมา

¹ ปรียา นุ่นสุข. (2539). เล่มเดิม. หน้า 222.

² ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. (2521). อาณาจักรตามพรลิงค์. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช. หน้า 98.

3.2 ราชวงศ์ศรีธรรมโคกราช

จากเหตุการณ์ที่พระเจ้าจันทรภาณุยกทัพไปตีลังกานั้น สะท้อนถึงอำนาจของ นครศรีธรรมราชที่เพิ่มมากขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 18 เนื่องจากการที่สามารถยกทัพไปตีลังกา ที่อยู่ห่างไกลออกไปนั้น นครศรีธรรมราชต้องมีการต่อเรือรบจำนวนมากขึ้น เพื่อรองรับกับกำลังพลจำนวนมากที่ต้องยกทัพไปลังกา ซึ่งในเวลาเดียวกันนั้นภายในนครศรีธรรมราชได้มีการปรากฏขึ้นของกลุ่มอำนาจในชื่อของ "ราชวงศ์ศรีธรรมโคกราช" ที่เข้าสถาปนาอำนาจได้อย่างมั่นคงอยู่ภายใน นครศรีธรรมราชตลอดจนอำนาจของนครศรีธรรมราชที่มีอยู่ภายในหัวเมืองรอบด้าน ที่สะท้อนผ่านออกมาจากเมือง 12 นักษัตริ์

ราชวงศ์ศรีธรรมโคกราช ยังมีปัญหาในเรื่องประวัติความเป็นมาว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร ที่ผ่านมามีนักประวัติศาสตร์ที่เสนอถึงประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ศรีธรรมโคกราช คือ ยอร์ช เซเดส์ ซึ่งสันนิษฐานว่าพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 เป็นโอรสของราชวงศ์ศรีธรรมโคกราช แต่ข้อเสนอนี้ก็ไดตกไป ต่อจากนั้น ขจร สุขพานิช ได้สันนิษฐานว่า ราชวงศ์ศรีธรรมโคกราชมาจากเมืองละโว้หรือลพบุรี แต่ต่อมาถูกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ของเขมรรุกรานจึงอพยพย้ายมายังนครศรีธรรมราช แต่ก็ไม่ใช่ที่ยอมรับกันมากนัก จนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่มียุทธูปในเรื่องดังกล่าว นอกจากนั้นแล้วเมื่อกล่าวถึงราชวงศ์ศรีธรรมโคกราชก็ย่อมปรากฏถึงชื่อพระเจ้าศรีธรรมโคกราช ซึ่งเป็นชื่อของผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชที่เป็นผู้ที่มีตัวตนอยู่จริงหรือไม่อย่างไร รวมถึงประวัติความเป็นมา ก็ยังเป็นปัญหาที่ไม่มีคำตอบที่แน่ชัด แต่มีการเสนอว่าการมีอยู่ของพระเจ้าศรีธรรมโคกราช มีความสำคัญในการเป็นวิบุรุษทางวัฒนธรรมที่ทรงพลังอย่างมากในการสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อผู้คน และนำมาซึ่งประโยชน์ในการรวบรวมผู้คนและการสร้างฐานอำนาจให้แก่นครศรีธรรมราชในสมัยโบราณ (โปรดดูรายละเอียดใน ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช. (2505). ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ (แยม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505. หน้า 46 - 63. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์. และ ขจร สุขพานิช. (2545). ราชวงศ์ศรีธรรมโคกราช. ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัย. หน้า 114 - 132. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา. และ ธิดา สาระยา. (2539). ประวัติศาสตร์ "เมืองนคร" จาก "ตำนานประวัติศาสตร์". ใน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. หน้า 112 - 131. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.)

"เมือง 12 นักษัตริ์ คือ การนำความเชื่อเรื่องนักษัตริ์มาใช้ในการปกครองหัวเมืองทั้ง 12 เมืองของนครศรีธรรมราช โดยนำเอาสัญลักษณ์ของแต่ละนักษัตริ์มาเป็นสัญลักษณ์ของหัวเมืองทั้ง 12 (โปรดดูรายละเอียดกรมศิลปากร. (2505). ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช. ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ (แยม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส. หน้า 46 - 63. พระนคร: กรมฯ)

นอกจากนั้นแล้วจากตำนานเมืองนครศรีธรรมราช มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากเหตุการณ์ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชจัดให้มีงานสมโภชพระบรมธาตุที่เพิ่งสร้างเสร็จ จึงมีตราสารเรียกให้เมือง 12 นักษัตริย์เข้าร่วมงาน เมื่อความทราบไปถึงท้าวอุทองจึงยกทัพมาตีเมือง โดยทัพทั้งสองเข้ารบพุ่งกันในพื้นที่บริเวณ อำเภอ บางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในปัจจุบัน หากสุดท้ายแล้วพระเจ้าศรีธรรมโศกราชเห็นว่าทัพของตนคงสู้ไม่ได้ จึงขอเจรจาสงบศึกและแบ่งดินแดนกัน ดังความว่า

...เมื่อศักราช 1196 ขวบนัน ยังมีพญาองค์หนึ่งชื่อว่าพญาศรีไสยณรงค์ แต่ตะวันตกมาเสวยเมืองนครศรีธรรมราช ผู้เป็นอัศวมเหสีชื่อ...สำเร็จแล้วท้าวอุทองยกพระหัตถ์เบื่องขวขึ้นชี้ว่า แต่เทียมแท่นศิลาไปฝ่ายทักษิณเป็นแดนพระเจ้าศรีธรรมโศกราช แต่เทียมแท่นศิลาไปฝ่ายอุดรเป็นแดนท้าวอุทอง แลเดชโพธิสมภารของท้าวอุทองพญาศรีธรรมโศกราชไม่หึงปวงก็แหวกออกครานั้นแล ท้าวอุทองพญาศรีธรรมโศกราชหลังน้ำทักษิณทก อธิฐานเป็นพระญาดิวงค์กันสืบไป ถ้าสิ้นบุญพญาศรีธรรมโศกราชแล้วเธอฝากพระนางพญาศรีธรรมโศกราช...¹

จากเหตุการณ์ที่ข้างต้นได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มอำนาจนครศรีธรรมราช ที่เริ่มมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจในรัฐทางตอนเหนือ ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นสร้างความมั่นคงทางอำนาจให้กับนครศรีธรรมราชในสมัยต่อมา

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับรัฐทางเหนือ

ความสัมพันธ์ของนครศรีธรรมราชกับรัฐทางตอนเหนือ นอกเหนือจากความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดังกล่าวข้างต้นแล้ว นครศรีธรรมราชยังปรากฏหลักฐานว่าเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับสุโขทัย โดยหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับนครศรีธรรมราช คือ ศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งกล่าวถึงนครศรีธรรมราชไว้ถึง 2 แห่ง ดังนี้

¹ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเอกสารท้องถิ่นของนครศรีธรรมราช โดย ธิดา สาระยา ได้สันนิษฐานว่ามีการเขียนขึ้นในช่วงอยุธยาตอนกลาง (หลังสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ)

¹กรมศิลปากร. (2505). เล่มเดิม. หน้า 51.

...เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถร
สังฆปราชญ์เรียนจบปฏิภไตรยหลวงปุครูในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา...
มีกว้างขวางหลาย ปราบเบื้องตะวันออกอรอดสระหลวง สองแคว ลุ่มบาจาย สคา เท้าฝั่งของ
เถิง เวียงจันทร์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอนรอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ
ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว...¹

ข้อความจากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ดังกล่าวข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความ
สัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับสุโขทัยใน 2 ลักษณะดังนี้

1. ความสัมพันธ์ทางศาสนา อันเป็นผลจากการที่เมืองนครศรีธรรมราชรับศาสนาพุทธ
นิกายลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ส่งผลให้เมืองนครศรีธรรมราชมีฐานะเป็น
ศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในภูมิภาคนี้ ทำให้เมื่อสุโขทัยต้องการให้พุทธศาสนา
นิกายลังกาวงศ์เข้าไปเผยแผ่ จึงอัญเชิญภิกษุจากเมืองนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่ศาสนาในสุโขทัย

2. ความสัมพันธ์ทางการเมือง จากข้อความที่กล่าวถึงอาณาเขตของสุโขทัยด้านใต้ว่า
มีถึงเมืองนครศรีธรรมราช อาจเข้าใจได้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชมีสถานะเป็นประเทศราชของ
สุโขทัย หากแต่จากหลักฐานของเมืองนครศรีธรรมราชไม่ว่าเป็น ดำนานเมืองนครศรีธรรมราช หรือ
ดำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชกลับไม่ปรากฏความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวต่อสุโขทัย
อย่างไรก็ตามในหนังสือ *ชินกาลมาลีปกรณ์* กล่าวถึง “ประวัติของพระพุทธสิหิงค์” ที่มีพระร่วงโรจ
ราชแห่งสุโขทัยกับพระเจ้าสิริธรรม แห่งนครศรีธรรมราช ร่วมปรึกษาหารือกันในการส่งคณะทูตไป
ลังกาเพื่อขอพระพุทธรูปสิหิงค์ ดังความว่า

...บุตรชายซึ่งครองราชย์ในเมืองสุโขทัยนั้น ปรากฏพระนามในครั้งนั้นว่า โรจราช ภายหลัง
ปรากฏพระนามว่า พระเจ้าร่วง ได้ยินว่า ครั้งหนึ่ง พระเจ้าโรจใคร่จะทอดพระเนตร
มหาสมุทร แวดล้อมด้วยทวารหลายหมื่น เสด็จล่องได้ไปตามลำแม่น้ำน่านจนกระทั่งถึงสิริ
ธรรมนคร ได้ยินว่า พระเจ้าสิริธรรมนคร ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น พระองค์ทรงทราบ

¹ กรมศิลปากร. (2542). ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (จารึกหลักที่ 1). ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับ
กาญจนากิเชก เล่ม 3*. หน้า 16,23 – 24.

พระร่วงโรจราช ที่มีการกล่าวถึงว่าเป็นผู้ครองสุโขทัยนี้ มีการสันนิษฐานว่าอาจเป็นพ่อขุนศรีอินทรา
ทิตย ปฐมกษัตริย์แห่งสุโขทัย

“สิริธรรมนคร เป็นอีกชื่อหนึ่งของนครศรีธรรมราช ที่มีการคาดกันว่าเกิดขึ้นภายหลังจากการที่เมือง
นครศรีธรรมราชได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้าไปแล้ว จึงได้มีการเปลี่ยนชื่อจาก ตามพรลิงค์ ไปเป็น
ศรีธรรมราช, สิริธรรมนคร ซึ่งเป็นนามที่สื่อถึงความเป็นเมืองของพุทธศาสนา

ว่าพระเจ้าโรจเสด็จมา จึงเสด็จออกไปต้อนรับทรงต้อนรับเป็นอย่างดีแล้ว ตรัสเล่าให้พระร่วงโรจฟังถึงความอัศจรรย์ของพระสีหลปฎิมาในลังกาทวีปตามที่ได้ทรงสดับมา พระเจ้าโรจทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสถามว่า เราจะไปที่นั่น (ลังกาทวีป) ได้ไหม พระเจ้าสิริธรรมนครตรัสตอบว่า ไปไม่ได้ เพราะมีเทวดา 4 ตน อยู่ ชื่อ สุมณฑะวราช 1 รามเทวราช 1 ลักษณะเทวราช 1 ชัตตคามเทวราช 1 มีฤทธิ์เดชมาก รักษาเกาะไว้เป็นอย่างดี เมื่อเป็นดังนี้สองกษัตริย์จึงส่งทูตไป ครั้นแล้ว พระเจ้าโรจก็เสด็จกลับเมืองสุโขทัย

ราชทูตไปถึงลังกาทวีปแล้ว กราบทูลเรื่องราวทั้งหมดนั้นแก่พระเจ้าสีหล พระเจ้าสีหลทรงทราบเรื่องราวแล้ว ทรงบูชาพระสีหลปฎิมา 7 คิน 7 วัน แล้วพระราชทานให้แก่ราชทูต ราชทูตอัญเชิญพระสีหลปฎิมาลงเรือแล้วกลับมา แต่เรือนั้นแล่นไปได้ด้วยกำลังพายุลมกระแทกกับก้อนหินในท้องทะเลเข้าก็แตกไป ส่วนพระพุทธรูปปฏิมาประดิษฐานอยู่บนกระดานแผ่นหนึ่ง กระดานแผ่นนั้นลอยไปได้ 3 วัน ถึงสถานที่แห่งหนึ่งใกล้สิริธรรมนครด้วยอำนาจพระพรหม ครั้นนั้นเทวดาเข้าเฝ้าพระเจ้าสิริธรรมนครในเวลากลางคืนให้เห็นพระสีหลปฎิมาเสด็จมาอย่างชัดเจน รุ่งเช้าจึงส่งเรือหลายลำไปในทิศต่างๆ....พระเจ้าสิริธรรมนครทรงพบพระสีหลปฎิมาประดิษฐานบนกระดานนั้นเข้าแล้วทรงนำมาสักการบูชา ครั้นแล้วจึงส่งพระราชสาส์นถึงพระเจ้าโรจ แจ้งว่าได้พระพุทธรูปปฏิมาแล้ว พระเจ้าโรจจึงเสด็จไปสิริธรรมนคร แล้วอัญเชิญพระสีหลปฎิมา มาเมืองสุโขทัย ทรงสักการบูชา...¹

เนื้อความบางส่วนจากชินกาลมาลีปกรณ์ข้างต้น สามารถสังเกตเห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อกันนั้นเป็นไปในลักษณะของเครือญาติ มากกว่าเป็นลักษณะของผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองระหว่างนครศรีธรรมราชกับสุโขทัยที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้น เป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน มิใช่เป็นการที่อิทธิพลของสุโขทัยแผ่ขยายไปครอบงำอย่างเต็มตัว

ส่วนทางด้านความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นั้น จากตำนานเมืองนครศรีธรรมราชที่สื่อถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของนครศรีธรรมราช ฉะนั้นเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สถาปนากรุงศรีอยุธยา จึงปรากฏว่านครศรีธรรมราชมีสถานะเป็นหนึ่งในหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา² นอกจากนั้นแล้วบันทึกของ โตเม ปิเรส ที่มีการกล่าวถึงสถานะของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า เป็นบุคคลที่มีอำนาจมาก เป็นรองก็เพียงพระมหากษัตริย์ และออกญาคำแพงเพชร มีอำนาจในการปกครองครอบคลุมหัวเมืองมลายูต่างๆ³

¹ แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2510). ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 112-113.

² กรมศิลปากร. (2542). จุลยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น). ใน เล่มเดิม. หน้า 176.

³ Tome Pires. (1944). op.cit. p. 109.

อย่างไรก็ตามภายหลังการปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นครศรีธรรมราช ได้รับการตั้งให้เป็นเมืองพระยามหานคร ซึ่งเจ้าเมืองต้องเข้าไปทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ดังความที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายเตียรบาลความว่า

...พญามหานคร แต่ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์ 8 เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสัชชาโล เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองดนาวศรี เมืองทวาย¹

บทบาททางการค้าของเมืองนครศรีธรรมราชสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น มีการขยายตัวขึ้นอย่างมาก ดังที่ โตเม ปิเรส กล่าวถึงเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มีเรือสำเภาคือของตนเอง² และยังกล่าวด้วยว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้³

นอกจากนั้นแล้วบันทึกของแฟร์นาว เมนเดส ปินตู (Fernao Mendes Pinto) นักเดินทางชาวโปรตุเกส ที่ได้เข้าไปนครศรีธรรมราช ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ยังกล่าวถึงความเฟื่องฟูของเมืองนครศรีธรรมราชว่า เป็นเมืองท่าที่มีความมั่งคั่งเป็นอย่างมาก มีเรือที่เดินทางจากชาว สุมাত্রา บอร์เนียว เข้ามาทำการค้ากันมากมาย เพราะการค้าที่เมืองนครศรีธรรมราชสามารถสร้างกำไรได้ถึง 6 เท่า และกล่าวต่อไปว่าเขาได้เข้าไปเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมกับเรือของ เดฟาเรีย พ่อค้าชาวโปรตุเกส ในช่วงที่มีกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นครองราชย์ (คาดว่าเป็นพระไชยราชาธิราช) ซึ่งมีการเฉลิมฉลองการขึ้นครองราชย์โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงประกาศดวันภาซีแก่พ่อค้าที่เดินทางมาค้าขายเป็นเวลาหนึ่งเดือน ด้วยเหตุนี้จึงมีเรือมากกว่า 15,000 ลำ เดินทางเข้ามาค้าขายที่เมืองนครศรีธรรมราช⁴ ถึงแม้ว่าบันทึกของปินตูชิ้นนี้ จะเป็นหลักฐานที่มีการวิพากษ์ถึงความน่าเชื่อถือ กระนั้นบันทึกฉบับนี้ก็สะท้อนถึงความเฟื่องฟูทางการค้าของเมืองนครศรีธรรมราชในขณะนั้น

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537). หน้า 70.

² Tome Pires. (1944). *op.cit.* p. 109 - 110.

³ *Ibid.* p. 105.

⁴ Fernao Mendes Pinto. (1989). *The Travels of Mendes Pinto*. Translated by Rebecca D.Catz. pp. 62-64.

4. ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของสงขลา

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสงขลาฝั่งหัวเขาแดงมีความแตกต่างจากปัตตานี นครศรีธรรมราช เนื่องจากมีลักษณะเป็นพัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ที่มีชุมชนน้อยใหญ่ จนกระทั่งมีการขยายตัวเกิดเป็นเมือง โดยมีชุมชนเมืองที่มีพัฒนาการไปสู่เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงและเมืองพัทลุงในสมัยต่อมาดังนี้

4.1 สทิงพระ

เมืองสทิงพระเป็นชุมชนโบราณเริ่มแรกในพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา มีการก่อตั้งขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 และพัฒนาเป็นเมืองสงขลา และเมืองพัทลุงในสมัยต่อมา เมืองสทิงพระตั้งอยู่ที่บริเวณที่เรียกว่า แผ่นดินบก มีอาณาบริเวณตั้งแต่หัวเขาแดง (ตรงข้ามที่ตั้งของจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน) ผ่านอำเภอสทิงพระ และไปสุดเขตที่อำเภอระโนด ในปัจจุบัน สาเหตุที่มีการเรียกบริเวณนี้ว่า แผ่นดินบก เนื่องจากลักษณะที่ตั้งเป็นเกาะ ซึ่งเกิดจากการทับถมของซากปะการัง มีลักษณะเป็นสันดอนยาวถูกขนาบด้วยทะเลอ่าวไทยทางด้านตะวันออก และทะเลสาบสงขลาทางด้านตะวันตก¹ เมืองสทิงพระเป็นเมืองที่มีขนาดเล็กมาก เห็นได้จากพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 6,740 ตารางวา หรือประมาณ 47.6 ไร่ ซึ่งนับว่าเป็นเมืองขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับเมืองนครศรีธรรมราช ที่มีเนื้อที่ 638 ไร่ และเชิงใหม่ 1,600 ไร่²

ลักษณะทางกายภาพของเมืองสทิงพระที่เป็นเมืองขนาดเล็ก และอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองการปกครองของเมืองขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียงอย่างนครศรีธรรมราช ทำให้เมืองสทิงพระ

พื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน คือ พื้นที่ของจังหวัดพัทลุง บางส่วนของอำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร (จังหวัดนครศรีธรรมราช) และพื้นที่จังหวัดสงขลาตั้งแต่อำเภอเมือง อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระไปจนถึงอำเภอหาดใหญ่ และอำเภอรัตนภูมิ (โปรดดูรายละเอียด ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. วิทยานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. ; สกรรจ์ จันทรรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.)

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). จากท่าชนะถึงสงขลา. ใน อู่อารยธรรมแหลมทองคาบสมุทไทย. หน้า 116.

² สงบ ส่งเมือง. (2522). การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2310 - 2444). หน้า 19 - 20.

อิทธิพลทางการเมืองการปกครองของนครศรีธรรมราชที่มีต่อเมืองสทิงพระ นั้นเห็นได้จากเมือง 12 นักฆัตร์ จากตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของนครศรีธรรมราชที่มีอยู่ภายในคาบสมุทรมลายู แม้ว่าจะมีข้อกังขาบ้างต่ออำนาจทางการเมืองที่มีต่อหัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี และไทรบุรี ประกอบกับบันทึกของ โดเม ปีเรส ในสมัยหลังที่กล่าวถึงอำนาจทางการเมืองของเจ้าเมืองที่มีอยู่อย่างมากในภาคใต้ ก็พอจะทำให้เข้าใจได้ถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองที่มีต่อสทิงพระของนครศรีธรรมราช

เป็นเมืองที่มีการกล่าวถึงอย่างน้อยมากในเอกสารโบราณของจีน อินเดีย หรือหลักฐานของทางไทย แต่จากเอกสารจีนโบราณที่ปรากฏชื่อ เซ็กโท หรือ ซิทุ ก็ทำให้มีการสันนิษฐานว่าคือชื่อของ เมือง สทิงพระ¹ อย่างไรก็ตามแม้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเมืองสทิงพระมีอยู่จำกัดแต่เมื่อ ประกอบกับการศึกษาทางโบราณคดีแล้ว ก็พอทำให้ทราบถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ เมืองสทิงพระได้คร่าวๆ

การศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ชุมชนเริ่มแรกในบริเวณแผ่นดินบกลูกอยู่ที่บ้านสทิง หม้อ² และจากการศึกษาของ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ข้อสังเกตต่อพัฒนาการของเมืองสทิงพระโดย แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. พุทธศตวรรษที่ 12 – 13 ชุมชนเริ่มมีความสัมพันธ์กับภายนอก เห็นได้จาก อิทธิพลศาสนาพราหมณ์ จากการขุดค้นพบ เทวรูปพระนารายณ์ทรงหมวกแขก เทวรูปพระคเณศ และศิวิลิ่ง หากก็มิได้หมายความว่าไม่ปรากฏอิทธิพลของศาสนาอื่นๆ เลย เนื่องจากปรากฏถึง ศาสนวัตถุภายใต้เป็นอิทธิพลของศาสนาพุทธมหายาน เช่น เทวรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร อย่างไรก็ตามในระยะแรกนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานถึงลักษณะของชุมชนที่มีลักษณะเป็นบ้านเมือง อย่างชัดเจน

2. พุทธศตวรรษที่ 14 – 17 ปรากฏศาสนวัตถุของพุทธมหายานและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรูปแบบศิลปกรรม ศรีวิชัย ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชุมชนบริเวณแผ่นดินบกลูกมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชวา และสุมาตรา แต่ก็เช่นเดียวกันกับระยะแรกคือไม่ปรากฏถึงลักษณะ ของชุมชนที่มีความหนาแน่นแบบเมือง อย่างไรก็ตามในระยะนี้ปรากฏศาสนสถานสำคัญ 2 แห่ง คือ พังสระ และ ถ้ำเขาคูหา ซึ่งคาดว่าเป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอาจเป็นศาสนสถาน สำคัญที่ผู้คนในชุมชนบริเวณนี้ ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมร่วมกันจนก่อให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกั นของสังคม หรืออาจเป็นศาสนสถานที่แสดงถึงอำนาจของอาณาจักรใหญ่ใกล้เคียง

3. พุทธศตวรรษที่ 18 ลงมา พบร่องรอยของชุมชนโบราณที่เป็นบ้านเมือง ซึ่ง ปรากฏขึ้นตามบริเวณสันทราย ทั้งทางฝั่งอ่าวไทย และฝั่งทะเลสาบสงขลา อันเห็นได้จากศาสน สถานในพุทธศาสนา ลักษณะชุมชนที่มีคูน้ำล้อมรอบ สระน้ำหรือตระพังสำหรับกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคของผู้คน ชุมชนในช่วงนี้มีความหนาแน่นมากขึ้นและมีการติดต่อค้าขายกับโลก ภายนอก เช่น จีน และเวียดนาม เริ่มปรากฏพัฒนาการของชุมชนสู่การเป็นเมืองใหญ่ ก็คือเมืองสทิง

¹ สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 21.

² ผาสุข อินทราวุธ. (2535). ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและความเชื่อของเมืองสงขลา กับหัวเมือง ต่างๆ และดินแดนภายใน. ใน สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. หน้า 117.

พระ แต่ก็ไม่ได้เป็นเมืองที่มีอำนาจทางการเมืองมากนัก คงเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจของ นครศรีธรรมราช¹

4.2 เมืองพัทลุงที่พะโคะ หรือเมืองพะโคะ

ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 19 มีการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางความเจริญของชุมชนรอบ ทะเลสาบสงขลาจากเมืองสทิงพระ ไปสู่เมืองพะโคะ หรือเมืองพัทลุงที่พะโคะ² ที่ตั้งอยู่บริเวณวัด พะโคะ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ในปัจจุบัน³ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางความเจริญ จากเมืองสทิงพระไปสู่เมืองพะโคะนั้น มีการสันนิษฐานว่าอาจเป็นผลจากการรุกรานของกลุ่มโจรสลัดจากสุมาตรา⁴ หรือที่มีการกล่าวถึงภายในตำราพระบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1 ในชื่อของ อาแจ่ออาหารู อูซงคตนะ และยักษัตริชา⁵ ซึ่งเป็นกลุ่มโจรสลัดที่มีความชำนาญทางการรบ เป็นอย่างมาก ส่งผลให้เมืองสทิงพระที่ตั้งอยู่ใกล้กับชายทะเลได้รับผลกระทบอย่างมาก จึงมีการย้าย เมืองไปยังบริเวณวัดพะโคะ ที่อยู่ห่างจากชายทะเล และตั้งอยู่บนที่สูงสามารถป้องกันตนเองได้ดี กว่าเมืองสทิงพระ⁶

¹ ศรัศกร วัลลิโกดม. (2546). สทิงพระและลังกาสุกะ. ใน เล่มเดิม. หน้า 282 - 288.

² เมืองพะโคะ หรือเมืองพัทลุงที่พะโคะ ที่เรียกเช่นนี้ ก็ด้วยจาก พระโอยการตำแหน่งนา ทหารหัวเมือง ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ปรากฏชื่อ เมืองพัทลุง เป็นหัวเมืองชั้นตรี จึงมีการสันนิษฐาน กันว่าชื่อเมืองพัทลุงดังกล่าวอาจเป็นเมืองพัทลุงที่เมืองพะโคะ (โปรดดูรายละเอียด กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537). หน้า 322. ; ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. หน้า 24.)

³ ผาสุข อินทราวุธ. (2535). เล่มเดิม. หน้า 118.

⁴ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2528). สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา. ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. หน้า 55.

⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2510). ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. หน้า 68 - 84.

⁶ ลักษณะของโจรสลัดในสมัยนั้น ไม่ได้มีลักษณะเช่นเดียวกับในปัจจุบัน กลุ่มโจรสลัดจากสุมาตราที่สำคัญคือโจรสลัดจาก อาแจ่อ (ตอนเหนือของเกาะสุมาตรา) อาหารู (ฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะสุมาตรา) และยะโฮร์ ในบริเวณแหลมมลายู กลุ่มโจรสลัดพวกนี้ที่มีความชำนาญทางการรบเป็นอย่างมาก มีการดำเนินการออก ปล้นสะดมอย่างเป็นระบบโดยมีเจ้าเมือง และขุนนางของเมืองนั้น เป็นผู้ขายทุนแก่กลุ่มโจรสลัดในการออกปล้น สดมภ์ จับผู้คนไปขายเป็นทาส และเมื่อได้ทรัพย์สิน ผู้คน มากก็นำมาแบ่งผลประโยชน์กันการรุกรานจากกลุ่มโจรสลัดพวกนี้ส่งผลไม่เฉพาะต่อเมืองเล็กๆ เท่านั้น เพราะปรากฏว่าเมืองนครศรีธรรมราชก็เคยถูกรุกรานจากกลุ่มโจรสลัดพวกนี้เช่นกัน (โปรดดูรายละเอียด นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). นครศรีธรรมราชในราชอาณาจักรอยุธยา. ใน กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์นิพนธ์. หน้า 226 - 269. ; Tome Pires. (1944). *The Suma Oriental of Tome Pires*. Translated by Armando Cortesao. pp. 135 - 212.)

⁶ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 56.

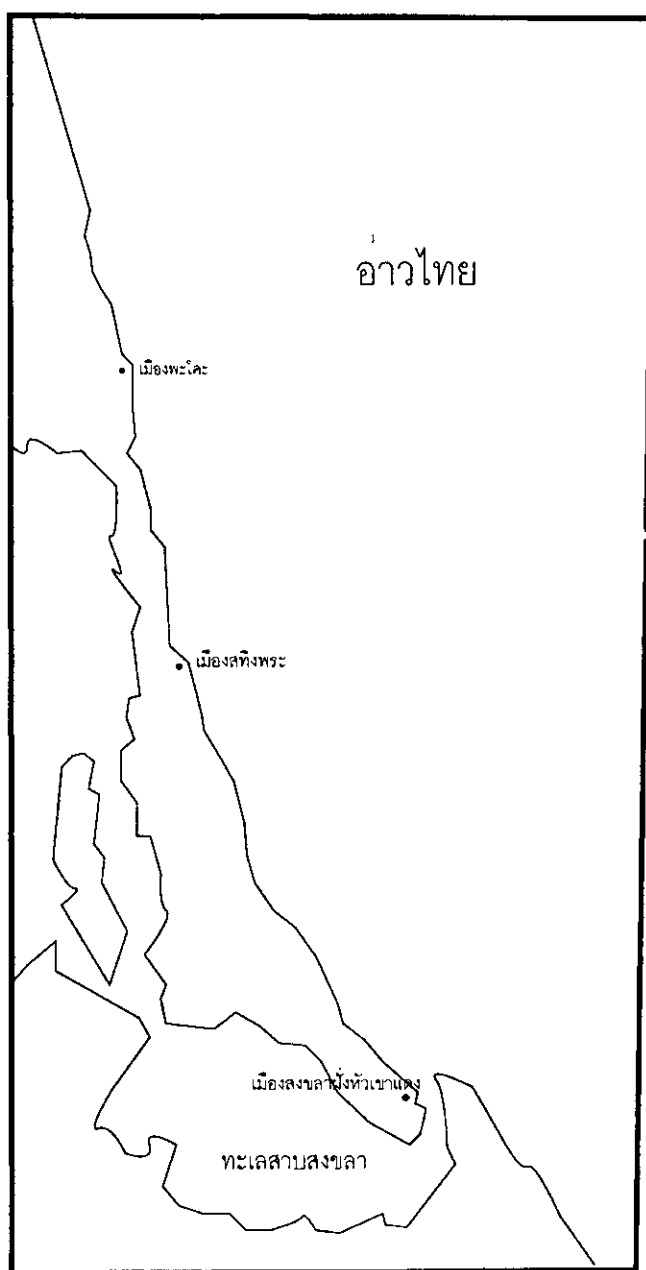
อย่างไรก็ตามเมืองพัทลุงที่พะโคะ มิได้ตั้งอยู่ที่พะโคะนานนัก เพราะในประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 21 มีการย้ายไปตั้งเมืองพัทลุงใหม่ที่บริเวณบ้านบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุงในปัจจุบัน และการย้ายเมืองพัทลุงที่พะโคะในครั้งนั้น มีศูนย์กลางความเจริญเกิดขึ้นในอีกฝั่งหนึ่งของทะเลสาบสงขลา ซึ่งก็คือที่บริเวณหัวเขาแดง¹ ซึ่งมีพัฒนาการเป็นเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงในเวลาต่อมา โดยการย้ายเมืองในครั้งนี้อาจเป็นเหตุผลเดียวกับการเปลี่ยนแปลงจากที่ตั้งจากเมืองสทิงพระไปพะโคะ คือ การรุกรานของพวกกลุ่มโจรสลัด²

ชุมชนเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงนั้น เริ่มปรากฏบทบาททางการค้าและการเมืองขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ภายใต้การปกครองของกลุ่มโจรสลัดอิสลาม โดยการนำของ ตะโตะโมกอลลี³ ซึ่งคาดว่าเป็นกลุ่มโจรสลัดอิสลามที่เข้ามาเพื่อรุกรานบ้านเมืองในภูมิภาคนี้เช่นเดียวกับกลุ่มอื่นๆ แต่อาจเล็งเห็นถึงความเหมาะสมด้านการค้าของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง จึงเข้าไปยึดเมืองและตั้งตนเป็นผู้ปกครอง และถวายบรรณาการต่อกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเพื่อขอเป็นเมืองภายใต้ขอบขัณฑสีมา โดยในช่วงแรกนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของนครศรีธรรมราช และเปลี่ยนสถานะไปเป็นหัวเมืองประเทศราชในสมัยหลัง จนกระทั่งเป็นเมืองที่มีความรุ่งเรืองทางการค้าและอำนาจการเมืองในสมัยพุทธศตวรรษที่ 22

¹ ผาสุข อินทราวุธ. (2535). เล่มเดิม. หน้า 118.

² สกรรจ์ จันทรรัตน์; และสงบ สงเมือง. (2532). เล่มเดิม. หน้า 28.

³ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. หน้า 176 - 177.

ภาพประกอบ 4 แผนที่แสดงพัฒนาการของชุมชนเมืองรอบทะเลสาบสงขลา เมืองสทิงพระ เมืองพะโคะ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

ที่มา : ปรับปรุงจาก ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. (2545). ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ : แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย. หน้า 124.

บทที่ 2

การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าทางทะเลของปัตตานี

นครศรีธรรมราช สงขลา (พ.ศ.2133 - 2231)

เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาททางการค้าทางทะเลของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และ สงขลา ในระหว่างพ.ศ.2133 – 2231 ประเด็นหลักที่จะพิจารณาบทนี้จึงประกอบด้วย ลักษณะทาง ภูมิศาสตร์ทางกายภาพของที่ตั้งอันเกื้อหนุนต่อการค้าทางทะเล ลักษณะการค้าภายใน สินค้าสำคัญ ที่มีการซื้อขาย บทบาทการค้ากับพ่อค้าชาวตะวันตก ตะวันออก และนำสู่การเปรียบเทียบบทบาท ทางการค้าทางทะเล อันจะสะท้อนถึงบทบาททางการค้าทางทะเลในแง่มุมมองความเหมือนหรือแตกต่าง กันของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา

1. ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของปัตตานี

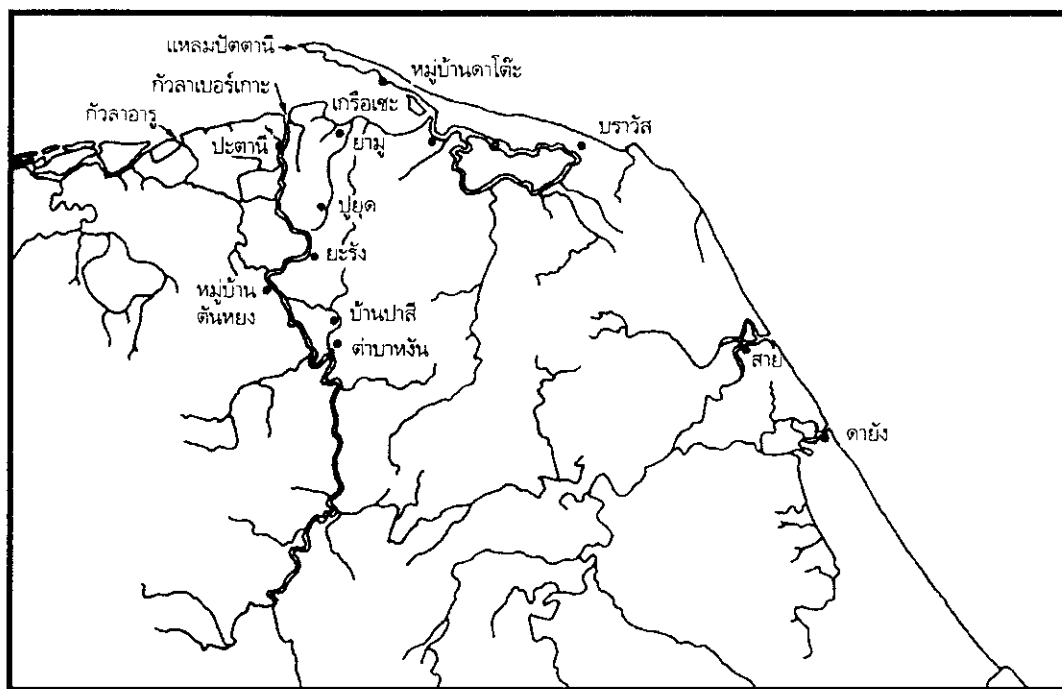
ลักษณะภูมิศาสตร์ของที่ตั้งเมืองปัตตานีที่เกื้อหนุนต่อการค้าทางทะเล เป็นผลจากลักษณะ ทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ

อ่าวปัตตานี เป็นบริเวณที่คลื่นลมสงบมีความเหมาะสมต่อการเป็นท่าเรือ ซึ่งเป็นผลมา จากลักษณะทางกายภาพของแหลมปัตตานียื่นโอบล้อมเข้าไปในทะเลประมาณ 18.5 กิโลเมตร ช่วยกำบังคลื่นลมในอ่าวปัตตานี¹ เมื่อเรือสินค้าจากต่างแดนเดินทางเข้ามา จึงสามารถเข้าไปทอด สมอขนถ่ายสินค้าในอ่าวปัตตานีอย่างสะดวก ดังที่พ่อค้าชาวต่างชาติได้กล่าวถึงว่า “ปัตตานีมีท่าเรือ ที่ใหญ่ที่สุดในย่านนี้”²

แม่น้ำปัตตานี เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่มีความสำคัญ เพราะเชื่อมต่อระหว่าง ปัตตานีกับดินแดนตอนในและบ้านเมืองบริเวณคาบสมุทรมาลายูฝั่งตะวันตก เส้นทางการค้าระหว่าง คาบสมุทรมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และแม่น้ำปัตตานีก็เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าจากเรือที่เข้า จอดในอ่าวปัตตานีเข้าสู่เมืองปัตตานีด้วย

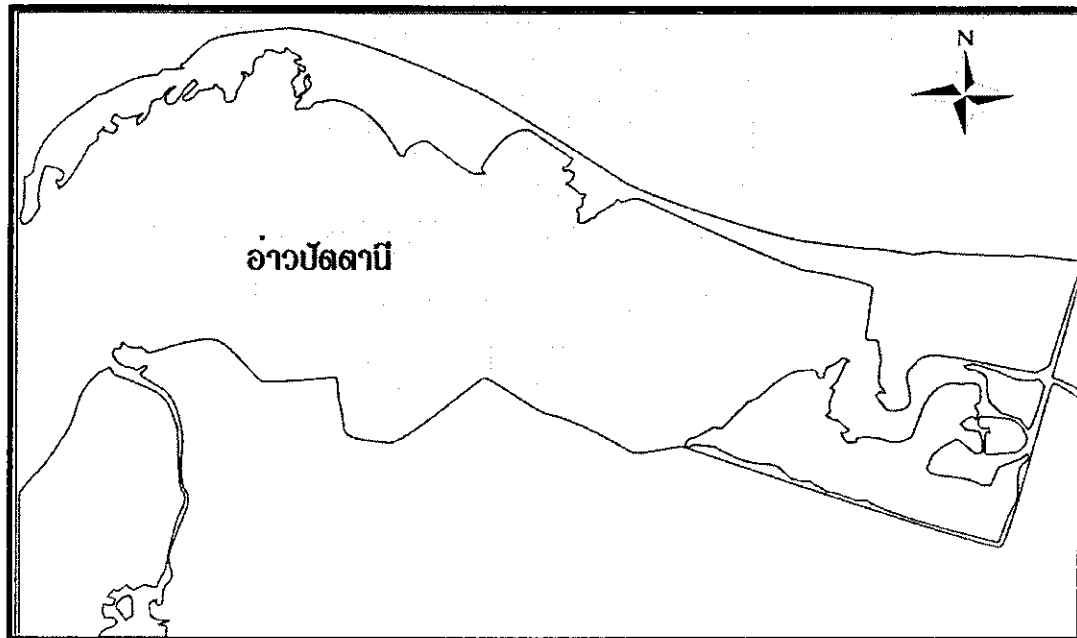
¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระ ราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ.2542. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดปัตตานี. หน้า 38.

² A. Teeuw; & D.K. Wyatt. (1970). Hikayat Patani : The Story of Patani. p. 20.

ภาพประกอบ 5 แผนที่เมืองปัตตานี

ที่มา : อิบรอฮิม ชุกรี. (2549). ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี. แปลโดย
 หะสัน หมัดหมาน; และ มะหาซากี เจ๊ะหะ. หน้า 6.

ภาพประกอบ 6 อ่าวปัตตานี

ที่มา : ปรับปรุงจาก คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2542. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดปัตตานี. หน้า 38.

1.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราช

ลักษณะภูมิศาสตร์ทางกายภาพของที่ตั้งเมืองนครศรีธรรมราชที่เกื้อหนุนต่อการค้าทางทะเลนั้นมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

อ่าวนคร ลักษณะทางกายภาพของแหลมตะลุมพุกที่ยื่นโอบล้อมออกไปในทะเล ทำให้ทะเลบริเวณตอนในมีลักษณะเป็นอ่าวขึ้น หรือที่มีการเรียกว่าอ่าวนคร ด้วยลักษณะทางกายภาพของแหลมตะลุมพุกดังกล่าวได้ช่วยกันคลื่นลมให้แก่อ่าวนคร ทำให้เรือสินค้าเข้าจอดทอดสมอท่าขนถ่ายสินค้าเพื่อทำการค้าได้

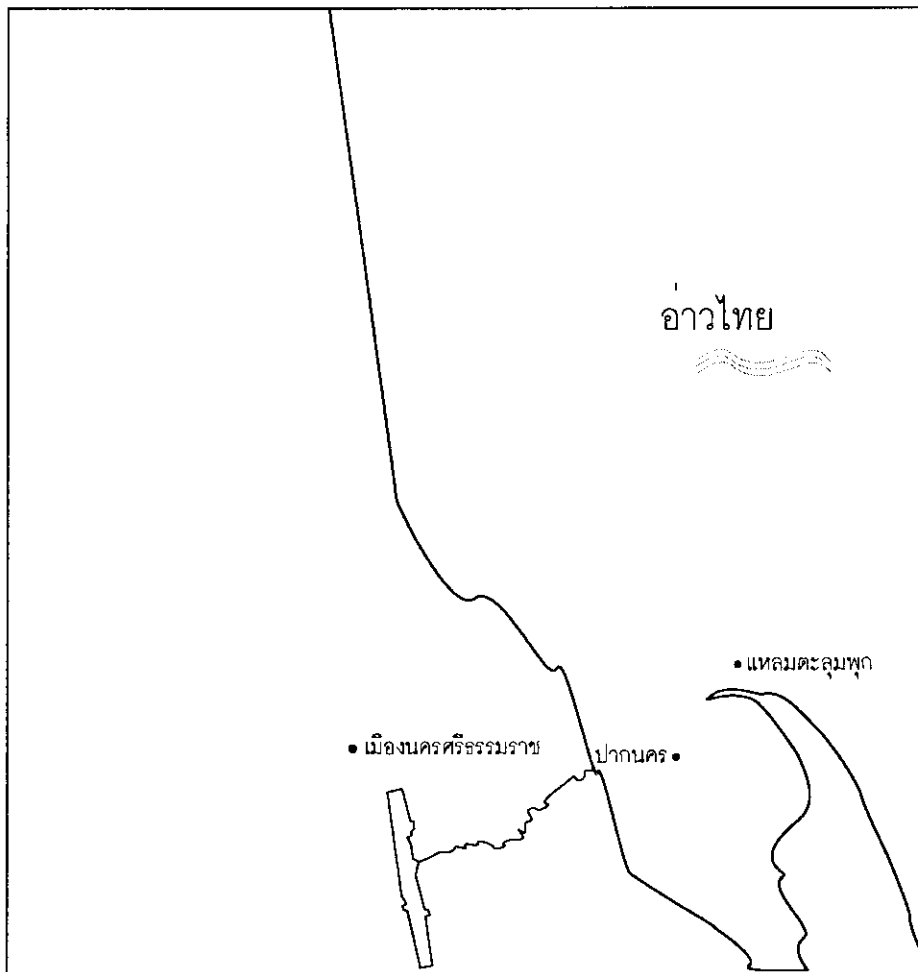
คลองปากนคร มีต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขานครศรีธรรมราชโดยไหลผ่านเขตตัวเมืองนครศรีธรรมราชไปลงทะเลที่อ่าวนคร จึงทำให้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชที่เชื่อมต่อกับอ่าวนคร¹ โดยเฉพาะภายในคลองปากนครบริเวณวัดนาง (ต.ท่าซัก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช) นักโบราณคดีได้มีการขุดพบซากเรือ สมอเรือ ปืนใหญ่ จึงมีการสันนิษฐานว่าบริเวณนี้อาจเคยเป็นอยู่ต่อเรือหรือสถานที่จอดพักเรือของพ่อค้าชาวต่างชาติที่เข้ามาทำการค้ากับนครศรีธรรมราช²

¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ.2542. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครศรีธรรมราช. หน้า 15.

² เส้นทางคมนาคมทางน้ำระหว่างอ่าวนครกับภายในเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ลักษณะลำน้ำของคลองปากนคร มีต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขานครศรีธรรมราช โดยไหลผ่านตัวเมืองนครศรีธรรมราชบริเวณสะพานราเมศวร์ ตำบลท่าวัง ตำบลท่าซัก และไหลลงทะเล(อ่าวนคร)บริเวณปากนคร จากการลงสำรวจพื้นที่ของผู้วิจัย (ผู้วิจัยลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และสงขลา ในระหว่างวันที่ 12 – 16 มีนาคม พ.ศ.2549) ได้พูดคุยสอบถามกับชาวบ้านบริเวณปากนคร มีการบอกเล่าถึงในสมัยที่ยังไม่มีถนนหนทางเข้าถึงเช่นในปัจจุบันว่า การขนสินค้าของชาวบ้านจากปากนครเข้าไปค้าขายในตลาดภายในเมือง (ท่าวัง) อาศัยการล่องเรือเข้าไป นอกจากนั้นแล้วระหว่างการสำรวจพื้นที่ผู้วิจัยพบว่า ในปัจจุบันบริเวณปากนครและภายในคลองปากนครช่วงต่อกับปากนครนั้นยังมีเรือประมงขนาดใหญ่ล่องเข้าออกเพื่อขนถ่ายปลากับแปปลาอยู่เสมอ

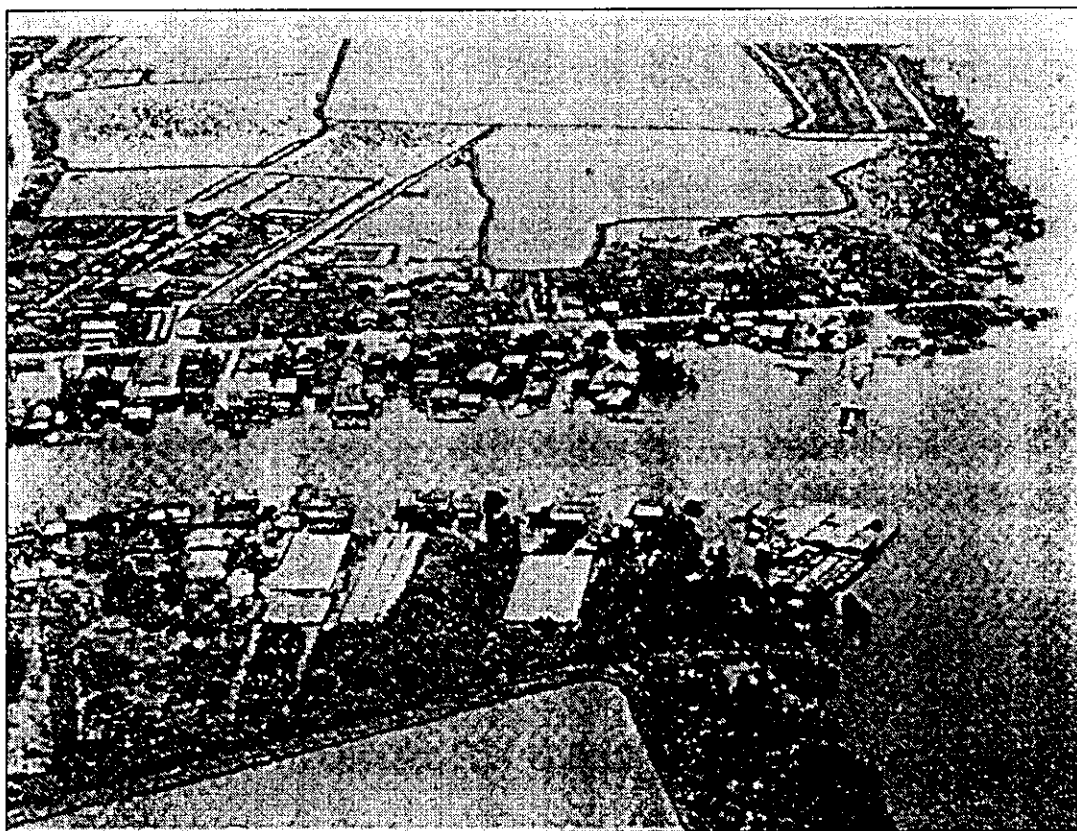
³ สันชัย กระบวนแสง. (2526). นครศรีธรรมราชกับเส้นทางการค้าทางทะเล. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช. หน้า 209 – 210.

⁴ ผู้วิจัยได้เดินทางไปสำรวจบริเวณวัดนาง และย่านปากนคร จากการพูดคุยสอบถามชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงได้รับทราบ ว่า ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่รับรู้ว่าการขุดพบสมอเรือ ซากเรือ ปืนใหญ่ บริเวณวัดนางอยู่เสมอ กระทั่งในปัจจุบันก็มีการนำปืนใหญ่และสมอเรือ มาตั้งประดับที่เสาธงชาติ และป้ายโรงเรียนวัดนาง นอกจากนั้นแล้วประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยพบจากการพูดคุยกับชาวบ้านในบริเวณวัดนาง โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่บางท่าน มีการบอกเล่าเรื่องของ “ห้างฝรั่ง” ที่มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาว่าเคยตั้งอยู่ในบริเวณนี้ แต่ก็ไม่อาจจำเพาะลงไปได้ว่าตั้งอยู่ที่ไหน ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างมากต่อการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

ภาพประกอบ 7 แผนที่เมืองนครศรีธรรมราช

ที่มา : คัดลอกและปรับปรุงจากต้นฉบับของ กองวิชาการ สำนักงานศิลปากรที่ 14 อ.เมือง
จ.นครศรีธรรมราช

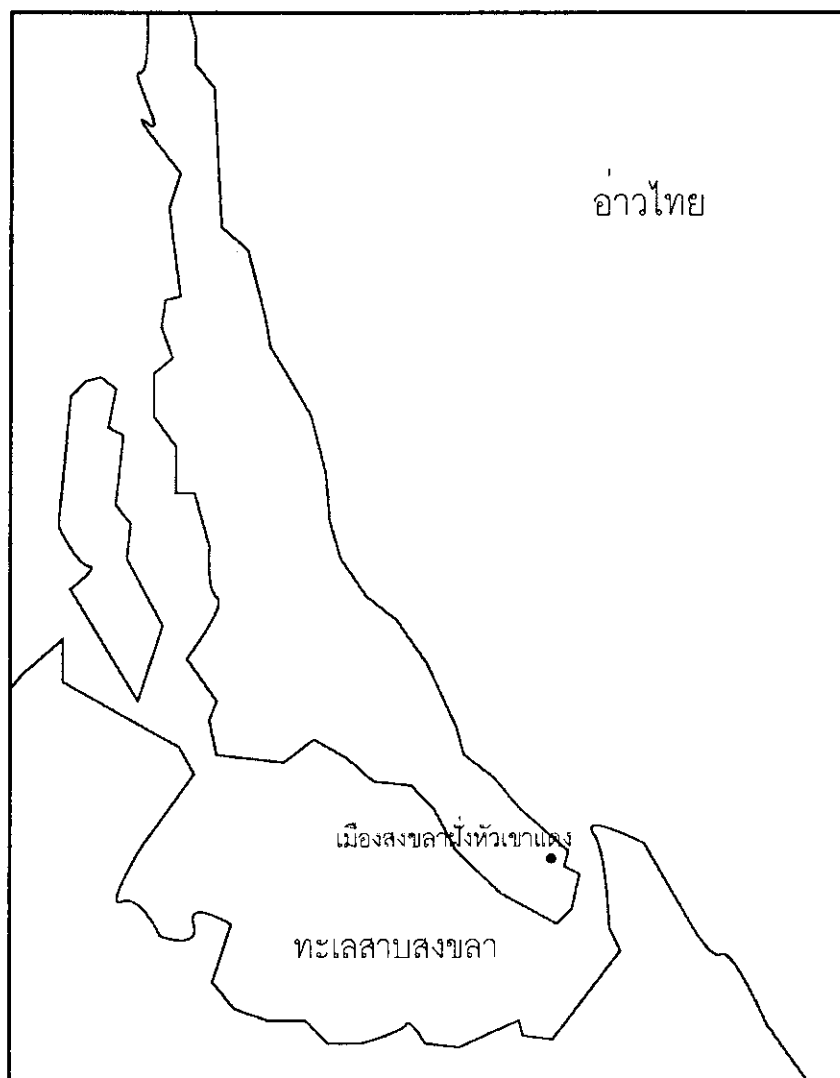

ภาพประกอบ 8 ปากนคร

ที่มา : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในวาระโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ.2542.
(2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด
นครศรีธรรมราช. หน้า 15.

1.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ส่งเสริมการค้าทางทะเลของสงขลา

ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพของสงขลาบริเวณหัวเขาแดงนั้น มีความเหมาะสมและเกื้อหนุนต่อการค้าทางทะเลอย่างมาก เห็นได้จากด้านหน้าของหัวเขาแดงติดกับทะเลอ่าวไทย ส่วนด้านหลังก็เป็นทะเลสาบสงขลา ประกอบกับตั้งอยู่บริเวณปากทะเลสาบสงขลา ทำให้เรือสินค้าต่างแดนสามารถเดินทางเข้ามาค้าขาย โดยมีหัวเขาแดงเป็นปราการทางธรรมชาติที่คอยป้องกันคลื่นลม นอกจากนั้นแล้วลักษณะที่ตั้งของสงขลาที่หัวเขาแดงยังมีความเหมาะสมต่อการป้องกันข้าศึกที่เข้ารุกรานได้อย่างมั่นคง

ภาพประกอบ 9 ที่ตั้งของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

ที่มา : ปรับปรุงจาก ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. (2545). ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ : แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย. หน้า 125.

2. การค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

2.1 การค้าทางทะเลของปัตตานี

ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่พ่อค้าจากดินแดนต่างๆ รู้จักมาตั้งแต่สมัยโบราณในฐานะที่เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างคาบสมุทรมลายู¹ ภายหลังการล่มสลายของมะละกาใน พ.ศ.2054 ทำให้ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความโดดเด่นเพิ่มมากขึ้น และเริ่มเข้าสู่การเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าทางทะเล ดังที่ โดเม ปิเรส ชาว โปรตุเกสที่พำนักอยู่ที่มะละกาในช่วงเวลานั้นได้กล่าวว่า "...เรือเหล่านี้เดินทางไปกับพหุชา จัมปา โคชินจีน และไปชวา ซุนดา ไปมะละกา ปาเซ เปดีร์ และไปเมืองท่าของอินทรีรี ปาเล็มบัง และจากเมืองท่าเหล่านี้ ไปยังปัตตานี..."²

การมีบรรดาพ่อค้าจากชาติต่างๆ เข้ามาทำการค้ากับปัตตานีเพิ่มขึ้น ทำให้ปัตตานีมีสินค้าหลากหลายมากขึ้น ประกอบกับปัตตานีตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าของพ่อค้าชาวจีน ทำให้มีสินค้าของจีนที่เป็นความต้องการของตลาดภายนอกอยู่ภายในเมืองท่าปัตตานี³

ในพุทธศตวรรษที่ 22 การเป็นเมืองท่าศูนย์กลางทางการค้าของปัตตานีเด่นชัดมากขึ้น พ่อค้าชาวต่างชาติมีความสนใจที่เข้าไปทำการค้ากับปัตตานีอย่างมาก ดังเห็นได้จากหลักฐานของทางญี่ปุ่นในพุทธศตวรรษที่ 22 ก็มีการกล่าวถึงว่า "พบว่ามีเรือสินค้าจากเขมรเข้ามาทำการค้าอยู่

¹ปรีชา นุ่นสุข. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 367 – 369.

²พัฒน์พงศ์ ประคัลภ์พงศ์, ผู้แปล. (2528). จดหมายเหตุการเดินทางของโดเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม. ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ. วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. หน้า 6.

³มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริช. (2547). ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16. แปลโดย มรรตส ศุภผล. หน้า 34.

ความเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลของปัตตานีนั้น มีการเสนอว่าเป็นพัฒนาการทางการค้าทางทะเลของปัตตานีที่เกิดขึ้นในภายหลัง โดยในช่วงแรกปัตตานีมีลักษณะการค้าทางทะเลที่มีสินค้าเป็นผลผลิตภายในเป็นสำคัญ มีสินค้าจากภายนอกเข้ามาค้าขายไม่มาก จนกระทั่งเมื่อพ่อค้าต่างแดนเข้ามาทำการค้าเป็นจำนวนมากขึ้น ทำให้สินค้าเริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น และในยุคแห่งการค้าทางทะเล(พุทธศตวรรษที่ 22) ปัตตานีจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงลักษณะการค้าทางทะเลจากการผลิตเพื่อการค้าไปสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลที่มีสินค้าจากภายนอกอยู่อย่างหลากหลาย หนึ่งผู้วิจัยมีความเห็นแย้งกับข้อเสนอดังกล่าว ด้วยหากพิจารณาพื้นที่ส่วนนี้เป็นบริเวณที่มีพ่อค้าต่างแดนเข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้าตั้งแต่สมัยโบราณ ประกอบกับแหล่งผลิตสินค้าตอนในหรือใกล้เคียงของปัตตานี เมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณภาคพื้นทวีปอย่างกรุงศรีอยุธยาที่มีแหล่งผลิตสินค้าจากดินแดนตอนในและมีพื้นที่การผลิตของตนเองอย่างกว้างขวางแล้ว ปัตตานีไม่ได้ปรากฏถึงลักษณะการค้าเช่นนั้น นอกจากนั้นในพุทธศตวรรษที่ 21 เมื่อโปรตุเกสเริ่มเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ปรากฏหลักฐานของโปรตุเกสที่กล่าวถึง ความสนใจในสินค้าจากจีนที่มีอยู่อย่างมากมายในปัตตานี ทำให้น่าเชื่อว่าปัตตานีเป็นศูนย์กลางของสินค้าจากภายนอกมากกว่า

ภายในปัตตานี¹ และมีเรือจากกรุงศรีอยุธยามาค้าขายที่ปัตตานีเกือบทุกวัน² นอกจากนั้นแล้วหลักฐานของพ่อค้าชาวอังกฤษ ใน พ.ศ.2165 กล่าวถึงความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของปัตตานีความว่า

...ปัตตานีไม่มีการผลิตสินค้าขึ้นเอง ของทุกอย่างนำมาจากที่อื่นทั้งสิ้น เนื่องจากที่ตั้งกล่าวอยู่ในท่าเลติ จึงมีเรือจอดไปมาค้าขายจากเมืองท่าต่างๆ อยู่เป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้จึงมีสินค้าเป็นจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามา ที่มากที่สุดได้แก่ เครื่องถ้วยชามจากจีน เพราะทางจากเมืองจีนถึงปัตตานีไม่ไกลนัก สินค้าชนิดนี้อาจจะสั่งซื้อได้มากขึ้นอีก หากจะมีผู้รับไปจำหน่าย ที่ตั้งกล่าวเป็นแหล่งจำหน่ายผ้าจากอินเดีย แต่จะต้องเป็นผ้าเนื้อดีเยี่ยม ชนิดที่ทอจากเปลลิกัด ผ้าที่จำหน่ายมีทั้งชนิดพิมพ์และทอเป็นดอก ผ้าเนื้อดีจากเบงกาลีก็ขายดีเป็นเทน้ำเทท่าเช่นกัน ส่วนเนื้อผ้าหยาบนั้นไม่มีใครต้องการเลย....³

2.2 การค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราช

คัมภีร์มหานิทเทศ ของอินเดียมีการกล่าวถึงเมืองท่าสำคัญต่างๆ ซึ่งเขียนขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7⁴ ที่มีการกล่าวถึงชื่อ “กะมะลิง” ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของนครศรีธรรมราชที่เรียกโดยชาวต่างชาติ นอกจากนั้นแล้วนครศรีธรรมราชยังเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางทางการค้าระหว่างคาบสมุทรในสมัยโบราณ ทำให้นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับการค้าทางทะเลมาตลอดตั้งแต่สมัยโบราณ

ลักษณะของการค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น นครศรีธรรมราชมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในการรวบรวมสินค้าจากจีนและส่งผ่านสินค้าออกไปยังเมืองท่าต่างๆ ภายในภูมิภาค⁵ ความเฟื่องฟูทางการค้าของนครศรีธรรมราชในเวลานั้น สะท้อนผ่านออกมาจากบันทึกการเดินทางของแฟร์เนา เมนเดส ปินตู (Fernao Mendes Pinto) ชาวโปรตุเกสที่เดินทางเข้ามาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราชว่าเป็นเมืองท่าที่มีความมั่งคั่ง มีเรือจากดินแดนต่างๆ เข้ามาค้าขายมากมาย โดยเฉพาะในวันสำคัญที่มีการเฉลิมฉลองการขึ้นครองเมืองของเจ้าเมืองคนใหม่ ที่มีการงดเว้นการเก็บ

¹ Yoneo Ishii, ed. (1998). *The Junk Trade from Southeast Asia : Translations from the Tosen Fusetsu – gaki, 1674 – 1723.* p.112.

² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1.* หน้า 71.

³ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2513). *บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2.* หน้า 177.

⁴ ปรีชา นุ่นสุข. (2539). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.* หน้า 29.

⁵ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2548). *เล่มเดิม.* หน้า 90.

ภาษีเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขาย ทำให้มีเรือมากกว่า 1,500 ลำ เข้ามาค้าขายในเมืองนครศรีธรรมราช¹

อย่างไรก็ตามบทบาทในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าของนครศรีธรรมราชได้ลดลง ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 อันเป็นผลจากความปั่นป่วนทางการเมืองภายในจีน ซึ่งส่งผลกระทบต่อนครศรีธรรมราช ทำให้นครศรีธรรมราชไม่สามารถคงความเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลไว้ได้²

หลังจากนั้นลักษณะการค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชได้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นศูนย์กลางการรวบรวมสินค้า จากหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราช เช่น ไซยา พัทลุง ตรัง เป็นต้น ดังเห็นได้จากหลักฐาน V.O.C ในพ.ศ.2164 ที่มีการกล่าวถึงการรวบรวมสินค้าจากหัวเมืองต่างๆ ของนครศรีธรรมราช

...ปริมาณพริกไทยที่เราพอจะหาได้ที่ลิกอร์ โดยรวบรวมจากสถานที่ใกล้เคียง ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้าได้ระบุชื่อสถานที่นั้นๆ ไว้แล้วข้างล่างนี้ พริกไทยทั้งหมดในบริเวณนี้ ส่วนมากจะต้องนำมารวมขายที่นี่...³

เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มอำนาจที่มีบทบาทการค้าทางทะเลอยู่ในนครศรีธรรมราช สามารถแบ่งออกเป็น 2 สมัย ดังนี้

1. การค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชภายใต้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่น

นครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 มีกลุ่มอำนาจหนึ่งที่สามารถเข้าสถาปนาอำนาจอย่างมั่นคงอยู่ภายในเมืองนครศรีธรรมราช และมีการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา(กรุงศรีอยุธยา)ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

บทบาททางการค้าทางทะเลของกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นภายในนครศรีธรรมราชนั้น ปรากฏอย่างเด่นชัดอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 21 ก่อนการเข้าแทรกแซงทางการเมืองจากกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ดังที่ โดเม ปิเรส ได้กล่าวถึงบทบาทในการค้าทางทะเลของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า เป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งอย่างมากและมีเรือสำเภาคอยขนส่งสินค้าอยู่มากมาย⁴

¹Fernao Mendes Pinto. (1989). *The Travels of Mendes Pinto*. Translated by Rebecca D.Catz. pp. 62-64.

²นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). นครศรีธรรมราชในราชอาณาจักรอยุธยา. ใน กรุงเทพฯ, พระเจ้าตากและประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์. หน้า 236 – 237.

³ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 138.

⁴พัฒน์พงศ์ ประคัลภ์พงศ์, ผู้แปล. (2528). เล่มเดิม. หน้า 6.

หลักฐานของ V.O.C ในพ.ศ.2155 แสดงออกถึงความเคารพต่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอย่างมาก ดังเห็นได้จากคำเรียกเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า “King of Ligor”¹ และการมอบบรรณาการแก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อความสะดวกในการทำการค้า² เจ้าเมืองมีอำนาจตัดสินใจทำสนธิสัญญาการค้ากับพ่อค้าต่างชาติได้ด้วยตนเอง ทั้งยังสามารถอนุญาตให้เข้าไปทำการค้าในหัวเมืองอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การดูแลของนครศรีธรรมราช ดังปรากฏในเอกสารดังนี้

...โดยเหตุที่เข้าใจเอาจากจดหมายของท่านว่า เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคงจะบอกกับกัปตันเอลซิงตันว่า เหตุไรชาวอังกฤษจึงไม่มาค้าขายที่เมืองนคร ข้าพเจ้าได้ถามเรื่องนี้ต่อเจ้าเมืองนคร ซึ่งได้ยืนยันกับข้าพเจ้าว่า ท่านไม่เคยทรงให้สัญญากับชาวอังกฤษแต่อย่างใด และเราไม่ต้องกลัวว่ามีชาติอื่นมาค้าขายกับสงขลา ยิ่งกว่านั้นยังแจ้งผ่านผู้นำเครื่องบรรณาการไปยังโมกุลให้ยึดถือสัญญาที่เราเคยทำไว้ในนามของผู้สำเร็จราชการกล่าวคือ ไม่ยอมให้ชาวอังกฤษ ชาวฝรั่งเศส หรือชาวโปรตุเกสค้าขายกับสงขลาตราบใดที่ชาวฮอลันดา ยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่นั้น และจะให้ที่ดินสร้างบ้าน...³

นอกจากนั้นแล้วจากหลักฐานของ V.O.C ในพ.ศ.2164 กล่าวถึงการค้าพริกไทยภายในเมืองนครศรีธรรมราช ที่ไม่ต้องมีการขออนุญาตจากกรุงศรีอยุธยา ความว่า

...ถ้าข้าพเจ้ามีเงินอยู่ขณะนี้ ข้าพเจ้าก็คงจะไปที่นั่นทันที และคงจะซื้อพริกไทยได้โดยไม่ต้องอาศัยท้องตราของพระเจ้ากรุงสยาม แต่ถ้าจะให้การค้าของเรานั้นคงสืบต่อไปแล้วเราก็ควรจะพยายามให้ได้มาซึ่งท้องตราของพระเจ้ากรุงสยาม...⁴

¹ Supaporn Ariyasajiskul. (2004). *The VOC and Tin rush in Ligor (1640 - 1756)*. (Paper Presented at “400 Years of Thai – Dutch Relations : An International Seminar”, Chulalongkorn University, 18 – 19 March 2004). no page number

² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 132 - 133.

³ แกมสุข นุ่มนนท์, ผู้แปล. (2512, พฤษภาคม). เอกสารภาษาฮอลันดา ค.ศ.1608 – 1620. แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี. 3(2) : 41.

⁴ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 139.

การค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชภายใต้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นได้ยุติบทบาทลง ภายหลังความประสบความสำเร็จในการแทรกแซงของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งเป็นผลให้กรุงศรีอยุธยาสามารถเข้าควบคุมการเมืองและการค้าภายในนครศรีธรรมราช

2. การค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชภายใต้อำนาจกรุงศรีอยุธยา

หลังจากกรุงศรีอยุธยาสามารถเข้าควบคุมการเมืองภายในของนครศรีธรรมราชในสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้ว การค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน เห็นได้จากหลักฐานของ V.O.C ในพ.ศ.2183 ที่มีการกล่าวถึงการขอสิทธิจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อรับ “ตรา” ในการเข้าไปซื้อตีบูกในนครศรีธรรมราช¹ และในพ.ศ.2195 ที่มีการส่งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาไปนครศรีธรรมราชเพื่อจัดระเบียบการค้าตีบูกในนครศรีธรรมราช ความว่า

...เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2205 ออกพระสุรินทร์โกษาได้มาถึงในเมืองนครศรีธรรมราช ด้วยเรือลำหนึ่งของพระเจ้าแผ่นดินได้ถือรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม มาว่าบรรดาพ่อค้าทุกคนผู้ซึ่งพำนักอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช ควรขายตีบูกของตนให้แก่เขาเท่านั้น ในราคาเงินสยามแท่งละ 10 ตำลึงจีน ฉะนั้นจึงเป็นการกีดกันเราและบรรดาพ่อค้าต่างชาติอื่นๆ ทั้งหมดออกไป และเล่าว่า มิเพียงแต่อุปสรรคในเรื่องตีบูกอย่างเดียวที่ถูกเจรจากันมาเป็นเวลาหลายเดือน ได้ขอร้องให้นายโพลฟุตทำการร้องเรียนอย่างแข็งขันไปยังพระเจ้าแผ่นดินสยาม และพยายามให้ได้รับอนุญาตในการค้าขายกับนครศรีธรรมราชใหม่ นายโพลฟุตซึ่งเป็นเรสิดนต์ที่ได้รับอนุญาตอย่างง่ายดายในวันที่ 2 เมษายน และได้ส่งใบอนุญาตนี้ไปยังเมืองนครศรีธรรมราชในวันที่ 17 เมษายน โดยเรือของญี่ปุ่นชื่อ “ริเซย์มอน” ซึ่งเดินทางมากจากดังเกีย...²

¹ ความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยา และการเข้าแทรกแซงอำนาจพื้นถิ่นภายในนครศรีธรรมราชของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในประเด็นนี้จะขอล่าถึงในบทต่อไป

¹ Supaporn Ariyasajisiskul. (2004). op.cit.

² การค้าภายในนครศรีธรรมราชของ V.O.C ช่วงก่อนหน้านั้น แม้ว่าปรากฏว่า V.O.C ก็ได้มีการขอตราอนุญาตจากทางกรุงศรีอยุธยาเพื่อเข้าทำการค้าในนครศรีธรรมราชเช่นกัน แต่นัยยะของความสำคัญของตราอนุญาตจากกรุงศรีอยุธยาในสมัยหลังนั้นมีความแตกต่างกันมากกับช่วงก่อนหน้า ด้วยการขอตราอนุญาตจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อเข้าทำการค้าภายในนครศรีธรรมราชนั้น ตราอนุญาตมีความสำคัญเป็นเพียงปัจจัยเสริมสร้างความสะดวกและความมั่นคงในการค้าภายในนครศรีธรรมราชเท่านั้น หากภายหลังการควบคุมการค้าของนครศรีธรรมราชนั้น ตราอนุญาตของกรุงศรีอยุธยาเพิ่มพูนความสำคัญขึ้นอย่างมาก ในการเข้าทำการค้าทั้งภายในนครศรีธรรมราช หรือหัวเมืองใกล้เคียงที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราชมาแต่เดิม

² นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เอกสารของฮอลันดาสยามกรุงศรีอยุธยา. หน้า 168 – 169.

นอกจากนั้นแล้วในพ.ศ.2210 หัวหน้าสถานีการค้าของ V.O.C ประจำนครศรีธรรมราชยังร้องเรียนถึงปัญหาในการเก็บส่วยดิบูกในเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชต้องส่งออกญาโกษาธิบดีเดินทางไปเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว¹

2.3 การค้าทางทะเลของสงขลา

สงขลาฝั่งหัวเขาแดงที่ก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มมุสลิมจากชวากลางภายใต้การนำของ ตะโตะ โมกอลล์ ในต้นพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่า ทำให้สงขลาเป็นเมืองท่าใหม่ที่ได้รับความสนใจจากพ่อค้าชาวต่างชาติ และเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งอำนาจทางการเมืองและบทบาททางการค้า

ด้านการค้าทางทะเลของสงขลาในสงขลาดำเนินในลักษณะเป็น “ศูนย์กลางการค้าทางทะเล” ภายใต้นโยบายสนับสนุนการค้าของ ตะโตะ โมกอลล์ ผู้ปกครองเมืองสงขลา ที่พยายามดึงดูดพ่อค้าต่างชาติ ให้เดินทางเข้ามาค้าขายกับสงขลา ซึ่งสะท้อนจากหลักฐานของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ที่กล่าวถึงความสนใจเข้าไปทำการค้ากับเมืองท่าสงขลา ซึ่งเป็นเมืองท่าที่มีสินค้า และไม่เก็บภาษีกับเรือที่เดินทางเข้าไปค้าขาย เพียงแต่มีของกำนัลให้แก่เหล่าผู้ปกครองก็พอ² ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลาที่มีท่าเรือที่มีความเหมาะสมต่อการค้าทางทะเล ด้วยนโยบายทางการค้าทำให้สงขลาประสบความสำเร็จอย่างมากในการค้า เป็นเมืองท่าเกิดใหม่ที่ได้รับความสนใจจากพ่อค้าชาติต่าง ๆ ให้เดินทางเข้ามาค้าขาย

การเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลของสงขลา ประกอบกับนโยบายส่งเสริมการค้าของผู้ปกครองดังกล่าว ทำให้สงขลาเป็นเมืองท่าที่มีความเฟื่องฟูทางการค้าอย่างมาก และนำมาซึ่งอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็งขึ้น โดยเริ่มมีความเด่นชัดขึ้นภายหลังการล่มสลายของอำนาจพื้นถิ่นนครศรีธรรมราช

¹ Dhiravat na Pombejra. (1990). Crown Trade and Court and Politics in Ayutthaya During the Reign of King Narai (1656 - 88). In *The Southeast Asian Port and Polity : Rise and Demise*. J. Kathirithamby - Wells; & John Villiers, eds. p. 133.

² ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 176 - 177.

3. การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

3.1. การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา กับจีน

การค้าระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เริ่มขยายตัวเพิ่มขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 8 นั้น เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยของราชวงศ์หมิงที่มีความสนใจต่อการค้ากับบรรดา “รัฐป่าเถื่อน” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมาก ทำให้การค้าระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง¹

3.1.1 การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานีกับจีน

การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างจีนกับปัตตานีมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏชื่อของ หลางยาซิว หรือ ลังกาสูกะ ใน *เอกสารเสียงซู่* ของจีนที่เขียนขึ้นในประมาณพุทธศตวรรษที่ 11² และมีพัฒนาการสืบเนื่องต่อเนื่องมาตลอด โดยเฉพาะการค้าที่เกิดขึ้นภายหลังของ มะละกอล่มสลายใน พ.ศ. 2054 ทำให้บรรดาพ่อค้าชาวจีนเข้ามาทำการค้ากับปัตตานีมากขึ้น และช่วยส่งเสริมต่อการขยายตัวทางการค้าของปัตตานีอย่างมาก ในฐานะที่เป็นเมืองท่าที่สามารถหาซื้อสินค้าของจีนได้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดบรรดาพ่อค้าชาติต่าง ๆ³ ให้เข้าค้าขายกับปัตตานี ส่วนสินค้าของทางปัตตานีที่เป็นความต้องการของพ่อค้าชาวจีน คือ พริกไทย และสินค้าของป่า เช่น การบูร เขาสัตว์⁴ ดังที่ปรากฏถึงบันทึกของพ่อค้าชาวจีนในสมัยราชวงศ์หมิงที่มีการกล่าวถึงพิมเสนของปัตตานีว่า “พิมเสนมีเพาะปลูกอยู่ในประเทศสยาม แต่พิมเสนที่ดีที่สุด คือ พิมเสนของปัตตานี”⁵

พัฒนาการทางการค้าระหว่างปัตตานีกับจีนที่มีมาโดยตลอดนั้น ส่งผลให้มีชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ภายในปัตตานีเป็นจำนวนมาก ดังเห็นได้จากบันทึกของพ่อค้าชาวจีนที่กล่าวถึงชาวจีนภายในปัตตานีว่า “..ชาวจีนที่อยู่ในปัตตานีมีจำนวนมากมาย กล่าวได้ว่าแทบเดินชนกัน”⁶ ซึ่งชาวจีนที่อาศัยอยู่ภายในปัตตานีนั้น ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพ่อค้าที่เป็นกลุ่มคนสำคัญที่ช่วย

¹วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2528). ไทยในสายตาอาคันตุกะจากจีนสมัยอยุธยาตอนต้น (ค.ศ.1349 – ประมาณ 1430) : การวิเคราะห์เอกสารประวัติศาสตร์อยุธยา. ใน *ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ*. หน้า 2 – 3.

²วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2543). ดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20. ใน *ประวัติศาสตร์ไทย : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร*. หน้า 58 – 59.

³มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริซ. (2547). เล่มเดิม. หน้า 35.

⁴ครองชัย หัตถา. (2541). ปัตตานี : การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. หน้า 201

⁵สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์; ดิลก วุฒิพาณิชย์; และ ประสิทธิ์ ชินการณ. (2544). *จีนทักษิณ : วิถีและพลัง*. หน้า 33.

⁶จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. แปลโดย พรณี ฉัตรพลรักษ์; และคณะ. หน้า 7.

ขับเคลื่อนระบบการค้าของปัตตานี และได้ถูกตั้งให้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองภายในของปัตตานี ดังที่มีปรากฏว่ามีโอรังกายาของปัตตานีเชื้อสายจีนชื่อ จาโต๊ะ ชีร์นารา เป็นผู้มีอิทธิพลทางการค้าภายในปัตตานีอย่างมาก¹ และมีชาวจีนอีก 3 คน คือ จาง หลี่กั๋ว และ หลิน อวี่น – หลิน รับราชการอยู่ในราชสำนักของปัตตานีในสมัยของรายาฮีเยา²

3.1.2 การค้าทางทะเลระหว่างนครศรีธรรมราชกับจีน

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างจีนกับนครศรีธรรมราชเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ จากเอกสารของทางจีนที่มีการกล่าวถึง “ด่านหม่าลิ่ง” หรือ “ตามพรลิงค์” ที่เป็นชื่อของเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยแรกก่อร่างสร้างเมือง

ความสัมพันธ์ทางการค้าทางทะเลระหว่างนครศรีธรรมราชกับจีนนั้น ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 นครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นเมืองท่าศูนย์กลางในการกระจายสินค้าของจีนไปยังเมืองต่างๆ ในภูมิภาค และการขุดค้นทางโบราณคดีในปัจจุบันพบ เครื่องถ้วยของจีนอยู่ในบริเวณที่เคยเป็นท่าเรือของนครศรีธรรมราช³ สินค้าของนครศรีธรรมราชที่เป็นความต้องการของพ่อค้าจีน เช่น พริกไทย ดีบุก ขงป้า เป็นต้น แต่บทบาทการค้าระหว่างจีนกับนครศรีธรรมราชได้ลดลงภายหลังความผันผวนทางการเมืองในจีน⁴ อย่างไรก็ตามกลุ่มชาวจีนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญทางการค้าในนครศรีธรรมราช เห็นได้จาก เรือสินค้าจากนครศรีธรรมราชส่วนหนึ่งเป็นเรือของพ่อค้าชาวจีน⁵ นอกจากนี้ชุมชนการค้าของชาวจีนในนครศรีธรรมราชก็เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่มาก แม้แต่พ่อค้าชาวอังกฤษที่ต้องการทำการค้าภายในเมืองนครศรีธรรมราชยังพยายามที่เดินทางเข้าไปติดต่อ⁶

¹ แอนโทนี ริด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เล่ม 2 : การขยายตัวและวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขาวิมลนะ. หน้า 127.

² จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). เล่มเดิม. หน้า 7.

³ สันชัย กระบวนแสง. (2526). นครศรีธรรมราชกับเส้นทางการค้าทางทะเล. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 215.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). เล่มเดิม. หน้า 236 – 237.

⁵ สารสิน วีระผล. (2548). จัมก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน 2195 – 2396. แปลโดย พรธณงาม เก้าธรรมสาร; รังสี อ้นโสภา และ ;สมาพร แลคโซ. หน้า 263.

⁶ จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). เล่มเดิม. หน้า 7.

3.1.3 การค้าทางทะเลระหว่างสงขลากับจีน

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจีนกับสงขลานั้น สงขลาเป็นที่รู้จักกันในหมู่พ่อค้าชาวจีนในชื่อ “ซ่งซา” ซึ่งสงขลาตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าของพ่อค้าชาวจีนที่เดินทางไปเมืองท่าทางซากิ และแวะค้าขายที่สงขลา ก่อนเดินทางไปยังปัตตานี ส่วนสินค้าของสงขลาที่เป็นความต้องการพ่อค้าชาวจีน คือ ดีบุก กุ้งแห้ง หนังสัตว์ ปลิงทะเล และฝ้าย¹

ชุมชนชาวจีนในสงขลานั้นแม้ไม่อาจจะระบุถึงจำนวนที่แน่ชัดได้ แต่ก็คาดว่าภายในสงขลาจะมีชุมชนชาวจีนที่มีขนาดใหญ่อยู่พอสมควร² ชาวจีนกลุ่มนี้คงเป็นส่วนหนึ่ง ที่สร้างความเฟื่องฟูทางการค้าให้แก่สงขลาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 โดยมีกลุ่มชาวมุสลิมชาวเป็นผู้ดำเนินการปกครอง ดังเห็นได้ว่าภายในสงขลา มีอยู่ต่อเรือที่ดำเนินการโดยชาวจีน และได้รับความนิยมจากพ่อค้าชาวฮอลันดาเข้ามาใช้บริการอยู่เสมอ³ นอกจากนั้นแล้วภายหลังจากล่มสลายของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง เนื่องจากการโจมตีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในพ.ศ.2223 ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์กลุ่มอำนาจภายในพื้นที่เมืองสงขลาที่ได้รับมอบหมายจากกรุงเทพฯ ในการปกครองเมืองสงขลา ก็เป็นกลุ่มชาวจีน ที่ตั้งเมืองสงขลาขึ้นใหม่ที่แหลมสน หรือ เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน⁴

3.1.4 การเปรียบเทียบการค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลากับจีน

การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลากับจีนนั้น นอกจากมีพ่อค้าชาวจีนเป็นคู่ค้าสำคัญ และสินค้าของจีน เช่น เครื่องถ้วย ผ้าไหม ก็เป็นต้องการของตลาดแล้ว ชาวจีนในเมืองเหล่านี้ เป็นกลุ่มคนที่เข้ามามีบทบาทและความสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับชนชั้นปกครอง พ่อค้าชาวจีนได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองภายในของปัตตานี⁵ ส่วนด้านนครศรีธรรมราช และสงขลา แม้ไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนถึงการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองภายในเช่นเดียวกับปัตตานี กระนั้นชาวจีนก็คงเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อระบบการค้าทางทะเลอย่างมาก

¹ สารสิน วีระผล. (2548). เล่มเดิม. หน้า 63 – 64.

² Dhiravat na Pombejra. (2004). King Prasatthong and the Gulf of Siam Area 1629 – 1636 : Politics, Diplomacy, and Trade. In **Proceedings of the Japan Society for Promotion of Science and National research Council of Thailand Core University Program Workshop on Flows and Movements in East Asia**. pp.69 - 93.

³ ยงยุทธ ชูแว่น. (2535). อำนาจทางการเมืองในความสับสนวุ่นวายทางการเมืองสงขลา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23. ใน **การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา**. หน้า 97.

⁴ สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 54 - 55.

⁵ แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 127.

ไม่ว่าในบทบาทของพ่อค้าคนสำคัญ หรือบทบาทในการเป็นผู้นำพาเรือสินค้าล่องไปค้าขายกับต่างแดน และเป็นส่วนในการติดต่อค้าขายกับเรือสินค้าจีนที่เดินทางเข้ามาค้าขาย

สำหรับสงขลา ชาวจีนเป็นกลุ่มคนสำคัญที่ร่วมมือกับกลุ่มผู้ปกครองมุสลิมชาว ในการสร้างเมืองสงขลาเป็นเมืองท่าที่ความเฟื่องฟูทางการค้าในระยะเวลาอันสั้นหลังการสถาปนาเมืองสงขลา นอกจากนั้นแล้วพ่อค้าจีนยังเป็นตัวกลางสำคัญในการค้าสามเหลี่ยมระหว่าง จีน สงขลา และ ญีปุ่น ซึ่งก็ได้ทำกำไรอย่างมากให้กับสงขลา¹

พ่อชาวจีนเป็นผู้ที่ได้รับอภิสิทธิ์ในการทำการค้าที่มากกว่าพ่อค้าจากชาติอื่นๆ ดังเห็นได้ว่า มีบันทึกของโดเม ปิเรส ชาวโปรตุเกส ในพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวถึงการได้รับสิทธิให้คงวันหรือจ่ายภาษีอากรในระดับที่ต่ำกว่าพ่อค้าจากชาติอื่นๆ ของพ่อค้าชาวจีนในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งก็เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงอภิสิทธิ์ของพ่อค้าชาวจีนที่มีอยู่ภายในภูมิภาคนี้ ดังข้อความว่า

...มีการผ่อนปรนมากสำหรับพ่อค้าจีน เพราะเหตุว่าชาวสยามได้ผูกมิตรกับพระเจ้าจักรพรรดิจีน...พ่อค้าต่างชาติในสยามจ่ายภาษี 2 ใน 9 และพวกพ่อค้าชาวจีนจ่าย 2 ใน 12²

นอกจากนั้นแล้วการทำสัญญาทางการค้าระหว่าง V.O.C กับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็มีการระบุถึงสิทธิพิเศษของชาวจีน และข้อเรียกร้องของทางฮอลันดาให้ได้รับสิทธิเช่นเดียวกับพ่อค้าชาวจีน ความว่า

...ชาวจีนจะต้องจ่ายเพียงค่าภาษีอากรธรรมดาเท่านั้น ใครทำร้ายหรือทำให้ชาวจีนเดือดร้อนมิได้³

...สัญญากับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในระหว่างร่างซึ่งมีข้อความดังนี้ ไม่มี การเก็บภาษีและอากร ไม่ยอมให้ทำสัญญาทางการค้ากับชาติอื่น ยอมให้สร้างบ้านมีรั้ว หินล้อมรอบได้ และอนุญาตให้ผู้สำเร็จราชการ สร้างทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรสร้างขึ้นได้ เช่นเดียวกับพวกชาวจีน...⁴

¹ สารสิน วีระผล. (2548). เล่มเดิม. หน้า 64.

² พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์, ผู้แปล. (2528). เล่มเดิม. หน้า 2 - 3.

³ จี. วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). เล่มเดิม. หน้า 7.

⁴ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 177.

อภิสิทธิ์ต่างๆ ที่พ่อค้าชาวจีนและชาวจีนได้รับดังกล่าวข้างต้น ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาททั้งทางด้านการเมืองและการค้าของชาวจีนที่มีอยู่ภายในเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ที่มีความคล้ายคลึงกันและอาจรวมถึงดินแดนอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ด้วย

3.2 การค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา กับญี่ปุ่น

การค้าทางทะเลระหว่างญี่ปุ่นกับดินแดนต่างๆ ภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มขยายตัวมากขึ้นในประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ภายหลังการสถาปนาอาณาจักรอย่างมั่นคงแล้ว ของตระกูลโจกงวาระ ด้วยการนำของโชกุนโจกงวาระ อิเอะยาสุ ที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่น หลังจากผ่านพ้นสภาวะสงครามกลางเมือง ญี่ปุ่นจึงเริ่มมีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนต่างๆ ภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะทางด้านการค้า โชกุนโจกงวาระ อิเอะยาสุ ให้การส่งเสริมอย่างมากเห็นได้จากการส่งพระราชสาส์นเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น จามปา เขมร และกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นแล้วจากจำนวนของใบเบิกร่องที่ทางการญี่ปุ่นออกให้แก่เรือที่เดินทางมาค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างปี พ.ศ.2147 – 2179 มีจำนวนมากกว่า 215 ใบ¹

3.2.1 การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่น

การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นนั้น มีความเฟื่องฟูอย่างมากจนกระทั่งมีคำกล่าวว่า ปัตตานีเป็น "เมืองท่าพี่น้อง" กับเมืองท่าอิราโตะ ของญี่ปุ่น² สินค้าของปัตตานีที่เป็นความต้องการของญี่ปุ่น คือ หนังกว่ง หนังปลากะเบน ดินปืน และปืนใหญ่³ โดยปรากฏหลักฐานว่าในระหว่างปีพ.ศ.2194 – 2203 มีเรือจากปัตตานีเดินทางไปค้าขายกับญี่ปุ่นเป็นจำนวนถึง 20 ลำ⁴ นอกจากนั้นแล้วปัตตานียังมีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ โดยมีการส่งคณะทูตไปมาหาสู่ระหว่างกันในช่วงพ.ศ.2142 – 2149 ถึง 3 ครั้งด้วยกัน การที่ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีสัมพันธ์อันดีกับชาวญี่ปุ่นจึงปรากฏว่ามีชุมชนของชาวญี่ปุ่นอยู่ภายในปัตตานี⁵ แต่ก็ไม่สามารถระบุจำนวนที่แน่ชัดได้

¹ อชิอิ โยเนะโอะ. (2527). เอกสารของญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เกี่ยวกับประเทศสยาม. ใน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา. แปลโดย นันทนา ตันติเวช. หน้า 116.

² สิบแสง พรหมบุญ. (2525). ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. หน้า 134.

³ ครองชัย หัตถดา. (2541). เล่มเดิม. หน้า 221.

⁴ แอนโทนี ริด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 316.

⁵ อิบรอฮิม ซุกรี. (2549). ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน; มะหามะซากี เจ๊ะหะ; และ ดลมนรรัตน์ บากา. หน้า 27 - 29.

3.2.2 การค้าทางทะเลระหว่างนครศรีธรรมราชและสงขลากับญี่ปุ่น

การค้าทางทะเลระหว่างนครศรีธรรมราชและสงขลากับญี่ปุ่นนั้น ไม่ค่อยมีหลักฐานปรากฏถึงลักษณะของความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกัน จากหลักฐานที่มีอยู่ได้แสดงให้เห็นว่ามีเรือจากนครศรีธรรมราชและสงขลาไปทำการค้ากับญี่ปุ่น โดยสินค้าของทั้งนครศรีธรรมราช และสงขลาที่มีการส่งออกไปยังญี่ปุ่น คือ ไม้ฝาง พริกไทย ต้นกระเบา หนังกวาง หนังวัว เขาวัว ดีบุก ตะกั่ว และหอย¹

อย่างไรก็ตามมีชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่งได้เข้ามีส่วนร่วมสำคัญอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของนครศรีธรรมราชในสมัยหนึ่ง คือ “ออกญาเสนาภิมุข” ยามาดา นางามาสา เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นที่ได้มาครองเมืองนครศรีธรรมราช ในช่วงรอยต่อระหว่างสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง² นครศรีธรรมราชในสมัยดังกล่าว คงมีชุมชนชาวญี่ปุ่น ที่เกิดจากผู้ติดตามออกญาเสนาภิมุขจากกรุงศรีอยุธยา และคงเป็นชุมชนที่มีจำนวนคนไม่น้อย ในช่วงที่ออกญาเสนาภิมุขครองเมืองนครศรีธรรมราชนั้น การค้าระหว่างนครศรีธรรมราชกับญี่ปุ่นคงมีการขยายตัวมากขึ้น เนื่องจากออกญาเสนาภิมุข เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญคนหนึ่งในการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่น แต่ออกญาเสนาภิมุขครองเมืองนครศรีธรรมราชได้ไม่นานก็ต้องจบชีวิตลงที่นครศรีธรรมราช ต่อจากนั้นก็เกิดความวุ่นวายที่ทำให้ชาวญี่ปุ่นต้องอพยพออกจากนครศรีธรรมราช

ในพ.ศ.2179 ทางการญี่ปุ่นได้ประกาศปิดประเทศไม่ติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติ และห้ามไม่ให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศตลอดจนชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่นอกประเทศนั้นก็ห้ามเดินทางกลับเข้าประเทศ แต่มีการอนุญาตให้เฉพาะเรือสินค้าของจีน และฮอลันดาเท่านั้น ที่สามารถเดินทางเข้ามาค้าขายได้เฉพาะที่เมืองท่านางาซากิ³ อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าวของญี่ปุ่นก็ไม่ก่อปัญหาต่อปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ในการดำเนินการค้ากับญี่ปุ่น เนื่องจากเรือของทั้ง 3 เมืองที่เดินทางไปค้าขายกับญี่ปุ่นนั้นอยู่ภายใต้การดำเนินการของลูกเรือชาวจีน จึงสามารถเดินทางเข้าไปค้าขายที่เมืองท่านางาซากิได้ ดังปรากฏหลักฐาน “บันทึกคำให้การลูกเรือ” หรือ “*Tosen Fusetsu - gaki*” (มีการสัมภาษณ์ลูกเรือชาวจีนที่เดินทางเข้ามาและส่งต่อไปยังรัฐบาลที่เอโดะ เนื่องจากแม้ประกาศปิดประเทศแต่ทางการญี่ปุ่นก็ยังต้องการรับรู้ความเป็นไปของโลกภายนอก)⁴ ซึ่งมีการบันทึกว่าในช่วงพ.ศ.2189 – 2267 มีเรือเดินทางปัตตานีไปค้าขายกับญี่ปุ่น 18 ลำ จาก

¹Yoneo Ishii, ed.. (1998). *op.cit.* p.130 – 152.

²ฟาน ฟลิต. (2546). จดหมายเหตุฟาน ฟลิต. ใน รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต). หน้า 318 - 320.

³อิชิอิ โยเนะโอะ ;และ โยชิกิว่า โทชิฮารุ. (2542). ความสัมพันธ์ไทย – ญี่ปุ่น 600 ปี. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ ; มารศรี มียาโมโต ; และอาทร พึ่งธรรมสาร. หน้า 66 – 67.

⁴อิชิอิ โยเนะโอะ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 129.

นครศรีธรรมราช 11 ลำ และจากสงขลา 8 ลำ¹ โดยมีรายละเอียดของจำนวนเรือในแต่ละปีดังตารางต่อไป

ตาราง 3 แสดงจำนวนเรือจากปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ที่เดินทางไปค้าขายกับญี่ปุ่นระหว่าง พ.ศ.2189 – 2267 จาก Tosen Fusetsu - gaki

ปี พ.ศ.	ปัตตานี	นครศรีธรรมราช	สงขลา
2189 – 2217	0	0	0
2218	1	0	0
2219	0	0	0
2220	0	0	0
2221	0	0	0
2222	0	0	0
2223	0	0	0
2224	0	0	0
2225	0	0	0
2226	1	0	0
2227	1	1	0
2228	0	0	0
2229	1	0	1
2230	2	0	0
2231	0	0	0
2232	1	1	0
2233	2	1	0
2234	0	1	0
2235	0	1	0
2236	0	1	0
2237	2	1	2
2238	1	0	1
2239	1	2	1
2240	2	2	1

¹อิชิอิ โยเนะโอะ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 129 – 130.

ตาราง 3 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ปัตตานี	นครศรีธรรมราช	สงขลา
2241	0	0	0
2242	0	0	0
2243	0	0	0
2244	1	0	0
2245	0	0	0
2246	0	0	0
2247	0	0	0
2248	0	0	0
2249	0	0	0
2250	0	0	0
2251	0	0	0
2252	1	0	0
2253	0	0	0
2254	0	0	0
2255	0	0	0
2256	0	0	0
2257	0	0	0
2258	0	0	0
2259	0	0	0
2260	0	0	0
2261	0	0	0
2262	0	0	0
2263	0	0	0
2264	0	0	0

ตาราง 3 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ปัตตานี	นครศรีธรรมราช	สงขลา
2265	0	0	0
2266	0	0	0
2267	0	0	0
รวม	18	11	7

ที่มา : อธิธิ โยเนะโอะ. (2527). เอกสารของญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เกี่ยวกับสยาม. ใน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา. แปลโดย นันทนา ดันติเวสส. หน้า 133 – 135.

3.2.3 การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองการคลังระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา กับญี่ปุ่น

ความสัมพันธ์ทางการเมืองการคลังระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา กับญี่ปุ่น เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบของการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้ว ปัตตานีเป็นเมืองเดียวที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการทูตกับญี่ปุ่น ดังปรากฏหลักฐานว่าในพ.ศ.2142 ปัตตานีได้ส่งคณะทูตเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ ผู้ปกครองญี่ปุ่น และในปีเดียวกันโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ ก็ได้มีหนังสือตอบกลับมายังปัตตานี ความว่า

หนังสือตอบจากโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ มีมาถึงเจ้าเมืองปัตตานีเพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้มีหนังสือไปเจริญสัมพันธไมตรีพร้อมด้วยของกำนัลต่างๆ ที่มีค่า และยินดีที่ทราบว่าเป็นเมืองปัตตานีมีความสงบสุข ประชาชนต่างก็มีความสุขสบาย แม้ว่าญี่ปุ่นและปัตตานีจะอยู่ห่างไกลกันมาก แต่ก็มีความสนิทสนมกันดังญาติมิตร และเพื่อเป็นการตอบสนองต่อไมตรี จึงได้มอบเสื้อเกราะ 2 ชุดมาด้วย¹

¹ กันชิ คิอิชิ. (2523, มกราคม - เมษายน). การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา. แปลโดย ทวี ธีระวงศ์เสรี. วารสารประวัติศาสตร์. 5(1) : 2.

ต่อจากนั้นใน พ.ศ.2145 ปัตตานีได้ส่งคณะทูตเดินทางไปยังญี่ปุ่นอีกครั้ง และได้มีหนังสือตอบกลับจากโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ ในปีเดียวกันความว่า

หนังสือตอบจากโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ มีมาถึงเจ้าเมืองปัตตานีเพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้มีหนังสือไปถึงพร้อมด้วยของกำนัลที่มีค่า เมื่อ 3 – 4 ปีก่อนเจ้าเมืองปัตตานีคนก่อนก็ได้มีหนังสือส่งไปถึงเช่นกัน และยินดีที่ได้ทราบข่าวว่าทางปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์และประชาชนต่างก็สุขสำราญ และมิตรไมตรีระหว่างญี่ปุ่นกับปัตตานีก็แน่นแฟ้น พร้อมกันนี้ได้มอบอาวุธยุทโธปกรณ์มาเป็นของกำนัลจำนวนหนึ่งด้วย¹

หลังจากนั้นในพ.ศ.2149 ปัตตานีก็ได้มีหนังสือไปถึงโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ อีกครั้ง หากในครั้งไม่ได้เป็นหนังสือเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและการผานประโยชน์ทางการค้าเช่นเดียวกับที่ผ่านมา แต่ปัตตานีส่งหนังสือเพื่อฟ้องร้องถึงพฤติกรรมของโจรสลัดญี่ปุ่น หรือ “วาโก” ที่ออกอาละวาดอยู่ในอ่าวปัตตานี และได้สร้างความเดือดร้อนอย่างมากต่อการค้าของปัตตานี ดังเห็นได้ว่าในพ.ศ.2148 โจรสลัดญี่ปุ่นได้เข้าปล้นเรือสินค้าของอังกฤษ และได้สังหารกัปตันจอห์น เดวิส (ผู้ค้นพบช่องแคบเดวิส ที่อยู่ระหว่างกรีนแลนด์กับเบเฟนแลนด์ในทวีปอเมริกาเหนือ)² ดังนั้นทางโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ จึงได้มีหนังสือตอบรับที่จัดการปัญหาดังกล่าว ความว่า

หนังสือตอบจากโชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ ถึงเจ้าเมืองปัตตานี รู้สึกยินดีมากที่ได้รับหนังสือติดต่อเพื่อแสดงสัมพันธไมตรีระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่น และได้มีรายงานฟ้องร้องมาว่า บรรดาพ่อค้าญี่ปุ่นที่ได้นำเรือสินค้าเดินทางไปยังเมืองปัตตานี ได้ก่อความวุ่นวายขึ้นนั้น นับว่าเป็นการกระทำที่มีโทษหนัก ซึ่งถ้าหากผู้กระทำความวุ่นวายเหล่านี้ได้เดินทางกลับมาถึงญี่ปุ่นเมื่อใดแล้ว ก็จะได้จัดการลงโทษให้สาสมต่อไป³

¹ ก้นธิ คิอิชิ. (2523, มกราคม - เมษายน). เล่มเดิม. หน้า 2.

² สมจัย อนุมานราชชน. (2509). การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา. หน้า 46.

³ ก้นธิ คิอิชิ. (2523, มกราคม - เมษายน). เล่มเดิม. หน้า 3.

ปัญหาเรื่องโจรสลัดญี่ปุ่นนั้น เนื่องจากคงเป็นปัญหาที่ทางญี่ปุ่นได้รับการร้องเรียนจากเมืองต่างๆ นอกเหนือที่ได้รับความเดือดร้อน โชกุนโตกูงาวะ อิเอะยาสุ จึงได้มีการบังคับให้เรือญี่ปุ่นที่เดินทางออกไปค้าขายกับต่างแดนต้องขออนุญาตจากทางการว่าจะเดินทางไปค้าขายที่ไหน ต่อจากนั้นทางการก็จะออก ใบเบิกร่อง ให้เพื่อเป็นใบอนุญาตให้เดินทางออกไปค้าขายได้ โดยใบเบิกร่องดังกล่าวนี้มีลักษณะ เป็นกระดาษโอทากาดังตัวอย่างหน้า 2 แผ่น แล้วห่อด้วยกระดาษ สุงิฮาระชิ ซึ่งเป็นกระดาษเนื้อนุ่ม 2 แผ่น และมีการประทับตราสีแดงคำว่าอนุญาตโดย มินาโมโตะ อิเอะยาสุ อิโรทาตะ (โปรดุรายละเอียดใน อิชิอิ โยเนะโอะ ;และ โยชิกาวา โทชิฮารุ. (2542). ความสัมพันธ์ไทย – ญี่ปุ่น 600 ปี. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ ; มารศรี มียาโมโต ; และอาทร พึ่งธรรมสาร. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.)

ส่วนการค้าระหว่างนครศรีธรรมราชกับญี่ปุ่นนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานถึงการติดต่อระหว่างกันในลักษณะของการทูตเช่นปัตตานี แต่ก็ปรากฏว่ามีหนังสือของออกญาเสนาภิมุข ที่ส่งไปถึงซาไก อุตา โนงามิ ทาดาย ในพ.ศ.2172 ซึ่งคาดว่าจะคงเป็นช่วงเวลา而出ญาเสนาภิมุข ได้รับการแต่งตั้งจากกรุงศรีอยุธยาให้ลงมาครองเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ความว่า

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านแล้ว รู้สึกเป็นโชคลาภอย่างยิ่งที่ได้รับทราบว่าคุณได้นำสิ่งของของข้าพเจ้าขึ้นถวายพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นเมื่อปีกลาย ส่วนสนับข้าง 5 คู่ ซึ่งพระเจ้ากรุงญี่ปุ่นส่งไปประทานนั้น ข้าพเจ้าก็ได้รับแล้ว เมื่อปีกลายนี้พระเจ้ากรุงสยามเสด็จสู่สวรรคต พระราชโอรสผู้เป็นรัชทายาทได้สืบครองราชสมบัติต่อมา พระองค์จึงแต่งตั้งทูต 3 นาย คือ ขุนสกลเดชะ ขุนสวัสดิ์ ขุนโยธามาตย์ กับนิโกซายิม้อง โนโจ ล่าม จำทูลพระราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรีและแจ้งให้ทราบว่า พระองค์ได้ผ่านพิภพกรุงสยามสืบต่อไป

ข้าพเจ้าเป็นผู้แต่งเรือให้ทูลจำทูลพระสุพรรณราชสาส์นมาเจริญทางพระราชไมตรี เพราะฉะนั้นขอท่านได้โปรดจัดให้ทูตเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นตามประเพณีด้วย

ที่จริงได้คิดอยู่ว่าจะแต่งเรือมาตั้งแต่ปีกลายนั้นแล้ว หากขัดข้องด้วยเกิดโจรสลัดชาวโปรตุเกสชุกชุมขึ้นในท้องทะเล เรือสำเภาไม่กล้าเดินทางไปมาได้ จึงต้องตอบรับหนังสือของท่านล่าช้าไป หวังว่าต่อไปคงแต่งเรือมายังประเทศญี่ปุ่นได้เช่นเคย

อนึ่งข้าพเจ้าอยากใคร่ได้ไปเบิกร่อง ซึ่งเคยขอไว้ครั้งหนึ่งแล้วนั้นด้วย การออกไปเบิกร่องให้แก่ชนต่างชาตินี้ ความจริงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชื่อเสียงของประเทศญี่ปุ่นอยู่ ขอท่านได้โปรดจัดการออกให้ด้วย

ข้าพเจ้ายังเกรงอยู่ว่าเป็นการอาจเอื้อมเกินตัวที่ได้ส่งสิ่งของเพียงเล็กน้อยมาถวายโซงนทั้ง 2 พระองค์ แต่ถ้าท่านเห็นเป็นการสมควร ขอได้โปรดนำถวายต่อไป

สำหรับท่านนั้นข้าพเจ้าได้ส่งแพรโปร่งสีแดง 10 พับ กับพรมดอก 2 ผืน มาให้เป็นทีระลึก...¹

¹ การที่ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นางามาซา) ได้รับการแต่งตั้งให้ลงมาครองเมืองนครศรีธรรมราช จะขอล่าจนถึงในบทที่ 4

¹ เออเนสต์ ซาเดา. (2506). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น. แปลโดย หลวงจินดาสนิทกิจ (ลม้าย ธนะศิริ). ใน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ (แปลก นิลกุล). หน้า 36 – 37.

หนังสือของออกญาเสนาภิมุขดังกล่าวข้างต้นนี้เห็นได้ว่าเป็นการติดต่อกันระหว่างขุนนาง และมีการติดต่อสัมพันธ์กันในลักษณะที่มีความรู้จักมักคุ้นกันในระดับหนึ่ง ซึ่งต่างจากการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีที่เป็นการติดต่อสัมพันธ์กันในทางการทูตระหว่างผู้ปกครองกับผู้ปกครองด้วยกัน

การค้าระหว่างสงขลากับญีปุ่นนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดถึงการติดต่อทางการทูตหรือ การติดต่อสัมพันธ์ในระดับอื่นระหว่างกัน คงมีเพียงการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้าเท่านั้น

อนึ่งการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลากับญีปุ่นดังกล่าวข้างต้น มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับรูปแบบของการติดต่อสัมพันธ์ของทั้ง 3 เมือง มีเฉพาะปัตตานีเท่านั้นที่มีการสานสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันกับญีปุ่น ซึ่งอาจเป็นภาพสะท้อนมุมมองและความรับรู้ของญีปุ่นต่อสถานะความเป็นรัฐของปัตตานี แม้ว่าทางเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช(ยามาดา นางามาสา) มีการส่งสาส์นติดต่อสัมพันธ์กับญีปุ่นด้วยเช่น แต่ก็ยังเป็นเพียงการติดต่อสัมพันธ์ในระดับของขุนนางต่อขุนนางเพื่อขออนุญาตหรืออำนวยความสะดวกทางการค้ากับญีปุ่น ซึ่งการติดต่อระหว่างออกญาเสนาภิมุขกับทางญีปุ่นคงมีมาก่อนตั้งแต่ยังรับราชการอยู่ในราชสำนักอยุธยา^๑ และที่เป็นเช่นนี้ก็อาจด้วยการที่ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความเฟื่องฟูทางการค้าอย่างมาก จึงทำให้ทางญีปุ่นให้ความสำคัญหรือวันที่จะเข้าทำการค้ากับปัตตานีมากกว่าทั้งนครศรีธรรมราช และสงขลา

3.3 การค้าทางทะเลระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา กับ ฮอลันดา

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 โปรตุเกสเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่สามารถเดินทางอ้อมแหลมกูดโฮป เข้ามาถึงเอเชีย ด้วยแรงผลักดันจากความต้องการ “เครื่องเทศและพริกไทย” ที่มีอยู่สูงมากในตลาดยุโรปขณะนั้น และจากการที่โปรตุเกสสามารถสร้างกำไรอย่างมากในการค้ากับดินแดนตะวันออกไกล ทำให้บรรดาชาวยุโรปชาติอื่นๆ มีความสนใจที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหากำไรจากการทำการค้ากับดินแดนตะวันออกไกลเช่นเดียวกับโปรตุเกส หนึ่งในบรรดาชาติยุโรปที่เข้ามาทำการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ฮอลันดาเป็นชาวยุโรปที่มีบทบาททางการค้าโดดเด่นอย่างมากในภูมิภาคนี้ รวมถึงปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลาด้วย

^๑ บทบาทในการติดต่อสานสัมพันธ์ทางการค้าของออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นางามาสา) ดังกล่าว อาจเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สร้างอำนาจและบทบาททางการเมืองของออกญาเสนาภิมุขที่ในกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม กระทั่งถูกออกญาศรีวรวงศ์ (พระเจ้าปราสาททอง) ส่งลงมาครองเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อตัดปัญหาในการขึ้นปราบดาภิเษก (จะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 4)

การค้าโพ้นทะเลของฮอลันดาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อยู่ภายใต้การดำเนินการของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา หรือ V.O.C (Verenigde Oost – Indische Compagnie) ที่มีการก่อตั้งขึ้นในพ.ศ.2145 ภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาล และให้อำนาจเต็มแก่ผู้บริหารบริษัท V.O.C ในการทำสงคราม ทำสนธิสัญญา การติดต่อทางการทูตกับดินแดนต่างๆ ในเอเชีย¹ ส่วนทางด้านการค้าระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา กับฮอลันดา หรือ V.O.C มีอยู่ดังนี้

3.3.1 การค้าระหว่างปัตตานีกับฮอลันดา

ฮอลันดาเข้ามาติดต่อกับปัตตานีเป็นครั้งแรก ด้วยการที่เรืออัมสเตอร์ดัม (Amsterdam) กับเรือเคาดา (Gouda) ของ “บริษัทการค้ากับดินแดนไกล” ของฮอลันดา (ต่อมาในพ.ศ.2145 ได้เปลี่ยนแปลงเป็น V.O.C) ได้เดินทางเข้าเทียบท่าอ่าวปัตตานีใน พ.ศ.2144 และเข้าติดต่อกับรายาฮีเยา สุลต่านผู้ปกครองเมืองปัตตานีในขณะนั้น เพื่อขออนุญาตเปิดสถานการค้า ซึ่งรายาฮีเยาก็ทรงอนุญาตให้ตั้งสถานการค้า² V.O.C มีความต้องการทั้งสินค้าพื้นเมืองของปัตตานี และสินค้าจากภายนอกต่างๆ ที่เข้ามาขายในปัตตานี เพื่อรวบรวมสินค้าและกระจายสินค้าส่งผ่านต่อไปยังแหล่งการค้าอื่นที่มีความต้องการ เช่น หนังกวาง หนังปลากะเบน เป็นสินค้าที่มีความต้องการของญี่ปุ่น หรือสินค้าจำพวกเครื่องเทศ ที่ส่งผ่านต่อไปยัง ยุโรปหรือดินแดนอื่นๆ ส่วนสินค้าที่ V.O.C นำเข้ามาในปัตตานี ได้แก่ ปืนใหญ่ ปืน เครื่องมือโลหะ เป็นต้น³

3.3.2 การค้าระหว่างนครศรีธรรมราชกับฮอลันดา

การค้าระหว่างนครศรีธรรมราชกับฮอลันดา หรือ V.O.C เริ่มต้นขึ้น เมื่อ V.O.C เข้ามาติดต่อกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อขอเปิดสถานการค้าในพ.ศ. 2147 สินค้าสำคัญของนครศรีธรรมราชที่ V.O.C มีความต้องการ คือ พริกไทย และดีบุก⁴ โดยในช่วงแรก V.O.C มีความต้องการพริกไทยจากนครศรีธรรมราชมากกว่าสินค้าอย่างอื่น ในระหว่างนั้นความต้องการพริกไทยจากตลาดภายนอกมีสูงมาก และนครศรีธรรมราชก็เป็นเมืองที่สามารถผลิต และรวบรวมพริกไทยจากหัวเมืองรอบด้านได้ ดังเห็นได้ว่าในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ปริมาณพริกไทยที่ V.O.C ส่งออกจากนครศรีธรรมราชในช่วงที่การค้าพริกไทยในตลาดภายนอกเฟื่องฟูมากที่สุดมีปริมาณถึง

¹ธีรวัต ฒ ป้อมเพชร. (2549). ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทยก่อนสมัยใหม่ : ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับชาติตะวันตก. (เอกสารคำสอน). หน้า 61.

²ธีรวัต ฒ ป้อมเพชร. (2549). เล่มเดิม. หน้า 72.

³ครองชัย หัตถา. (2541). เล่มเดิม. หน้า 216.

⁴Supaporn Ariyasajisiskul. (2004). op.cit.

450,000 – 540,000 กิโลกรัมต่อปี¹ หากแต่การค้าพริกไทยของ V.O.C ภายในนครศรีธรรมราชก็ลดลงอย่างรวดเร็วและยุติลงในปี พ.ศ. 2173

ทางด้านการค้าดีบุกของ V.O.C กับนครศรีธรรมราชนั้น เป็นช่วงต่อจากการค้าพริกไทย เนื่องจากมีความต้องการดีบุกจากตลาดภายนอก และดีบุกของนครศรีธรรมราชก็มีคุณภาพและความบริสุทธิ์สูง โดยเห็นได้ว่าในปีที่การค้าดีบุกของ V.O.C ภายในนครศรีธรรมราชมีปริมาณสูงสุดนั้น V.O.C สามารถส่งออกดีบุกจากนครศรีธรรมราชได้ถึง 630,000 กิโลกรัม²

3.3.3 การค้าระหว่างสงขลา กับฮอลันดา

การค้าระหว่างสงขลา กับฮอลันดาเริ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2515 V.O.C ได้เริ่มเข้าไปตั้งคลังสินค้าภายในสงขลา³ โดยมีจุดประสงค์เพื่อรวบรวมสินค้าจากจีน และสินค้าท้องถิ่น เช่น พริกไทย ดีบุก รังนก เพื่อส่งต่อไปยังนครศรีธรรมราช ปัตตานี และญี่ปุ่น

3.3.4 การเปรียบเทียบการทำการค้าระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา กับฮอลันดา

การทำการค้าของ V.O.C กับปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลานั้น มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

1. การทำการค้าของ V.O.C กับปัตตานี

การทำการค้าของ V.O.C ภายในปัตตานีนั้น ด้วยลักษณะของการเป็นเมืองท่าศูนย์กลางทางการค้าที่มีความเฟื่องฟูของปัตตานี ทำให้ V.O.C สามารถได้รับผลประโยชน์จากการที่สามารถรวบรวมสินค้าที่มีความหลากหลาย จากพ่อค้าชาติต่างๆ ที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับปัตตานี

2. การทำการค้าของ V.O.C กับนครศรีธรรมราช

ลักษณะของการทำการค้าของ V.O.C ภายในนครศรีธรรมราชนั้นมีความแตกต่างอย่างมากกับทางปัตตานี เนื่องจากนครศรีธรรมราชไม่ได้มีสถานะเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าที่มีความเฟื่องฟูเช่นปัตตานี หากแต่ด้วยอำนาจทางการเมืองที่ครอบคลุมอยู่ในหัวเมืองรอบด้าน จึงทำให้ V.O.C พยายามขอทำสนธิสัญญาเพื่อผูกขาด สินค้าที่ V.O.C ต้องการจากนครศรีธรรมราชโดยเฉพาะพริกไทย นครศรีธรรมราชสามารถรวบรวมได้จากหัวเมืองรอบด้าน แม้ว่าหลังจากที่นครศรีธรรมราชต้องสูญเสียอำนาจในการปกครองตนเองให้แก่กรุงศรีอยุธยาแล้ว

¹ Supaporn Ariyasajiskul. (2004). *op.cit.*

² Ibid.

³ Ibid.

V.O.C ก็ยังสามารถเข้าติดต่อกับทางกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอสิทธิผูกขาดในการค้าดีบุกภายใน นครศรีธรรมราช ซึ่งก็เป็นไปในลักษณะเช่นเดียวกันกับที่เคยผูกขาดการค้าพริกไทยกับกลุ่มอำนาจ เดิม การทำการค้าของ V.O.C กับนครศรีธรรมราชเช่นนี้ ทำให้ V.O.C สามารถสร้างเก็บรวบรวมสินค้าที่มีความต้องการและสร้างผลประโยชน์ทางการค้าที่สูงมาก

3. การทำการค้าของ V.O.C กับสงขลา

การค้าระหว่าง V.O.C กับสงขลาส่วนหนึ่งก็มีความคล้ายคลึงกับการค้าของ V.O.C กับนครศรีธรรมราช ด้วยในช่วงแรกที่อำนาจของนครศรีธรรมราชยังมีความเข้มแข็งอยู่มากและเป็น ผู้ดูแลสงขลา V.O.C ก็ได้ทำสนธิสัญญากับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อเข้าไปผูกขาดการค้าภายในสงขลา แต่เมื่อสงขลาเริ่มเข้าไปใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยามากขึ้น V.O.C ก็เข้าไปติดต่อกับทางกรุงศรีอยุธยาอีกทางเพื่อทำการค้ากับสงขลา ดังเห็นได้จากข้อความส่วนหนึ่งภายในเอกสารของ V.O.C ในพ.ศ.2156 ความว่า

...ข้าพเจ้าได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงรับรองว่าพระองค์จะไม่ทรงทำสัญญาใดๆ กับอังกฤษ และว่าเราไม่จำเป็นต้องกลัวว่า ชาตินั้นจะมาค้าขายที่เมืองสงขลา พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสไปถึง โมกุล ที่นั่นโดยทางผู้ถือเครื่องบรรณาการมากกว่าครั้งหนึ่ง ทรงแจ้งว่าตามสัญญาเราได้ทำสัญญาในนามของท่านผู้ อำนวยการ พวกอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือโปรตุเกส ไม่ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าขายที่สงขลาได้นานเหมือนพวกฮอลันดาที่ได้ตั้งอยู่ที่นั่นและว่าพระองค์จะพระราชทานทำเลที่เหมาะสมให้เราสร้างบ้าน...¹

การค้าในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้ V.O.C สามารถประสบความสำเร็จอย่างสูงมากในการกีดกันพ่อค้าชาวยุโรปอื่นๆ โดยเฉพาะพ่อค้าชาวอังกฤษที่ก็มีความสนใจอย่างมาก ต่อการเข้าทำการค้ากับสงขลาแต่ก็ต้องติดขัดกับปัญหาของการที่ไม่มี “ตราอนุญาต” เช่นเดียวกับที่ V.O.C ได้รับ ทำให้ไม่สามารถหาซื้อสินค้าที่มีความต้องการได้อย่างต้องการเลย²

อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่สงขลาได้แยกตนออกเป็นอิสระจากทั้งนครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยาแล้ว สงขลา ก็พยายามเปลี่ยนแปลงตนเองให้เป็นเมืองศูนย์กลางการค้าเช่นเดียวกับปัตตานี ดังเห็นจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน พ.ศ.2185 ที่สงขลาแสดงออกไม่ยอมรับผิดชอบต่อจดหมายของออกญาคลังที่ ฟาน ฟลิต หัวหน้าสถานการค้าของ V.O.C ประจำกรุงศรีอยุธยานำ จากกรุงศรีอยุธยาเข้ามาติดต่อกับเจ้าเมืองสงขลา ความว่า

¹ นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 168 – 169.

² ไพโรจน์ เกษมมั่นคง, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 48.

...เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ นายฟาน ฟลีต ผู้สำเร็จราชการได้ขึ้นบกที่เมืองสงขลา และได้รับการต้อนรับจากเจ้าเมืองเจ้าเมืองโกธเมื่อได้อ่านจดหมายของออกพระคลัง เขากล่าวว่าเมืองของเขานี้เปิดแก่พวกฮอลันดาอยู่แล้วไม่ต้องมีคำแนะนำจากสยาม และว่าจดหมายนี้ไม่จำเป็นอะไรเลย นายฟาน ฟลีต ไม่พอใจการกระทำอันยะโสนี้และอื่นๆ อีกยิ่งกว่านั้นเขายังได้พบว่าบริษัทไม่สามารถจะทำได้ ในสถานที่ๆ น่าสงสารอย่างนั้น...¹

3.4 การเปรียบเทียบลักษณะการค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

การเปรียบเทียบลักษณะการค้าของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ในเบื้องต้นนั้นสมควรพิจารณาถึงรายการสินค้าที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันอยู่ในทั้ง 3 เมือง เพื่อให้เห็นถึงการรวบรวมสินค้า และลักษณะทางการค้าต่อไป

ตาราง 4 แสดงสินค้าภายในเมืองท่าปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

เมืองท่า	สินค้า
ปัตตานี	หนังวัว หนังควาย หนังปลากระเบน เขาสัตว์ ดีบุก ตะกั่ว ทองแดง เหล็ก งาช้าง ไข่มุก กายาน น้ำผึ้ง น้ำตาล หมาก หวาย ผ้าไหมอินเดีย อ้อย ข้าว ขนนกยูง พริกไทย สินค้าจากเมืองจีน เช่น เครื่องถ้วย ไหมดิบ ผ้าไหม อาวุธ เช่น ปืนใหญ่
นครศรีธรรมราช	ดีบุก พริกไทย ไม้ฝาง น้ำตาล ดันกระเบา หนังควาย หนังวัว เขาวัว

¹ นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 283 - 284.

ตาราง 4 (ต่อ)

เมืองท่า	สินค้า
สงขลา	ดีบุก พริกไทย ตะกั่ว ไม้ฝาง หวาย ข้าว รังนก หนังกว่ง หนังวัว เขาสัตว์ ปลิงทะเล ฝ้าย กึ่งแห้ง สินค้าจีน

เรียบเรียงจาก : สารสิน วีระผล. (2548). **จัมก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน 2195 – 2396**. แปลโดย พรรณงามเจ้าธรรมสาร; รัสสี อันโสภา และ ;สมาพร แลคโซ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2548). **กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.2172 – 2310**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาฯ ลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ;ยงยุทธ ชูแว่น. (2535). **อำนาจทางการเมืองในความสับสนวุ่นวายทางการเมืองการค้าของเมืองสงขลา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23**. ใน **การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา**. หน้า 83 – 103. ; Yoneo Ishii, ed. (1998). **The Junk Trade from Southeast Asia : Translations from the Tosen Fusetsu – gaki, 1674 – 1723**. pp. 103 – 152.

เมื่อพิจารณาจากรายชื่อสินค้าภายในปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลานั้น เห็นได้ว่าในหลายรายการ เช่น สินค้าของจีน ผ้าไหมอินเดีย และของป่า อาวุธ เป็นสินค้าที่มีแหล่งที่มาจาก ต่างแดน หรือรัฐใกล้เคียงและจากดินแดนตอนในภาคพื้นทวีป ซึ่งสะท้อนให้เห็นการรวบรวมสินค้า ซึ่งทำให้ภาพของลักษณะทางการค้าของทั้ง 3 เมืองที่มีความชัดเจนเพิ่มขึ้น ดังที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ

1. ลักษณะทางการค้าของปัตตานี และสงขลา

ปัจจัยส่งเสริมการค้าทางทะเลสำคัญที่ปัตตานี และสงขลาอยู่ร่วมกัน คือ ท่าเรือที่สนับสนุนต่อการค้า ด้วยการมีท่าเรือมีความเหมาะสมต่อการเข้าทอดสมอขนถ่ายสินค้ามีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างแรงจูงใจต่อบรรดาพ่อค้าให้เข้ามาทำการค้าขาย ดังเห็นได้ว่าท่าเรือของ

ปัตตานีในบริเวณอ่าวปัตตานีที่มีแหลมปัตตานีโอบล้อมช่วยป้องกันคลื่นลม¹ สามารถอำนวยความสะดวกให้กับเรือที่เข้าทำการค้าสามารถเข้าจอดเทียบท่าขนถ่ายสินค้า

ส่วนทางด้านลักษณะทางภูมิศาสตร์ของสงขลา ที่มีเขาหัวแดงเป็นปราการทางธรรมชาติในการป้องกันคลื่นลมทำให้เรือสินค้าที่ล่องมาทางอ่าวไทย สามารถเดินเรือเข้าไปจอดเทียบท่าขนถ่ายสินค้าบริเวณทะเลสาบสงขลาที่หลังหัวเขาแดง หลักฐานของฝรั่งเศสก็ได้กล่าวถึงท่าเรือของสงขลา ความว่า “...เมืองสงขลานี้มีท่าเรือ ซึ่งดูเป็นท่าเรือที่ดีมาก แต่เรือใหญ่จะต้องเข้าออกได้ จึงเป็นท่าเรือที่ดี แต่มีคนบอกกับข้าพเจ้าว่า เรือมีระวาง 500 – 600 ตัน ได้เคยเข้าออกแล้ว...”²

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณารายการของสินค้าของปัตตานีและสงขลา เห็นได้ว่าปัตตานีมีสินค้าที่มีความหลากหลายอย่างมาก ซึ่งนอกจากผลผลิตของภายในปัตตานีเองแล้ว สินค้าจากแหล่งผลิตต่าง ๆ ภายในภูมิภาค และหัวเมืองใกล้เคียงอย่างสุมาตรา บันเต็น ซาวา โดยเฉพาะพริกไทยที่มีแหล่งเพาะปลูกสำคัญอยู่ที่ไทรบุรี แล้วภายในปัตตานี ยังมีสินค้าของจีน หรืออินเดียที่เป็นสินค้าสำคัญที่เป็นความต้องการของตลาดภายนอก ส่วนสินค้าจำพวกของป่าต่าง ๆ อาทิ เขาสัตว์ งามช้าง หนังสัตว์ คงเป็นการผสมผสานกันระหว่างภายในปัตตานี และจากแหล่งสินค้าของป่าจากดินแดนทางตอนในภาคพื้นทวีป เช่น กรุงศรีอยุธยา เขมร ที่มีพ่อค้านำเข้าใช้ปัตตานีเป็นพื้นที่ในการจำหน่ายสินค้า

ส่วนรายการสินค้าของถึงแม้มีความหลากหลายน้อยกว่าปัตตานี ซึ่งสินค้าของสงขลามีลักษณะของสินค้าที่ผสมระหว่างสินค้าที่เป็นผลผลิตของสงขลาเอง เช่น ดิบูก พริกไทย กุ้งแห้ง และสินค้าจากภายนอก เช่น สินค้าของจีน และของป่าที่ส่วนหนึ่งคงเป็นสินค้านำเข้าจากภายนอก

การมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ส่งเสริมต่อการมีท่าเรือที่มีความเหมาะสม สร้างแรงจูงใจให้แก่บรรดาพ่อค้าจากดินต่าง ๆ ให้เดินทางเข้ามาให้พื้นที่ของปัตตานี สงขลา ในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้สินค้าภายในปัตตานี และสงขลา มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น และจากการค้าในลักษณะนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นพลวัตของสินค้าและพ่อค้าที่ดำเนินควบคู่กันไป ซึ่งก็ส่งผลต่อความหลากหลายของสินค้า และสร้างความสนใจให้แก่บรรดาพ่อค้าจากดินแดนต่าง ๆ ให้เดินทางเข้ามาค้าขายเพิ่มมากขึ้น ด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้ปัตตานีและสงขลา จึงมีลักษณะของการค้าทางทะเลที่เป็น “เมืองท่าศูนย์กลางการค้าทางทะเล”

¹ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พ.ศ.2542. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดปัตตานี. หน้า 38.

² กรมศิลปากร. (2511). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 26 ภาคที่ 44 เรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแคว้นกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 5. หน้า 114.

2. ลักษณะทางการค้าของนครศรีธรรมราช

ลักษณะของการค้าทางทะเลของนครศรีธรรมราชมีความแตกต่างกับปัตตานีและสงขลา ที่มีลักษณะทางการค้าทางทะเลเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าทางทะเล ซึ่งปัจจัยสำคัญหนึ่งย่อมเป็นผลมาจากการที่นครศรีธรรมราช ขาดท่าเรือที่มีความเหมาะสมเช่นเดียวกับปัตตานี และสงขลา แต่ปัจจัยที่นครศรีธรรมราชมีอยู่ คือ อำนาจการเมืองภายในคาบสมุทรมลายูทางตอนบน และจากรายชื่อสินค้าของทางนครศรีธรรมราช ที่ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตจากภายในนครศรีธรรมราช หรือหัวเมืองใกล้เคียงนั้น สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางการค้าของนครศรีธรรมราช ในการเป็น “เมืองท่าศูนย์กลางการรวบรวมสินค้า” ที่ใช้อำนาจทางการเมืองของตนเองในการรวบรวม สินค้าในรูปแบบของส่วย จากหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้อาณาเขตเข้ามาเก็บไว้ที่นครศรีธรรมราช เพื่อให้พ่อค้าเข้ามาทำการค้าภายในนครศรีธรรมราชเท่านั้น

ลักษณะของการเป็นเมืองท่าศูนย์กลางรวบรวมสินค้าของนครศรีธรรมราชนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีของการค้าดีบุกภายในนครศรีธรรมราชของ V.O.C ที่มีการดำเนินการโดยการเข้าติดต่อกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อขอสัมปทานการค้าดีบุกในหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราช และเมื่อได้รับสัมปทานในการค้าดีบุกแล้ว V.O.C ก็ทำการเข้ารวบรวมดีบุกแหล่งดีบุกสำคัญต่างๆ ภายในหัวเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราช เช่น ภูเก็ต ไชยา ตรัง พังงา¹

แม้ว่าในภายหลังที่นครศรีธรรมราชต้องเสียอำนาจในการปกครองตนเองให้แก่กรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยาก็ได้เข้าไปใช้อำนาจที่มีอยู่เดิมของนครศรีธรรมราชในหัวเมืองต่างๆ เพื่อเก็บส่วยที่เป็นสินค้าสำคัญเข้ากรุงศรีอยุธยา หรือให้อนุญาตสิทธิการค้าแก่พ่อค้าชาวต่างชาติทำการค้าในดินแดนเหล่านั้น

3.5 การเปรียบเทียบบทบาททางการค้าของผู้ปกครองปัตตานี นครศรีธรรมราช

สงขลา

กลุ่มผู้ปกครองเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลานั้น มีบทบาทที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

¹ Supaporn Ariyasajiskul. (2004). op.cit.

1. บทบาททางการค้าของผู้ปกครองเมืองปัตตานี

ผู้ปกครองเมืองปัตตานีเป็นผู้ที่เข้ามีส่วนร่วมทางการค้าอย่างมาก ดังเห็นได้จากโอรังกายาสวนหนึ่งเป็นผู้ที่มีพัฒนาการขึ้นมาจากการเป็นพ่อค้าชาวต่างชาติที่ประสบความสำเร็จในการทำการค้าภายในปัตตานี และถูกตั้งเข้าเป็นเจ้าหน้าที่ในการติดต่อทางการค้าของปัตตานี ในตำแหน่งต่าง ๆ¹ ดังปรากฏว่ามีโอรังกายาชาวจีนเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางการค้าอย่างมากภายในปัตตานี²

นอกจากนั้นแล้วบทบาททางการค้าที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของผู้ปกครองเมืองปัตตานี คือ การแสวงหากำไรจากการค้าด้วยการออกเงินกู้ให้แก่พ่อค้าชาวต่างชาติที่เดินทางเข้าค้าขายในปัตตานี ที่อาจเดินทางเข้ามาแล้วพบกับสินค้าที่สามารถสร้างกำไรได้จากตลาดภายนอก ที่มีอยู่ในปัตตานีแต่ขาดซึ่งเงินทุน ก็สามารถกู้เงินจากสุลต่านของปัตตานีได้ แต่ก็ถูกเก็บดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก ดังหลักฐานของพ่อค้าชาวต่างชาติที่มีการกล่าวถึงการขอกู้เงินจากสุลต่านปัตตานี ความว่า

...สินค้าที่ข้าพเจ้าได้ซื้อไว้จากพ่อค้าชาวจีนนับจนถึงที่มีอยู่เมื่อเดือนเมษายน เป็นมูลค่าทั้งสิ้น 3,733 เรียล 40 เปนซ์ เมื่อเรือเดอะ ฟอร์จูน มาถึงที่นั่นปรากฏว่าไม่ได้นำสินค้าและเงินมาด้วย พอที่จะจ่ายชำระหนี้แก่พ่อค้าชาวจีน จนเป็นที่พอใจได้ ฉะนั้นพวกนี้ จึงอยากให้ข้าพเจ้าทูลขอยืมเงินจากพระราชินีแห่งปัตตานี เพื่อมาใช้ให้พวกเขา ก่อนจะได้แนะนำให้ข้าพเจ้าทราบว่าจะต้องจ่ายดอกเบี้ยให้แก่รายาในอัตราเท่าใด ...ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ขอยืมเงินจากรายาเมืองนี้เป็นเงิน 3,600 เรียล โดยคิดดอกเบี้ยให้ในอัตราร้อยละ 5...³

...เขายกกว่าได้จัดส่ง วม.เวบบ์ ผู้ช่วยของเขามาจากที่นั่นพร้อมเงินเป็นจำนวนมาก เพื่อจะได้จัดธุรกิจของเรือฟอร์จูนให้เรียบร้อยไป จำนวนเงินที่นำมาทั้งหมดเป็นเงินเหรียญละ 8 จำนวน 36,000 เหรียญโดยขอยืมมาจากพระราชินี เพื่อนำมาจ่ายเป็นค่าสินค้าที่ได้ซื้อมาจากสำเภากิจ...⁴

¹ แอนโทนี ริด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 121 – 122.

² แหล่งเดิม. หน้า 127.

³ ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 150 - 151.

⁴ ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2513). เล่มเดิม. หน้า 148.

...ข้าพเจ้านำเงินที่ขอยืมจากนางพระยาปัตตานีไปซื้อสินค้าไว้มากพอทีเดียว คือ ชื้อไหมดิบงามๆ 26 หาบ น้ำตาล 80 หาบ ชิงดอง 16 หม้อ และเครื่องปั้นดินเผาสินค้าที่ซื้อเหล่านี้เป็นเงินจำนวน 700 เหรียญ...¹

2. บทบาททางการค้าของผู้ปกครองนครศรีธรรมราช

ผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชนั้น นอกจากเก็บภาษีอากรจากเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขายแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นผู้ที่ให้สิทธิทางการค้าแก่พ่อค้าชาวต่างชาติ โดยเฉพาะกับ V.O.C พยายามติดต่อเพื่อขอสิทธิผูกขาดในการค้าพริกไทย และดีบุก² และคอยรับผลประโยชน์ทางการค้าจากการผูกขาดสินค้านั้นอีกทอดหนึ่ง หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นผู้ที่คอยเก็บส่วยจากหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราชเพื่อนำมาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้า กรณีนี้ต่างจากปัตตานีที่ผู้ปกครองเข้าไปมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทางการค้าอย่างใกล้ชิด ด้วยการเก็บภาษีอากรและการออกเงินกู้ให้แก่พ่อค้าชาวต่างชาติ แม้ภายหลังที่กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชได้ยุติบทบาททางการเมืองลงแล้ว กลุ่มอำนาจใหม่จากกรุงศรีอยุธยาก็เป็นผู้ที่เข้าสวมครอบทับบทบาททางการค้าแบบเดิมของนครศรีธรรมราช

3. บทบาททางการค้าของผู้ปกครองสงขลา

บทบาททางการค้าของผู้ปกครองเมืองสงขลา นั้น มีความแตกต่างกับทางปัตตานี และนครศรีธรรมราชอย่างมาก ด้วยอาจเป็นผลจากการที่สงขลาเป็นเมืองท่าที่เกิดขึ้นใหม่ จึงต้องมีการสร้างแรงจูงใจให้แก่พ่อค้าชาวต่างชาติให้เข้ามาค้าขายกับสงขลา เช่น การไม่เก็บภาษีเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับสงขลาเพียงแต่มีการถวายของกำนัลแก่เจ้าเมืองก็เพียงพอ เห็นได้จากจดหมายของพ่อค้าชาวอังกฤษ ความว่า

...เราเห็นว่าจะไม่เป็นการผิดหวังหากคิดสร้างคลังสินค้าขนาดใหญ่ขึ้นที่ซิงกอร่า ซึ่งอยู่ไปทางเหนือของปัตตานีเป็นระยะทางประมาณ 24 ลีก อยู่ใต้การปกครองของ ตะโตะโมกอลล์ ข้าหลวงของพระเจ้ากรุงสยาม ข้าพเจ้าคิดว่าเราอาจใช้สงขลาเป็นที่สำหรับตระเวนหาสินค้า จากบริเวณใกล้เคียงเพื่อจัดส่งให้ทางของเราที่กรุงสยาม โคชินไชนา บอร์เนียว และทางของเราบางส่วนที่ประเทศญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งท่านจะต้องคอยหมั่นติดตามฟังคำแนะนำที่จะได้รับจากที่ต่างๆ เหล่านั้นด้วย แล้วก็รวบรวมสินค้าจากแหล่งต่างๆ ดังกล่าวส่งไปยังบันตัมและจาการ์ตา เชื่อว่าต่อไปคงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งแหล่งพักสินค้าขึ้นที่นี่ ...นอกจากนี้การตั้งคลังพักสินค้าขึ้นที่นี้ยังจะช่วยให้ไม่ต้องเสียค่า

¹ นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 83.

² Supaporn Ariyasajiskul. (2004). op.cit.

ใช้จ่ายสำหรับห้างที่สงขลาอีกด้วย เพราะที่นั่นไม่เรียกเก็บอากรขนอนเลย เพียงแต่ยอมเสียของกำนัลให้แก่ตะโตะ โมกอลล์ เพียงเล็กน้อยก็อาจนำสินค้าผ่านไป...¹

อนึ่งบทบาททางการค้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ปกครองเมืองสงขลา คือ การยอมรับอำนาจของนครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยา เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองที่กลุ่มผู้ปกครองเมืองสงขลาจะสามารถดำรงอยู่ด้วยความชอบธรรม ดังนั้นสงขลาจึงยอมให้นครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยา เข้าไปมีบทบาทในการค้าภายในสงขลา ด้วยการให้สิทธิแก่พ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาผูกขาดสินค้าภายในสงขลาได้² แม้การกระทำเช่นนี้จะทำให้สงขลาต้องเสียเปรียบในผลประโยชน์ที่ควรได้รับ แต่เมื่อมองอีกแง่หนึ่งการกระทำดังกล่าวก็เท่ากับว่านครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยา เป็นผู้นำพาพ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายภายในสงขลา และมีส่วนช่วยเสริมต่อการขยายตัวทางการค้าของเมืองท่าใหม่อย่างสงขลาด้วย

4. ผลกระทบจากการค้าทางทะเลที่มีต่อบัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

ความรุ่งเรืองของการค้าทางทะเลของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ได้ส่งผลกระทบต่อเมืองทั้ง 3 ในด้านต่างๆ ดังนี้

4.1 การขยายตัวของจำนวนประชากรและความหลากหลายทางชาติพันธุ์

การค้าทางทะเลที่มีความเฟื่องฟูขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 22 ทำให้เมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองมีผู้คนจากดินแดนต่างๆ เดินทางเข้าไปตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการค้าหรือแสวงโชคจากการค้า ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรภายในปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา จากการศึกษาของแอนโทนี รีด มีการสันนิษฐานว่า ในกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ภายในปัตตานีในช่วงเวลาหนึ่งอาจเป็นเมืองที่มีประชากรมากถึง 20,000 – 50,000 และมีประชากรมากกว่า 10,000 ในนครศรีธรรมราช³

อนึ่งการขยายตัวของประชากรภายในเมืองปัตตานี และนครศรีธรรมราชนั้น ส่วนหนึ่งของประชากรที่มีการเพิ่มขึ้น คงเป็นพ่อค้าชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาเพื่อทำการค้าและตั้งถิ่นฐานภายในเมือง หรืออาจเป็นผู้คนจากดินแดนใกล้เคียงที่ถูกแรงดึงดูดของความเจริญทางการค้าให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ภายในเมืองท่าต่างๆ ที่มีความรุ่งเรืองทางการค้า และด้วยเหตุที่การขยายตัวของประชากรมีผลมาจากชาวต่างชาติดังกล่าว ทำให้ภายในเมืองเหล่านั้นๆ มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังเห็นได้ว่าภายในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21ปรากฏหลักฐานของโปรตุเกสว่า มีชาวโปรตุ

¹ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 177.

²นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 59,63.

³แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 79 - 80.

เกสอยู่ภายในปัตตานีถึง 300 คน¹ และจากบันทึกของพ่อค้าชาวจีนที่กล่าวถึง “ชาวจีนจำนวนมากจนแทบเดินชนกันได้อยู่ภายในปัตตานี²” ส่วนทางด้านของสงขลาก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่มีความชัดเจนถึงความหลากหลายดังกล่าวข้างต้นนี้ เนื่องจากสงขลาเป็นเมืองท่าที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยกลุ่มชาวมุสลิมจากชวา แต่ภายในสงขลาก็ยังปรากฏว่ามีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบเข้ากับชาวพื้นเมืองที่มีอยู่เดิมทำให้สงขลาเป็นเมืองที่มีประชากรที่มีความหลากหลายเมืองหนึ่ง

4.2 การขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกพริกไทย

การค้าทางทะเลที่มีความรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 22 ทำให้สินค้าที่ตลาดภายนอกมีความต้องการสูง จึงมีการผลิตเพิ่มมากขึ้นเพื่อสนองต่อความต้องการของตลาด โดยเฉพาะในกรณีของพริกไทย ที่มีพื้นที่การเพาะปลูกมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมาก ซึ่งพื้นที่การเพาะปลูกพริกไทยที่สำคัญและมีการขยายตัวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สุมาตรา คาบสมุทรมลายู และชวาตะวันตก³

ภายในคาบสมุทรมลายูนั้น มีพื้นที่การเพาะปลูกพริกไทยที่สำคัญอยู่ที่ บริเวณนครศรีธรรมราช ปัตตานี และไทรบุรี ซึ่งนครศรีธรรมราชยังเป็นศูนย์กลางการค้าพริกไทยที่มีความสำคัญในคาบสมุทรมลายู⁴ เนื่องจากสามารถรวบรวมผลผลิตพริกไทยจากหัวเมืองใกล้เคียงให้เข้ามาค้าขายในนครศรีธรรมราช⁵ ซึ่งสามารถเห็นได้จากแผนที่ดังนี้

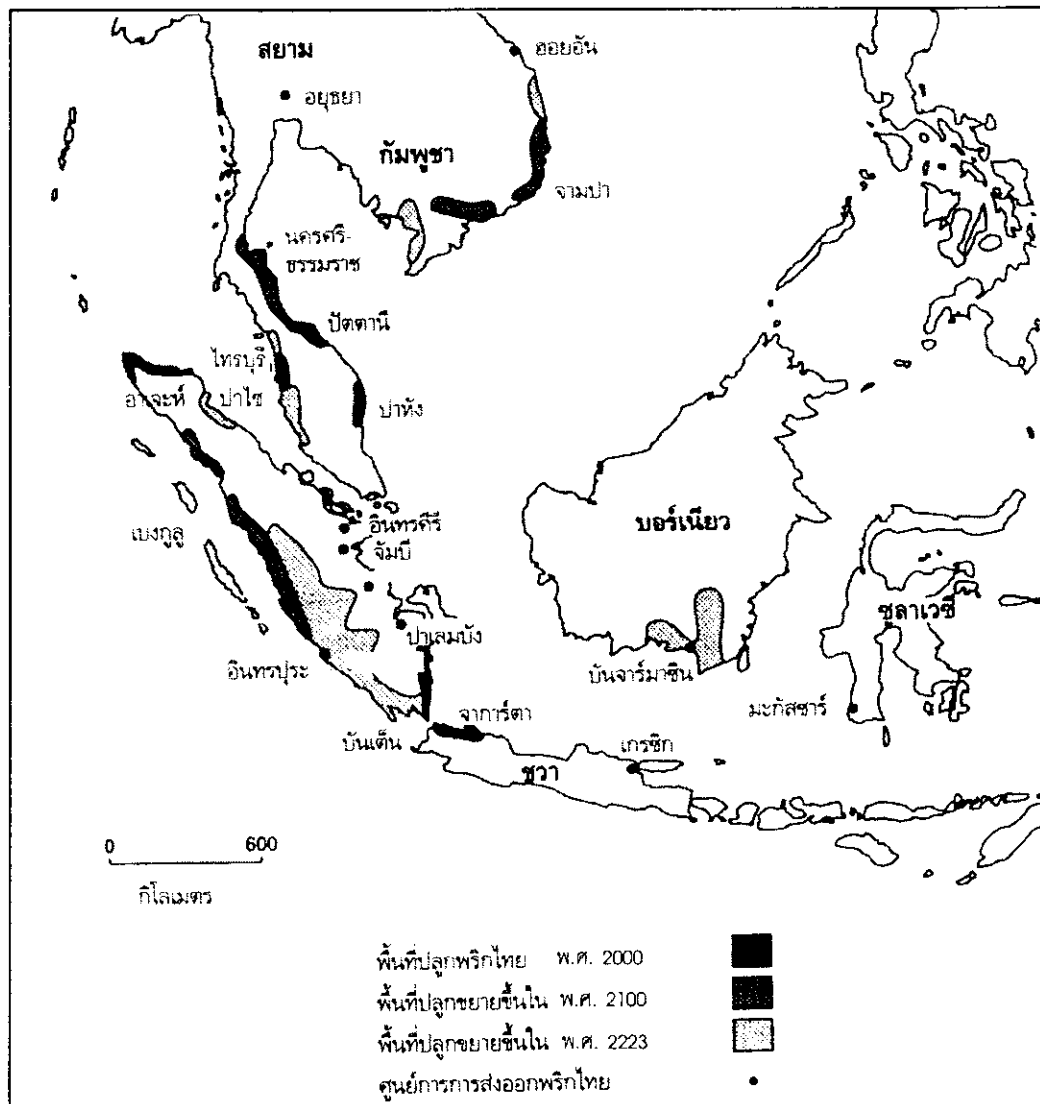
¹ มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริซ. (2547). เล่มเดิม. หน้า 103.

² จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). เล่มเดิม. หน้า 7.

³ แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 9 - 10.

⁴ Supaporn Ariyasajisiskul. (2004). op.cit.

⁵ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 138 - 139.

ภาพประกอบ 10 แผนที่แสดงการขยายพื้นที่การเพาะปลูกรักไทย

ที่มา : แอนโทนี ริด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.1450 – 1680 : เล่ม 2 การขยายตัวและวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒน์. หน้า 10

4.3 ความมั่งคั่งของกลุ่มผู้ปกครอง

การค้าทางทะเลที่รุ่งเรืองย่อมส่งผลโดยตรงต่อความมั่งคั่งของกลุ่มผู้ปกครองเมืองปัตตานีเป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งของผู้ปกครอง การที่ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความเฟื่องฟูทางการค้าสูงมาก ทำให้กลุ่มผู้ปกครองเมืองปัตตานีสามารถเข้าเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าในรูปของภาษีอากร หรือการออกเงินกู้ให้แก่พ่อค้าชาวต่างชาติเพื่อเก็บดอกเบี้ย นอกเหนือจากกลุ่มผู้ปกครองแล้วกลุ่มเจ้าหน้าที่ๆ มีความเกี่ยวข้องอยู่ในระบบการค้าของปัตตานีก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งเช่นกันที่ได้รับผลประโยชน์จากการค้า เช่น จากการเรียกรับสินบนจากพ่อค้าชาวต่างชาติเพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้า ซึ่งดูเหมือนว่าระบบการให้สินบนก็เป็นธรรมเนียมที่พ่อค้าซึ่งเดินทางเข้ามาค้าขายรับรู้และปฏิบัติตาม แม้จะมีการแสดงออกถึงความไม่พอใจอยู่บ้าง ดังเห็นได้ว่าหลักฐานของชาวต่างชาติมักกล่าวถึงการเก็บภาษีอากรในอัตราที่สูงมากภายในปัตตานี และการจ่ายสินบนให้แก่เจ้าหน้าที่ ดังความว่า

...เราใคร่ร้องทุกข์ในเรื่องที่เราต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงที่นี่ เพราะเรือของเราทุกลำที่เข้ามาเทียบ จะต้องจ่ายอากรให้แก่รัฐบาลเป็นเงินถึง 2,000 เรียล กับ 5 พิกุล สำหรับสินค้าที่นำเข้ามาและต้องเสียในอัตราเดียวกันในการนำสินค้าออกไป และใช้วิธีเรียกเก็บโดยคิดจากน้ำหนักของสินค้า นอกจากนี้ยังมีการเรียกเก็บเบี้ยไปรษณีย์ทางเป็นสินบนอีกด้วย...¹

...ปัตตานีเป็นเมืองที่ได้รับประโยชน์น้อย ทางด้านการค้าสินค้าส่วนมากมาจากที่อื่นๆ และถ้าพิจารณาในแง่ที่ต้องเสียภาษีและอากรซึ่งเรียกเก็บจากชาวต่างประเทศในอัตราสูง...²

...และอีกประการหนึ่งก็คือจะต้องนำเครื่องราชบรรณาการ ไปถวายพระเจ้ากรุงสยามด้วย เพราะหากไม่มีของขวัญของกำนัลแล้ว ก็ไม่มีธุรกิจอันใดที่จะดำเนินไปได้ อย่างไม่ได้ผลในภูมิภาคแถบนี้ของโลก...³

อนึ่งนอกจากความมั่งคั่งที่เป็นผลจากการค้าของผู้ปกครองปัตตานีแล้ว ทางผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราช และสงขลา ก็เป็นกลุ่มผู้ปกครองที่ได้ผลประโยชน์จากความเฟื่องฟูทางการค้า ดังเห็นได้ว่าผลประโยชน์ที่ผู้ปกครองนครศรีธรรมราชได้รับ มาจากการให้สิทธิทางการค้าแก่

¹ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 177.

²ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2513). เล่มเดิม. หน้า 111.

³แหล่งเดิม. หน้า 133.

V.O.C ซึ่งสะท้อนจากปริมาณพริกไทย และดีบุก ที่ V.O.C ส่งออกไปจากเมืองนครศรีธรรมราช¹ และการใช้อำนาจทางการเมืองในการเข้าผูกขาดและรวบรวมสินค้าที่เป็นความต้องการของตลาดจากหัวเมืองรอบด้าน

ทางด้านผู้ปกครองของสงขลานั้น แม้ไม่สามารถระบุได้ถึงความมั่งคั่งทางการค้าที่มีอยู่ แต่การที่กลุ่มผู้ปกครองสงขลาสามารถสร้างความแข็งแกร่งทางการเมืองได้ ในระยะเวลาไม่นานภายหลังจากสถาปนาเมือง โดยจากการตั้งตนเป็นอิสระต่อกรุงศรีอยุธยาในพ.ศ.2185² และสามารถต่อกรกับกองทัพกรุงศรีอยุธยาที่ยกลงมาปราบได้ ส่วนหนึ่งก็ย่อมเป็นผลจากความเฟื่องฟูทางการค้าที่นำมาซึ่งความมั่งคั่งทางการค้าและความแข็งแกร่งทางการเมือง

4.4 ปัญหาที่มีผลกระทบมาจากความรุ่งเรืองทางการเมืองการค้า

การค้าทางทะเลที่มีความเฟื่องฟูของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ที่ส่งผลให้มีความมั่งคั่ง การขยายตัวของประชากร แต่ย่อมไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าเมื่อมีการค้าที่เฟื่องฟู สิ่งตามมาย่อมหนีไม่พ้นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการค้าทางทะเล

1. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากพ่อค้าชาวต่างชาติ และการรุกรานจากภายนอกของปัตตานี

ปัญหาของพ่อค้าชาวต่างชาติที่เกิดขึ้นภายในเมืองท่านั้น เป็นผลมาจากความเฟื่องฟูทางการค้าที่นำบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติให้เดินทางเข้ามาค้าขาย ในจำนวนพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาค้าขายก็ย่อมแฝงไว้ซึ่งกลุ่มพ่อค้าที่ไม่ได้มีความต้องการเฉพาะผลประโยชน์ทางการค้าอย่างเดียวเท่านั้น เห็นได้จากปัญหาเรื่องโจรสลัด ญี่ปุ่นออกอาละวาดอยู่ภายในอ่าวปัตตานีที่สร้างผลกระทบต่อการค้าของปัตตานีอย่างมาก จนกระทั่งปัตตานีต้องส่งทูตไปฟ้องร้องโชกุนโตกุงวะ อิเอะยาสุ ให้ช่วยแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นด้วย³

นอกจากนั้นเมื่อพ่อค้าเข้ามาค้าขายกันมากย่อมมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ทางการค้า ดังปรากฏว่ามีการกระทบกระทั่งกันระหว่างพ่อค้าชาวญี่ปุ่น และพ่อค้าชาวฮอลันดา ที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายภายในเมืองปัตตานี โดยพ่อค้าชาวญี่ปุ่นได้บุกเข้าโจมตีเผาคลังสินค้าของฮอลันดา⁴ นอกจากนี้ความรุ่งเรืองทางการเมืองการค้า ก็ยังนำมาซึ่งปัญหาจากการรุกรานจากภายนอกที่ต้องการแย่งชิง

¹ Supaporn Ariyasajiskul. (2004). *op.cit.*

² กรมศิลปากร. (2511). *จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแคร์กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43*. หน้า 307 – 308.

³ โจรสลัดในช่วงเวลานั้นไม่ได้หมายความว่ากลุ่มคนที่ประพฤติดังโจรสลัดปล่อยเรือออกปล้นเรือสินค้าแต่เพียงอย่างเดียว แต่คือพ่อค้าที่ล่องเรือออกมาค้าขายและเมื่อสบโอกาสนี้จะเข้าปล้นเรือสินค้า

⁴ กันธิ คิอิชิ. (2523, มกราคม - เมษายน). เล่มเดิม. 5(1) : 2.

⁵ อิบรอฮิม ซุกรี. (2549). เล่มเดิม. หน้า 29.

ผลประโยชน์จากความมั่งคั่งทางการค้า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ปัตตานีต้องเผชิญกับการโจมตีเข้าปล้นเมืองของกองเรือโปรตุเกสที่สร้างความเสียหายให้ต่อบ้านเมืองอย่างมาก¹

2. ปัญหาการแทรกแซงทางการเมืองจากภายนอกของนครศรีธรรมราช สงขลา

ความเฟื่องฟูทางการค้าภายในอ่าวไทย ก่อให้เกิดปัญหาต่อนครศรีธรรมราช เนื่องจากการแทรกแซงทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ต้องการควบคุมผลประโยชน์ทางการค้าภายในนครศรีธรรมราชและหัวเมืองรอบด้าน ตลอดจนความต้องการที่สร้างนครศรีธรรมราชขึ้นเป็นตัวแทนทางอำนาจของกรุงศรีอยุธยาในอ่าวไทย ซึ่งส่งผลให้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชต้องถูกยุติบทาหลง

ทางด้านสงขลาที่เช่นเดียวกัน แม้ว่าสงขลาสามารถสะสมผลประโยชน์ทางการค้า สร้างความแข็งแกร่งทางการเมือง แต่สงขลาไม่สามารถดำรงบทบาททางการเมืองของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง กลับต้องถูกสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งทัพเข้าปราบปรามและต้องสูญเสียสถานะของความเป็นเมืองลงในพ.ศ.2223

4.5 การปรากฏขึ้นของชาวต่างชาติในเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สืบเนื่องจากการที่มีผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ภายในปัตตานี ทำให้มีการปรากฏของชาวต่างชาติเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าหรือตำนานท้องถิ่นของเมืองนั้นๆ โดยเฉพาะปัตตานีที่มีชาวจีนเดินทางเข้ามาค้าขายและพำนักอยู่ภายในปัตตานีเป็นจำนวนมากนั้น ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของปัตตานี ในเรื่องของ “เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว” และ “การสร้างป็นใหญ่ นางพญาตานี” ที่ได้รับการบอกเล่าสืบต่อมาจนกระทั่งเป็นตำนานประจำท้องถิ่นในปัจจุบัน ซึ่งจากประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปะตานี ของ อิบรอฮิม ชุกรี ได้มีการกล่าวถึงเรื่องราวของตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว และการสร้างป็นใหญ่นางพญาตานี ความว่า

...อาณาจักรปะตานียุคยาบายีรูนั่น ก็มีกระแสน้ำเสมอว่าพระเจ้าแผ่นดินสยาม กำลังเตรียมทัพใหญ่เพื่อยาตรามาโจมตีอาณาจักรปะตานี สาเหตุนี้เองทำให้ยาบายีรุทรองวิตกเกรงว่าชาวนั้นจะเป็นความจริง อีกประการหนึ่งพระองค์ทรงทราบว่ายาวสยามสมัย พระองค์แตกต่างกับชาวสยามที่เคยบุกรุกนครปะตานีสมัยรายาฮีเยา เพราะเหตุว่ากองกำลังชาวสยามนั้นมีความพร้อมยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นอาวุธปืนใหญ่ที่มีพิษสงร้ายแรง ตรงกันข้ามกับกองทัพปะตานีไม่มีความพร้อมที่จะใช้อาวุธ และบรรดาอาวุธนั้นก็มาตั้งแต่สมัยรายาองค์ก่อน ส่วนความหวังที่จะให้ชาวต่างชาติช่วยเหลือ

¹ มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริช. (2547). เล่มเดิม. หน้า 28 - 29.

ก็มีน้อยมาก เพราะเขาได้เคลื่อนย้ายไปมากแล้ว ส่วนอาวุธปืนใหญ่เล็กก็ไม่การขาย
อีกในนครปะตานี

เมื่อทรงมองเห็นภัยอันตรายและจุดอ่อนดังกล่าว ร่ายาปิรุจึงทรงปรึกษาหารือกับ
เสนาบดีผู้ใหญ่เพื่อหาทางเตรียมอาวุธให้ครบครัน ทั้งนี้เพื่อให้เมืองปะตานีดำรงไว้ซึ่ง
อิสรภาพ และป้องกันภัยอันเกิดจากสงคราม ในที่สุดพระองค์ทรงเห็นว่าควรที่จะหล่อปืน
ใหญ่ให้มากเท่าที่จะมากได้ เพราะปืนใหญ่ที่เคยซื้อจากชาวยุโรปมีไม่เพียงพอที่จะรักษา
ป้องกันบ้านเมืองไว้ได้

บรรดาเสนาบดีผู้ใหญ่ต่างยอมรับข้อเสนอของร่ายา และบัดนั้นเป็นต้นมานายช่างก็
ลงมือหล่อปืนใหญ่ ขณะนั้นอาณาจักรปะตานียังไม่มีที่หลอมเหล็ก จึงจำเป็นต้องหล่อปืนใหญ่
ด้วยทองเหลือง แม้แต่ปืนใหญ่ที่ชาวยุโรปนำเข้ามาสมัยนั้นส่วนมากทำด้วยทองเหลือง
ซึ่งทองเหลืองชนิดนี้ก็สามารถหาได้ในสมัยร่ายาปิรุ

การหล่อปืนใหญ่อดงกล่าวสำเร็จผลเป็นอย่างดี เพราะนายช่างหล่อปืนนั้นเป็นชาวจีน
ชื่อ ลีมโตะเคี่ยม ต่อมาเข้ารับเป็นมุสลิมด้วยความสมัครใจและมีนามว่า โตะเคี่ยม เขา
อาศัยอยู่กับเสนาบดีผู้ใหญ่ของร่ายา เนื่องจากอภัยภัยอันถึงมาจึงได้รับการแต่งตั้งให้
เป็นผู้เก็บภาษีเข้าออกที่ทำเรือปากอ่าวปะตานี

ขณะนั้นน้องสาวของโตะเคี่ยม ชื่อลีมโกเหนี่ยว ได้เดินทางมาที่นครปะตานีเพื่ออ้อน
วอนให้พี่ชายเดินทางกลับเมืองจีน เมื่อทราบว่าพี่ชายเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามและไม่
ยอมกลับบ้านเมือง นางยังมีความเศร้าสลด จึงตัดสินใจผูกคอตายที่ต้นมะม่วงหิมพานต์
ชาวจีนในนครปะตานีได้นำศพไปฝังตามประเพณีของตน

เมื่อประจักษ์ว่าลีมโกเหนี่ยวเป็นหญิงที่จิตใจเข้มแข็ง ไม่เห็นด้วยกับการที่พี่ชายของ
ตนเปลี่ยนศาสนา อันสืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษชาวจีนมีความศรัทธา และเพื่อคงไว้ซึ่ง
อนุสรณ์สถานแห่งการพลีชีพอันบริสุทธิ์ของนาง จึงได้นำมะม่วงหิมพานต์ต้นนั้นมา
แกะสลักเป็นรูปลีมโกเหนี่ยว ชาวจีนและผู้ศรัทธาต่างกราบไว้ดังเช่นเทวรูปอันศักดิ์ ชาว
ปะตานีเรียกรูปปั้นนี้ว่า “โตะกงแมะ” และนำไปประดิษฐานไว้ ณ หมู่บ้านชาวจีนแห่งหนึ่ง
ในนครปะตานีตราบเท่าปัจจุบันนี้

เมื่อนายช่างรับอาสาหล่อปืนใหญ่ ตามพระราชประสงค์ของร่ายาแล้ว พระองค์ก็มี
กระแสรับสั่งให้เสนาบดีป่าวประกาศให้ชาวปะตานีทราบโดยทั่วกันว่า ใครก็ตามที่เก็บ
ทองเหลืองไว้ในบ้านให้นำไปถวายร่ายา เพื่อจะได้รวบรวมกันสร้างปืนใหญ่ และทรงห้าม
จำหน่ายหรือส่งทองเหลืองออกนอกประเทศภายใน 3 ปี

...ไม่กี่เดือนต่อมา นายช่างสามารถหล่อปืนใหญ่ได้ 3 กระบอก จำนวน 2 ใน 3 นั้นมี
ขนาดใหญ่ที่สุด...ร่ายาปิรุทรงตั้งชื่อปืนใหญ่ 2 กระบอก ว่า ศรีนครา และศรีปะตานี ส่วน

กระบอกเล็กทรงตั้งชื่อว่า มหาเสลา ปืนใหญ่ทั้ง 3 กระบอกนี้วางไว้บนรถลากและใช้เป็นอาวุธสงครามครั้งแรกในการทำสงครามป้องกันนครปัตตานีสันนิยมนั้น...¹

อย่างไรก็ตามเรื่องของ ลิมโตะเคี่ยม ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญหนึ่งในตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและการหล่อปืนใหญ่ของปัตตานีนั้น จากการศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ได้มีการเสนอแง่มุมของ ลิมโตะเคี่ยม ในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีตัวตนปรากฏอยู่จริงในหน้าประวัติศาสตร์ของปัตตานี ในบทบาทของหัวหน้ากลุ่มโจรสลัดชาวจีนชื่อ หลิน เต้า เจียน ที่ออกอาละวาดอยู่ในบริเวณน่านน้ำกวางตุ้ง และฟูเกี้ยน ที่หลบหนีการจับกุมของทางการจีน และเข้าโจมตียึดเมืองปัตตานีไว้ได้ในประมาณ พ.ศ. 2116 - 2163²

อนึ่งเรื่องตำนานของปืนใหญ่นางพญาตานี ดังกล่าวข้างต้น จากอภินิหารปัตตานี มีการกล่าวถึงเหตุการณ์การหล่อปืนใหญ่ของทางปัตตานีอยู่ด้วยเช่นกัน แต่กล่าวว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยของสุลต่านมูฮัมหมัดซาลิห์ ดังความว่า

...หลายปีต่อมาก็มีพ่อค้าชาวจีนแล่นเรือสำเภาเข้ามาในปัตตานี พ่อค้าจีนนั้นได้นำเอาของประหลาดมาถวายแก่เจ้าเมืองอย่างหนึ่ง คือลูกปืนทำด้วยหิน โตขนาดกระบุง ซึ่งบรรจุข้าวได้ประมาณสักแปดกัณฑ์ เมื่อพ่อค้าจีนเหล่านั้นถวายบังคมลากลับไปยังสำเภาแล้ว เจ้าเมืองก็รับสั่งแก่ข้าราชการบริพารที่เข้าเฝ้าอยู่นั้นว่า “การที่พ่อค้าจีนได้ถวายลูกปืนใหญ่แก่เราเช่นนี้ ท่านจะคิดอย่างไรต่อไป” เหล่าข้าราชการบริพารเหล่านั้นก็กราบทูลว่า “ขอเดชะควรมิควรแล้วแต่จะทรงโปรด พะยะคะ” เจ้าเมืองก็รับสั่งต่อไปว่า “ตามความเห็นของเรานั้นอันพ่อค้าจีนนั้นเป็นชาวต่างชาติได้เอาลูกปืนมาให้แก่เราเช่นนี้ เราเป็นเจ้าเมืองคนหนึ่งไม่ป็นสำหรับยิงลูกปืนลูกนั้นได้รู้สึกว่าจะขายหน้าแก่คนต่างชาตินั้นเป็นอย่างยิ่ง” เหล่าข้าราชการบริพารได้ฟังดังนั้นก็พากันกราบทูลว่า “เป็นความจริงดังที่พระองค์ตรัสสั่งพะยะคะ ข้าพระองค์นี้เป็นข้าของพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงเห็นประการใดข้าพระองค์ยินดีปฏิบัติตามทุกประการ” เจ้าเมืองได้ฟังก็รับสั่งว่า “ถ้าท่านอย่างเราให้ท่านดำมะหงบ่าวประกาศแก่ราษฎรของเราทั้งหลายว่าต่อไปภายในสามปีนี้ขอให้ราษฎรทั้งหลายจงอย่าได้ เอาทองเหลืองในเมืองนี้ออกขายแก่เมืองอื่นเป็นอันขาด หากผู้ใดขัดขืนก็จะลงโทษถึงประหารชีวิต”...

¹ อิบรอฮิม ชุกรี. (2549). เล่มเดิม. หน้า 36 - 38.

² จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). เล่มเดิม. หน้า 7.

...ต่อมาเจ้าเมืองก็สั่งให้โตะบันดารา หล่อตัวปืนใหญ่โดยนายช่างซึ่งเป็นชาวเมืองโรม ชื่อว่า อับดุลซอมัต ที่หน้าหมู่บ้านเดิมบามา นั้นเอง ในไม่ช้าก็หล่อสำเร็จ แต่ก็ใช้ไม่ได้เพราะทองเหลืองนั้นบางมาก ดังนั้นเจ้าเมืองจึงสั่งให้ทำลายและให้หลอมใหม่เป็นสามกระบอก วันที่หล่อปืนใหญ่ครั้งนั้นเป็นปีที่เจ็ดสิบแปดแห่งอิจรา ตรงกับวันที่สาม เดือนรอมาดอน คีนวันอังคาร โดยเดชะบารมีแห่งเจ้าเมือง ปืนใหญ่ทั้งสามก็สำเร็จสมประสงค์ เมื่อหล่อสำเร็จจึงให้ตั้งชื่อกระบอกที่หนึ่งว่า ศรีนครี กระบอกที่สองชื่อ โตะโบ และกระบอกที่สามชื่อว่า นางลิลิว...¹

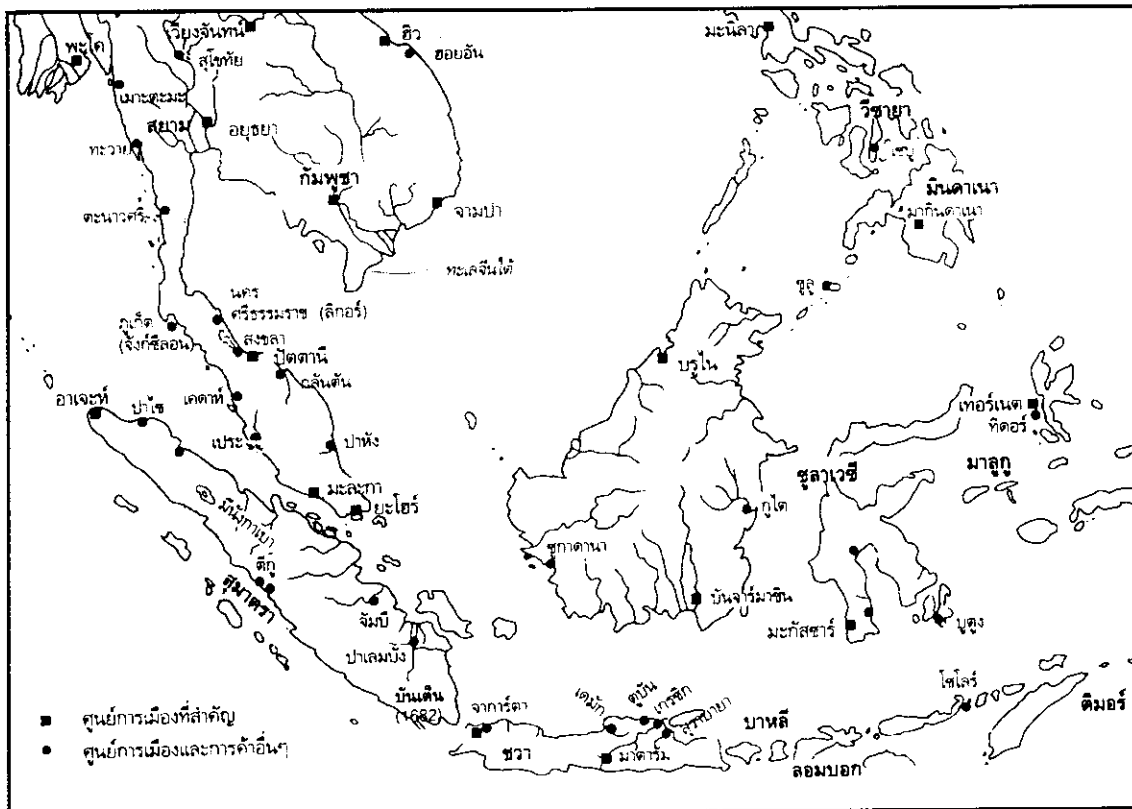
จากเอกสารดังกล่าว แม้ว่าจะไม่มีการกล่าวแน่ชัดว่านายช่างผู้หล่อปืนใหญ่คนดังกล่าวว่าเป็น ลิมโตะเคียม หรือไม่ แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงการเข้ามีส่วนร่วมของชาวจีนภายในหน้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของปัตตานี

¹วัน มะโรหบุตร, ผู้แปล. (2528 - 2529,). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารภูมิพล. 8(2) : 37.

บทที่ 3

การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองภายในภูมิภาค ของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา (พ.ศ.2133 – 2231)

ปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา มีบทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคอย่างเด่นชัดระหว่างพ.ศ.2133 – 2231 และเพื่อให้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของทั้ง 3 เมือง ประเด็นสำคัญของบทนี้ จึงอยู่ที่การพิจารณาถึงการปกครองภายใน บทบาททางการเมืองและความสัมพันธ์ทางการเมืองกับเมืองใกล้เคียง ของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา

ภาพประกอบ 11 แผนที่แสดงศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญในพุทธศตวรรษที่ 21

ที่มา : แอนโทนี ริด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า : เล่ม 2 การขยายตัวและวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขาวัฒนะ. หน้า 229.

1. การเมืองการปกครองภายในของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

การเมืองการปกครองภายในของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลานั้น มีรูปแบบของการดำเนินการปกครองดังต่อไปนี้

1.1 การปกครองภายในของปัตตานี

การย้ายศูนย์กลางการปกครองของปัตตานี จากเมืองโกตามะลิขัยไปตั้งยังเมืองปัตตานีนั้น ได้ปรากฏชื่อของ ราชาศรีวังสา ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์ศรีวังสา กลุ่มอำนาจที่ปกครองเมืองปัตตานีมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงในพ.ศ.2231 ที่มีการเปลี่ยนกลุ่มอำนาจปกครองเมืองปัตตานีไปเป็นราชวงศ์กลันตัน¹ ช่วงระยะเวลาที่ล่วงเลยของการปกครองเมืองปัตตานี ภายใต้ราชวงศ์ศรีวังสา มีการสืบสายการครองเมืองดังนี้

1.1.1 ราชวงศ์ศรีวังสา

ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของราชาศรีวังสา พระโอรส คือ ราชายินทริกา (ภายหลังเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม เปลี่ยนพระนามเป็น สุลต่านมูฮัมหมัด ซาห์) สืบครองเมืองปัตตานีต่อมา และมีพระโอรส พระธิดา 3 พระองค์ คือ

1. เกอรูป พิชัย ภายหลัง
2. ดนกู มหาชัย หรือ สิตดี อาอิซาห์
3. มหาชัย ภายหลัง

เมื่อสุลต่านมูฮัมหมัดซาห์สิ้นพระชนม์ พระโอรสองค์โตของพระองค์ ก็ได้ขึ้นครองราชย์ มีพระนามว่ามูฏกอฟาร์ซาร์ (รายนามซุซอฟาร์) และซึ่งมีโอรส 2 พระองค์ คือ

1. ราชายาปาเตะสยาม²
2. ราชามัมบัง

¹ ครอบชัย หัตถา. (2541). ปัตตานี : การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. หน้า137.

² การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมืองปัตตานีจากราชวงศ์ศรีวังสาเป็นราชวงศ์กลันตัน เนื่องจากเชื้อสายของราชวงศ์ศรีวังสาที่มีความชอบธรรมพอที่จะขึ้นครองราชย์ได้ขาดช่วงลง กลุ่มโอรังกายาจึงไปเชิญผู้ปกครองของกลันตันที่มีความใกล้ชิดกับปัตตานีให้ขึ้นครองเมือง

“สุลต่านปาเตะสยาม เป็นพระโอรสที่ประสูติระหว่างที่สุลต่านมูฏกอฟาร์ ยกทัพขึ้นไปช่วยกรุงศรีอยุธยารบกับพม่า ครั้นเมื่อสุลต่านมูฏกอฟาร์เห็นว่ากรุงศรีอยุธยา กำลังอ่อนแอจึงได้ก่อความวุ่นวายขึ้นภายในกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ถูกทัพของกรุงศรีอยุธยาเข้าปราบปรามจนต้องถอยกลับปัตตานี และได้สิ้นพระชนม์ลงระหว่างการเดินทางกลับปัตตานี จึงได้มีการตั้งชื่อพระโอรสพระองค์นี้ว่า ปาเตะสยาม เพื่อเป็นการระลึกถึงพระบิดาที่ต้องไปจบชีวิตลงที่สยาม (รายละเอียดในประเด็นความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 1)

ต่อมาสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาล์สิ้นพระชนม์อย่างกะทันหัน ระหว่างทางที่ถอนทัพจากกรุงศรีอยุธยากลับปัตตานี (กล่าวถึงเหตุการณ์นี้แล้วในบทที่ 1) ทำให้มีการแต่งตั้งสุลต่านองค์ใหม่ขึ้นครองเมือง หากในขณะนั้นพระโอรส คือ สุลต่านปะดิสยาม ยังมีได้เจริญชันษาพอที่จะขึ้นครองราชย์ได้ ส่วนรายามัมบังก็ไม่สามารถขึ้นครองราชย์ เพราะเป็นพระโอรสที่ประสูติจากพระสนม ดังนั้นพระอนุชาของพระองค์ คือมหาชัย จึงขึ้นครองราชย์เป็น สุลต่านมันโซร์ซาล์(รายามันโซร์) โดยพระองค์มีพระโอรส พระธิดา รวม 6 พระองค์ คือ

- 1.รายาฮียะ
- 2.รายาบีรู
- 3.รายาอูง
- 4.รายาบีมา
- 5.รายามัสกรันจิง
- 6.รายาบะห์โดร์

ก่อนสุลต่านมันโซร์ซาล์จะสิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงได้มีรับสั่งว่าให้ สุลต่านปะดิสยาม ซึ่งเป็นพระราชนัดดา (พระโอรสของสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาล์) ขึ้นครองราชย์ แต่สุลต่านปะดิสยามก็ทรงสิ้นพระชนม์ลงตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ราชบัลลังก์จึงตกเป็นของรายาบะห์โดร์ โอรสที่มีความชอบธรรมที่สุดของสุลต่านมันโซร์ซาล์ ซึ่งทรงขึ้นครองราชย์เป็นสุลต่านบะห์โดร์ซาล์

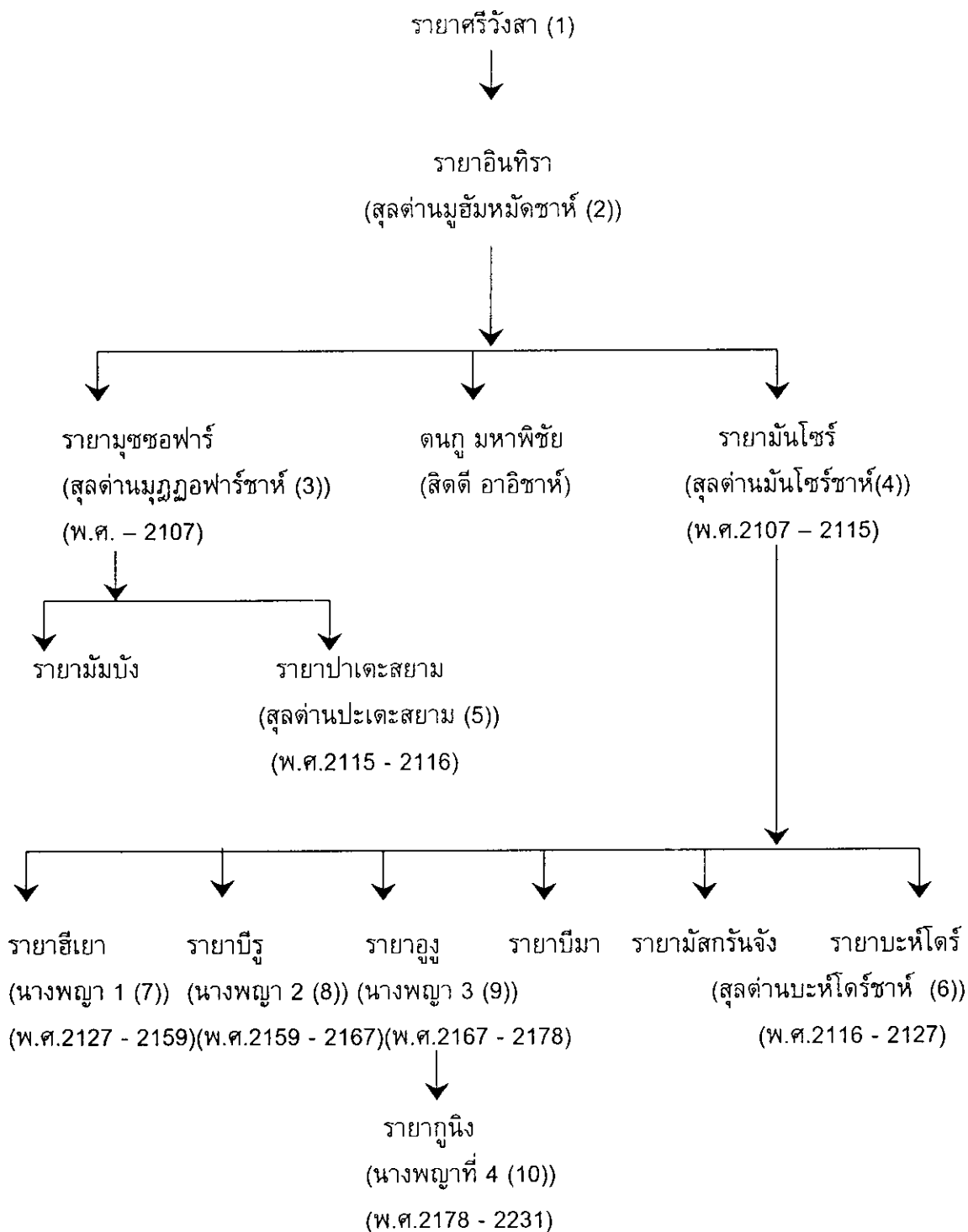
สุลต่านบะห์โดร์ซาล์ ครองราชย์อยู่ได้ไม่นานก็ถูก รายาบีมา ซึ่งเป็นพระเชษฐาต่างมารดาครอบงำหารสิ้นพระชนม์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เช่นกัน การสิ้นพระชนม์ของสุลต่านบะห์โดร์ซาล์ ได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญในราชสำนักปัตตานี เนื่องจากไม่มีเชื้อพระวงศ์เพศชายที่มีความชอบธรรมมากพอแต่งตั้งให้ขึ้นครองราชย์ ฉะนั้นจึงมีการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ฝ่ายหญิง คือ รายาฮียะ พระธิดาองค์โตของสุลต่านมันโซร์ซาล์ขึ้นครองราชย์ ภายหลังจากนั้นเป็นต้นมาปัตตานีได้เข้าสู่สมัยการปกครองของนางพญาปกครองที่มีความต่อเนื่องไปอีก 3 พระองค์ คือ นางพญาบีรู นางพญาอูง (พระชนินุทธาของรายาฮียะ) และนางพญาอูนิง¹ พระธิดาของรายาอูง² ซึ่งนับเป็นนางพญาองค์สุดท้ายของราชวงศ์ศรีวังสาที่ปกครองเมืองปัตตานี

¹A. Teeuw; & D.K. Wyatt. (1970). *Hikayat Patani : The Story of Patani*. p. 11.

²ชาวปัตตานีมีคำเรียกนางพญาของตนว่า รายาจาเย็ง หรือ นาซาเย อันเป็นแผลงมาจากคำว่า พระนางเจ้าหญิง ที่กษัตริย์สยามใช้เรียกนางพญาปัตตานี ดังที่มีการเรียกว่า นาซาเยฮียะ นาซาเยบีรู เป็นต้น

³อิบรอฮิม ชุกรี. (2549). *ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี*. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน; มะหามะซากี เจ๊ะหะ; และ ดลมนรรัตน์ บากา. หน้า 22 –25.

ราชวงศ์ศรีวังสา (รายาปัตตานี)

เรียบเรียงจาก : อิบรอฮิม ชุกรี. (2549). ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี. แปลโดย หะสัน หมด หมาน; มะหามะซากี เจ๊ะหะ; และ ดลมนรจัน บากา. หน้า 11 – 44.; วัน มะโร หบุตร, ผู้แปล. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 8(3) : 58 – 64.; A. Teeuw; &D.K. Wyatt.. (1970). *Hikayat Patani : Story of Patani*. p. 11.

1.1.2 บทบาททางการเมืองการปกครองของโอริงกายา

โอริงกายา (Orang Kaya) เป็นภาษามลายู ที่แปลตรงตัวแล้วมีความหมายว่า คนรวย¹ ถึงกระนั้นความหมายแฝงที่เป็นนัย มิได้เป็นคำที่ใช้กล่าวถึงคนรวยเท่านั้น โอริงกายา คือ คำเรียกกลุ่มชนชั้นนำของมลายู ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. กลุ่มพ่อค้าชาวต่างชาติ ที่เข้าไปทำการค้าและประสบความสำเร็จในการทำการค้าอย่างสูง จึงสั่งสมอำนาจ บารมี จนกระทั่งสามารถเข้าไปมีบทบาทในราชสำนัก
2. ชาวต่างชาติหรือบุคคลที่มีเชื้อสายต่างชาติ มีหน้าที่เป็นผู้ประสานงานในการค้าระหว่างราชสำนักกับพ่อค้าชาวต่างชาติ
3. กลุ่มอำนาจพื้นถิ่น ที่เป็นสายตระกูลขุนนางเดิม² และเกี่ยวข้องอยู่กับการค้า

เมื่อเปรียบเทียบโอริงกายากับกลุ่มคนมีฐานะเดียวกันกับของไทยแล้ว คงเทียบได้กับกลุ่มขุนนางของไทย ซึ่งลักษณะของโอริงกายา 2 ประเภทแรก ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับระบบการเมืองของกรุงศรีอยุธยา ที่มีการแต่งตั้งชาวต่างชาติ ที่มีความชำนาญในแขนงงานนั้นๆ เข้ารับราชการ เช่น พระจุฬาราชมนตรี หลวงโซภิกราชเศรษฐี³ เป็นต้น กระนั้นสิ่งที่ทำให้โอริงกายามีความแตกต่างกับขุนนางไทย คือ บทบาททางการเมืองการปกครอง ดังเห็นได้ว่าโอริงกายาสามารถสืบทอดตำแหน่งกันในวงศ์ตระกูลเครือญาติได้ ในทางกลับกันขุนนางของไทย ไม่สามารถสืบทอดตำแหน่งกันภายในวงศ์ตระกูลเครือญาติได้ และถูกควบคุมจากเบื้องบน โดยสื่อผ่านการออกกฎระเบียบต่างๆ เช่น การห้ามพกอาวุธเข้าเฝ้า ต้องถอดเสื้อหมอบคลานเข้าเฝ้า เมื่อเสียชีวิตทรัพย์สินสมบัติและมรดกส่วนหนึ่งต้องถูกเก็บเข้าหลวง เป็นต้น แต่จากอิทธิพลปัตตานี เห็นได้ว่าโอริงกายาได้สามารถเข้าออก

โอริงกายา มิได้เป็นคำเรียกกลุ่มชนชั้นนำหรือกลุ่มขุนนางภายในปัตตานีเท่านั้น แต่โอริงกายาเป็นลักษณะทางการเมืองที่มีอยู่ร่วมกันภายในรัฐมลายูอีกหลายรัฐดังเห็นได้จากรัฐมลายูที่ปรากฏว่ามีโอริงกายาเป็นผู้มีอำนาจบทบาททางการเมืองเช่นเดียวกับปัตตานี เช่น มะละกา ตรังกานู ไทรบุรี เป็นต้น (โปรดดูรายละเอียด อ้นดาญา, วัดสัน บาร์บารา; และ อ้นดาญา, วาย ลีโอนาร์โด. (2549). ประวัติศาสตร์มาเลเซีย. แปลโดย พรรณี จิตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ,นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2549). โครงการตลาดวิชาการมหาวิทยาลัยชาวบ้านชุดที่ 3 เรื่อง “ประวัติศาสตร์ปัตตานี ยะลา นราธิวาส”. จาก <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document95170.html>. และ ชลธิพร วิรุณหะ. (2549). โครงการตลาดวิชาการมหาวิทยาลัยชาวบ้านชุดที่ 3 เรื่อง “ประวัติศาสตร์ปัตตานี ยะลา นราธิวาส”. จาก <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document95170.html>.

¹บาร์บารา วัดสัน อ้นดาญา; และลีโอนาร์โด วาย อ้นดาญา. (2549). ประวัติศาสตร์มาเลเซีย. แปลโดย พรรณี จิตรพลรักษ์. หน้า 82.

²แอนโทนี รีด. (2548). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า เล่ม 2 : การขยายตัวและวิกฤตการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. หน้า 121 – 122.

³กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537). หน้า 233 – 234.

พระราชวังโดยไม่มีพิธีรีตองมากนัก และยังสามารถมีขุมกำลังของตนเอง¹ ไอร์กายาจึงเป็นกลุ่มการเมืองที่มีบทบาทและอำนาจทางการเมืองอย่างมากภายในปัตตานี ด้วยการดำรงตำแหน่งที่มีความสำคัญ เช่น ตำแหน่งลักษมานา² ซึ่งเป็นตำแหน่งแม่ทัพเรือ เบนาดฮารา เป็นตำแหน่งทางการค้าและการคลัง³ การแข็งเมืองของปัตตานีต่อกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่มีหลักฐานที่กล่าวถึง ดาโต๊ะ เบซาร์ ซึ่งเป็นขุนนางที่มีส่วนร่วมสำคัญในการสนับสนุนให้นางพญาอู๋ตัดสินใจให้ปัตตานีแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา⁴ นอกจากนั้นแล้วจากยังมีหลักฐานกล่าวถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทรงมีพระสนมเป็นบุตรสาวของขุนนางปัตตานี⁵ และในบางสมัยไอร์กายาก็มีส่วนสำคัญในการเลือกสูลำดองค้ำใหม่ขึ้นครองราชย์

อย่างไรก็ตามแม้ว่าไอร์กายาเป็นกลุ่มอำนาจที่มีบทบาททางการเมืองอย่างมากภายในปัตตานี แต่สิ่งที่บ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างไอร์กายากับนางพญาหรือสูลำดอง คือ “เดาลัด” ในภาษามลายู ที่มีความหมายว่า “บุญญาธิการ” อันสื่อผ่านออกมาจากสิ่งต่างๆ ที่อาจได้รับการสืบทอดมาจากรายองค์ก่อน เช่น เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ ที่มีการสงวนบางสิ่งไว้เฉพาะรายเท่านั้น (เสื้อผ้าสีเหลือง และฉัตรสีขาว) กำไลข้อเท้าทอง (พ่อค้า ขุนนางไม่สามารถใส่กำไลข้อเท้าทองยกเว้นได้รับพระราชทานเท่านั้น) นอกจากนั้นแล้วยังมีข้อแบ่งแยกต่างๆ ในลักษณะของที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะเป็น ระเบียบหรือเจดีย์รอบบ้าน เสาค้ำยันที่ยื่นลงมาไม่ถึงพื้น เสาที่ตั้งขึ้นตรงถึงคา หน้าต่างและห้องรับรองบนเรือ โดยเฉพาะกริช (กริชเป็นเครื่องแสดงวิทยฐานะที่สำคัญของสังคมมลายู) ที่ได้รับการสืบทอดมาภายในราชวงศ์ รวมถึงปลอกกริชโลหะที่รายากับเชื้อพระวงศ์เท่านั้นที่สามารถมีปลอกกริชโลหะได้⁶

¹ วัน มะโรบุตร, ผู้แปล. (2528 - 2529). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารภูมิพล. 8(3) : 58 – 64.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์. โครงการตลาดวิชาการมหาวิทยาลัยชาวบ้านชุดที่ 3 เรื่อง “ประวัติศาสตร์ปัตตานี ยะลา นราธิวาส”. (Online).

³ ชูลีพร พงศ์สุพัฒน์. (2542). สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล : เรื่องของฐานันดรศักดิ์ในพงศาวดารมลายู. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 30 : 17.

⁴ ฟาน ฟลิต. (2546). รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของ ฟาน ฟลิต (วัน วลีต). หน้า 55.

⁵ ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์และความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา จะขอกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 4

⁶ A.Teeuw; and D.K. Wyatt. (1970). op. cit. p. 5.

⁶ บาร์บารา วัดสัน อันดาเยา; และลีโอนาร์ต วาย อันดาเยา. (2549). เล่มเดิม. หน้า 82 – 83.

1.1.3 การเมืองภายในปัตตานีกับการเปลี่ยนแปลงจากนุรขุสตุรี

การเปลี่ยนการเมืองการปกครองภายในปัตตานีจากสุลต่านผู้ชาย เป็นการยกกราษฎ์หญิงขึ้นเป็นนางพญาปกครองเมืองนั้น เมื่อพิจารณาถึงระบบการเมืองการปกครองในสมัยจารีตที่แฝงไว้ซึ่งค่านิยมทางสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ การที่ปัตตานีสามารถมีการแต่งตั้งผู้หญิงขึ้นปกครองเมืองย่อมต้องแฝงไว้ด้วยภาพสะท้อนบางประการของระบบการเมืองการปกครองภายในของปัตตานี จึงประเด็นที่น่าสนใจควรศึกษาวิเคราะห์ให้ชัดเจนมากขึ้น โดยอาจแบ่งสาเหตุออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1. ความขัดแย้งภายในราชสำนัก จาก *ฮิกายัตปัตตานี* ที่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ความวุ่นวายแก่งแย่งอำนาจในราชสำนักภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสุลต่านมันโชร์ชาห์ ซึ่งทายาทที่ขึ้นครองราชย์สืบต่อทั้ง สุลต่านปะเตะสยาม และสุลต่านบะห์โดร์ชาห์ ล้วนยังอยู่ในวัยเยาว์ทั้งสองพระองค์ จึงปราศจากอำนาจทางการเมืองที่มีสิทธิขาด ทำให้สุลต่านทั้ง 2 พระองค์จึงไม่สามารถครองราชย์อยู่ได้นาน เพราะถูกพระเชษฐาต่างมารดา ที่ได้รับการยกย่องจากโอริงกายาลอบสังหารด้วยกันทั้ง 2 พระองค์¹

2. บทบาทของกลุ่มโอริงกายา จากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นถึงบทบาททางการเมืองการปกครองของกลุ่มโอริงกายา การที่ปัตตานียกผู้หญิงขึ้นครองราชย์ ก็เป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่งของกลุ่มโอริงกายา เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยของสุลต่านมุฮัมหมัดชาร์มมีการยึดที่ดินของบรรดาพ่อค้าโดยไม่มีความชอบธรรม และยังมีการกล่าวถึงว่าประชาชนเบื่อกับการกดขี่ของสุลต่าน² ซึ่งการกระทำดังกล่าวอาจสร้างความไม่พอใจต่อกลุ่มโอริงกายา

นอกจากนั้นแล้วความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสมัยของสุลต่าน 2 องค์สุดท้าย ตาม *ฮิกายัตปัตตานี* ก็มีการกล่าวถึงโอริงกายาว่า เป็นผู้ที่เข้ามายุยงจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสุลต่าน ซึ่งสะท้อนถึงผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัวภายในกลุ่มโอริงกายา ระหว่างกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์และกลุ่มที่เสียประโยชน์

¹ วัน มะโรหบุตร, ผู้แปล. (2528, กันยายน - ธันวาคม). เล่มเดิม. 9(1) : 65 - 67.

² แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 288 - 289.

3. การสงครามและการรุกรานจากภายนอก หลักฐานของโปรตุเกสกล่าวถึงกองเรือโปรตุเกสที่เข้าไปรักษาความปลอดภัยในน่านน้ำของเกาะบิวดังและมะละกาที่นำโดย มาร์ติง ออฟซุ ดือ โซซา (Martim Afonso de Sousa) แอบฉวยโอกาสจากช่องว่างของการควบคุมจากเบ็องบนที่ไม่เข้มงวดมากพอ บุกเข้าโจมตี เพื่อเข้าปล้นเมืองปะหัง และปัตตานี ในพ.ศ.2067 เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ปัตตานีต้องสูญเสียอย่างหนัก ผู้คนถึงกับต้องละทิ้งเมืองเพื่อหนีการโจมตีของโปรตุเกสเข้าป่า¹

หลักฐานของทางจีนก็กล่าวถึง โจรสลัดชาวจีนที่หนีการปราบของทางการจีนมาจากฟูกเจี้ยน ชื่อ หลิน เต้า เจียน ได้บุกเข้าโจมตีและยึดเมืองปัตตานีไว้ได้ เหตุการณ์นี้อาจเกิดขึ้นประมาณระหว่าง พ.ศ.2121 กับ พ.ศ.2123² และอาจส่งผลให้ระบอบการเมืองการปกครองโดยกลุ่มอำนาจพื้นเมืองของปัตตานีต้องสะดุดลง

นอกจากนั้นแล้วจากหลักฐานของปัตตานี กล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา ในสมัยของสุลต่านสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาร์ ยังทำให้บรรดาผู้ชายภายในปัตตานีที่ตามทัพไปด้วยนั้นก็เสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก ความว่า

...ข่าวการสิ้นพระชนม์ของสุลต่านสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาร์ และไพร่พล ณ เมืองอยุธยานั้นก็เป็นที่เลื่องลือกันทั่วไป และเนื่องจากจำนวนผู้ชายเมืองปัตตานีได้ไปตายเสียหมดที่เมืองอยุธยานั้นทำให้เมืองปัตตานีขาดผู้ชาย แม้แต่จะเอามาฆ่าแหละก็ไม่มี...³

สืบเนื่องจากเหตุการณ์ข้างต้น ปัตตานีที่อยู่ในสภาวะอ่อนแอยังต้องเผชิญกับการรุกรานของเมืองปาเล็มบัง ถึงแม้การรบในครั้งนี้ ปัตตานีสามารถมีชัยเหนือทัพปาเล็มบังที่ยกมาได้ แต่ผลจากสงครามก็ทำให้กำลังคนโดยเฉพาะผู้ชายล้มหายเพิ่มขึ้นอีกด้วย รวมทั้งเชื้อพระวงศ์ผู้ชายก็อาจล้มหายตายจากไปในเหตุการณ์ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ทั้งการรบในกรุงศรีอยุธยา และความขัดแย้งในราชสำนักภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาร์

การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองของปัตตานีที่ยกผู้หญิงขึ้นครองเมืองนั้น จากสาเหตุทั้ง 3 ประการดังกล่าว สามารถตั้งข้อสันนิษฐานถึงการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองการปกครองของปัตตานีดังกล่าวว่า เป็นผลจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในราชสำนักภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาร์ ซึ่งทายาทที่ขึ้นครองราชย์ก็ล้วนยังไม่เติบโตมากพอมีสิทธิ์ขาดในการปกครองได้ จึงอาจทำให้ไอรังกายาบางกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการนี้ และเมื่อมีกลุ่มได้รับ

¹ มาเรีย ดา กงโซซา ฟลอริซ. (2547). ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16. แปลโดย มธุรส คุภผล. หน้า 29.

² จี วิลเลียม สกินเนอร์. (2548). สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรณี จัตรพลรักษ์ และคณะ. หน้า 3 - 4.

³ วัน มะโรหบุตร, ผู้แปล. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). เล่มเดิม. 8(2) : 62.

ผลประโยชน์ก็ย่อมมีกลุ่มเสียผลประโยชน์ ประกอบกับภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสุลต่านบะห์โดร์ ซาห์ ไม่มีทายาทผู้ชายที่มีความชอบธรรมเพียงพอ ฉะนั้นการผานผลประโยชน์ที่เหมาะสมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ และเพื่อหยุดความวุ่นวายภายในที่เกิดขึ้นก่อนหน้า จึงมีการแต่งตั้งรายาฮิเยาขึ้นเป็นสุลต่านสตรี (นางพญา) คนแรกขึ้นครองราชย์ อย่างไรก็ตามในการปกครองระบบนี้ ความสำคัญของนางพญาก็ยังมีอยู่มาก เห็นได้ว่าเมื่อใดก็ตามที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างโอรังกายาด้วยกันในเรื่องการบริหารบ้านเมือง อำนาจในการตัดสินใจสุดท้ายก็จะตกอยู่ที่นางพญาเสมอ¹

ระหว่างที่มีการแต่งตั้งผู้หญิงขึ้นครองราชย์ของปัตตานีนั้น อาเจะห์รัฐบาลไกล์เรือนเคียงของปัตตานี ก็มีการแต่งตั้งผู้หญิงขึ้นเป็นสุลต่านด้วยเช่นกัน ซึ่งมีสาเหตุที่คล้ายคลึงกันกับทางปัตตานี ด้วยเป็นผลมาจากการขาดทายาทผู้ชายที่มีความชอบธรรมเพียงพอ ประกอบกับการปกครองบ้านเมืองของสุลต่านในสมัยก่อนหน้านั้น มีความขัดแย้งกับกลุ่มโอรังกายาอย่างมาก ฉะนั้นเพื่อหาหนทางในการประนีประนอมระหว่างกลุ่มเชื้อพระวงศ์กับกลุ่มโอรังกายาในการแต่งตั้งสุลต่านองค์ใหม่ จึงมีการแต่งตั้งทายาทผู้หญิงที่มีความชอบธรรมเพียงพอขึ้นครองราชย์ ซึ่งในระหว่างช่วงสมัยที่มีสุลต่านผู้หญิงปกครองบ้านเมือง ภายในอาเจะห์มีความสงบ มั่นคง และมีความรุ่งเรืองทางการค้า²

อย่างไรก็ตามบทบาทอำนาจของสุลต่านผู้หญิงของอาเจะห์เริ่มลดลงในสมัยของสุลต่านองค์ที่ 3 - 4 ที่สะท้อนออกมาจากหลักฐานของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้าไปในอาเจะห์ใน พ.ศ.2231 ที่มีการกล่าวถึงพระราชอำนาจของสุลต่านสตรีที่มีอยู่เพียงในนามเท่านั้น ซึ่งประเด็นนี้มีความแตกต่างกับทางปัตตานี เนื่องจากในสมัยของรายาอูงูที่เป็นสุลต่านผู้หญิงองค์ที่ 3 ของปัตตานี ยังคงพระราชอำนาจไว้ได้เห็นได้จากการแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

การสิ้นสุดลงของการมีสุลต่านผู้หญิงครองเมืองของปัตตานีและอาเจะห์อยู่ในช่วงเวลาที่มีความใกล้เคียงกันในประมาณ พ.ศ.2231³ โดยในกรณีของอาเจะห์เป็นผลมาจากความเสื่อมอำนาจลงของสุลต่านสตรี และการต่อต้านของกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยกับการที่มีผู้หญิงปกครองโดยมีการยกเหตุผลอ้างว่าลักษณะการปกครองเช่นนี้ขัดต่อหลักกฎหมายอิสลาม ส่วนการสิ้นสุดลงของการปกครองบ้านเมืองของสุลต่านสตรี สาเหตุส่วนหนึ่งอาจมีความคล้ายคลึงกับอาเจะห์ในประเด็นเรื่องลักษณะการปกครองที่ขัดต่อหลักกฎหมายอิสลาม โดยหลักฐานของทางปัตตานีให้เหตุผลว่าการยุติลงของการมีสุลต่านผู้หญิงเป็นผลมาจากภายหลังการสิ้นพระชนม์ของรายาอูงู ไม่สามารถหาทายาทที่มีความชอบธรรมเพียงพอให้ขึ้นครองราชย์ได้ จึงมีการเชิญเชื้อสายสุลต่านกัลันตันขึ้นครองราชย์ ซึ่งนับว่าเป็นการยุติบทบาทของราชวงศ์ศรีวังสาในการปกครองปัตตานี และเปลี่ยนสู่สมัยของการปกครองเมืองปัตตานีของราชวงศ์กัลันตัน

¹ แอนโทนี ริด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 289.

² แหล่งเดิม. หน้า 288 - 289.

³ แหล่งเดิม. หน้า 289.

ลักษณะการเมืองการปกครองของปัตตานีดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโอริงกายากับสุลต่านหรือนางพญา ที่มีลักษณะของความสัมพันธ์ที่ดำเนินไปในทางราบ¹ เนื่องจากกลุ่มโอริงกายาสามารถมีบทบาททางการเมืองการปกครอง และมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทางการเมืองการปกครองกับสุลต่านหรือนางพญา แต่ด้วยความเชื่อใน “เดาลัด” หรือ บุญญาธิการ และสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมของสุลต่าน ที่โอริงกายาไม่สามารถสร้างขึ้นได้ ฉะนั้นการดำรงอยู่ระหว่างสุลต่านกับโอริงกายาจึงเป็นการร่วมกันอยู่ด้วยการผสมผสานผลประโยชน์ระหว่างกัน และด้วยระบบการเมืองการปกครองดังกล่าวทำให้ไม่ปรากฏว่ามีโอริงกายาก่อการล้มล้างกษัตริย์และปราบดาภิเษกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ ภายใต้ประวัติศาสตร์การเมืองของปัตตานีสสมัยราชวงศ์ศรีวังสาที่ยาวนานหลายศตวรรษ

1.2 การปกครองภายในของนครศรีธรรมราช

ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 กรุงศรีอยุธยาได้เข้าร่วมเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในพัฒนาการทางการเมืองของนครศรีธรรมราช เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางการเมืองของนครศรีธรรมราชในช่วงเวลานี้ที่มีผลกระทบสำคัญจากการปฏิสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาออกเป็น 2 ช่วงดังนี้

1.2.1 การปกครองนครศรีธรรมราชภายใต้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่น

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรลพบุรีตอนบน ที่มีการติดต่อกับโลกภายนอกนับแต่ครั้งโบราณ กระนั้นในทางด้านการปกครองนครศรีธรรมราชในช่วงแรกของการตั้งเมือง กลับไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด ถึงชื่อของกลุ่มอำนาจที่ปกครองเมืองนครศรีธรรมราช จนกระทั่งประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ได้ปรากฏชื่อของราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช เป็นกลุ่มอำนาจที่เข้าปกครองนครศรีธรรมราช และสร้างให้นครศรีธรรมราชมีความเกรียงไกรอย่างมาก เห็นได้จากการยกทัพไปตีลังกา และการมีภาพสะท้อนที่ออกมาในรูปของเมือง 12 นคร² และจากเนื้อความภายในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชที่มีการกล่าวถึง

¹ ชุติพร วิรุณหะ. ประวัติศาสตร์ปัตตานี ยะลา นราธิวาส. (Online)

² ปรีชา นุ่นสุ. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 52 - 54.

...สร้างป่าให้เป็นนา สร้างนาทุ่งเขน สร้างนาท่าทอง สร้างนาไชยคราม สร้างนา
กะนอม สร้างนาสะเพียง สร้างนาตระชน สร้างนาลอง...สร้างนาเมืองไชยา สร้างนาเมือง
ชุมพร สร้างนาเวียงสระ สร้างนาในเมืองสรอเลา สร้างนาทุ่งเอน สร้างนาศรีหิน...พญาศรี
ธรรมโศกาทีกุลพระกรุณาว่าเมืองท่าทองได้ฟ้าเชียวนี้ยากเงินทอง ข้าพระเจ้าพระบาทอยู่
หัว จะขอนำเงินเล็กปิดตราโมประจํานี้ไปเมื่อหน้า..¹

แสดงให้เห็นถึงการขยายเมืองออกไป โดยเปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นนา เพื่อทำการเพาะปลูก
รองรับจำนวนประชากรที่มีเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นแล้วนครศรีธรรมราชในสมัยนี้ยังได้มีการติดต่อ
สัมพันธ์กับเมืองต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนากายลังกาวงศ์กับสุโขทัย² และความ
สัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งได้มีพัฒนาการสืบเนื่องต่อมาเป็นกรุงศรีอยุธยา

พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
มีความสืบเนื่องกระทั่ง เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สถาปนากรุงศรีอยุธยา นครศรีธรรมราชได้
แสดงออกถึงความยอมรับต่ออำนาจของกรุงศรีอยุธยา ในฐานะของหัวเมืองประเทศราช ต่อมา
ในฐานะเป็นเมืองพระยามหานครของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งในระหว่าง
นั้นอำนาจทางการเมืองของกลุ่มอำนาจเดิมภายในนครศรีธรรมราช ยังมีความเข้มแข็งอยู่อย่างมาก
ในคาบสมุทรลพบุรีตอนบน เห็นได้จากข้อเขียนของชาวต่างชาติในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ที่
กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช อาทิ โดเม ปิเรส ที่กล่าวถึงเจ้าเมือง
นครศรีธรรมราชว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจมาก ความเป็น

...พระยามหานครเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเรียกกันว่าพระยาเป็นผู้ปกครองเมือง
ต่าง ๆ จากปะหังถึงอยุธยา กล่าวคือ ปะหัง ตรังกานุ จันตันสาย ปัตตานี นครศรีธรรมราช
ไทรบุรี คาลนาไซ บานคา โซโตมูจ เพชรบุรี ปันโกราย และเมืองท่าอื่น ๆ...พระยา
มหานครผู้นี้ร่ำรวยและเป็นคนสำคัญมากเกือบเท่าออกญากำแพงเพชร..³

¹ กรมศิลปากร. (2505). ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช. ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แยม ณ นคร) ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505. หน้า 54.

² แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2510). ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 112-113.

³ พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์, ผู้แปล. (2528). จดหมายเหตุการเดินทางของโดเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับ
สยาม. ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ. วินัย พงศ์ศรีเพียร,
บรรณาธิการ. หน้า 6.

เอกสารของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Verrenigde Oost – indische Compagnie - V.O.C) ที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับนครศรีธรรมราชในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ได้เรียกผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชว่าเป็น “กษัตริย์แห่งนครศรีธรรมราช” (King of Ligor) (ทั้งที่ V.O.C ก็รับรู้ว่าการศรีธรรมราชเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับกรุงศรีอยุธยา) ที่สำคัญนครศรีธรรมราชในขณะนั้นมีอำนาจในการปกครองตนเอง สามารถทำการติดต่อสัมพันธ์และค้าขายกับต่างประเทศได้ด้วยตนเอง¹

1.2.2 การปกครองนครศรีธรรมราชภายใต้การแทรกแซงทางการเมืองและการปกครองของกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเริ่มแสดงความต้องการที่จะผนวกนครศรีธรรมราชเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของกรุงศรีอยุธยาอย่างจริงจังมากขึ้น ภายหลังจากปฏิรูปการเมืองการปกครองในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยนครศรีธรรมราชถูกแต่งตั้งให้มีฐานะเป็นหัวชั้นเมืองเอกของกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานระบุตำแหน่งลำดับชั้นของการปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ภายใต้อำนาจการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ดังนี้

เจ้าพญาศรีธรรมราชชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดีอภัยพิริยบรากรมภาหุ เมือง
นครศรีธรรมราช เมืองเอก นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงอินปญาชัย

พระศรีราชสงครามปลัด	นา ๓๐๐๐
พระภักดีราชยุกระบัตร	นา ๑๖๐๐
หลวงไกรพลแสนญายิบัติศรีสุนทรเดโชไชย	นา ๑๖๐๐
หลวงพล	นา ๑๖๐๐
หลวงจ่ามหาดไท	นา ๑๖๐๐
หลวงราชรักษา	นาคล ๑๔๐๐
หลวงเมือง	นาคล ๑๔๐๐
หลวงวัง	นาคล ๑๔๐๐
หลวงคลัง	นาคล ๑๔๐๐
หลวงพลธากอราชไม้ตรี	นาคล ๑๔๐๐
หลวงพรหมเสนาสัตติกลาง	นาคล ๑๔๐๐
หลวงไชยประญาสดีชัย	นาคล ๑๔๐๐
หลวงแพ่ง (นอก - ใน)	นาคล ๑๒๐๐

¹ Supaporn Ariyasajisiskul. (2004). The VOC and Tin rush in Ligor (1640 - 1756). (Paper Presented at “400 Years of Thai – Dutch Relations : An International Seminar”, Chulalongkorn University, 18 – 19 March 2004). no page number.

หลวงธารภากร	นาคล ๑๒๐๐
หลวงไชยสุนทรภิน (ใหญ่ – น้อย)	นาคล ๑๒๐๐
หลวงกรมลูกวิเศษ	นาคล ๑๒๐๐
หลวงช่าง	นาคล ๑๒๐๐
หลวงอาลักษณ์	นาคล ๑๒๐๐
หลวงโยธาทิพ (เจ้ากรมตำรวจ)	นาคล ๑๒๐๐
หลวงโยธาเทพ (เจ้ากรมตำรวจ)	นาคล ๑๒๐๐
หมื่น (ทิพ - เทพ) (ปลัดตำรวจ)	นาคล ๘๐๐
ขุนราชเมธารองสัสดิชา	นาคล ๘๐๐
ขุนประชาบาญรองสัสดิชัย	นาคล ๘๐๐
ขุนศรีวังยศกรมวัง	นาคล ๘๐๐
เมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช	นาคล ๘๐๐ ¹

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองครั้งสำคัญของกลุ่มอำนาจพื้นถิ่น นครศรีธรรมราช เกิดขึ้นในสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่แสดงออกถึงท่าทีของอยุธยาในความพยายามเข้าแทรกแซงการเมืองการปกครองกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราช และประสบกับผลสำเร็จที่สะท้อนออกมาจากการที่พระองค์สามารถส่งขุนนางกรุงศรีอยุธยาไปครองเมืองนครศรีธรรมราช² แต่กระนั้นก็ต้องแลกกับความวุ่นวายภายในเมืองนครศรีธรรมราช และอำนาจทางการเมืองภายในหัวเมืองภาคใต้ของกรุงศรีอยุธยาที่ต้องขาดช่วงไประยะเวลาหนึ่ง ความสำเร็จของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองในครั้งนี้ ปรากฏผลสืบเนื่องในสมัยต่อมาที่เห็นได้ชัด มีชื่อของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในเอกสารกัลปาวัด จังหวัดพัทลุง และเอกสารเรื่องตั้งเจ้าพระยา นครศรีธรรมราช เป็นราชทินนามของขุนนางกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับการแต่งตั้งลงมาจากกรุงศรีอยุธยา ดังนี้

- ออกพระราชเดชายัย
- ออกพระศรีไสยรัตนรังสี
- ออกขุนทรเนนทรเทพ
- ออกญาจักรี

¹ เล่มเดิม. (2537). หน้า 319 – 320.

² Supaporn Ariyasajisiskul. (2004). *op.cit.*

ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองระหว่างกรุงศรีอยุธยากับนครศรีธรรมราช และการส่งขุนนางกรุงศรีอยุธยาออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จะขอกล่าวถึงรายละเอียดต่างๆ ในบทที่ 4

- ออกหลวงชัยราชราชสงคราม¹
- ออกญาไชยธิเบศร์
- ออกญาราชสุภาวดี²

1.3 การปกครองภายในของสงขลา

1.3.1 การปกครองเมืองสงขลาโดยกลุ่มมุสลิมชาว

เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงสถาปนาขึ้นโดยกลุ่มอิสลามภายใต้การนำของตะโต๊ะ โมกอลล์ สันนิษฐานกันว่ามีที่มาจากตอนกลางของชาว³ เริ่มเข้ามามีก่อร่างสร้างเมืองบริเวณฝั่งหัวเขาแดงในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ³ ด้วยความสามารถทางการปกครองและการค้าจึงได้รับการรับรองจากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองเมืองสงขลา (ข้าหลวง) หลักฐานของบริษัทยินเดียตะวันออกของอังกฤษ ใน พ.ศ.2165 มีการกล่าวถึงผู้ปกครองเมืองสงขลาความว่า “...ซึ่งกอร่า ซึ่งอยู่ห่างไปทางเหนือของปัตตานีเป็นระยะทางประมาณ 24 ลีก อยู่ใต้การปกครองของตะโต๊ะ โมกอลล์ ข้าหลวงของพระเจ้ากรุงสยาม...”⁴

การที่กรุงศรีอยุธยาให้การรับรอง ตะโต๊ะ โมกอลล์ เป็นผู้ปกครองเมืองสงขลา อาจเป็นผลมาจากการที่กรุงศรีอยุธยาเล็งเห็นถึงเมืองสงขลาภายใต้การปกครองกลุ่มของตะโต๊ะ โมกอลล์ เริ่มเป็นเมืองที่มีความโดดเด่นทางการค้าในอ่าวไทย เมื่อมีการร้องขอจากทางตะโต๊ะ โมกอลล์ กรุงศรีอยุธยา จึงได้ให้การรับรองสถานะของตะโต๊ะ โมกอลล์ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางการค้าของกรุงศรีอยุธยาภายในอ่าวไทย และยังเป็นการแสดงถึงอำนาจบารมีของกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย กระนั้นมุมมองของทางตะโต๊ะ โมกอลล์ การเข้าหากกรุงศรีอยุธยา อาจเป็นผลจากการที่กลุ่มของ

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี.

(2510). ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลั่นนาสมัยอยุธยา ภาค 1. หน้า 61 – 70.

² เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช. (2505). ใน เล่มเดิม. หน้า 160 – 208.

รายชื่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวไม่เรียงลำดับกัน และไม่มีการกล่าวถึงรายละเอียดว่ามีการปกครองเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงเวลาใดบ้าง

“ความเป็นมาของกลุ่มอิสลามจากชาวกลางภายใต้การนำของ ตะโต๊ะ โมกอลล์ มีการสันนิษฐานกันว่ามีใช้กลุ่มคนอพยพตามธรรมดา แต่เป็นกลุ่มโจรสลัดที่เข้ามาตั้งเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง (โปรดดูรายละเอียด สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. และ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2530). ประวัติตระกูลสุลต่านสุลัยมาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินตติ้ง.)

³ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2531, พฤษภาคม). เขาแดงสงขลา : เมืองท่าโบราณของสยามจากสุลต่านสุลัยมาน และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ศิลปวัฒนธรรม. 9(7) : 61.

⁴ ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. หน้า 176.

ตะโตะ โมกอลล์ เป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาบุกเบิกก่อสร้างเมืองใหม่ มิได้เป็นกลุ่มอำนาจดั้งเดิม อยู่ภายในพื้นที่ ซึ่งอาจทำให้มีปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองที่มีอำนาจอยู่เดิม ฉะนั้นการที่ได้รับการรับรอง สถานะผู้ปกครองของตนเองโดยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นรัฐใหญ่ที่มีอำนาจอยู่ในภูมิภาค จึงเป็น สัญลักษณ์บ่งความชอบธรรมให้แก่ ตะโตะ โมกอลล์ ปกครองเมืองสงขลา ประกอบกับมีกรุงศรี อยุธยาหนุนหลัง ย่อมส่งผลดีต่อความมั่นคงของเมืองสงขลาที่เพิ่งเริ่มก่อสร้างเมืองใหม่ และนับ จากนั้นสงขลาได้กลายเป็นเมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองทางการค้าเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่ ของพ่อค้าชาวต่างชาติ¹

หลังจาก ตะโตะ โมกอลล์ ได้ถึงแก่อสัญกรรมประมาณ พ.ศ.2163 บุตรชายของตะโตะ โมกอลล์ ได้ขึ้นครองเมืองสงขลา มีนามว่า สุลต่าน สุลัยมาน² เมืองสงขลาในภายใต้การปกครองของ สุลต่านสุลัยมานมีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า และมีความมั่นคงทางการเมืองการปกครองอย่าง มาก เห็นได้จากการไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา และตั้งสงขลาเป็นรัฐอิสระ สุลต่านสุลัยมานตั้งตนขึ้นเป็น “พระเจ้าสงขลา” (สุลต่าน) ในพ.ศ.2185³ ซึ่งระหว่างนั้นสมเด็จพระ เจ้าปราสาททอง ได้ส่งทัพกรุงศรีอยุธยาลงมาปราบแต่ก็ไม่สามารถประสบความสำเร็จ

สุลต่านสุลัยมาน ปกครองเมืองสงขลนานานกว่า 40 ปีก็สิ้นพระชนม์ลงใน พ.ศ.2211 บุตร ชายของสุลต่านสุลัยมาน คือ สุลต่านมูสตาฟา จึงสืบถอดการปกครองเมืองสงขลา สุลต่านมูสตาฟา⁴ ครองเมืองเพียง 12 ปี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ส่งทัพจากกรุงศรีอยุธยาลงมาปราบเมืองสงขลา ลงได้ ในพ.ศ.2223 และนำตัวเชื้อสายผู้ปกครองเมืองสงขลาไปไว้กรุงศรีอยุธยา ทั้งยังสั่งให้มีการ ทำลายเมืองสงขลาลงจนสิ้นสภาพไม่สามารถก่อตั้งเป็นเมืองได้อีกต่อไป⁵

¹ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า . หน้า 176 – 177.

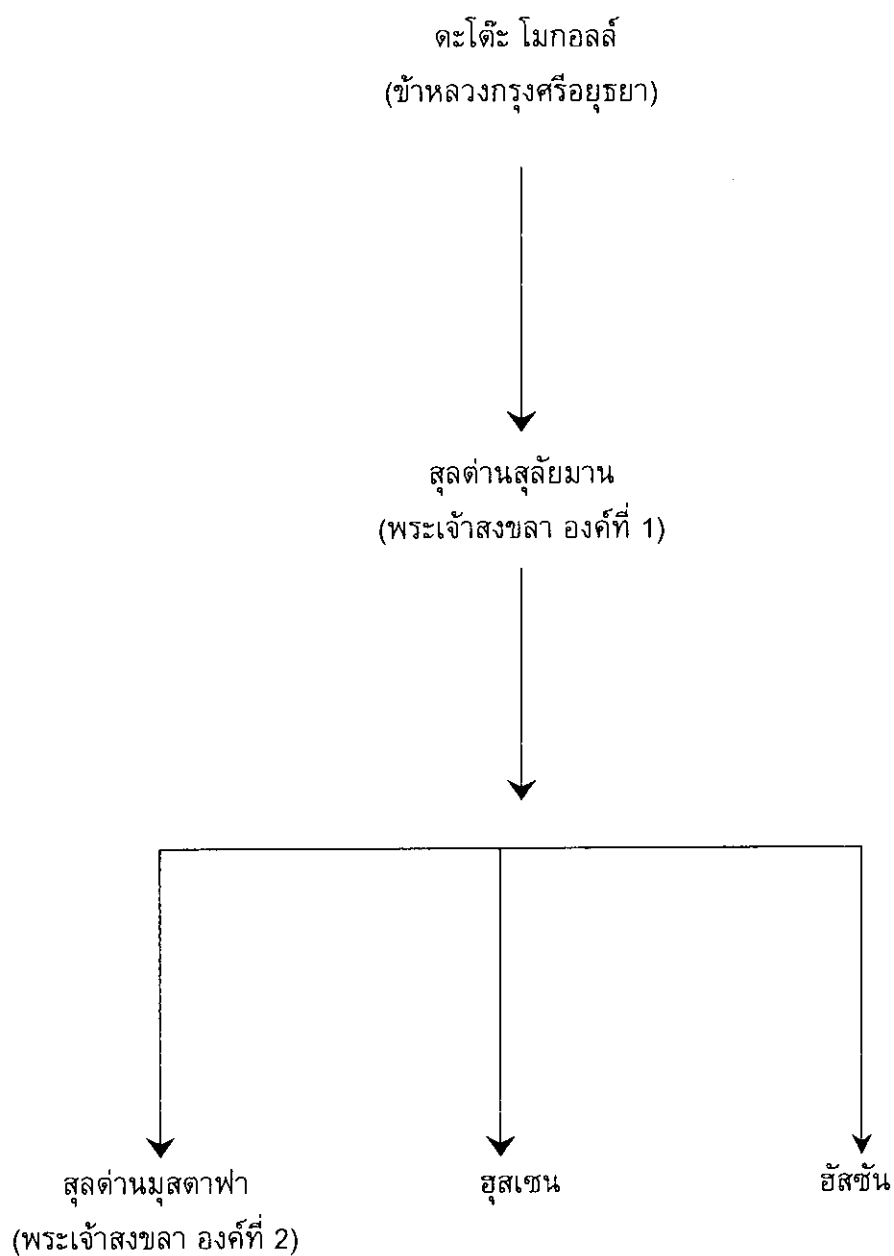
²สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2530). ประวัติศาสตร์ตระกูล สุลต่าน สุลัยมาน. หน้า 78.

³กรมศิลปากร. (2511). จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43. หน้า 307 – 308.

⁴สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2530). เล่มเดิม. หน้า 107.

⁵กรมศิลปากร. (2511). เล่มเดิม. หน้า 308.

สายตระกูลกลุ่มผู้ปกครองเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

ปรับแต่งจากเนื้อหาของ : สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2530). ประวัติตระกูล
สุลต่านสุลัยมาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง.

2. บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

2.1 บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการกำหนดบทบาททางการเมืองของปัตตานี คือ การเป็นเมืองท่า ที่ความเปลี่ยนแปลงของประชากรตลอดจนเติบโตของเมืองมีความผันผวนอยู่เสมอ ประกอบกับลักษณะทางเศรษฐกิจของปัตตานีก็เป็นการพึ่งพาการค้าทางทะเลกับภายนอกเป็นสำคัญ นอกจากนั้นปัตตานีที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรมาลายู ที่มีศูนย์อำนาจทางการเมืองใหญ่ๆ อยู่หลายแห่ง เช่น มะละกา ยะโฮร์ ปาหัง หรือ นครศรีธรรมราชที่อยู่ทางตอนบน เป็นต้น ทำให้การที่ปัตตานีจะดำรงความมั่นคงของตนเองอยู่ภายใต้สภาวะการณ์ทางการเมืองดังกล่าวนี้ จึงมีการแสดงออกถึงบทบาททางการเมืองผ่านการสร้างเครือข่ายทางการเมือง ที่มีลักษณะเป็นการอิงเข้ากับศูนย์อำนาจที่มีความแข็งแกร่ง เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสถานะของตนเอง และเมื่อพิจารณาถึงการคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานีแล้ว เห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันออกไปใน 2 รูปแบบ ดังนี้

2.1.1 การคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานีก่อนสมัยสุลต่านมันโชร์ชาห์

การคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานีก่อนสมัยสุลต่านมันโชร์ชาห์นั้น ปัตตานีให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์กับหัวเมืองทางตอนบน คือ นครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยา เพื่อคานอำนาจกับเมืองมลายูด้วยกัน ซึ่งเห็นได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เมื่อใดก็ตามที่ปัตตานีอ่อนแอ มักถูกรุกรานจากหัวเมืองมลายูอยู่เสมอ¹ นอกจากนั้นแล้ว ฮิกายัตปัตตานี ก็มีการกล่าวถึงการไปเดินทางเยือนกรุงศรีอยุธยาของสุลต่านปัตตานีอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในกรณีของสุลต่านมูฏฏอฟาร์ซาร์ ที่นอกเหนือจากเดินทางไปเยือนแล้ว ยังมีการยกทัพไปช่วยกรุงศรีอยุธยารบกับพม่า²

2.1.2. การคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานีที่เริ่มต้นขึ้นในสมัยสุลต่านมันโชร์ชาห์

เมื่อสุลต่านมันโชร์ชาห์ขึ้นครองราชย์แล้วนั้น มีการเปลี่ยนแปลงระบบการคานอำนาจทางการเมืองที่มีอยู่เดิม โดยการดำเนินความสัมพันธ์ที่ลดความสำคัญที่ให้กับกรุงศรีอยุธยาและหันไปให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ผ่านทางการสมรสระหว่างเมืองมลายูด้วยกัน ดังนี้

¹ มาเรีย ดา กงไซเซา ฟลอริช. (2547). เล่มเดิม. หน้า 29.

² วัน มะโรหบุตร, ผู้แปล. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). เล่มเดิม. 8(3) : 58 - 60.

1. **ปะหัง** การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างเมืองปัตตานีกับเมืองปะหัง โดยสุลต่านสุลต่านมันโชร์ซาห์ได้ส่ง รាយอูญ พระธิดาของพระองค์ให้ไปสมรสกับสุลต่านเมืองปะหัง¹
2. **ยะโฮร์** การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างเมืองปัตตานีกับเมืองยะโฮร์ ปัตตานีดำเนินการผ่านทางเมืองปะหัง โดยทางนางพญาอูญของปัตตานี ได้ยกธิดาของพระองค์ คือ รายากูนิง ให้สมรสกับอนุชาของสุลต่านยะโฮร์²

การสร้างความสัมพันธ์กับปะหังและยะโฮร์ของปัตตานี ทำให้ปัตตานีมีความเข้มแข็งทางการเมืองเพิ่มขึ้น ดังเห็นจะเห็นได้จากการส่งทัพปัตตานีเข้าโจมตีนครศรีธรรมราชและพัทลุงใน พ.ศ.2173³ ภายหลังประกาศแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้ส่งทัพใหญ่ลงมาปราบใน พ.ศ.2175 ก็ไม่สามารถเอาชนะปัตตานีได้ เนื่องจากปัตตานีได้รับการช่วยเหลือทั้งกำลังทหารและอาวุธจากปะหังและยะโฮร์⁴

2.1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับไทรบุรี

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับไทรบุรีนั้นแตกต่างจากระบบความสัมพันธ์ข้างต้น ด้วยปัตตานีกับไทรบุรีเป็นเมืองคู่ค้าที่มีความสำคัญตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณ เห็นได้จากเส้นทางการค้าข้ามฝั่งตะวันตกและตะวันออกบนคาบสมุทรมาลายู ที่ปรากฏเส้นทางระหว่างไทรบุรี (ฝั่งตะวันตก) กับปัตตานี (ฝั่งตะวันออก)⁵ และจาก *ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์* ของไทรบุรี ก็มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับไทรบุรี ว่า

...บรรลุถึงฝั่งทะเลแห่งหนึ่ง มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลลงทะเลนั้น ที่ตรงนั้นเป็นที่ราบข้างคักดีสิทธิ์ กะมะลา โยหารี ก็หยุดหนึ่ง เสนาอำมาตย์ข้าราชการทั้งหลายก็หยุดตามพิจารณาเห็นว่าเป็นชัยภูมิดีก็ช่วยกันสร้างที่พัก ศาลา พลับพลา ปราสาท มณเฑียร ค่ายคู หอรบ สร้างเมืองขึ้น ณ ที่นั้นแล้วเกณฑ์คนที่อาศัยอยู่ก่อนในบริเวณนั้นให้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อราชธิดา พญาหญิง เสร็จการสร้างเมืองแล้ว มন্ত্রীผู้ใหญ่ทูลเชิญเสด็จราช

¹ วัน มะโรหบุตร, ผู้แปล. (2528, กันยายน - ธันวาคม). เล่มเดิม. 9(1) : 63.

² บาริบาริ วัดสัน อันดาเยา; และลีโอนาร์ต วาย อันดาเยา. (2549). เล่มเดิม. หน้า 115.

³ กรองชัย หัตถา. (2541). เล่มเดิม. หน้า 154.

⁴ ไช่มุก อูทยานวลี. (2548, เมษายน - มิถุนายน). การศึกษาดำเนินเมืองปัตตานี : มิติทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมภาคใต้. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 11(2) : 243.

⁵ ปรีชา นุ่นสุข. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. หน้า 367 – 369.

ธิดาขึ้นครองราชย์เป็นราชินีแห่งเมืองใหม่นี้...ถึงเวลาอันควรมนตรีผู้ใหญ่ทั้งสี่คนที่กำกับ มาจึงเข้าไปทูลว่า “ข้าพเจ้าทั้งสี่นี้ขอลากลับ” แล้วได้ทูลถามถึงชื่อเมืองที่ตั้งใหม่ด้วย ราชธิดาตรัสว่า “ดีแล้วสมควร ที่ท่านทั้งสี่จะกลับได้ กลับไปแล้วขอให้ทูลบิดาแห่งเรา ณ เมืองไทรบุรีให้ทรงทราบด้วยว่า เมืองเรานี้ให้ชื่อว่า เมืองปัตตานี”....¹

แม้ว่าจะมีการตั้งคำถามถึงเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของหลักฐานชิ้นนี้ แต่ข้อความข้างต้น ก็สะท้อนถึงทัศนะของความสัมพันธ์อันดีของไทรบุรีที่มีต่อปัตตานี ในฐานะที่เป็นเมืองในกลุ่มเครือญาติ

นอกจากนั้นเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา (ในสมัยของนางพญาอุษของปัตตานีกับพระเจ้าปราสาททองของกรุงศรีอยุธยา) ก็ปรากฏว่าสุดท้ายแล้วสุลต่านของไทรบุรีก็เป็นผู้ที่เข้าไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองเมืองสงบศึก² แม้ว่าเหตุผลอันดับแรกๆ ที่ปัตตานียอมสงบศึก คือ ผลประโยชน์ทางการค้าที่ชะงักลงอันเนื่องจากผลของสงคราม กระนั้นเหตุการณ์นี้ก็แสดงถึงความสัมพันธ์ของสุลต่านไทรบุรีกับรายาปัตตานีว่าย่อมเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน เพราะหากปัตตานีไม่มีความยอมรับผิดชอบต่อสถานะของสุลต่านไทรบุรีมิฉะนั้นการเข้าไกล่เกลี่ยของสุลต่านไทรบุรีคงไม่มีน้ำหนักพอจนทำให้บังเกิดผลขึ้นมาได้

2.2 บทบาทการเมืองภายในภูมิภาคของนครศรีธรรมราช

บทบาททางการเมืองของนครศรีธรรมราชปรากฏออกมาในลักษณะของการเป็นรัฐใหญ่ที่มีความเกรียงไกรทางอำนาจอย่างมาก โดยการที่นครศรีธรรมราชสามารถสร้างบทบาทอำนาจทางการเมืองครอบคลุมคาบสมุทรมลายูตอนบน คงเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างช้าที่สุดแล้วในพุทธศตวรรษที่ 18 จากเหตุการณ์ที่พระเจ้าจันทรภาณุของนครศรีธรรมราช สามารถยกทัพนครศรีธรรมราชไปตีลังกาได้ถึง 2 ครั้ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของนครศรีธรรมราชในรวบรวมกำลังพลจำนวนมาก รวมทั้งเสบียงกรังจำนวนมากแก่กำลังพล และต่อเนื่องไปถึงการต่อเรือขึ้นเพื่อใช้ยาตราทัพไปลังกา โดยทั้งหมดดังกล่าวนี้ นครศรีธรรมราชคงไม่สามารถสร้างขึ้นด้วยเพียงลำพังเมืองของตนเองเท่านั้น แต่คงมีการรวบรวมมาจากเมืองใหญ่น้อยรอบด้าน และการยกทัพไปตีลังกาในครั้งนี้ได้ทำให้นครศรีธรรมราชได้รับเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่และพัฒนาการ

¹ ปรามินทร์ เครือทอง, บรรณาธิการ. (2548). สยาม – ปัตตานี ในตำนานการต่อสู้มลายูมุสลิม. หน้า 177.

² บทวิเคราะห์และวิพากษ์ อิกายัต มะรง มหาวงศ์โปรดดูรายละเอียดใน ชูลิพร วิรุณหะ. (2545, มิถุนายน - พฤศจิกายน). ความสัมพันธ์สยาม – มลายูในมิติวัฒนธรรม : บทสะท้อนจาก อิกายัต มะรง มหาวงศ์ (ตำนานเมืองไทรบุรี). วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 25(1) : 70 –101.

² ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 62 - 63.

จนเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์แห่งหนึ่งในภูมิภาค นอกจากนั้นศาสนายังเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความชอบธรรมในการปกครองหัวเมืองของนครศรีธรรมราช

2.2.1 การการสร้าง ความชอบธรรมทางการปกครองผ่านศาสนาของ นครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชได้นำศาสนาเข้าเป็นเครื่องมือในการรวบรวมผู้คนมาตั้งแต่อดีต ในช่วงแรกศาสนาพราหมณ์เป็นปัจจัยสำคัญในการก่อร่างสร้างเมือง ด้วยการสร้างความศรัทธาให้แก่ผู้คน นำไปสู่การรวมตัวของผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่รายรอบศาสนสถานและบังเกิดเป็นชุมชนขึ้น เมื่อมีการรับศาสนาพุทธนิกายลังกาวงศ์เข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 18¹ นครศรีธรรมราชก็ได้มีฐานะศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาพุทธนิกายลังกาวงศ์ที่มีชื่อเสียงอย่างมากภายในภูมิภาค จะเห็นได้ว่าแม้แต่แว่นแคว้นทางตอนเหนืออย่างสุโขทัยยังมีการกล่าวอ้างอิงถึงความน่าเชื่อถือของพระครูที่มีอยู่ภายในเมืองว่าเป็นผู้ที่มาจากนครศรีธรรมราช หรือได้ลงไปเรียนศาสนาที่นครศรีธรรมราชมาแล้ว²

ความสำคัญของศาสนาต่อการตั้งเมืองนครศรีธรรมราชข้างต้น ในภายหลังได้มีพัฒนาการสู่การนำความศรัทธาความเชื่อในศาสนาเข้าร่วมในการสร้างเครือข่ายทางการเมือง โดยกรณีที่สำคัญ คือ การสถาปนาพระธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นสัญลักษณ์แสดงความสำคัญของเมือง นับแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นที่รู้จักกันในฐานะของหนึ่งในศาสนสถานสำคัญของการจาริกแสวงบุญของนักบวชในภูมิภาคนี้ และประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 มีการนำความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเข้ามาใช้ในประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มอำนาจภายในของนครศรีธรรมราช³ เช่น การเรียกเก็บส่วย หรือบรรณาการเพื่อมาใช้ในการบำรุงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

¹ การรวมกลุ่มของผู้คนในสมัยโบราณจนมีพัฒนาการเติบโตเป็นบ้านเมืองหรือรัฐนั้น มีปัจจัยต่าง ๆ นานาประกอบเข้าด้วยกัน แต่ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ ความศรัทธา ที่ไม่ว่าเป็นความศรัทธาต่อศาสนา ศาสนสถาน สถานที่ บุคคลที่เป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Culture hero) ที่นำสู่ความศรัทธาความเชื่อร่วมกัน ทำให้ผู้คนเข้ามารวมอยู่กันเกิดเป็นชุมชนและมีพัฒนาการสืบเนื่องต่อไปในแต่ละพื้นที่ (โปรดดูรายละเอียด ธิดา สารยา. (2537). ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง. ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ. หน้า 40 – 51. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.)

² วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2543). ดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20. ใน ประวัติศาสตร์ไทย: จะเรียนจะสอนกันอย่างไร. หน้า 72.

³ กรมศิลปากร. (2542). ศิลจารึกพ่อขุนรามคำแหง (จารึกหลักที่ 1). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 16.

⁴ แอนโทนี รีด. (2548). เล่มเดิม. หน้า 212.

2.2.1 อำนาจทางการเมืองของนครศรีธรรมราช

การที่นครศรีธรรมราชเป็นเมืองสามารถสร้างความแข็งแกร่งทางการเมือง และความยอมรับจากหัวเมืองต่าง ๆ รอบด้าน ทำให้อำนาจทางการเมืองของนครศรีธรรมราชมีความเข้มแข็งอยู่ในบริเวณคาบสมุทรลพบุรีตอนบนอย่างมาก เห็นได้จากเรื่องเล่าภายในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชที่มีการกล่าวถึงการปกครองเมือง 12 นักษัตริ์ ดังนี้

1. สายบุรี ไซ้ตรา หนู (ชวด)
2. ปัตตานี ไซ้ตรา วัว (ฉลู)
3. กลันตัน ไซ้ตรา เสือ (ชาล)
4. ปะหัง ไซ้ตรา กระต่าย (เถาะ)
5. ไทรบุรี ไซ้ตรา งูใหญ่ (มะโรง)
6. พัทลุง ไซ้ตรา งูเล็ก (มะเส็ง)
7. ตรัง ไซ้ตรา ม้า (มะเมีย)
8. ชุมพร ไซ้ตรา แพะ (มะแม)
9. บันไทยสมอ ไซ้ตรา ลิง (วอก)
10. สะอูเลา ไซ้ตรา ไก่ (ระกา)
11. ตะกั่วป่า ไซ้ตรา สุนัข (จอ)
12. กระบุรี ไซ้ตรา หมู (กุน)¹

อย่างไรก็ตามแม้จะพบว่ารูปแบบเมือง 12 นักษัตริ์ของนครศรีธรรมราชนั้น มีปัญหาในการกำหนดขอบเขตของช่วงเวลาที่แน่นอน แต่สิ่งนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายทางอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชที่มีอยู่ในภูมิภาค และการสืบเนื่องของบทบาททางการเมืองการปกครองในการควบคุมหัวเมืองโดยเฉพาะตอนบนของคาบสมุทรลพบุรีในสมัยต่อมา

นครศรีธรรมราชได้เข้าผูกสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 โดยในช่วงแรกนครศรีธรรมราชยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยาเพียงในนามเท่านั้น กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชจึงมีอำนาจทางการเมืองอยู่อย่างหนาแน่น แม้ภายหลังการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่มีลักษณะการปกครองหัวเมืองที่แบ่งระดับชั้นของหัวเมืองออกเป็น เอก โท ตรี จัตวา และให้อำนาจหน้าที่ในควบคุมดูแลหัวเมืองตามระดับชั้น แต่เมือง

¹ กรมศิลปากร. (2505). เล่มเดิม. หน้า 45.

นครศรีธรรมราชที่มีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นเอกตามระบบการปกครองหัวเมืองรูปแบบใหม่ ก็ยังคงมีอำนาจในการปกครองหัวเมืองชั้น โท ตรี ในพื้นที่ ดังนี้¹

เมืองชั้นตรี	1. ไชยา	2. พัทลุง	3. ชุมพร
เมืองอื่นๆ (ไม่ปรากฏฐานะของเมือง)	1. สงขลา	2. ถลาง	3. ตะกั่วป่า
	4. ตะกั่วทุ่ง	5. ตรัง	

อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองดังกล่าวไม่ปรากฏผลทางรูปธรรม ต่อ นครศรีธรรมราชมากนัก หากเป็นเพียงการแสดงออกถึงความพยายามในการรวบรวมอำนาจในหัวเมืองฝ่ายใต้ของกรุงศรีอยุธยา จึงทำให้เมืองนครศรีธรรมราชยังสามารถรักษาอำนาจทางการเมืองไว้ได้

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองของกรุงศรีอยุธยาที่ประสบความสำเร็จในการเข้าแทรกแซงและควบคุมอำนาจทางการเมืองของนครศรีธรรมราช กรุงศรีอยุธยาจึงได้เข้าควบคุมดูแลเมืองนครศรีธรรมราช รวมทั้งหัวเมืองที่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของนครศรีธรรมราชที่มีอยู่เดิม

2.3 บทบาทการเมืองภายในภูมิภาคสงขลา

เมืองสงขลาในช่วงแรกนั้นไม่ค่อยปรากฏบทบาททางการเมืองมากนัก บทบาทที่โดดเด่นของสงขลาในขณะนั้นกลับเป็นบทบาททางการค้า เนื่องจากเพิ่งเริ่มต้นก่อร่างสร้างเมืองประกอบกับการเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งเมืองไม่ได้เป็นกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นที่มีพัฒนาการทางอำนาจในพื้นที่มาก่อนหน้า สงขลาจึงเน้นการวางบทบาทของตนเองไว้ที่การค้าเป็นหลัก ส่วนบทบาททางการเมืองก็เป็นไปในการพยายามสร้างความยอมรับจากกรุงศรีอยุธยา เพื่อรับรองความชอบธรรมของตนเองในฐานะผู้ปกครองเมือง โดยอย่างช้าที่สุดใน พ.ศ. 2165 ผู้ปกครองสงขลา ก็ประสบความสำเร็จ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาได้รับรองสถานะของตะโต๊ะ โมกอลล์ ให้เป็นข้าหลวงของกรุงศรีอยุธยา²

¹ อธิธิ โยนิโอะ. (2522). อาณาเขตของอยุธยาในกฎหมายตราสามดวง. วารสารธรรมศาสตร์. 9(2). : 153 –154.

² ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 176.

ภายหลังอัญกรรมของ ตะโตะ โมกอลล์ บุตรชายคนโตคือ สุลต่านสุลัยมานได้ขึ้นปกครองเมืองสงขลา ในสมัยของสุลต่านสุลัยมานนี้เองที่บทบาททางการเมืองของสงขลาเริ่มมีความโดดเด่นขึ้น ด้วยการประกาศตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา ในพ.ศ.2185¹ อันเป็นผลจากการที่สงขลาสามารถส่งสมกำลังอำนาจ จากผลประโยชน์ทางการค้าที่มีความรุ่งเรืองในสมัยก่อนหน้า ประกอบกับความวุ่นวายภายในของกรุงศรีอยุธยาภายหลังการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และความอ่อนแอของเมืองนครศรีธรรมราชที่ถูกสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเข้าแทรกแซงทางการเมืองภายใน

สงขลาภายใต้การปกครองของสุลต่านสุลัยมานมีความเข้มแข็งทางการเมืองอย่างมาก แม้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งกองทัพเข้าปราบก็ไม่สามารถเอาชนะเหนือสงขลาได้ และสามารถตั้งตนเป็นอิสระได้กว่า 40 ปี ซึ่ง โดยระหว่างนั้นบทบาททางการเมืองของสงขลาโดดเด่นอย่างมากในภูมิภาค เห็นได้จากเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

2.3.1 การเข้ารุกรานเมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุง

หลังการประกาศเป็นอิสระต่อกรุงศรีอยุธยาในพ.ศ.2185 เจ็ดปีต่อมาสงขลาได้ร่วมกับไพร่บริรักษ์ทัพเข้ายึดเมืองพัทลุง และหลังจากนั้นอีก 1 ปี ในพ.ศ.2192 สงขลาได้ยกทัพบุกเข้ายึดเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย² แม้ไม่อาจทราบได้ว่าสงขลาใช้อำนาจอยู่ภายในนครศรีธรรมราชยาวนานเพียงไหน แต่การที่สงขลาสามารถยกทัพบุกเข้ายึดเมืองพัทลุงและโดยเฉพาะนครศรีธรรมราช อันเป็นศูนย์อำนาจที่มีความสำคัญภายในภูมิภาคอยู่เดิม ได้อย่างต่อเนื่องภายในระยะเวลาเพียง 2 ปี ก็เปรียบเสมือนเป็นการประกาศศักดาถึงอำนาจความยิ่งใหญ่ของสงขลาให้หัวเมืองภายในภูมิภาคอื่นๆ และกรุงศรีอยุธยาได้รับรู้

2.3.2 การสงครามกับปัตตานี

การสงครามระหว่างสงขลากับปัตตานีนั้น เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2214³ เป็นสภาวะสงครามที่กินเวลายาวนานกว่า 10 ปี ก่อนที่สงครามจะสงบลง โดยการที่กรุงศรีอยุธยาส่งทัพเข้าปราบเมืองสงขลาได้ในพ.ศ.2223 เอกสารของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ในพ.ศ.2214 ได้กล่าวถึงสงครามของเมืองทั้งสอง ความว่า

¹ กรมศิลปากร. (2511). เล่มเดิม. หน้า 307 – 308.

² George V. Smith. (1977). *The Dutch in Seventeenth – Century Thailand*. p.32.

³ ยงยุทธ ชูแว่น. (2534). อำนาจทางการเมืองในความสับสนเนื่องบทบาทการค้าของเมืองสงขลา ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23. ใน เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. หน้า 90.

...การตีกระหว่างรายาแห่งปัตตานีกับเจ้าเมืองสงขลา ยังคงดำเนินต่อไป...รายาแห่งปัตตานีนั้นไม่ประสงค์จะขอสงบศึกเพราะยังเชื่อมั่นว่าตนมีไพร่พลมากมาย ส่วนอีกฝ่ายก็ไม่ประสงค์จะสงบศึกด้วยเหมือนกัน แม้ว่าฝ่ายสงขลาจะมีไพร่พลไม่ถึงหนึ่งในสี่ของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่เป็นไพร่พลที่มีพลกำลังกำยำล่ำสันและชำนาญการรบยุทธวิธีและการคุ้นกับการใช้ปืนไปมาก่อน ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก...¹

สาเหตุที่สงขลาทำสงครามกับปัตตานีนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากผลประโยชน์ทางการค้า ซึ่งปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองอยู่เดิม ส่วนสงขลาที่เป็นเมืองท่าใหม่ที่มีบทบาททางการเมืองและการค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเกิดความขัดแย้งกันจนนำไปสู่สงครามระหว่างกัน นอกจากนี้แล้วจากหลักฐานทางญี่ปุ่น คือ คำให้การลูกเรือสำเภาจีน หรือ โตเซน ฟุเซตสุ - กาคิ (Tosen Fusetsu - gaki) ยังมีที่บันทึกคำให้การลูกเรือสำเภามาจากปัตตานี ในพ.ศ.2218 มีการกล่าวถึงการแย่งชิงอำนาจภายในราชสำนักปัตตานี ซึ่งมีเชื้อพระวงศ์คนสำคัญผู้หนึ่งถูกสังหาร และบุตรชายของเขาได้เดินทางหนีออกจากปัตตานี ไปขอความช่วยเหลือทางกำลังทหารเพื่อมาแก้แค้นแทนบิดาจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับ ดังนั้นเขาจึงเดินทางออกไปสงขลา และได้รับการช่วยเหลือจากสงขลา ซึ่งได้ส่งกำลังทหารทั้งทางเรือและทางบกยกไปปัตตานี²

¹ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 134.

²เอกสาร คำให้การลูกเรือสำเภาจีน หรือ โตเซน ฟุเซตสุ - กาคิ (Tosen Fusetsu - gaki) นั้นเป็นการบันทึกการสัมภาษณ์เรือสำเภาที่เข้าไปค้าขายที่เมืองท่าทางาซากิ ของญี่ปุ่นใน พ.ศ.2187 – 2260 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลโตกูงาวะประกาศปิดประเทศ โดยอนุญาตให้เรือของจีน และฮอลันดา เท่านั้นที่สามารถเข้าไปติดต่อค้าขายที่เมืองท่าทางาซากิ แต่ด้วยระบบการค้าสำเภาของรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ที่มีการใช้เรือสำเภาและลูกเรือชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด จึงทำให้ยังสามารถแอบอ้างเข้าไปค้าขายกับทางญี่ปุ่นได้ ประกอบกับทางรัฐบาลญี่ปุ่นถึงแม้จะปิดประเทศก็ยังต้องการข่าวสารจากโลกภายนอก จึงทำให้การค้าขายระหว่างกันยังดำเนินต่อไป (โปรดดูรายละเอียด อิชิอิ โยเนะโอะ; และ โยชิกาวา โทชิฮารุ. (2542). ความสัมพันธ์ไทย – ญี่ปุ่น 600 ปี. แปลโดย พลับพลึง คงชนะ; มารศรี มียาโมโด; และอาทร พงษ์ธรรมสาร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.)

²Yoneo Ishii, ed. (1998). *The Junk Trade from Southeast Asia : Translations from the Tosen Fusetsu – gaki, 1674 – 1723.* pp. 105 – 106.

3. การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

3.1 การเปรียบเทียบสภาพและพัฒนาการของกลุ่มอำนาจของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

การเปรียบเทียบสภาพของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลานั้น ก่อนอื่นควรพิจารณาถึงการนิยามถึงสถานะของรัฐชายฝั่ง ที่แบ่งออกเป็น

1. ชุมชนการค้าชายฝั่งทะเล คือ ชุมชนเล็กๆ ตามริมชายฝั่งทะเลที่มีเส้นทางเดินเรือเลียบชายฝั่ง เช่น จันทบุรี
2. เมืองท่า คือ เมืองที่ให้บริการทางการค้ากับพ่อค้านานาชาติ เช่น ไทรบุรี
3. นครรัฐการค้า คือ เป็นศูนย์กลางการค้า การแลกเปลี่ยนสินค้า ภายในภูมิภาคนั้น เช่น มะละกา
4. เมืองหลวง – เมืองท่า คือ เป็นเมืองหลวงที่มีฐานะเป็นเมืองท่าและมีแหล่งผลิตสินค้าจากตอนในที่มีพื้นที่กว้าง เช่น อยุธยา มัชปาหิต¹

จากนิยามสถานะของรัฐชายฝั่งข้างต้น เมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา มีสภาพของการเป็นรัฐชายฝั่งที่ร่วมกัน ในการเป็น “เมืองท่า” ที่ให้บริการทางการค้ากับพ่อค้าชาวต่างชาติ ซึ่งหากจำแนกเปรียบเทียบลงไปในลักษณะของพัฒนาการของกลุ่มอำนาจภายในแต่ละเมืองแล้วยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. ปัตตานี และนครศรีธรรมราช

สภาพของเมืองกับกลุ่มอำนาจภายในของ ปัตตานี และนครศรีธรรมราช มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นเมืองที่มีพัฒนาการของกลุ่มอำนาจพื้นเมืองควบคู่กับพัฒนาการของเมืองตั้งแต่สมัยโบราณ และสามารถสืบเนื่องบทบาททางการเมืองกับการค้า จนเข้าสู่ยุคแห่งการค้าในพุทธศตวรรษที่ 22 โดยเป็นเมืองท่าที่มีความรุ่งเรืองทางการค้า และมีบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัดภายในภูมิภาค

¹ ชูลีพร วิรุณหะ. (2549). ประวัติศาสตร์หัวเมืองชายทะเล. (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เรื่อง “ประวัติศาสตร์หัวเมืองชายทะเล”) หน้า 9.

2. สงขลา

สงขลา มีความแตกต่างกับปัตตานี และนครศรีธรรมราชในการที่เป็นเมืองที่มีไม่ปรากฏถึงพัฒนาการของเมืองที่ควบคู่ไปกับกลุ่มอำนาจพื้นเมือง เนื่องจากการสงขลาฝั่งหัวเขาแดง นั้นก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มมุสลิมจากชวากลางในประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งเป็นเมืองที่มีการสั่งสมอำนาจทางการเมืองควบคู่ไปกับการเติบโตทางการค้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ปรากฏถึงบทบาททางการเมืองอย่างโดดเด่นในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ดังมีการเข้ารุกรานเพื่อขยายอำนาจในกลุ่มเมืองที่มีความสำคัญอยู่เดิมภายในภูมิภาค แต่ก็ต้องประสบกับอุบัติเหตุทางการเมือง เป็นผลให้กลุ่มอำนาจสงขลาจึงต้องถูกยุติพัฒนาการและบทบาทการเมืองของตนเองลงอย่างชะงักงันภายในต้นพุทธศตวรรษที่ 23

3.2 การเปรียบเทียบระบบการปกครองภายในของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช

สงขลา

การปกครองภายในของเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา นั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเห็นได้ว่ามีระบบการเมืองการปกครองภายในที่แตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. ปัตตานี และสงขลา

เมื่อเปรียบเทียบระบบการเมืองการปกครองภายในของปัตตานีและสงขลา จะพบว่า ปัตตานีมีระบบการปกครองภายในเป็นรัฐสุลต่านมลายู ที่ขับเคลื่อนไปด้วยการผสมผสานผลประโยชน์ระหว่างสุลต่านกับกลุ่มโอริงกายา สำหรับทางด้านของสงขลา นั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่มีการบ่งบอกได้อย่างชัดเจนถึงระบบการเมืองการปกครองภายใน แต่จากประวัติความเป็นมาของ ตะโตะ โมกอลล์ ที่เป็นผู้นำของกลุ่มชาวมุสลิมที่อพยพเดินทางออกมาจากชวากลาง ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเดียวกับทางมลายู จึงอาจทำให้ระบบการเมืองการปกครองภายในของปัตตานี และสงขลา มีความคล้ายคลึงกันอยู่ก็เป็นได้

2. นครศรีธรรมราช

การปกครองภายในของเมืองนครศรีธรรมราชก่อนเป็นหัวเมืองชั้นเอกของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น นอกจากสถานะของผู้ปกครองเมืองแล้วก็ไม่ปรากฏถึงหลักฐานที่มีความชัดเจนถึงลำดับขั้นของการปกครองภายใน กระนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าเมื่อกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นนครศรีธรรมราชเริ่มมีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 คงเริ่มมีการรับเอารูปแบบการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาบางส่วนเข้ามาใช้ในนครศรีธรรมราช เห็นได้จากในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองที่กำหนดตำแหน่งและศักดินาของผู้ปกครองและขุนนางของนครศรีธรรมราช ส่วนหนึ่งอาจตราขึ้นโดยปรับแต่งจากพื้นฐานการปกครองภายในเดิมของนครศรีธรรมราช

3.3 การเปรียบเทียบลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับขุนนางของ ปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

ลักษณะของความสัมพันธระหว่างผู้ปกครองกับขุนนางของทั้งปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้วเห็นได้ถึงความแตกต่างกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสุลต่านกับโอรังกายาของปัตตานีนั้น แม้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันในทางราบ แต่ด้วยความเหนือกว่าใน “เดาลัด” หรือ บุญญาธิการ ของสุลต่านที่สื่อผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ แต่ทางด้านของสงขลานั้นแม้ว่าเป็นรัฐสุลต่านเหมือนกัน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างสุลต่านกับโอรังกายา กลับคงไม่มีการแบ่งแยกด้วย “เดาลัด” ที่เป็นสัญลักษณ์เท่านั้น เนื่องจากกลุ่มผู้ปกครองสงขลาเป็นกลุ่มนักเดินทางที่อพยพมาจากชาว ซึ่งสถานภาพของการเป็นผู้นำกลุ่มของ ตะโตะ โมกอลล์ คงมีมาก่อนการออกเดินทาง ประกอบด้วยในการเดินทางระยะไกลนั้น “บารมี” ของผู้นำย่อมเป็นผลจากสภาวะการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางที่ยากลำบาก และความสัมพันธ์ภายในกลุ่มคนที่ร่วมเดินทางร่วมเป็นตายมาด้วยกัน อาจมีลักษณะเป็นไปในทางราบมากกว่าปัตตานี

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองและขุนนางของนครศรีธรรมราช มีความแตกต่างกันอย่างมากกับ ปัตตานี และสงขลา ที่มีความสัมพันธ์กันในทางราบ ดังเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองกับขุนนางของนครศรีธรรมราช ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลทางความคิดที่มีผลมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และพุทธ¹ ที่เผยแพร่อยู่ภายในนครศรีธรรมราช ย่อมส่งผลต่อการสร้างความรับรู้ในสถานะของผู้ปกครอง ที่เป็นเทพเจ้า หรือผู้ที่มีบุญบารมีผ่านการสะสมบุญมาจากชาติภพต่างๆ จึงเป็นผู้ที่มีความเหนือกว่าบุคคลสามัญธรรมดาทั่วไป ทำให้ลักษณะของความสัมพันธระหว่างผู้ปกครองของนครศรีธรรมราชกับขุนนางที่เกิดขึ้น คงเป็นไปทางดิ่งที่มีระยะห่างของความสัมพันธ์ที่มากกว่าปัตตานี และสงขลา

¹ การนำ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ เข้ามาใช้ในการเมืองการปกครองนั้น ถูกนำมาสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครอง ในการเป็นผู้ที่มีความแตกต่างจากสามัญชนธรรมดาทั่วไป ทั้งการเป็นสมมติเทพของศาสนาพราหมณ์ และการเป็นผู้ที่มีบุญบารมีจากการสั่งสมบุญบารมีในชาติต่างๆ ของศาสนาพุทธ (โปรดดูรายละเอียดใน รอเบิร์ต ไฮน์ - เกลเดน. (2525, เมษายน - กันยายน). แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. 6(1): 1 – 21. และ จันทรฉาย ภักธธิคม. (2531, เมษายน). การศึกษาวิเคราะห์ความชอบธรรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยอยุธยา. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์. 28(2): 250 – 275.)

3.3 การเปรียบเทียบบทบาททางการเมืองของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา

บทบาททางการเมืองของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา นั้น มีความแตกต่างกัน ดังนี้

1. การคานอำนาจทางการเมืองของปัตตานี

บทบาททางการเมืองของปัตตานีมีลักษณะเด่น คือ การให้ความสำคัญกับการคานอำนาจทางการเมือง ผ่านการสร้างความสัมพันธ์กับรัฐต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกคาบสมุทรมลายู ซึ่งในช่วงแรก(ก่อนสมัยสุลต่านมันโชร์ชาห์) ปัตตานีมีการสร้างสัมพันธ์กับรัฐทางตอนบน เพื่อคานอำนาจกับหัวเมืองมลายูด้วยกัน¹ แต่ภายหลังการขึ้นครองเมืองสุลต่านมันโชร์ชาห์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการคานอำนาจที่มีอยู่เดิมไปสู่การให้ความสำคัญต่อการสร้างสัมพันธ์กับเมืองมลายูใกล้เคียง ทั้งปะหัง และยะโฮร์ ซึ่งเป็นรัฐที่มีอำนาจอยู่ในคาบสมุทรมลายู โดยสะท้อนผ่านออกมาจากการสมรสระหว่างรายากูningธิดาของนางพญาอูกับอนุชาของสุลต่านยะโฮร์ แสดงถึงการเลือกที่สานสัมพันธ์กับเมืองมลายูของปัตตานีด้วยกันอย่างชัดเจน เพราะรายากูningนั้น ก่อนที่มาก่ออิทธิพลกับอนุชาสุลต่านยะโฮร์ พระองค์ผ่านการอภิเษกสมรสหรืออาจหมั้นหมายกับบุตรชายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ก่อนแล้ว² ซึ่งรายากูningได้ให้ความสนใจต่อทางนครศรีธรรมราชและกรุงศรีอยุธยาที่แสดงออกถึงความไม่พอใจในเหตุการณ์นี้อย่างมาก แต่กลับให้ความสำคัญต่อโอกาสในการสานสัมพันธ์กับเมืองยะโฮร์มากกว่า

การเปลี่ยนแปลงการคานอำนาจของปัตตานีนั้น เนื่องจากในช่วงแรกมะละกาเป็นรัฐที่มีความแข็งแกร่งอย่างมากภายในคาบสมุทรมลายู ทำให้เพื่อปัตตานีที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับมะละกาต้องสร้างสัมพันธ์กับรัฐทางตอนบนทั้งกรุงศรีอยุธยา และนครศรีธรรมราช เพื่อคานอำนาจกับมะละกา แต่ภายหลังการล่มสลายของมะละกาในพ.ศ.2054 ส่งผลให้อำนาจทางการเมืองและการค้าของมะละกาได้ถูกโอนถ่ายไปยังเมืองท่าอื่นๆ ใกล้เคียง ซึ่งปัตตานีก็เป็นหนึ่งในเมืองท่าเหล่านั้นที่เริ่มมีความโดดเด่นทางการเมืองและการค้าที่เพิ่มมากขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงการคานอำนาจไปสู่การสร้างสัมพันธ์กับรัฐที่มีความแข็งแกร่งภายในคาบสมุทรมลายูด้วยกัน เพื่อคานอำนาจกับรัฐทางตอนบน นอกจากนั้นแล้วจากเหตุการณ์ที่สุลต่านมูฏฏอฟาร์ชาห์ ได้ก่อความวุ่นวายขึ้นภายในกรุงศรีอยุธยาในการยกทัพไปช่วยรับศึกพม่าในช่วงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ซึ่งในครั้งนั้นสุลต่านมันโชร์ชาห์ก็ได้ติดตามพระเชษฐาไปกรุงศรีอยุธยาด้วย และอาจเห็นถึงความอ่อนแอของกรุงศรีอยุธยา ทำให้อาจเป็นปัจจัยหนึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบการคานอำนาจของปัตตานีในสมัยของสุลต่านมันโชร์ชาห์

¹ พรธงาม เกษธรรมสาร. (2528). นครศรีธรรมราชกับหัวเมืองมลายู (ไทรบุรี) ในต้นรัตนโกสินทร์ : ทศนะจากเอกสารต่างประเทศ. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3 : ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม. หน้า 334 - 335.

² บาร์บารา วัดสัน อันดาญา; และลีโอนาร์ต วาย อันดาญา. (2549). เล่มเดิม. หน้า 114.

2. การสร้างความชอบธรรมและอำนาจในการปกครองหัวเมืองของนครศรีธรรมราช

บทบาททางการเมืองของนครศรีธรรมราช เกิดจากพัฒนาการทางการเมืองของนครศรีธรรมราช ที่สามารถตั้งตนขึ้นเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจในคาบสมุทรมาลายูตอนบนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 (เห็นได้จากการยกทัพไปตีลังกาถึง 2 ครั้ง) ทำให้สามารถที่แผ่ขยายอำนาจในพื้นที่ได้อย่างกว้างขวาง โดยสื่อออกมาในรูปแบบของเมือง 12 นักษัตริย์

การที่นครศรีธรรมราชผูกสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นการสร้างเครือข่ายอำนาจทางการเมืองครั้งสำคัญของนครศรีธรรมราช ที่ส่งผลประโยชน์อย่างมากต่อเมืองความแข็งแกร่งและความมั่นคงทางอำนาจของนครศรีธรรมราชที่เพิ่มมากขึ้นในคาบสมุทรมาลายู จากเหตุการณ์การในพ.ศ.1998 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถส่งทัพไปตีมะละกานั่น¹ กำลังพลของเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกำลังหลักที่เข้าร่วมกับทัพของกรุงศรีอยุธยา

การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ที่มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อลดทอนอำนาจของหัวเมืองที่ขึ้นอยู่กับกรุงศรีอยุธยา แต่จากรายชื่อเมืองที่อยู่ภายใต้การดูแลของหัวเมืองเอกนครศรีธรรมราช ยังมีเมือง 12 นักษัตริย์ ซึ่งแสดงว่ากลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชยังสามารถรักษาเครือข่ายอำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ไว้ได้ เนื่องจากปรากฏว่าเมืองว่านครศรีธรรมราชมีอำนาจอย่างมาก ในการปกครองหัวเมืองใกล้เคียงทั้งพัทลุง และสงขลา โดยเฉพาะเมืองพัทลุงที่มีหลักฐานของ V.O.C ในพ.ศ.2155 ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองพัทลุงว่าเป็นบุตรชายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ความว่า “...ได้แจ้งให้ มร. แจนเซน มีหนังสือไปทูลถามเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ว่าเจ้าเมืองพลูเลตอง (พัทลุง) (ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าเมืองนคร)...²”

ส่วนอำนาจในการดูแลสงขลานั้นเห็นได้ว่า ในพ.ศ.2155 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้อนุญาตให้ V.O.C เข้าไปตั้งโรงเก็บสินค้าที่สงขลา และนครศรีธรรมราชยังมีอำนาจในการเก็บรวบรวมสินค้าจากเมืองกลาง เมืองตะกั่วป่า เมืองไชยา เมืองตรัง³

แม้ว่ากรุงศรีอยุธยาได้สลายอำนาจของกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นในเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 แต่กรุงศรีอยุธยาก็ยังสามารถเข้าใช้ประโยชน์จากเครือข่ายอำนาจทางการเมืองเดิมของนครศรีธรรมราช ในเพื่อสร้างผลประโยชน์แก่กรุงศรีอยุธยา

อนึ่งบทบาททางการเมืองในการสร้างและควบคุมเครือข่ายทางการเมืองที่สำคัญของนครศรีธรรมราช คือ การสร้างความชอบธรรมในการปกครองผ่านพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลจากความศรัทธาและความเชื่อของผู้คนมีต่อพระบรมสารีริกธาตุ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่มีบุญบารมีเท่านั้นถึงได้ครอบครอง ด้วยเหตุนี้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นนครศรีธรรมราชจึงนำความศรัทธาและความเชื่อของผู้

¹ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 214.

² ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 22.

³ Supaporn Ariyasajisiskul. (2004). op.cit.

คนดังกล่าว มาใช้ประโยชน์ในการสร้างความชอบธรรมต่อการปกครองหัวเมืองต่างๆ ผ่านการแสดงออกถึงความเป็นบุคคลที่เหนือกว่าใน “บุญบารมี” ของผู้ปกครองเมืองและความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช ที่มีเจดีย์ขนาดใหญ่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และจากตำนานเมืองนครศรีธรรมราชที่กล่าวถึงความศรัทธาของเมืองต่างๆ ต่อวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ในการระดมกำลังคนของเมือง 12 นักษัตริย์ เข้าร่วมสร้างวิหาร ศาสนาสถานต่างๆ ภายใน วัดพระธาตุวรมหาวิหาร¹ นอกจากนี้แล้วยังมีการใช้ประโยชน์จากพระธาตุเจดีย์ ในการเรียกเก็บบรรณาการจากหัวเมืองต่างๆ โดยอ้างว่าเพื่อนำมาทำนุบำรุงพระธาตุเจดีย์ แม้กระทั่งหัวเมืองมลายูก็ถูกเรียกเก็บบรรณาการเพื่อนำมาใช้ในการนี้ด้วยเช่นกัน²

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเครือข่ายการปกครองคณะสงฆ์ เห็นได้จากตำแหน่งพระสังฆราชาที่มีอำนาจในการปกครองสูงสุดในภาคใต้ประทับอยู่ที่วัดพระธาตุวรมหาวิหาร กล่าวได้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชสามารถสร้างเครือข่ายการปกครองทางคณะสงฆ์ที่ซ้อนทับอยู่กับการปกครองทางโลก เปรียบเสมือนกับการเข้าควบคุมทั้งสองทางต่อหัวเมืองในเครือข่ายของนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชมีการสร้างเครือข่ายทางการเมืองการปกครอง โดยอาศัยการสั่งสมอำนาจทางการเมืองที่ควบคู่กับพัฒนาการของเมืองตั้งแต่สมัยโบราณ และด้วยการสานสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา ประกอบกับการสร้างความชอบธรรมในการปกครองหัวเมืองผ่านทางพระบรมสารีริกธาตุ ทำให้นครศรีธรรมราชสามารถมีอำนาจที่มั่นคงภายในภูมิภาค

¹ กรมศิลปากร. (2505). เล่มเดิม. หน้า 52.

² บารบารา วัดสัน อ้นดายา; และลีโอนาร์ต วาย อ้นดายา. (2549). เล่มเดิม. หน้า 112.

เครือข่ายทางการเมืองการปกครองของคณะสงฆ์ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของนครศรีธรรมราชดังกล่าว เมื่อกรุงศรีอยุธยาเข้ามามีบทบาทในหัวเมืองฝ่ายใต้เพิ่มขึ้น ก็ได้มีการนำมาปรับใช้ร่วมกับนครศรีธรรมราช ผ่านการวางระบบการปกครองคณะสงฆ์ของกรุงศรีอยุธยารอบทับลงไปกับการปกครองคณะสงฆ์ในภาคใต้ โดยเปลี่ยนแปลงตำแหน่งพระสังฆราชา ซึ่งเดิมเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ในภาคใต้ (ประทับอยู่ที่นครศรีธรรมราช) ให้ไปขึ้นต่อพระสังฆราชา ตำแหน่งสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ของกรุงศรีอยุธยา (การสร้างอำนาจให้กับคณะสงฆ์เพื่อคานอำนาจกับหัวเมืองจะขอล่าวถึงในบทต่อไป) และสถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์ ที่วัดพะโคะ (ตั้งอยู่ใน อ.สทิงพระ จ.สงขลา ในปัจจุบัน) ขึ้นเป็นวัดที่มีความสำคัญ เพื่อคานอำนาจกับเมืองนครศรีธรรมราช (โปรดดูรายละเอียดใน สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2523). รายงานการวิจัยเรื่อง พุทธศาสนาแถบกลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตกสมัยกรุงศรีอยุธยา. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.)

3. บทบาททางการเมืองของสงขลา

ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 สงขลาซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของ สุลต่าน สุลัยมาน ที่สามารถสั่งสมอำนาจทางการเมืองจากผลประโยชน์ทางการค้าในสมัยก่อนหน้า ประจวบกับอำนาจทางการเมืองของนครศรีธรรมราชที่ลดลง ทำให้สงขลาสามารถแสดงออกถึงบทบาททางการเมืองที่เด่นชัดขึ้น ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ การประกาศศักดาอำนาจทางการเมืองขึ้นในภูมิภาค ผ่านการตั้งตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา การเข้าโจมตีศูนย์อำนาจเดิมอย่างนครศรีธรรมราช และการสงครามกับปัตตานี โดยในระหว่างนี้สงขลามีการสร้างความสัมพันธ์ทางการเมือง ดังนี้

ไทรบุรี ความสัมพันธ์ระหว่างสงขลากับไทรบุรีนั้น สะท้อนผ่านออกมาจากความร่วมมือในการเข้ารุกรานพัทลุง ในพ.ศ.2192¹ ซึ่งก่อนหน้าเหตุการณ์นี้ไม่ปรากฏความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างสงขลากับไทรบุรี เหตุการณ์ดังกล่าวจึงอาจเป็นความร่วมมือที่เกิดขึ้นอย่าง"เฉพาะกิจ" เพราะหลังจากนั้นไทรบุรีที่แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยามาก่อนหน้านั้น ก็ได้ถูกกองเรือของฮอลันดา(ที่กรุงศรีอยุธยาขอความช่วยเหลือ) เข้าปราบลงได้² โดยไม่ปรากฏว่าสงขลาได้เข้าช่วยเหลือไทรบุรีแต่ประการใด

อังกฤษ สงขลามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษตั้งแต่ช่วงแรกของการตั้งเมือง เนื่องจากอังกฤษให้ความสนใจต่อการทำการค้าภายในสงขลาอย่างมาก³ โดยเพื่อแลกกับผลประโยชน์ทางการค้าทำให้อังกฤษเข้าช่วยสงขลาสร้างป้อมปราการที่มีความมั่นคง เพื่อเตรียมรับศึกกรุงศรีอยุธยา⁴ และการสงครามกับปัตตานี

บทบาททางการเมืองของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ดังกล่าวข้างต้นนั้นสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทที่มีความแตกต่างกันระหว่าง ปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา จากการที่ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีอำนาจทางการเมืองในภูมิภาคไม่มาก ฉะนั้นบทบาททางการเมืองจึงแสดงออกผ่านการสร้างเครือข่าย เพื่อคานอำนาจทางการเมือง ที่เป็นการนำพาตนเองไปผูกไว้กับศูนย์อำนาจหรือรัฐที่มีความแข็งแกร่งทางการเมืองมากกว่าเพื่อเป็นการคานอำนาจระหว่างรัฐ ในการสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง นอกจากนั้นแล้วจากลักษณะของการปกครองภายในที่กลุ่มโอริงกายาเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาททางการเมืองอย่างมากนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานะทางการเมืองภายในของปัตตานี คือ การเป็นเมืองที่มีการค้าทางทะเลเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญ จึงทำให้โอริงกายาที่เป็นกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการค้าทางทะเลเป็นผู้ที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมสำคัญต่อการเมืองการปกครองภายในของปัตตานี

¹ George V. Smith. (1977). op. cit. p.32.

² Ibid. p. 32.

³ ไพโรจน์ เกษมเม้งกิจ, ผู้แปล. (2512). เล่มเดิม. หน้า 176 - 177.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 355.

บทบาททางการเมืองของนครศรีธรรมราชนั้นแตกต่างกับปัตตานี เนื่องจากนครศรีธรรมราชมีอำนาจทางการเมืองของตนเองที่มีความมั่นคงอยู่แล้ว แม้ว่านครศรีธรรมราชมีการสานสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ไม่ใช่เพื่อต้องการคานอำนาจระหว่างรัฐ หากเป็นไปในลักษณะของการร่วมกันภายใต้ผลประโยชน์บางอย่าง ซึ่งบทบาททางการเมืองของนครศรีธรรมราชมีจุดประสงค์สำคัญอยู่ที่การสร้าง ความชอบธรรมเพื่อปกครองหัวเมืองรอบด้านเพื่อนำมาซึ่งผลประโยชน์ทางด้านอื่นๆ

สงขลาที่เป็นเมืองท่าเกิดใหม่ ทำให้ในช่วงต้นของการก่อร่างสร้างเมืองจึงยังไม่ค่อยปรากฏถึงบทบาททางการเมืองมากนัก ต่อเมื่อสามารถสั่งสมอำนาจจากความเฟื่องฟูทางการค้าจนถึงจุดหนึ่งแล้ว ประกอบกับในระหว่างนั้นที่อำนาจทางการเมืองของนครศรีธรรมราชลดลง ทำให้สงขลาจึงมีโอกาสดูแลออกถึงบทบาททางการเมืองของตนเอง ด้วยการตั้งตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา และการเข้ารุกรานเมืองที่เคยเป็นศูนย์อำนาจเดิมในภูมิภาคทั้งนครศรีธรรมราช และปัตตานี ส่วนความสัมพันธ์ทางการเมืองของสงขลาที่มีความแตกต่างกับนครศรีธรรมราช หรือปัตตานี เนื่องจากการที่เป็นเมืองท่าเกิดขึ้นใหม่ ทำให้การสร้าง ความสัมพันธ์ทางการเมืองกับภายนอกของสงขลา มีการดำเนินการในลักษณะ “เฉพาะกิจ” เพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าระหว่างกันเท่านั้น

บทที่ 4

การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา (พ.ศ.2133 - 2231)

ปริญญานิพนธ์เล่มนี้มีจุดประสงค์ในการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา เป็นประเด็นหลักในการศึกษา จึงนำเรื่องความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา ของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา มาเป็นประเด็นท้ายสุด เพื่อเพิ่มเติมภาพพลวัตของ ปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ในระหว่าง พ.ศ.2133 – 2231 ให้สมบูรณ์ขึ้น เนื่องจากในระหว่าง พ.ศ.2133 – 2231 กรุงศรีอยุธยาเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในภูมิภาคนี้ และมีผลประโยชน์ทางการเมืองและการค้าร่วมอยู่ในอ่าวไทย นอกจากนั้นแล้วเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางการเมือง การค้าระหว่างปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา สมควรต้องทำความเข้าใจกับพัฒนาการของ ระบบการปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาด้วย

1. พัฒนาการการปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยา

1.1 การปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ.1893 – ปลายพุทธศตวรรษ ที่ 20 (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 - สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ)

ภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) การเมืองการปกครองภายในมีลักษณะสำคัญ อยู่ที่ยึดต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันระหว่างราชวงศ์อู่ทองกับราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ร่วมกันก่อร่างสร้างกรุงศรีอยุธยา จะเห็นได้ว่าหลังการสวรรคตของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สมเด็จพระราเมศวร ซึ่งเป็นโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ที่ครองเมืองลพบุรี ได้ถูกขุนหลวงพะงั่ว เจ้าเมืองสุพรรณบุรี ยกทัพจากเมืองสุพรรณบุรีเข้ามายึดอำนาจ จากนั้นได้ขึ้นครองราชย์มีพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ส่วนทางด้านสมเด็จพระราเมศวรทรงให้กลับไป

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวถึงขุนหลวงพะงั่ว เจ้าเมืองสุพรรณบุรีว่ามีศักดิ์เป็นพี่พระมเหสีของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หากในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่าขุนหลวงพะงั่วเป็นพระเชษฐาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 และมานพ ถาวรวัฒน์สกุล เสนอว่าจากการสอบค้นจากหลักฐานต่างๆ ทั้งของจีนและไทย พบว่าขุนหลวงพะงั่วเป็นพระเชษฐาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (โปรดดูรายละเอียด กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. หน้า 57 , กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 213. ,มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2547). ขุนนางอยุธยา. หน้า 64 – 68.)

ครองเมืองลพบุรีดังเดิม¹ แต่หลังการสวรรคตของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 สมเด็จพระรามาธิบดีทรงยกทัพจากลพบุรีเข้ามายึดราชบัลลังก์คืนจากสมเด็จพระเจ้าทองล้น โอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 และจับสมเด็จพระเจ้าทองล้นสำเร็จโทษ² แล้วจึงขึ้นครองราชย์อีกครั้งหนึ่ง

การต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันระหว่างราชวงศ์อู่ทองกับราชวงศ์สุพรรณภูมิที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลากว่า 50 ปีแรกของการสถาปนากรุงศรีอยุธยา กระทั่งมาสิ้นสุดที่ชัยชนะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (สมเด็จพระอินทราชา) ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ซึ่งได้ยึดอำนาจจากสมเด็จพระรามาธิบดีราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดี³ ทำให้การเมืองการปกครองภายในกรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงมากขึ้น การแย่งชิงอำนาจภายในส่งผลต่อการปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาในช่วงต้นที่ยังอยู่ในช่วงของสถาปนากรุงศรีอยุธยา การปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาเป็นการสร้างฐานอำนาจของตนเองขึ้นภายในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและบริเวณใกล้เคียง โดยหัวเมืองลูกหลวง ทั้ง 4 ด้านของกรุงศรีอยุธยาเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างฐานอำนาจที่มั่นคง หัวเมืองลูกหลวงทั้ง 4 ของ กรุงศรีอยุธยา ด้านเหนือ คือ เมืองลพบุรี ด้านใต้ คือ เมืองพระประแดง ด้านตะวันออก คือ เมืองนครนายก และด้านตะวันตก คือ เมืองสุพรรณบุรี⁴ พระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยาทรงส่งพระบรมวงศานุวงศ์ออกไปครองเมืองหัวเมืองเหล่านี้ การปกครองรูปแบบนี้เป็นการขยายอาณาเขตโดยผ่านกลไกของเครือญาติ ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นหนาระหว่างราชธานีกับ

¹ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 213.

² กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 213.

³ แหล่งเดิม. หน้า 213. หน้า 213.

⁴ ประเด็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจระหว่างราชวงศ์อู่ทองกับสุพรรณภูมินี้ มานพ ถาวรวัฒนสุกุล เสนอว่าการแย่งชิงอำนาจเหนือราชบัลลังก์ระหว่างราชวงศ์อู่ทองกับราชวงศ์สุพรรณภูมิ ไม่ได้เป็นดังเช่นที่เข้าใจกันตามพระราชพงศาวดารเนื่องจากสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 เป็นเครือญาติอยู่ภายในราชวงศ์เดียวกัน และการแย่งชิงอำนาจกันในเวลาต่อมาเป็นการแย่งชิงกันภายในเครือญาติเดียวกันแต่เป็นคนละสาย (โปรดดูรายละเอียด มานพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2547). ขุนนางอยุธยา. หน้า 65 – 68.)

ระบบเมืองลูกหลวง เป็นลักษณะของการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของศูนย์กลางอำนาจให้มีความมั่นคง ผ่านการใช้กลไกทางเครือญาติ โดยการส่งลูกหลานวานเครือออกไปครองเมืองต่างๆ ที่สามารถเข้ายึดครองได้ เพื่อการล้มล้างอำนาจท้องถิ่นและสถาปนาอำนาจของราชธานีเข้าไปแทนที่ เป็นการสร้างฐานอำนาจของราชธานีในหัวเมืองต่างๆ และเพื่อให้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มอำนาจเครือญาติของราชธานีเท่านั้น (โปรดดูรายละเอียดใน ธิดา สารยา. (2537). สร้างบ้านแปงเมือง ระบบเมืองคู่ สถาบันเมืองลูกหลวง. ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ. หน้า 105 – 133.)

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2518). ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ. ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง : หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. หน้า 11.

หัวเมืองได้มาก เนื่องจากการสร้างฐานอำนาจของกรุงศรีอยุธยาผ่านทางเครือข่ายที่ส่งออกไปครองหัวเมืองลูกหลวงทั้ง 4 เมือง ถือได้ว่าเป็นหัวเมืองหน้าด่านทั้ง 4 ทิศของกรุงศรีอยุธยา

นอกจากนั้นแล้วอาณาบริเวณที่อยู่ระหว่างหัวเมืองลูกหลวงทั้ง 4 ยังมีเมืองเล็กเมืองน้อยที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ส่วนหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ไกลออกไปจากหัวเมืองเหล่านี้ก็มีสถานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เช่น หัวเมืองที่มีอาณาเขตห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยาและมีสถานะเป็นเมืองหรืออาณาจักรอยู่แต่เดิม หากยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้เมืองประเทศราชยังรวมถึงเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกันอยู่ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย เมืองจันทบุรี เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร¹ เป็นต้น ซึ่งหัวเมืองประเทศราชดังกล่าวผูกพันกับกรุงศรีอยุธยาด้วยธรรมเนียมที่ต้องส่งบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทอง แก่กรุงศรีอยุธยาตามระยะเวลาที่กำหนด โดยกรุงศรีอยุธยาให้อำนาจในการปกครองตนเองแก่หัวเมืองเหล่านี้ให้สามารถปกครองตนเอง และสืบทอดอำนาจการปกครองกันโดยธรรมเนียมของแต่ละเมือง

1.2 การปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – พ.ศ. 2133 (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ - สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ)

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการปฏิรูปการปกครองกรุงศรีอยุธยา โดยมีการตรากฎหมายขึ้น 3 ฉบับ คือ *กฎหมายตราสามดวง* พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน พระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง เพื่อเป็นการปฏิรูปการปกครอง สำคัญได้แก่

การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองภายในกรุงศรีอยุธยาจากระบบจตุสดมภ์ โดยเพิ่มให้มีตำแหน่งอัครเสนาบดี 2 คน คือ สมุหนายก และสมุหกลาโหม ดูแลทางด้านการทหาร และสมุหนายก ดูแลทางการพลเรือน นอกเหนือจากหน้าที่หลักดังกล่าวแล้วยังมีหน้าที่ในการควบคุมกรมกองต่างๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลอีกด้วย²

¹ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). ใน เล่มเดิม. หน้า 218. หน้า 213.

ระบบจตุสดมภ์ คือ การปกครองภายในราชธานีที่มีการแบ่งหน้าที่การดูแลการปกครองออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่ เวียง วัง คลัง นา ซึ่งแต่ผู้ดูแลในแต่ละฝ่ายมีตำแหน่งเป็น ขุนเวียง มีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยภายในราชธานี ขุนวัง มีหน้าที่ดูแลกิจการต่างๆ ภายในราชสำนัก ขุนคลังมีหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของกษัตริย์ที่ได้มาจากส่วยอากร ขุนนา มีหน้าที่ดูแลทางการการเกษตรการเพาะปลูก การเก็บหางข้าวเข้าคลังหลวง

² พูลศรี นนทรีย์. (2527). สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม : บทบาทและอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศมรินทร์. หน้า 58 – 70.

นอกจากนี้ยังกำหนดให้ใช้ระบบศักดินาเพื่อแบ่งลำดับหน้าที่ความสำคัญของกลุ่มคนต่างๆ เช่น สมุหนายก ถือศักดินา 10000 สมุหกลาโหม ถือศักดินา 10000 ไพร ถือศักดินา 15 และทาส ถือศักดินา 5 ไร่¹

ส่วนการปกครองหัวเมือง มีการวางระบบปกครองหัวเมืองให้มีความเป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น เพื่อเป็นการสร้างฐานอำนาจให้แก่กรุงศรีอยุธยา ดังเห็นได้จากการกำหนดหัวเมืองพระยามหานคร เมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวงอย่างชัดเจน เนื่องจากเดิมสถานะของการเป็นเมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวงนั้นมิได้มีการกำหนดที่แน่ชัด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้กำหนดอย่างแน่ชัดว่าเมืองใดบ้างที่มีสถานะเป็นเมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง ดังปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงที่มีการตราขึ้นว่า

เมืองลูกหลวง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองลพบุรี
เมืองสิงคโปร์

เมืองหลานหลวง คือ เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี²

ชื่อเมืองลูกหลวงและเมืองหลานหลวงดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาได้ขยายออกไปมากกว่าเดิมในช่วงก่อตั้งกรุง โดยแต่เดิมนั้นหัวเมืองลูกหลวงหน้าด่านทั้ง 4 เป็นเมืองที่มีอาณาเขตอยู่ไม่ห่างไกลนักกับกรุงศรีอยุธยา หากในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหัวเมืองลูกหลวงเดิมที่ยังคงปรากฏชื่อมีเพียง ลพบุรี เมืองเดียวเท่านั้น ส่วนอีก 3 เมือง ไม่ว่าเมืองสุพรรณบุรี เมืองนครนายก เมืองพระประแดง มีสถานะเป็นเพียงเมืองที่ขึ้นอยู่กับราชธานี โดยไม่มีการส่งเชื้อพระวงศ์ออกไปครองเมือง และเมื่อมองว่าระบบเมืองลูกหลวงเป็นระบบของการขยายอำนาจโดยใช้ระบบเครือญาติ ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ขยายออกไปมากกว่าแรกตั้งกรุงมาก ซึ่งก็อาจเป็นผลจากกลไกของระบบเมืองลูกหลวง

การปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยังกำหนดให้มีหัวเมืองพระยามหานครขึ้น ได้แก่ เมืองที่มีความสัมพันธ์ทางอำนาจกับกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองลูกหลวงหรือเมืองประเทศราช โดยมีจุดประสงค์ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองการปกครองและความสัมพันธ์ที่หนาแน่นมากกว่าหัวเมืองอื่นๆ ดังที่มีกำหนดไว้ในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยหัวเมืองพระยามหานครที่ต้องเข้าถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาต่อพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537). หน้า 219 – 277.

² แหล่งเดิม. (2537). หน้า 72.

...พญามหานคร แต่ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์ ๘ เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสัชชาโล เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองตนาวศรี เมืองทวาย...¹

เมืองพระยามหานครทั้ง 8 เมืองดังกล่าวประกอบไปด้วยเมืองลูกหลวงและเมืองประเทศราช จำแนกเป็นเมืองลูกหลวงตามกฎหมายเทศบาล 3 เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร ส่วนที่เหลืออีก 5 เมืองนั้นล้วนเป็นหัวเมืองประเทศราชทั้งสิ้น จึงเข้าใจได้ว่าเมืองพระยามหานครนั้นเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยา จนทำให้ต้องมีการสร้างความสัมพันธ์ที่เหนือกว่าหัวเมืองอื่นๆ และเมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชชาลัย เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา ก็ล้วนเป็นเมืองใหญ่อยู่ภายในภูมิภาค จึงมีความเป็นไปได้ว่ากรุงศรีอยุธยาต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับหัวเมืองเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเพื่อฐานอำนาจที่มั่นคงให้กับกรุงศรีอยุธยา

การปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาภายหลังการปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการปกครองหัวเมืองไปจากช่วงก่อนตามการจัดลำดับการปกครองหัวเมืองดังนี้

1. กรุงศรีอยุธยา (ราชธานี) มีอำนาจการปกครองหัวเมืองโดยรอบกรุง หัวเมืองเล็กรอบๆ กรุงอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองขึ้นตรงกับราชธานี
2. เมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง เป็นเมืองที่กรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจออกไปครอบครอง และส่งเชื้อพระวงศ์ออกไปครองเมือง
3. เมืองพระยามหานคร เป็นเมืองสำคัญที่อยู่ห่างไกลกับกรุงศรีอยุธยา ส่วนใหญ่มีสถานะเป็นหัวเมืองประเทศราช หากแต่กรุงศรีอยุธยาพยายามสร้างความใกล้ชิดมากกว่าหัวเมืองประเทศราชอื่นๆ และมีการดำเนินการปกครองภายในด้วยสายอำนาจพื้นถิ่น
4. หัวเมืองประเทศราช เป็นหัวเมืองที่ยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา มีการดำเนินการปกครองด้วยธรรมเนียมและเชื้อสายของเมืองนั้น โดยต้องส่งบรรณาการ ดันไม้เงินตันไม้ทองแก่กรุงศรีอยุธยาตามกำหนดเวลา²

กล่าวได้ว่าการปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถบางส่วนเป็นการนำเอาระบบแบบแผนธรรมเนียมต่างๆ ที่มีอยู่แล้วมาจัดให้เข้าหมวดหมู่และมีการตราขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการกำหนดรูปแบบการปกครองบางอย่างขึ้นใหม่เพื่อให้ทันต่อการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาที่มีอาณาเขตกว้างขวาง และประชากรจำนวนมาก ในด้านการปกครองหัวเมือง

¹ เล่มเดิม. หน้า 70.

² อาคม พพัฒยะ; และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). เล่มเดิม. หน้า 54.

นั้น ระบบของเมืองลูกหลวงก็ยังคงที่มีความสำคัญต่อการขยายอาณาเขตและสร้างความมั่นคงให้กับอาณาเขตที่กว้างขวางออกไป

การปฏิรูปการปกครองของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประสบความสำเร็จอย่างสูงภายในบริเวณราชธานี ส่วนการปกครองหัวเมืองก็ยังเป็นไปในลักษณะของการขยายฐานอำนาจของเมืองลูกหลวงออกไปอันเป็นกลไกสำคัญในการขยายอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นการกำหนดให้มีหัวเมืองพระยามหานครขึ้น ก็ยังเป็นการแสดงความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหัวเมืองที่มีความสำคัญ อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการปกครองกรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เป็นจุดเริ่มต้นในการวางพื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาที่สืบเนื่องไปกว่าสามศตวรรษ

1.3 การปกครองหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2133 – 2231 (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช - สมเด็จพระนารายณ์มหาราช)

ภายหลังการประกาศอิสรภาพต่อพม่า ภารกิจสำคัญในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ การฟื้นฟูวางกฎระเบียบบ้านเมืองหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า (ครั้งที่ 1) โดยเป็นการปรับปรุงกฎระเบียบเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพื่อให้มีความเหมาะสมต่อสถานการณ์ในขณะนั้น ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาสามารถรวบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางได้อย่างแน่นหนามากขึ้น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการปรับการปกครองของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ

1. ระบบการเมืองการปกครองมีความเป็นเอกภาพต่อเนื่อง ซึ่งหล่อหลอมให้ระบบการบริหารงานและการทำงานของขุนนางมีประสิทธิภาพ
2. การกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองทางเหนือมารวมไว้ในกรุงศรีอยุธยาเพื่อเตรียมรับศึกพม่า เป็นการทำลายอำนาจพื้นถิ่นในหัวเมืองฝ่ายเหนือ¹

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. หน้า 13.

เหตุการณ์การรวบรวมผู้คนจากหัวเมืองฝ่ายเหนือมารวมกันไว้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ปรากฏความอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ โดยมีการกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงให้กวาดต้อนราษฎรจากหัวเมืองฝ่ายเหนือมาไว้ยังกรุงศรีอยุธยาเพื่อเตรียมการทำศึกสงครามกับพม่า (โปรดดู กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 228.)

การปรับปรุงการปกครองหัวเมืองในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่สำคัญ คือ การแบ่งหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาออกเป็นระดับต่างๆ ได้แก่ ชั้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ชั้นจัตวา ซึ่งผู้ปกครองหัวเมืองต่างดังกล่าวนี้มีฐานะเป็นเจ้าเมือง และมีการแต่งตั้งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาออกไปครองเมือง ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่เน้นกลไกของระบบเมืองลูกหลวงที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่แรกตั้งกรุง การแบ่งหัวเมืองออกเป็นระดับชั้นต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จอย่างมากต่อการรวบรวมอำนาจการปกครองหัวเมืองเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา เนื่องจากหัวเมืองต่างๆ เหล่านี้มิได้ส่งเชื้อพระวงศ์ออกไปครองเมืองเช่นกับเมืองลูกหลวงแต่เป็นการส่งขุนนางออกไปครองหัวเมือง โดยมีตำแหน่งใหญ่หรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับสถานะของหัวเมืองนั้นๆ

อย่างไรก็ตามการแบ่งหัวเมืองออกเป็นระดับชั้นต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยาไม่ได้เกิดจากจุดประสงค์ในการรวบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่ราชธานีเท่านั้น แต่ปัจจัยด้านการค้าก็เป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดวางระบบหัวเมือง เนื่องจากการจัดวางรูปแบบหัวเมืองในลักษณะเช่นนี้ทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถเข้าควบคุมแหล่งสินค้าได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น¹

ตาราง 5 แสดงหัวเมืองชั้นเอก โท ตรี จัตวา ของกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏอยู่ในพระไอยการตำแหน่งนาหัวเมือง

ชั้นเอก	1.พิษณุโลก	2.นครศรีธรรมราช
ชั้นโท	1.สวรรคโลก 3.กำแพงเพชร 5.นครราชสีมา	2.สุโขทัย 4.เพชรบูรณ์ 6.ตะนาว
ชั้นตรี	1.พิชัย 3.นครสวรรค์ 5.ไชยา 7.ชุมพร	2.พิจิตร 4.จันทบุรี 6.พัทลุง

¹ วิจารณ์ นโพธิ์สุขกิจ. (2548). กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.2172 - 2310. หน้า 184 - 185.

ตาราง 5 (ต่อ)

ชั้นจัตวา	1.เพชรบุรี	2.ชัยนาท	3.อินทร์บุรี
	4.พรหมบุรี	5.สิงห์บุรี	6.ลพบุรี
	7.สระบุรี	8.อุทัยธานี	9.มโนรมย์
	10.อ่างทอง	11.สรรคบุรี	12.กาญจนบุรี
	13.ไทรโยค	14.สุพรรณบุรี	15.ศรีสวัสดิ์
	16.นครชัยศรี	17.ราชบุรี	18.ฉะเชิงเทรา
	19.นครนายก	20.ปราจีนบุรี	21.นนทบุรี
	22.ท่าจีน	23.แม่กลอง	24.ปากน้ำ
	25.เมืองชล	26.ปทุมธานี	27.กุย
	28.ระยอง	29.บางละมุง	30.ท่าเรือ
	31.บัวชุม	32.ท่าพราน	

ที่มา : อธิธิ โยนิโอ๊ะ. (2522). อาณาเขตของอยุธยาในกฎหมายตราสามดวง. วารสารธรรมศาสตร์. 9(2). : 153 – 154.

2. การเปลี่ยนแปลงท่าทีของกรุงศรีอยุธยาต่อหัวเมืองฝ่ายใต้

2.1 ท่าทีของกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ พ.ศ.1893 - 2133

การขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยาในช่วงสองศตวรรษแรกนั้น กรุงศรีอยุธยามุ่งความสนใจไปยังหัวเมืองฝ่ายเหนือ ดังเห็นได้ว่าเป็นการขยายอำนาจออกไปเพื่อผนวกหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งการทำสงครามโดยตรงและการใช้กลไกของเมืองลูกหลวงโดยอ้อม ดังจากตารางแสดงการขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยา

ตาราง 6 แสดงการขยายอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

สมัย	การขยายอำนาจ
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1	เมืองกำแพงเพชร เมืองพิษณุโลก เมืองนครสวรรค์ แต่งทัพไปตีเมืองลำปาง เมืองเชียงใหม่(ไม่สำเร็จ)
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	ส่งเจ้านายพระยาครองเมืองแพรกศรีราชา ส่งเจ้าอ้ายพระยาไปครองเมืองชัยนาท
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา)	ยกทัพไปตีเมืองนครหลวงได้สำเร็จ (กัมพูชา) ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ (ไม่สำเร็จ)
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	ทำสงครามกับพระเจ้าติโลกราช ของอาณาจักรล้านนา ที่ยกทัพมาตีกำแพงเพชร และเมืองสุโขทัย ยกทัพตีเมืองสวรรคโลก(เชลียง) ยกทัพไปตีเมืองทวาย ยกทัพไปตีมะละกา
สมเด็จพระไชยราชาธิราช	ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ยกทัพไปตีเมืองเชียงกรานจากพม่า

ที่มา : เรียบเรียงจาก กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 211 – 233. , กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 203 – 452. , กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. กรุงเทพฯ: กรมฯ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาตอนต้นสนใจหัวเมืองฝ่ายเหนือ มี 2 ประการ คือ

การค้า คู่ค้าสำคัญของกรุงศรีอยุธยาในเวลานั้น คือ จีน เห็นได้จากในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมีการส่งเรือบรรทุกการไปจีนอย่างมาก โดยในบางครั้งมีการส่งเรือบรรทุกการออกไปค้าขายกับจีนมากกว่าที่ทางการจีนกำหนดไว้¹ หัวเมืองเหนือเป็นแหล่งรวมสินค้าที่เป็นความต้องการของตลาดและเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ ของป่า และเครื่องสังคโลก ตัวอย่างเช่นเช่น เมืองพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าของป่าที่ส่งลงมาจากหัวเมืองเหนือ² และเมืองสุโขทัย สวรรคโลก เป็นแหล่งผลิตเครื่องสังคโลกที่มีคุณภาพ ฉะนั้นการที่กรุงศรีอยุธยาสามารถควบคุมหัวเมืองที่เป็นแหล่งรวมสินค้าทำให้กรุงศรีอยุธยาต่อประสิทธิภาพในการรวบรวมสินค้าเพื่อส่งไปขายยังตลาดภายนอก ผลประโยชน์ทางการค้าจึงเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งทำให้กรุงศรีอยุธยาให้ความสำคัญกับการควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ

การเมือง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นจนถึงการเสียกรุงครั้งที่ 1 กรุงศรีอยุธยาให้น้ำหนักความสำคัญกับหัวเมืองฝ่ายเหนือมากกว่าหัวเมืองฝ่ายใต้ ซึ่งนอกจากเหตุผลทางด้านการค้าแล้ว การที่สามารถควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือในช่วงศตวรรษแรกของการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยานั้น ยังมีความสำคัญต่อความมั่นคงของพระราชอาณาจักร ดังเห็นได้จากกฎหมายเตียรบาลที่ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการกล่าวถึงเมืองพระยามหานคร เมืองลูกหลวง และเมืองหลานหลวง ซึ่งส่วนเมืองใหญ่เป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือและที่มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยามีความว่า

...พญามหานคร แต่ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์ ๘ เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองนครศรีธรรมราช เมืองนครราชสีมา เมืองดนาวศรีเมืองทวาย...

...เมืองลูกหลวง คือเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองลพบุรี เมืองสิงคบุรี

เมืองหลานหลวง คือเมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี...³

¹ สืบแสง พรหมบุญ. (2525). ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ.1282 – 1853. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. หน้า 120.

² ปาริชาติ วิลาวรรณ. (2528). การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893 – 2310. หน้า 62 – 63.

³ เล่มเดิม. (2537). หน้า 70,72.

เมืองพระยามหานคร เมืองลูกหลวงและเมืองหลานหลวง ดังกล่าวข้างต้น ส่วนใหญ่เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของกรุงศรีอยุธยา หัวเมืองที่อยู่ทางด้านทิศใต้ของกรุงศรีอยุธยามีเพียงนครศรีธรรมราช ส่วนเมืองลูกหลวงที่เป็นเมืองสำคัญภายใต้ระบบของเมืองลูกหลวงก็ล้วนแล้วแต่เป็นเมืองใหญ่ในทางเหนือ แม้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ที่มีฐานะเป็นเมืองพระยามหานคร กระนั้นความสำคัญของหัวเมืองนครศรีธรรมราชก็คงเป็นเพียงเมืองที่มีความสัมพันธ์อย่างหลวมๆ โดยผูกกันอยู่ด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งกรุงศรีอยุธยาก็ไม่ได้มีการแสดงออกถึงความต้องการที่แทรกแซงเช่นเดียวกับที่แสดงออกต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือ จึงไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการส่งเชื้อพระวงศ์ของกรุงศรีอยุธยาไปครองเมืองนครศรีธรรมราช เหมือนกับหัวเมืองฝ่ายเหนือสำคัญๆ หลายเมือง ดังเช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชส่งพระโอรส คือ เจ้ายี่เพงฯ ไปครองเมืองแพะศรีราชา เจ้าสามเพงฯ ไปครองเมืองชัยนาท¹ และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ส่งพระราชโอรส (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ครองเมืองพิษณุโลก² เป็นต้น ในทางกลับกันการสงครามของกรุงศรีอยุธยาในหัวเมืองทางใต้ในช่วงนี้ปรากฏเพียงการยกทัพไปตีเมืองมะละกา ซึ่งเข้าใจได้ว่าการสงครามในครั้งนั้นทางกรุงศรีอยุธยาคงมิได้มีส่วนร่วมในการส่งทัพลงไปช่วยมากนัก คงเป็นเมืองนครศรีธรรมราชที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการประชุมทัพเพื่อยกไปตีเมืองมะละกา

นอกจากนั้นแล้วการปกครองหัวเมืองภายใต้ระบบเมืองลูกหลวงทำให้สามารถขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยาออกไปได้อย่างมั่นคง แต่ก็ยังมีปัญหาในการควบคุมหัวเมืองเหล่านั้น ไม่ให้เป็นภัยต่อราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ ปัจจัยสำคัญในการควบคุมหัวเมืองลูกหลวงมิให้เป็นภัยต่อราชบัลลังก์ ก็ขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดไกลของระยะทางระหว่างราชธานีกับหัวเมืองและความสามารถส่วนบุคคลของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ด้วยข้อจำกัดของระยะทางระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหัวเมืองลูกหลวงในพระราชอาณาเขต ทำให้กรุงศรีอยุธยามุ่งความสำคัญที่หัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งมีอาณาเขตอยู่ใกล้เคียงกันมากกว่าหัวเมืองฝ่ายใต้ที่อยู่ไกลออกไป

2.1 ท่าทีของกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ พ.ศ.2133 – 2231

การเปลี่ยนแปลงท่าทีความสนใจในหัวเมืองฝ่ายใต้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาพยายามเข้าไปแทรกแซงหัวเมืองฝ่ายใต้ โดยเริ่มต้นขึ้นภายหลังการเสียกรุงครั้งที่ 1 (พ.ศ.2112) สาเหตุที่กรุงศรีอยุธยาหันเหความสนใจจากหัวเมืองฝ่ายเหนือไปสู่หัวเมืองฝ่ายใต้ เป็นผลจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ

¹ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). ใน เล่มเดิม. หน้า 218.

² กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน เล่มเดิม. หน้า 214.

การค้า ความสนใจของกรุงศรีอยุธยาต่อหัวเมืองฝ่ายใต้เป็นผลจากรูปแบบของการค้าโพ้นทะเลที่มีความเปลี่ยนแปลง อ่าวไทยเริ่มมีบทบาทการค้าทางทะเลอย่างมากโดยเป็นผลจากการเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวตะวันตก โดยเฉพาะฮอลันดาที่เข้ามาทำการค้าภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านระบบบริษัทอินเดียตะวันออก ที่มีความพร้อมทั้งทางด้านเงินทุนเรือ และกำลังทหาร จึงเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่เรียกว่าเป็น “ยุคการค้า” โดยเฉพาะการค้าในอ่าวไทยที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยา แม้จะอยู่ภายในภาคพื้นทวีปแต่การที่แม่น้ำเจ้าพระยาที่เป็นเส้นทางออกสู่ทะเลของกรุงศรีอยุธยามีปากแม่น้ำอยู่ในอ่าวไทย ประกอบกับกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งรวมของสินค้าที่เป็นความต้องการของชาวตะวันตกอย่างมาก เป็นผลให้กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นอาณาจักรที่เข้าร่วมสนธิผลประโยชน์ทางการค้าภายในอ่าวไทย จะนั้นหากกรุงศรีอยุธยาสามารถเข้าควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ได้อย่างมั่นคงก็ย่อมส่งผลสำคัญต่อผลประโยชน์ทางการค้าของกรุงศรีอยุธยา

การเมือง การเปลี่ยนแปลงความสนใจของกรุงศรีอยุธยาต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มีสาเหตุมาจากการที่กรุงศรีอยุธยาตอนต้นสามารถสร้างระบบการเมืองปกครองภายในและการปกครองหัวเมืองโดยรอบและหัวเมืองฝ่ายเหนือได้อย่างมั่นคงแล้ว ประกอบกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสามารถทำลายอำนาจพื้นถิ่นของหัวเมืองฝ่ายเหนือลงได้ในตอนต้นรัชกาล และสถาปนาการเมืองปกครองหัวเมืองรูปแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นในการควบคุมหัวเมือง จึงขยายความสนใจไปยังหัวเมืองฝ่ายใต้เพิ่มมากขึ้น

ความสนใจที่มีต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ของกรุงศรีอยุธยาในช่วงนี้ เห็นได้จากการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงจัดแบ่งหัวเมืองออกเป็นชั้นต่าง ๆ โดยเฉพาะหัวเมืองชั้นเอก 2 เมืองที่มีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ คู่กับเมืองพิษณุโลกหัวเมืองฝ่ายเหนือ แสดงว่ากรุงศรีอยุธยาต้องการใช้หัวเมืองทั้ง 2 เมืองเป็นตัวแทนอำนาจของกรุงศรีอยุธยาในการควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ ทั้งที่ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้นเมืองนครศรีธรรมราชยังเป็นหัวเมืองที่มีลักษณะเป็นเมืองชายขอบอยู่ ต่างจากเมืองพิษณุโลกในช่วงต้นกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองที่มีบทบาทอย่างมากในฐานะเมืองลูกหลวงที่มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยา เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าการตั้งเมืองนครศรีธรรมราชให้เป็นหัวเมืองชั้นเอกนั้นมีความมุ่งหมายเพื่อควบคุมหัวเมืองนครศรีธรรมราชได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น เพื่อเป็นผลประโยชน์สืบเนื่องต่อการเข้าควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้

สาเหตุดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงท่าทีในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ในช่วงพ.ศ.2133 – 2231

3. ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี(พ.ศ.2133 - 2231)

3.1 สถานะของหัวเมืองประเทศราช

การดำเนินความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยานั้น ปัตตานีมีสถานะเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ด้วยปรากฏในหลักฐานต่างๆ ดังนี้

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (วันวลิต) หัวหน้าสถานการค้าของฮอลันดา (V.O.C) ประจำกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้บันทึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองปัตตานี ความว่า

...อาณาจักรปัตตานีตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศสยามมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล แต่ก็ผูกพันกันเพียงว่าทุกๆ ปีจะต้องนำดอกไม้เงินดอกไม้ทองคำมาถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแสดงความจงรักภักดีและในเวลามีศึกสงคราม ปัตตานีจะต้องส่งทหารมาช่วยประมาณ 2,000 – 3,000 คน บรรดาเจ้าชายและเจ้าหญิงของปัตตานีได้รับพระราชทานยศจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม...¹

จากบันทึกสำเภากษัตริย์สุลต่านของคณะราชทูตเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี ความว่า

...ไม่มีเจ้าเมืองปกครองเมืองปัตตานี ชาวไร่นาเป็นชาวมุสลิมซึ่งถือมัซฮับฮาฟีอี ย้อนหลังไประยะหนึ่งกษัตริย์แห่งสยาม ซึ่งได้รับการส่งเสริมโดยเหตุผลที่ดีของท่าน อากอมุฮัมมัด และการขาดความเป็นชายชาติที่แสดงออกโดยกษัตริย์แห่งปัตตานีจึงได้ส่งผู้คนออกไปโจมตีราชอาณาจักรนั้นโดยมิได้ให้คำเตือนล่วงหน้า กษัตริย์แห่งชะฮ์รนาวได้รับความสำเร็จในกิจการนี้ และไม่มีการทำสนธิสัญญาสันติภาพที่น่าพอใจกับสยามประเทศ...หลังจากนั้นทุกๆ ปี ชาวพื้นเมืองปัตตานีจะละลายทองคำหลายมิชกอลและหลอมทองให้เป็นรูปดอกไม้ พวกเขากวядความยินดีแก่พระนาสิกของกษัตริย์ด้วยกลิ่นหอมแห่งเครื่องบรรณาการติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง...²

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของ ฟาน ฟลิต (วันวลิต). หน้า 55.

² อิบน์ มุฮัมมัด อิบรอฮีม. (2545). สำเภากษัตริย์สุลต่าน. ใน ความสัมพันธ์ อิหร่าน – ไทย : ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. แปลโดย กิตติมา อมรทัต, ไรน่าน อรุณรังษี. หน้า 230.

ถึงแม้บันทึกสำเนาจากษัตริย์สุลัยมานข้างต้นอาจมิได้ให้ภาพที่ชัดเจนต่อสถานะเมืองประเทศราชของปัตตานี หากการกล่าวถึงการส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองก็บ่งชี้ถึงการเป็นเมืองประเทศราชของปัตตานี เนื่องจากการส่งบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทอง (บุหงามาต) เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับในอำนาจ ซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียมของการเมืองการปกครอง

อย่างไรก็ตามหลักฐานของทางปัตตานีกลับให้ภาพที่แตกต่างในประเด็นของสถานะเมืองประเทศราชของปัตตานี เนื่องจากหลักฐานพื้นถิ่นของปัตตานีทั้ง *ฮิกายัตปัตตานี* และ *ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรปัตตานี* มีการกล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยาว่าปัตตานีมิได้มีสถานะเป็นหัวเมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา การส่งบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองก็เพื่อเป็นการสถาปนาความสัมพันธ์(อย่างเท่าเทียมกัน)ระหว่างเมืองปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา มิได้เป็นการกระทำที่แสดงออกถึงความเป็นหัวเมืองประเทศราชหรือเมืองที่อยู่ภายใต้อาณัติของกรุงศรีอยุธยาแต่อย่างใด

ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง หลังความขัดแย้งในช่วงต้นรัชกาล ปัตตานีไม่ยอมส่งบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้แก่กรุงศรีอยุธยาเนื่องจากไม่ยอมรับพระเจ้าปราสาททองที่ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ ต่อมาในพ.ศ.2179 ปัตตานียอมส่งบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองไปให้กรุงศรีอยุธยาดังเดิม และในพ.ศ.2184 ราชากูนิง ได้เยือนกรุงศรีอยุธยาเพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ การสถาปนาความสัมพันธ์ในครั้งนี้มีการบันทึกไว้ว่าเป็นการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียมกันระหว่าง 2 เมือง¹

สถานะหัวเมืองประเทศราชของปัตตานีที่มีต่อกรุงศรีอยุธยานั้น กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของมุมมองทางประวัติศาสตร์ ที่มีความขัดแย้งกันระหว่างหลักฐานจากภายนอกและหลักฐานของพื้นถิ่น เนื่องจากความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองระหว่างหัวเมืองประเทศราชราชธานีดำเนินไปอย่างหลวมๆ ราชธานีไม่สามารถเข้าไปควบคุมกิจการภายในของหัวเมืองประเทศราชได้โดยตรง ฉะนั้นเมื่อใดก็ตามที่ราชธานีอ่อนแอ หรือเมืองประเทศราชมีความแข็งแกร่งมากพอ ก็ย่อมเกิดความขัดแย้งจากการไม่ยอมรับอำนาจของราชธานี

¹ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี ของ อิบรอฮิม ชุกรี กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของปัตตานีตั้งแต่ตั้งเมือง การเปลี่ยนศาสนา ความรุ่งเรืองของปัตตานี และความสัมพันธ์กับไทย ถึงแม้ว่างานชิ้นนี้จะเป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์ของปัตตานีอย่างครบถ้วน หากงานเขียนของ ชุกรี เล่มนี้กลับมีผู้ตั้งคำถามต่อปัญหามากมายต่อประเด็นของการบอกการนำเสนอที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างประวัติศาสตร์ชาติปัตตานี กระนั้นสิ่งที่ได้จากงานเขียนชิ้นนี้ก็คือ ภาพสะท้อนความคิดของคนพื้นถิ่นต่อความสัมพันธ์ไทย – ปัตตานี ที่สำคัญชิ้นหนึ่ง (โปรดดูรายละเอียด อิบรอฮิม ชุกรี. (2549). ประวัติราชอาณาจักรมลายูปัตตานี. หน้า 20 – 28.)

¹ A. Teeuw; & D.K. Wyatt. (1970). *Hikaya Patani : The Story of Patani*. p. 18.

3.2 ความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยา

ความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยานั้น หากกล่าวจากมุมมองของกรุงศรีอยุธยา ก็ต้องกล่าวว่า ปัตตานีแข็งเมืองเป็นกบฏ ความขัดแย้งระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานีในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.1893 – 2213 มีหลักฐานกล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้ง 2 ครั้ง คือ สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 1) และสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ความขัดแย้งระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เกิดจากการที่ปัตตานีไม่ยอมรับสถานะพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่ไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แต่มีฐานะเป็นเพียงขุนนาง (ออกญากลาโหม) และปราบดาภิเษกตนเองขึ้นมาจากการยึดอำนาจของพระอาทิตย์วงศ์ พระโอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังปรากฏความอยู่ในบันทึกของเจ้าหน้าที่บริษัท V.O.C ของฮอลันดา ใน พ.ศ.2175 ความว่า

...เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม เรือหลายลำแวะที่ปัตตานีและรายงานว่า นางพระยาปัตตานีมิได้ทรงถูกเกลี้ยกล่อมให้เป็นมิตรไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินสยามผู้ซึ่งพระนางทรงเรียกว่าคนชิงราชสมบัติ คนโกง ฆาตกร และคนทรยศ และไม่มีทางที่พระนางจะทรงตั้งพระทัยแสดงความเคารพยำเกรงต่อคนสยาม เหมือนอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินของปัตตานีในสมัยโบราณ ทรงแสดงต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ก่อน...¹

อย่างไรก็ตามข้ออ้างที่ปัตตานีใช้เพื่อแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา อาจมีปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความวุ่นวายภายในของกรุงศรีอยุธยาทำให้ปัตตานีถือโอกาสแข็งเมืองยามที่กรุงศรีอยุธยาอ่อนแอ ประกอบกับความแข็งแกร่งของปัตตานีอันเป็นผลจากความมั่งคั่งของการค้าทางทะเลที่เฟื่องฟูอยู่ในขณะนั้น²

การปราบเมืองปัตตานีนั้น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองดำเนินการภายหลังที่สามารถปราบปรามกบฏในเมืองนครศรีธรรมราช จึงมีการสั่งประชุมทัพที่เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อยกทัพไปตีเมืองปัตตานี นอกจากนั้น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองยังได้ขอความช่วยเหลือไปยังผู้สำเร็จราชการของฮอลันดา ณ สำนักงานใหญ่บริษัท V.O.C ที่ปัตตาเวียเพื่อให้ช่วยส่งกองเรือไปช่วยรบกับเมือง

¹ นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา. หน้า 113 – 114.

² ไข่มุก อุทยานวิ. (2548, เม.ย. - มิ.ย.). การศึกษาดำเนินเมืองปัตตานี : มิติทางประวัติศาสตร์. วารสารสงขลานครินทร์ : ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 11(2) : 241 – 242.

การปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เกิดขึ้นภายใต้สภาวะการณ์ที่ภายในของกรุงศรีอยุธยามีความวุ่นวายอย่างมาก จึงเป็นผลให้หัวเมืองต่างๆ ภายในอาณาเขตถือโอกาสแข็งเมืองตั้งตนเป็นกบฏต่อกรุงศรีอยุธยา ในหัวเมืองฝ่ายใต้หัวเมืองหลายเมืองได้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา เช่น นครศรีธรรมราช สงขลา ไทรบุรี เป็นต้น ไม่ได้มีเฉพาะปัตตานีเมืองเดียวเท่านั้น ในส่วนของนครศรีธรรมราช และสงขลา จะขอถึงกล่าวในหัวข้อถัดไป

ปัตตานีพร้อมทัพของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทางฮอลันดาก็ได้ตอบรับแต่มีข้อเสนอแลกเปลี่ยน ที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองต้องยอมให้ฮอลันดาผูกขาดการค้าซื้อหนังกวายเป็นเวลา 1 ปี¹ และสามารถซื้อข้าวได้ในราคาถูก ซึ่งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็ตอบรับข้อแลกเปลี่ยนของฮอลันดา² ดังที่ ฟาน ฟลีต หัวหน้าสถานีการค้า V.O.C บันทึกถึงไว้ว่า

...พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงต้องการบังคับปัตตานีให้ถวายความจงรักภักดีและให้ประเทศสยามมีอำนาจอีกเหมือนดังก่อน การนี้ทำให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเรียกระดมกำลังกองทัพล้อมเมืองนครศรีธรรมราช ๖๐,๐๐๐ คน พร้อมสรรพด้วยช้าง ม้า ปืนใหญ่และยุทโธปกรณ์ และทรงแต่งตั้ง ๔ แม่ทัพคุมทัพนี้ คือ ออกญานครศรีธรรมราช ออกญากลาโหม ออกญาพระคลัง และออกญาพระรามสิทธิ์ ยิ่งกว่านั้นยังส่งเรือสำเภา ๔๐ ลำเรือกำปั่นรบกับ ยุทโธปกรณ์และเสบียงที่จำเป็นไปที่นั่น แม่ทัพทั้ง ๔ คนได้รับคำสั่งให้โจมตีเมืองปัตตานี ในตอนปลายเดือนเมษายน หรือล้อมและยึดเมืองไว้โดยการให้อุดอาหาร แต่เพื่อให้การสงครามเป็นไปอย่างมีเกียรติภูมิขึ้นไปอีก และสร้างความตื่นตระหนกให้แก่พวกปัตตานีและเพื่อนบ้านใกล้เคียงมากขึ้น พระเจ้าแผ่นดินและพวกขุนนางของสยามได้ขอความช่วยเหลือไปยังผู้สำเร็จราชการและสภาที่ปรึกษาของอินเดีย คือ ขอให้ส่งเรือมาช่วย 2 – 3 ลำ...³

การรบระหว่างทัพกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี ปรากฏว่าทัพ กรุงศรีอยุธยาไม่สามารถตีเมืองปัตตานีได้ เนื่องจากขาดการประสานกับกองเรือของฮอลันดาที่ยกไปช่วยตีปัตตานี ทำให้ไม่พบกันตามที่นัดหมาย ทัพกรุงศรีอยุธยาที่ยกไปล้อมปัตตานีเพื่อรอกองเรือฮอลันดาคลาดกัน จนเสบียงของทัพกรุงศรีอยุธยาหมด จึงต้องยกทัพกลับ และเมื่อกองเรือฮอลันดามาถึงปัตตานีก็ไม่พบกับทัพของกรุงศรีอยุธยาที่นัดหมายกันไว้⁴ เหตุผลหนึ่งที่กองทัพของกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถตีเมืองปัตตานีให้แตกได้ในครั้งนี้ ทั้งที่มีการยกทัพใหญ่ออกไป ก็เนื่องจากทางปัตตานีได้เตรียมพร้อมรับศึกโดยได้รับความช่วยเหลือจาก ยะโฮร์ และปะหัง⁵ เพื่อส่งทัพเข้ารับศึกกรุงศรีอยุธยา

¹ George V. Smith. (1977). *The Dutch in Seventeenth – Century Thailand*. p.23.

² นันทา วรณดิวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 125 – 134.

³ ฟาน ฟลีต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 57.

⁴ นันทา วรณดิวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม.. หน้า 132 - 135.

⁵ ไชย่ม อุตยาวลี. (2548, เม.ย. - มิ.ย.). เล่มเดิม. 11(2) : 242 – 243.

อย่างไรก็ตามแม้ทัพกรุงศรีอยุธยาจะไม่สามารถตีเมืองปัตตานีได้ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองกับบริษัท V.O.C. ก็ได้มีความพยายามที่จะทำข้อตกลงเพื่อยกทัพไปตีเมืองปัตตานีใหม่อีกครั้ง แต่ก่อนที่ทัพของกรุงศรีอยุธยาจะยกทัพไปอีกครั้ง สุลต่านเมืองไทรบุรีได้เข้ามาเป็นตัวกลางช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี ในที่สุดแล้วทางปัตตานีก็ยอมส่งบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทองและราชทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา¹

4. ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับนครศรีธรรมราช

4.1 นครศรีธรรมราชกับสถานะหัวเมืองเอกของกรุงศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยามีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาสามารถผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอย่างมั่นคงในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมือง นครศรีธรรมราชได้เปลี่ยนสถานะจากเป็นหัวเมืองพระยามหานครเป็นหัวเมืองชั้นเอกของกรุงศรีอยุธยา หลักฐานสำคัญที่บ่งถึงสถานะของเมืองนครศรีธรรมราช คือ พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ที่มีการแบ่งหัวเมืองของกรุงศรีอยุธยาออกเป็นชั้นต่าง ๆ และได้กล่าวถึงสถานะของเมืองนครศรีธรรมราชความว่า “ออกญาศรีธรรมราชชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิปไตยภัยพิริยบรากรมภาหุ เมืองนครศรีธรรมราชเอก นา ๑๐๐๐๐ ขึ้นประแดงอินปญาชัย...”²

สถานะของหัวเมืองชั้นเอกนอกจากแสดงให้เห็นถึงสถานะของหัวเมืองว่ามีขนาดและขอบเขตของอำนาจเพียงใดแล้ว สิ่งสำคัญที่แฝงมาพร้อมกับสถานะของหัวเมืองเอกคือ ความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาในฐานะเป็นศูนย์อำนาจในภูมิภาคของกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเมื่อใดที่หัวเมืองฝ่ายใต้ ภายใต้อาณัติของกรุงศรีอยุธยาเกิดแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา เมืองนครศรีธรรมราชก็เป็นสถานที่ประชุมทัพเพื่อยกไปปราบหัวเมืองฝ่ายใต้ต่างๆ ที่แข็งเมือง เช่น เมื่อมีการแข็งเมืองของปัตตานีต่อกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้มีการสั่งประชุมทัพที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อนยกทัพลงไปปราบเมืองปัตตานี³

4.2 ความขัดแย้งระหว่างนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยาดำเนินไปเป็นเวลายาวนานโดยปราศจากความขัดแย้งอย่างรุนแรง เห็นได้วก่อน พ.ศ.2172 ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเมืองนครศรีธรรมราชแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา แม้กระทั่งในช่วงต้นกรุงศรีอยุธยาที่มีความขัดแย้งกับหัว

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 61 - 62.

² เล่มเดิม. (2537). หน้า 318.

³ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 57.

เมืองฝ่ายเหนืออยู่บ่อยครั้ง ก็ไม่ปรากฏว่านครศรีธรรมราชเป็นกบฏต่อกรุงศรีอยุธยา¹ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการที่ในช่วงต้นกรุงศรีอยุธยานั้นความสนใจของกรุงศรีอยุธยาต่อหัวเมืองฝ่ายใต้ มีน้อยกว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือจึงไม่เข้าไปควบคุมนครศรีธรรมราชอย่างใกล้ชิด เป็นผลให้นครศรีธรรมราชไม่มี ปฏิกริยาต่อต้านกรุงศรีอยุธยา

ความขัดแย้งระหว่างนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยาปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในปลายสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เป็นผลมาจากความวุ่นวายภายในกรุงศรีอยุธยาภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งมีการแย่งชิงอำนาจภายในจากกลุ่มขุนนาง กับกลุ่มของเชื้อพระวงศ์ และได้ส่งผลกระทบต่องานนครศรีธรรมราช ซึ่งก่อนที่นำเข้าสู่ประเด็นการแย่งชิงอำนาจภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมควรที่ทำความเข้าใจกับสภาพการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาสมัยก่อนการสวรรคตสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งสภาพการณ์ของกลุ่มอำนาจภายในกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กลุ่มขุนนางที่มีอำนาจแบ่งได้ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. **กลุ่มออกญาศรีวรวงศ์** ซึ่งเป็นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ควบคุมดูแลพระราชวัง มีฐานะเป็นพระญาติของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (บิดาของออกญาศรีวรวงศ์เป็นพี่ชายคนโตของพระชนนีของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) ขุนนางกลุ่มนี้มีจุดประสงค์เพื่อสนับสนุนให้พระเชษฐา ไอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ ตามประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

¹ มาณพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2547). ขุนนางอยุธยา. หน้า 85 – 87.

การที่กลุ่มขุนนางสามารถเป็นกลุ่มอำนาจหนึ่งที่เข้ามีส่วนร่วมในการแย่งชิงอำนาจ เป็นผลจากพัฒนาการของระบบขุนนางกรุงศรีอยุธยาที่เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองภายในกรุงศรีอยุธยาภายหลังการเสียกรุงครั้งที่ 1 ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีนโยบายที่ต้องการรวบอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลาง และพยายามลดทอนอำนาจของกลุ่มเชื้อพระวงศ์ หัวเมือง กลุ่มขุนนาง โดยอาศัยระบบการปกครองที่เด็ดขาดเพื่อควบคุมกลุ่มอำนาจต่างๆ ภายในราชธานี หากแต่การรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางดังกล่าวกลับเป็นการขยายฐานอำนาจของกลุ่มขุนนางไปในตัว เนื่องจากในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงมีราชการสงครามอยู่บ่อยครั้ง ทำให้ขุนนางสามารถส่งสมอำนาจไพร่พล และสืบต่อมาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ในสมัยนี้การค้าทางทะเลของกรุงศรีอยุธยามีความเฟื่องฟูสูงมากมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างมาก ซึ่งก็ทำให้กลุ่มขุนนางสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าได้อย่างเป็นล่ำสัน กระทั่งมีพัฒนาการเป็นกลุ่มอำนาจที่เข้ามามีบทบาทในการแย่งชิงอำนาจภายในกรุงศรีอยุธยาภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (โปรดดูรายละเอียด มาณพ ถาวรวัฒนสุกุล. (2547). ขุนนางอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ตำแหน่งขุนนางของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองก่อนปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็น สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก่อนการก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งออกญาภิเษกในสมัยของสมเด็จพระเชษฐาธิราช(ไอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) ได้ดำรงตำแหน่งเป็นออกญาศรีวรวงศ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และเมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต ออกญาศรีวรวงศ์ก็ได้รับการแต่งตั้งขึ้นเป็นออกญาภิเษก (อัครเสนาบดีสมุหกลาโหม)

2. กลุ่มออกญากลาโหม มีแกนนำ คือ ออกญากลาโหม ออกพระท้ายน้ำ ออกหลวงธรรมไตรโลก ออกพระศรีเสาวราช และออกพระจุฬา ซึ่งมีจุดประสงค์ในการสนับสนุนพระศรีศิลป์ พระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์¹

3. กลุ่มออกญาเสนาภิมุข หรือ ยามาตา นางามาสา เจ้ากรมทหารอาสาญี่ปุ่น ซึ่งแต่เดิมมิได้เข้ามีส่วนร่วมในฝ่ายใดๆ จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ให้ออกญาศรีวรวงศ์ไปเกลี้ยกล่อมให้เข้าสนับสนุนโอรสของพระองค์ขึ้นครองราชย์

4. กลุ่มของออกญากำแพงและขุนนางอาวุโส ที่มีอำนาจและข้าทาสบริวารมาก ในช่วงการเปลี่ยนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต ออกญากำแพงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มตัว หากแต่ในภายหลังได้เข้าร่วมกับออกญาศรีวรวงศ์ล้มอำนาจของสมเด็จพระเชษฐาธิราช²

ภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กลุ่มของออกญาศรีวรวงศ์และออกญาเสนาภิมุขสามารถกุมอำนาจภายในราชสำนัก และสถาปนาสมเด็จพระเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์ ได้ตั้งความประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ส่วนกลุ่มออกญากลาโหมที่ไม่สามารถสนับสนุนพระศรีศิลป์ขึ้นครองราชย์ได้สำเร็จก็ถูกออกญาศรีวรวงศ์ สังกริทรัพย์สมบัติและนำตัวไปประหารชีวิต ส่วนออกญาศรีวรวงศ์ ได้รับตอบแทนความดีความชอบจากสมเด็จพระเชษฐาธิราชให้ขึ้นดำรงตำแหน่งออกญากลาโหม

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 264.

ออกญาเสนาภิมุข หรือ ยามาตา นางามาสา เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่น ได้เดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ในพ.ศ.2155 และได้ขึ้นดำรงตำแหน่งออกญาเสนาภิมุข ในพ.ศ.2164 ซึ่งก่อนเดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานของทางญี่ปุ่นว่า ยามาตา นางามาสา มีฐานะเป็นคนทาสให้แก่อิโตะเมียวแห่งแคว้นซุนชู และกลายเป็นขุนนางชาวต่างชาติที่มีอิทธิพลคนหนึ่งในกรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เนื่องจากในช่วงเวลานั้นการค้ากับญี่ปุ่นมีการขยายตัวและกำลังเฟื่องฟูขึ้นอย่างมาก ทำให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งออกญาเสนาภิมุขที่เป็นเจ้ากรมทหารอาสาญี่ปุ่น โดยเฉพาะยามาตา นางามาสา ที่สามารถติดต่อกับทางการญี่ปุ่นเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่กรุงศรีอยุธยาในการทำการค้าย่อมมีความสำคัญเพิ่มขึ้นมาด้วย และกองอาสาญี่ปุ่นเป็นกองกำลังทหารที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา ด้วยทั้งหมดดังกล่าวนี้จึงเป็นการสร้างอำนาจและบทบาทให้แก่ออกญาเสนาภิมุข (ยามาตา นางามาสา) (โปรดูรายละเอียดยุทธศาสตร์ อิชิต โยเนะโอะ; และโยชิคาว่า โทชิฮารุ. (2542). ความสัมพันธ์ไทย – ญี่ปุ่น 600 ปี. แปลโดย พลับพลึงคงชนะ; มารศรี มียาโมโด; และอาทร พุ่งธรรมสาร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.)

² มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2547). เล่มเดิม. หน้า 238 - 239.

ออกญากลาโหมคนใหม่เริ่มทำลายกลุ่มอำนาจขุนนางที่เหลือ โดยชักชวนออกญากำแพงให้เข้าร่วมกับตนเพื่อล้มราชบัลลังก์ของสมเด็จพระเชษฐาธิราช และสถาปนาพระอาทิตย์วงศ์ พระอนุชาของสมเด็จพระเชษฐาธิราชขึ้นครองราชย์ทั้งที่สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ในขณะนั้นทรงมีพระชนมายุเพียง 11 พรรษา ออกญากลาโหมได้ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ โดยให้ข้ออ้างว่าเนื่องจากสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ยังทรงพระเยาว์เกินไปที่บริหารบ้านเมือง จากนั้นได้ให้ข้ออ้างว่าออกญากำแพงมีความมักใหญ่ใฝ่สูงคิดขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ และได้จับออกญากำแพงประหารชีวิต¹

เมื่อออกญากลาโหมสามารถกำจัดออกญากำแพงออกไปได้แล้ว ก็เหลือเพียงกลุ่มอำนาจขุนนางเพียงกลุ่มเดียวคือ ออกญาเสนาภิมุข ประกอบกับท่าทีของออกญาเสนาภิมุขที่แสดงออกอย่างชัดเจนว่าไม่เห็นชอบให้ผู้ที่ไม่ใช่เชื้อสายของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์

ในขณะนั้นทางเมืองนครศรีธรรมราชเกิดความวุ่นวายภายในเมือง เนื่องจากมีกลุ่มชาวเมืองได้ก่อการจลาจล ประกอบกับทัพปัตตานีที่แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาได้เข้ามาตีเมืองนครศรีธรรมราช ออกญากลาโหมใช้ข้ออ้างว่าบ้านเมืองเพิ่งผ่านเหตุการณ์วุ่นวายจึงต้องการให้หัวเมืองเข้ามาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่สามารถเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาได้ เนื่องจากความวุ่นวายภายในเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าว ออกญากลาโหมจึงอ้างว่าเมืองนครศรีธรรมราชแข็งเมือง แล้วส่งออกญาเสนาภิมุขลงไปปราบเมืองนครศรีธรรมราช และให้ครองเมืองนครศรีธรรมราชด้วย²

เมื่อส่งออกญาเสนาภิมุขลงไปเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ออกญากลาโหมได้เข้ายึดอำนาจของพระอาทิตย์วงศ์ และปราบดาภิเษกตนเองขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ส่วนทางด้านออกญาเสนาภิมุขเมื่อลงไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชก็เข้าปราบปรามเหตุการณ์จลาจลภายในเมืองนครศรีธรรมราชด้วยความเด็ดขาด จนสามารถยุติเหตุการณ์ลงด้วยความรวดเร็ว และได้เข้าดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช หรือออกญานครศรีธรรมราช แต่ก็ไม่สามารถดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้นานนัก เพราะสมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งสาส์นกลับไปยังเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนเก่าเพื่อให้กำจัดออกญาเสนาภิมุข และพระองค์จะคืนอำนาจให้ ดังนั้นเมื่อออกญาเสนาภิมุขได้รับบาดเจ็บจากการออกรบกับทัพปัตตานี ออกพระมะริด (น้องชายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนเก่า) คนสนิทของออกญาเสนาภิมุขจึงเอายาพิษมาพ่นแผลระหว่างการทำแผลเป็นเหตุให้ออกญาเสนาภิมุขต้องเสียชีวิต³

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 302 – 305.

² แหล่งเดิม. หน้า 310.

³ แหล่งเดิม. หน้า 321 - 325.

ภายหลังการเสียชีวิตของออกญาเสนาภิมุข ออกขุนเสนาภิมุข (โอิน – ลูกชายออกญาเสนาภิมุข) ได้เข้ายกกำลังยึดเมืองนครศรีธรรมราช และตั้งตนเองเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช โดยประกาศแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามออกขุนเสนาภิมุขก็ไม่สามารถครองเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ได้นาน เนื่องจากเกิดเหตุการณ์ความวุ่นวายภายในเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างออกขุนเสนาภิมุขกับออกขุนศรีวิชัย (ขุนนางชาวญี่ปุ่น) บรรดาชาวเมืองนครศรีธรรมราชที่ไม่ยอมรับการปกครองของขุนนางต่างชาติ จึงพากันหนีเข้าป่า ประกอบความหวาดระแวงว่ากรุงศรีอยุธยาจะส่งทัพลงมาปราบปราม ออกขุนเสนาภิมุขจึงได้พากันขนทรัพย์สมบัติของเมืองนครศรีธรรมราชและลงเรือหนีออกไปจากเมืองนครศรีธรรมราช¹

หลังจากนั้นชาวเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา ไม่ยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา ดังที่ปรากฏหลักฐานของฮอลันดาความว่า

...พวกพ่อค้าของบรรดาเรือเหล่านี้รายงานว่ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ยุยงส่งเสริมให้พวกเขาต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินสยามและว่าเขาตั้งใจจะไม่แสดงความเคารพต่อมกุฎของสยามไปนานตราบเท่าที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันยังทรงครองราชย์อยู่ ดังนั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามจึงทรงส่งกองทัพเรือและกองทัพบกไปปราบเมืองนครศรีธรรมราช²...

อย่างไรก็ตามเมืองนครศรีธรรมราชไม่สามารถแข็งเมืองอยู่ได้นาน เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ส่งทัพลงมาปราบเมืองนครศรีธรรมราช ดังที่ฟาน ฟลิต ได้กล่าวถึงความว่า

...ทรงส่งกองทัพมีกำลังทหาร 10,000 คน พร้อมด้วยแม่ทัพสำคัญของประเทศ 3 คน คือ ออกพระศักดิ์ดาพลฤทธิ์ บังคับบัญชากองทัพหน้า จำนวน 3,200 คน ออกพระท้ายน้ำ แม่ทัพหลวงคุมพลจำนวน 4,000 คน และออกญานคร ซึ่งเรียกว่าออกญานครคนใหม่ เป็นแม่กองระวังหลัง ทั้ง 3 ทัพได้เข้าโจมตีเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมๆกัน และยึดเมืองไว้ได้ในคราวเข้าโจมตีครั้งแรก...³

การที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงส่งกองทัพขนาดใหญ่จากกรุงศรีอยุธยาลงไปปราบเมืองนครศรีธรรมราช ก็เนื่องจากการรวบรวมกำลังพลเพื่อทำการปราบปรามหัวเมืองเล็กหัวใหญ่ต่างๆ ที่แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา ซึ่งก็รวมถึงปัตตานีที่ได้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 318 – 320.

² นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 119.

³ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 326.

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นปราบดาภิเษกด้วย หลังจากนั้นเหตุการณ์ครั้งนั้นแล้ว นครศรีธรรมราชก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาต่อมาจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

5. ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสงขลา

5.1 สถานะของสงขลาที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง สงขลา มีฐานะเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา โดยระยะเริ่มแรกอำนาจในการปกครองควบคุมดูแลเมืองสงขลาขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช กรุงศรีอยุธยาไม่ได้เข้าไปปกครองเมืองสงขลาโดยตรง สงขลาจึงมีสถานะเป็นหัวเมืองประเทศราชที่อยู่ปลายแดนของกรุงศรีอยุธยา โดยมีการดำเนินการควบคุมในช่วงแรกผ่านทางเมืองนครศรีธรรมราช¹ ซึ่งเป็นเมืองที่มีอิทธิพลอย่างมากอยู่ในหัวเมืองฝ่ายใต้ในขณะนั้น

5.2 ความขัดแย้งระหว่างสงขลากับกรุงศรีอยุธยา

หลังสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ภายในกรุงศรีอยุธยาเกิดความวุ่นวายขึ้นอย่างมากจากการแย่งชิงอำนาจในราชสำนัก ประกอบกับปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กรุงศรีอยุธยาประสบความสำเร็จในการทำลายอิทธิพลของเมืองนครศรีธรรมราชทำให้หัวเมืองฝ่ายใต้ที่มีความแข็งแกร่งอยู่สามารถแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาเหลือเพียงไม่กี่เมือง เช่น ปัตตานี และสงขลา ถึงแม้ว่าในช่วงต้นสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ปัตตานีได้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาและได้ยกทัพเข้าตีนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง จนทำให้สงขลาต้องประสบกับความเสียหายอย่างมากจากการรุกรานของปัตตานี² แต่สงขลาก็ได้ฟื้นตนเองขึ้นมาอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากการค้าขาย และ

¹ แกมสุข นุ่มนนท์, ผู้แปล. (2513, พฤษภาคม). เอกสารภาษาฮอลันดา ค.ศ.1608 – 1620. แดลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 3(2) : 39 – 41.

² ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). เล่มเดิม. หน้า 69.

ในพ.ศ.2185 เมืองสงขลาภายใต้การนำของสุลต่าน สุลัยมาน บุตรชายของตะโตะ โมกอลล์ ได้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาตั้งตนเป็นรัฐอิสระ¹ ดังที่ปรากฏความอยู่ในหลักฐานของฝรั่งเศสความว่า

...เมื่อปี พ.ศ.2185 มีแขกมลายูคนหนึ่งได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองสงขลาและได้กับฎต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อมคูประตูหอรบอย่างแข็งแรงแน่นหนาและในไม่ช้าก็ได้ชักชวนบรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้เข้าไปทำการค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทยก็ยกกองทัพไปปราบหลายครั้งแต่ก็แพกลับมามากครั้ง พอสักหน่อยแขกมลายูคนนี้ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์เรียกกันว่าพระเจ้าเมืองสงขลา...²

การแข็งเมืองของสงขลาต่อกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ทำให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองต้องส่งกองทัพเข้าปราบเมืองสงขลา โดยมีการขอความร่วมมือจากฮอลันดาในการยกกองเรือเข้าช่วยรบกับเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ.2191 แต่ก็ไม่สามารถเข้าตีสงขลาได้เนื่องจากทางสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมิได้ส่งทัพจากกรุงศรีอยุธยาเข้าร่วมรบ เพราะพระมารดาและพระธิดาของพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ลงอย่างกะทันหัน กรุงศรีอยุธยาจึงไม่สามารถตีเมืองสงขลา³

¹ สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 41.

² ประวัติศาสตร์ของสงขลาในเวลาดังกล่าวที่มีข้อมูลในเรื่องความขัดแย้งระหว่างสงขลากับกรุงศรีอยุธยาแล้ว หลักฐานของฮอลันดา (V.O.C) ยังกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสงขลาในขณะเดียวกันแต่กับเป็นเรื่องในอีกแง่มุมหนึ่งว่า “ใน พ.ศ.2182 (ก่อนสงขลาเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา 3 ปี) “ออกพระสงขลา” อยู่ในกรุงศรีอยุธยา (ในฐานะแขกหรือเป็นผู้สังเกตการณ์ทางการเมือง) และในระหว่างปีนั้นเขาได้รับอนุญาตให้กลับสงขลาได้ เขาได้รับพระราชทาน “เทียบทอง” ให้ไปปกครองเมือง แต่เขาและผู้ติดตามปฏิเสธการไปตั้งรกรากที่นั่นเพราะมันแห้งแล้งเกินไป ออกพระได้ขออาวุธจากกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา เพื่อเอาไปปกป้องเมืองสงขลา แต่คำร้องของเขาก็ถูกปฏิเสธ เขาจึงไปขอความช่วยเหลือจาก V.O.C แทน โดยแลกกับการส่งเรือบรรทุกข้าว 2 ลำไปให้ปัตตาเวีย ต่อมาเขาสามารถจับโจรสลัดมลายูกลับมาส่งให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เขาจึงได้รับรางวัลอย่างมาก และสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ให้รางวัลสำคัญที่เขาขอเคยมาตลอดนั่นคือ การได้รับการรับรองจากกรุงศรีอยุธยา เขาให้เป็นผู้ปกครองเมืองสงขลาอย่างเป็นทางการ” อย่างไรก็ตามแม้ว่ามีความขัดแย้งกันของหลักฐานของฮอลันดาและข้อเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สงขลาที่มีอยู่เดิม แต่ก็ไม่อาจหาข้อสรุปที่มีความแน่ชัดได้ในขณะนี้ ประเด็นนี้จึงสมควรมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไปเพื่อความก้าวหน้าของหน้าประวัติศาสตร์สงขลา (โปรดดูรายละเอียด Dhiravat na Pombejra. (2004). King Prasatthong and the Gulf of Siam Area 1629 – 1636 : Politics, Diplomacy, and Trade. In *Proceedings of the Japan Society for Promotion of Science and National Research Council of Thailand Core University Program Workshop on Flows and Movements in East Asia*. pp.69-93. Kyoto: Center for Southeast Asian Studies Kyoto University.)

³ กรมศิลปากร. (2511). จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43. หน้า 307 – 308.

⁴ George V. Smith. (1977). *op. cit.* p.32.

ในพ.ศ.2194 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ส่งกองทัพไปตีสงขลาอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าก่อนหน้านั้นสงขลาได้ส่งทูตเข้าเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาก็ตาม การยกทัพไปตีเมืองสงขลาในครั้งนี้ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ได้ขอความช่วยเหลือไปทางฮอลันดาอีกครั้ง แต่ฮอลันดา也不能ส่งกองเรือมาช่วยกรุงศรีอยุธยารบสงขลาได้ เนื่องจากติดพันการรบกับโปรตุเกส และอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงต้องส่งทัพของกรุงศรีอยุธยาไปรบกับสงขลา แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะเหนือสงขลาได้ ดังที่มีบันทึกของฮอลันดาถึงการรบในครั้งนี้ว่า

พระเจ้ากรุงสยามทรงเริ่มทำศึกสงครามกับเมืองสงขลาอีก และเมื่อเดือนมีนาคม พระองค์ได้จัดส่งกองทัพอันเกรียงไกรไปยังเมืองสงขลาทั้งทางบกและทางน้ำ แต่ปรากฏว่าพระองค์ก็ยังคงไม่อาจตีเมืองสงขลาได้อย่างเดิม เพราะแม่ทัพที่เคยรบชนะแต่ครั้งก่อนด้วยกองทัพเรือนั้นได้หนีทัพ ฉะนั้นจึงต้องส่งกลับสู่กรุงสยามด้วยความอัปยศ¹

หลังจากนั้นสมเด็จพระเจ้าปราสาททองสวรรคต เมืองสงขลาจึงได้ดำรงสถานะของรัฐอิสระต่อไป เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นครองราชย์ในพ.ศ.2199 สงขลา ก็ส่งทูตไปกรุงศรีอยุธยา² ในพ.ศ.2202 การส่งทูตเข้าไปกรุงศรีอยุธยาในครั้งนี้ไม่ได้เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา แต่เป็นการเจริญความสัมพันธไมตรีกันระหว่างรัฐ เนื่องจากปรากฏหลักฐานหลังจากนั้นเมื่อสุลต่าน สุลัยมาน สิ้นพระชนม์ บุตรของท่านก็ได้ขึ้นปกครองสงขลาต่อไปโดยมิได้มีการเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยา³

อย่างไรก็ตามในพ.ศ.2223 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งกองทัพกรุงศรีอยุธยาไปตีเมืองสงขลาอีกครั้ง ในครั้งนี้กองทัพของกรุงศรีอยุธยาสามารถตีเมืองสงขลาได้สำเร็จ ความสำเร็จของกรุงศรีอยุธยาในการรบครั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่สงขลาทำสงครามยึดเยื้อกับเมืองปัตตานี จนอยู่ในสภาวะอ่อนแอ ประกอบกับการสิ้นพระชนม์ของสุลต่าน สุลัยมาน ผู้ปกครองคนเก่าที่สามารถสร้างให้เมืองสงขลามีความยิ่งใหญ่อย่างมาก ความพ่ายแพ้ของสงขลาในครั้งนี้ ปรากฏอยู่ในหลักฐานของฝรั่งเศสที่มีกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวความว่า

¹ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2513). บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2. หน้า 27.

²George V. Smith. (1977). op. cit. p.34.

³ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. หน้า 308.

...เมื่อ 6 ปีที่ล่วงมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งกองทัพเรือซึ่งมีเรือรบเป็นอันมากให้มาตีเมืองสงขลาอย่างสามารถและไทยได้จับตัวไปได้ก็โดยที่ผู้รักษาป้อมแห่งหนึ่งได้คิดประทุษร้าย คือไทยได้ล่องลงเกลี้ยกล่อมให้ผู้รักษาป้อมนี้เอาใจออกห่างนายของตน แล้วไทยจึงได้เข้าไปในป้อมแล้วเอาดอกไม้เพลิงโยนเข้าไปในเมือง เพลิงได้ติดลุกลามไหม้วังของพระเจ้าเมืองสงขลาจนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดซุลมุนในเมืองช่วยกันดับเพลิงนั้น ไทยก็ได้ยกทัพเข้าไปในเมืองได้ ไทยจึงได้ทำลายป้อมคูประตูหอรบและบ้านเรือนจนเหลือแต่แผ่นดิน...¹

หลังจากทัพของกรุงศรีอยุธยามีชัยชนะเหนือสงขลาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีคำสั่งให้เรือป้อมกำแพงเมืองสงขลาออกทั้งหมดเพื่อไม่ให้มีผู้ใดสามารถเข้าใช้ประโยชน์ในการช่องสุ่มผู้คนได้ ส่วนเชื้อสายของผู้ครองเมืองสงขลาถูกส่งตัวไปควบคุมไว้ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา² ต่อจากนั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีดำริจะยกเมืองสงขลาให้กับฝรั่งเศส แต่ฝรั่งเศสก็ไม่ได้ตอบรับ เนื่องจากเมืองสงขลาชำรุดทรุดโทรมลงอย่างมาก หลังการพ่ายสงครามประกอบกับในขณะฝรั่งเศสนั้นให้ความสนใจหัวเมืองท่าฝั่งตะวันตกของกรุงศรีอยุธยา เช่น เมืองมะริดมากกว่า ดังปรากฏในหลักฐานของชาวฝรั่งเศสทั้ง จดหมายเหตุของคณะบาทหลวง และนิโกลาส์ แชรแวงส บาทหลวงฝรั่งเศสที่ได้เดินทางเข้าไปกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชความว่า

...ข้าพเจ้าจึงแนะนำว่าการที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับรองว่า จะพระราชทานเมืองให้พวกฝรั่งเศสอยู่นั้น ก็เป็นการพอพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพอใจบริษัทยอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อมีโอกาสอันดีแล้วก็ไม่ควรจะทิ้งโอกาส ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเวลานี้เป็นเวลาเหมาะสมแล้ว ควรไปยึดเมืองสงขลาไว้ในนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส การที่ยึดเมืองไว้นี้ไม่ยากอะไรเพียงแต่ไปชักชวนคนแลให้คนเฝ้ารักษาอยู่ 10 คนก็พอ...³

...เมืองท่าที่สำคัญของราชอาณาจักรนี้คือ มะริด กับโยนสลัม ...เมืองท่านี้ตั้งงามและมั่นคงที่สุดในชมพูทวีป ทางเข้าสะดวกทุกเวลา...มีไม้อันจำเป็นแก่การต่อเรือใหญ่ๆที่ซื้อขายกันด้วยราคาถูก ลงที่ไปตัดในป่ามาใช้เองก็ได้...เมืองโยนสลัมนั้น ก็เป็นอีกแห่งหนึ่งที่ธรรมชาติอำนวยให้ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแหลมมะละกา...มีท่าจอดเรือตั้งงามมากอยู่ใกล้ๆ ช่วยการขนถ่ายได้อย่างดีเป็นที่พำนักของเรือทุกลำที่จะเดินทางไปยังฝั่ง

¹ กรมศิลปากร. (2511). เล่มเดิม. หน้า 308.

² นิโกลาส์ แชรแวงส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. หน้า 54.

³ หอพระสมุดวชิรญาณ. (2467). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ 3. หน้า 220 – 221.

โกโรเมนเดิน...รวมมีเมืองท่าอยู่เพียงสองแห่งเท่านั้น ซึ่งเราจะได้รับความปลอดภัยเมื่อประสบกับอากาศวิปริต...ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวถึงท่าเรือเมืองนคร สิงขร(สงขลา-ผู้วิจัย) และอื่นๆ เพราะไม่ใหญ่โตอะไรนัก แต่ต่อไปอาจจะขยายตัวใหญ่โตขึ้นก็ได้ถ้ามีการลงทุน แต่คนสยามเป็นคนมัธยัสถ์และไม่ค่อยขยันเท่าไรจะเป็นที่น่าเชื่อได้ว่า ท่าเรือทั้งสองนี้เคยเป็นอยู่อย่างในปัจจุบัน ก็คงจะอยู่เช่นนั้นตลอดไป...¹

บันทึกของชาวฝรั่งเศสดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทางฝรั่งเศสไม่ได้ให้ความสนใจเมืองสงขลา แต่มุ่งความสนใจที่ไปยังหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งอาจเป็นเพราะการค้าในอ่าวไทยขณะนั้น ถูกฮอลันดาที่เข้ามาเมื่อทศวรรษก่อน สร้างเครือข่ายการค้าไว้อย่างเหนียวแน่นแล้ว โดยเฉพาะบริษัทการค้าของฮอลันดา (V.O.C) ประกอบกับกรุงศรีอยุธยาได้เข้าทำลายป้อมปราการกำแพงต่างๆ ของเมืองสงขลาอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นหากพิจารณาข้อความที่ว่า “การเข้าควบคุมเมืองสงขลาในขณะนั้นใช้กำลังทหารเพียง 10 นาย ก็พอแก่การควบคุมดูแลไว้ได้” ก็สื่อให้เห็นว่าภายหลังการพ่ายแพ้สงครามกับกรุงศรีอยุธยาแล้วสภาพของเมืองสงขลามีความชำรุดทรุดโทรมเพียงใด ฉะนั้นฝรั่งเศสจึงต้องการแสวงหาเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกที่อาจบุกเบิกทางการค้าได้ดีกว่าอ่าวไทย เนื่องการพ่ายแพ้สงครามของเมืองสงขลาในครั้งนี้ก็ส่งผลให้ความยิ่งใหญ่ทางการเมือง ความรุ่งเรืองทางการค้าของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงกว่า 40 ปีต้องหยุดชะงักลง

6. การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

6.1 การเปรียบเทียบการดำเนินความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

กรุงศรีอยุธยามีจุดประสงค์เข้าแทรกแซงและควบคุม เมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา แต่มีความแตกต่างกันในการสร้างรูปแบบของความสัมพันธ์ ดังนี้

6.1.1 การดำเนินความสัมพันธ์กับปัตตานีของกรุงศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองปัตตานี ตั้งอยู่บนพื้นฐานของรัฐบรรณาการ หรือหัวเมืองประเทศราช การดำเนินความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างทั้ง 2 เป็นไปในลักษณะของรัฐเล็กกับรัฐใหญ่ ที่รัฐเล็กยอมรับอำนาจของรัฐใหญ่² เป็นความสัมพันธ์ที่ดำเนินไปอย่างหลวมๆ กรุงศรีอยุธยามีได้มีความต้องการในการเข้าแทรกแซงหรือควบคุมการเมืองการปกครองภายในโดยตรง หากแต่ปัจจัยที่ส่งผลให้เข้าไปควบคุมปัตตานีเพื่อให้ยอมรับอำนาจของกรุงศรี

¹ นิโกลาส์ แชรแวส. (2506). เล่มเดิม. หน้า 12 –13.

² ชูลีพร วิรุณหะ. (2549). ประวัติศาสตร์ปัตตานี ยะลา นราธิวาส. (Online).

อยุธยา คือ ผลประโยชน์ที่มีร่วมกันในการค้าทางทะเลภายในอ่าวไทย แม้ว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นรัฐที่ตั้งอยู่ในภาคพื้นทวีป แต่การค้ากับชาวต่างชาติของกรุงศรีอยุธยาผูกอยู่กับการค้าในอ่าวไทย เป็นสำคัญเมื่อใดที่ปัตตานีมีความขัดแย้งกับกรุงศรีอยุธยาก็ย่อมส่งผลต่อการค้าทางในอ่าวไทย ดังเห็นจากเอกสารของฮอลันดาในพ.ศ.2175 ที่มีการกล่าวถึงความพยายามเกลี้ยกล่อมรายาปัตตานีไม่ให้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา ความว่า

...ผู้บัญชาการแอนโทนี เคน คนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ได้อธิบายถึงนางพระยาปัตตานีว่า มีวิถีทางอันแปลกประหลาดที่จะก้าวเดินไปข้างหน้าต่อไปนี้ พวกปัตตานีได้ก่อเหตุขึ้นและส่งผลแก่เราเหมือนเช่นแก่พระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งสองฝ่ายนี้ จึงไม่ควรจะลืมหือ และฉะนั้นจึงได้แนะนำพระนางให้ประพฤติตนให้ดี เพราะเป็นที่เข้าใจว่าการค้าขายไม่อาจดำเนินไปได้เนื่องจากการเกลียดชังต่อประเทศสยาม...¹

จากการแข็งเมืองของปัตตานีทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องยกทัพใหญ่ที่มีกำลังทหารมากถึง 60,000 คน รวมทั้งแม่ทัพที่คุมทัพลงไปปราบปรามก็เป็นขุนนางที่มีความสำคัญของกรุงศรีอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นออกญาฉลาโหม ออกญาพระคลัง ออกญารามสิทธิ² พร้อมกันนั้นสมเด็จพระเจ้าปราสาททองยังได้ขอความช่วยเหลือจากฮอลันดาในการยกกองเรือเข้ามาช่วยรบกับปัตตานี โดยการยอมรับข้อแลกเปลี่ยนเป็นการผูกขาดหนึ่งกวางเป็นเวลา 1 ปีของฮอลันดา³ กระนั้นก็ไม่สามารถตีเมืองปัตตานีได้สำเร็จเนื่องจากกองทัพของกรุงศรีอยุธยาคลาดกับกองเรือฮอลันดาที่ยกเข้ามา

เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองให้ความสำคัญต่อการปราบเมืองปัตตานีอย่างมาก ถึงกับส่งกองทัพขนาดใหญ่พร้อมทั้งขุนนางใหญ่ถึง 3 คน ลงไปบัญชาการรบ นอกจากนั้นการที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองยอมรับข้อแลกเปลี่ยนในการผูกขาดหนึ่งกวาง ซึ่งหากพิจารณาถึงระบบการค้ากับต่างประเทศของกรุงศรีอยุธยาที่มีการใช้ระบบการผูกขาด

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 การค้าทางทะเลในอ่าวไทยมีความเฟื่องฟูขึ้นอย่างมาก การค้าเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่สร้างความมั่งคั่งให้กับกรุงศรีอยุธยาในการฟื้นฟูบ้านเมืองภายหลังจากการเสียกรุงครั้งที่ 1 ประกอบกับภายหลังสมัยสมเด็จพระนเรศวรกรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงทางอำนาจสูงมาก ซึ่งเป็นผลจากความสามารถในการรบและการปกครองของพระองค์ ทำให้กษัตริย์และเหล่าขุนนางกรุงศรีอยุธยาในสมัยหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร สามารถแสวงหาผลประโยชน์จากการค้ากันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เหตุผลทางการค้าจึงเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งในการเข้าควบคุมเมืองท่าในหัวเมืองฝ่ายใต้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกันในการค้าในอ่าวไทย

¹ นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 114.

² ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 57.

³ George V. Smith. (1977). op. cit. p.22 - 23.

การค้าโดยพระคลังสินค้าเป็นระบบหลักในการค้ากับต่างประเทศที่สร้างความมั่งคั่งอย่างมากให้กับพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาแล้ว การที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงยินยอมให้ฮอลันดาผูกขาดหนังกวาง ทั้งที่หนังกวางเป็นสินค้าที่มีความต้องการอย่างมากในตลาดญี่ปุ่น แสดงว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อการปราบเมืองปัตตานี อันเนื่องมาจากผลประโยชน์ในการค้าทางทะเลในอ่าวไทย เพราะการปราบเมืองปัตตานีให้ได้อย่างรวดเร็วที่สุด จะไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อการค้าทางทะเลในอ่าวไทยของกรุงศรีอยุธยา

สุดท้ายแล้วถึงแม้ว่าการสงบศึกระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานีเป็นผลจากการเข้าใกล้เกลี้ยข่มของสุลต่านไทรบุรี ก็เนื่องจากความชะงักงันทางการค้า ประกอบกับปัตตานีและไทรบุรีเป็นเมืองคู่ค้าทางฝั่งตะวันออกและตะวันตกที่มีผลประโยชน์ทางการค้าร่วมกันในคาบสมุทรมลายู สุลต่านไทรบุรีจึงเข้ามาใกล้เกลี้ยข่มความขัดแย้งในครั้งนี้ เพื่อให้การค้าสามารถดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเมื่อปัตตานีส่งทูตนำบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทองเข้าไปเพื่อขอสถาปนาความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ ทางกรุงศรีอยุธยาก็ไม่ได้มีท่าทีขัดข้องแต่อย่างใด¹

6.1.2 การดำเนินความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชของกรุงศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างนครศรีธรรมราชกับกรุงศรีอยุธยานั้น นครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่สมัยโบราณ กระทั่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สถาปนากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา เมืองนครศรีธรรมราชก็เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในฐานะประเทศราช แม้เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมืองนครศรีธรรมราชก็ถูกวางฐานะให้เป็นหัวเมืองพระยามหานครของกรุงศรีอยุธยา²

ในช่วงต้นกรุงศรีอยุธยาท่าทีของกรุงศรีอยุธยาก็ไม่ได้มีความสนใจต่อการเข้าควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชอย่างใกล้ชิด การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองนครศรีธรรมราชเป็นไปในลักษณะของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เมืองนครศรีธรรมราชสามารถคงอำนาจทางการเมืองของตนเองไว้ได้ ต่างจากเมืองพิษณุโลกที่เป็นเมืองสำคัญของกรุงศรีอยุธยา ที่มีการส่งรัชทายาทไปครองเมืองพิษณุโลกก่อนกลับมาขึ้นครองราชย์ที่กรุงศรีอยุธยา เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) หรือแม้แต่ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อขึ้นครองราชย์ทรงตอบแทนความดีความชอบแก่ขุนพิเรนทรเทพ ผู้ก่อ

ระบบพระคลังสินค้า คือ ระบบการค้ากับต่างประเทศของกรุงศรีอยุธยาที่เป็นการผูกขาดสินค้าที่เป็นความต้องการของตลาดให้ต้องซื้อขายผ่านทางพระคลังสินค้าเท่านั้น ซึ่งระบบการค้าผูกขาดโดยพระคลังสินค้านี้ได้สร้างความมั่งคั่งอย่างมากมาให้กับพระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ได้รับการต่อต้านอย่างมากจากพ่อค้าชาวต่างชาติ

¹ ฟาน ฟลีต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 61 – 62.

² เล่มเดิม. (2537). หน้า 70.

การคนสำคัญในการโค่นล้มขุนวรวงศาธิราช ให้ได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาครองเมืองพิษณุโลก¹ เมืองนครศรีธรรมราชกลับเป็นเมืองพระยามหานครที่มีความอิสระในการปกครองตนเอง ตลอดช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานที่ว่ามีการส่งเชื้อพระวงศ์ออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ต่างกับเมืองพิษณุโลกที่เป็นเมืองที่การส่งเจ้านายออกไปครองเมืองอย่างต่อเนื่อง

กรุงศรีอยุธยาเริ่มแสดงท่าทีเข้าควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชมากขึ้น ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เห็นได้จากการปฏิรูปการปกครองที่มีการเปลี่ยนแปลงฐานะของเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองเอกทางฝ่ายใต้ ที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองการปกครองของตนเองเช่นเดิม แต่อำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชไม่ได้ลดลงไปด้วย² สันนิษฐานว่ากรุงศรีอยุธยาคงต้องการเพียงการควบคุมที่ใกล้ชิดมากขึ้นกว่าเดิม แต่มิได้ประสงค์เข้าแทรกแซงอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชอย่างจริงจัง และอีกเหตุหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่ากรุงศรีอยุธยามีความมั่นใจว่าสามารถควบคุมอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชไว้ได้ กระนั้นด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตามจุดมุ่งหมายที่แน่ชัดของการเข้าควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ก็เพื่อต้องการสร้างนครศรีธรรมราช

¹ กรมศิลปากร. (2542). เล่มเดิม. หน้า 69.

² การแต่งตั้งคนของกรุงศรีอยุธยาออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานตอบแทนความดีความชอบของคณะผู้ก่อการโค่นล้มขุนวรวงศาธิราช นอกเหนือจากขุนพิเรนทรเทพ ที่ให้ออกไปครองเมืองพิษณุโลกแล้ว ก็มีขุนอินทราชา ที่ได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดประเด็นถกเถียงได้ว่าในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้นก็มีการส่งขุนนางออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ข้อถกเถียงดังกล่าวนี้ผู้วิจัยมีทัศนะวิพากษ์ต่อการแต่งตั้งขุนอินทราชาเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชว่าเป็นเหตุการณ์ที่มีความเฉพาะกิจมาก ไม่อาจนำมาเป็นบรรทัดฐานในการกล่าวได้ว่ากรุงศรีอยุธยาตอนต้นก็ได้มีการส่งขุนนางอยุธยาออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากก่อนหน้านั้นไม่มีหลักฐานใดปรากฏว่ากรุงศรีอยุธยามีการแต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งก็อาจมีความเป็นไปได้ว่าขุนอินทราชาเป็นขุนนางเชื้อสายนครศรีธรรมราช เมื่อได้ทำความดีความชอบใหญ่หลวงเช่นนี้จึงได้แต่งตั้งให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราช หากแต่ในประเด็นหลังนี้เป็นการเสนอส่วนตัวของผู้วิจัยยังขาดซึ่งหลักฐานรองรับและการศึกษาค้นคว้าอย่างเพียงพอ

“อำนาจพื้นถิ่นของเมืองนครศรีธรรมราชในหัวเมืองใกล้เคียงในขณะนั้น เห็นได้จากในช่วงสมัยสมเด็จพระนเรศวรถึงสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เอกสารของฮอลันดามีการกล่าวถึงความจำเป็นสำคัญในการที่เข้าหาเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อการอำนวยความสะดวกทางการค้าในหัวเมืองใกล้เคียง นอกจากนั้นแล้วหลักฐานของฮอลันดายังแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการปกครองที่มีอยู่สูงมากของนครศรีธรรมราช (โปรดดูรายละเอียด นันทาวรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา. หน้า 66 - 67. และ Supaporn Ariyasajiskul. (2004). *The VOC and Tin rush in Ligor (1640 - 1756)*. (Paper Presented at “400 Year of Thai – Dutch Relations : An International Seminar”, Chulalongkorn University, 18 – 19 March 2004). Photocopied.

ให้เป็นศูนย์กลางอำนาจของกรุงศรีอยุธยาในหัวเมืองฝ่ายใต้ เช่นเดียวกับเมืองพิษณุโลกที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางของกรุงศรีอยุธยาในหัวเมืองฝ่ายเหนือตั้งแต่ช่วงต้นกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาแทรกแซงอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชเริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจังในช่วงปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โดยที่ออกญาคลาโหม (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ผู้มีอำนาจในการดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ ได้ส่งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาลงไปครองเมืองนครศรีธรรมราช¹ อันเป็นชนวนก่อให้เกิดเหตุการณ์ความวุ่นวายภายในเมืองนครศรีธรรมราช ที่เป็นผลจากการแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อการที่การแทรกแซงจากกรุงศรีอยุธยาของกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นภายในเมืองนครศรีธรรมราช และต่อมาออกญาคลาโหมได้อาศัยข้ออ้างดังกล่าวนี้ส่ง ออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นางามาสา) คู่อริทางการเมืองผู้ขัดขวางการขึ้นสู่อำนาจของออกญาคลาโหม ไปเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายอย่างมากในเมืองนครศรีธรรมราช²

โดยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองต้องการเข้าแทรกแซงและสลายอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราช เนื่องจากการที่กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นที่ผูกพันอยู่กับราชวงศ์เดิม อาจเป็นภัยต่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ขึ้นสู่อำนาจบัลลังก์ด้วยการแย่งชิงอำนาจจากสมเด็จพระเชษฐาธิราชและสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ เชื่อพระราชวงศ์ที่ถูกต้องของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จนเป็นข้ออ้างให้นครศรีธรรมราชลุกขึ้นแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้นการพยายามทอนกำลังของกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นนครศรีธรรมราช ย่อมส่งผลดีต่อการเข้าแทรกแซงควบคุมเมืองนครศรีธรรมราช และความมั่นคงในการปกครองหัวเมืองที่ขึ้นอยู่กับนครศรีธรรมราช นอกจากนั้นแล้วด้วยผลประโยชน์ทางการค้าในเครือข่ายหัวเมืองฝ่ายใต้ที่เมืองนครศรีธรรมราชมีอยู่ในขณะนั้น ก็เป็นผลดีหากสมเด็จพระเจ้าปราสาททองสามารถเข้าควบคุม เนื่องจากในขณะนั้นการค้าในอ่าวไทยมีความเฟื่องฟูอย่างมาก

¹ Supaporn Ariyasajiskul. (2004). The VOC and Tin rush in Ligor(1640 - 1756). (Paper Presented at "400 Year of Thai – Dutch Relations : An International Seminar", Chulalongkorn University, 18 – 19 March 2004). no page number.

การส่งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาลงไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีหลักฐานของ V.O.C กล่าวถึงว่ามีการส่งคณะขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาลงไปปกครองเมืองนครศรีธรรมราช โดยปลดกลุ่มผู้ปกครองเก่าของนครศรีธรรมราชออกทั้งหมด ซึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นชนวนให้กลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชก่อความวุ่นวายขึ้นภายในเมือง เพื่อแสดงออกถึงการต่อต้านคณะขุนนางจากกรุงศรีอยุธยา และเมื่อนำมาประกอบเข้ากับเหตุการณ์ลอบสังหารออกญาเสนาภิมุข ที่มีการกล่าวถึงว่าเป็นคำสั่งของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่มีไปยังเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งออกญาเสนาภิมุขออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช โดยมีจุดประสงค์แอบแฝงเพื่อขจัดออกญาเสนาภิมุขให้ออกไปจากราชธานีเพื่อปูทางต่อการขึ้นสู่บัลลังก์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองต้องมั่นใจว่าสามารถกำจัด (สังหาร) ออกญาเสนาภิมุขได้อย่างแน่นอน จึงสะท้อนให้เห็นว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคนดังกล่าวต้องเป็นคนที่อยู่ภายใต้อำนาจของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ส่งออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชก่อนหน้าการขึ้นครองราชย์

² ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 318 - 326.

อย่างไรก็ตามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมากรุงศรีอยุธยา ก็ประสบความสำเร็จในการเข้าควบคุมเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งปรากฏว่ามีการส่งขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอย่างต่อเนื่อง¹ โดยเฉพาะทางด้านการค้าภายในนครศรีธรรมที่กรุงศรีอยุธยาสามารถเข้าควบคุมอย่างชัดเจน เห็นได้จากหลักฐานของอังกฤษ ในพ.ศ.2218 ที่มีการกล่าวถึงการได้รับใบอนุญาตเพื่อเข้าซื้อดีบุกในหัวเมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของนครศรีธรรมราชเดิม ความว่า

...พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสิทธิแก่ มร.แฮมมอน กิบบอนส์ หัวหน้าบริษัทอังกฤษ ในการผูกขาดซื้อดีบุกได้จาก ไชยา จำโปน พัทลุง และพุนพิน ได้ตลอดไป นอกเหนือไปจากส่วยอากรที่เก็บอยู่ ตามกำหนด ราคาที่ซื้อขายกันอยู่ในท้องตลาด และจะต้องรับว่าจะไม่ทำให้พ่อค้าต้องได้รับความเดือดร้อน อย่างที่พ่อค้าชาวดัชท์กระทำอยู่ที่ลิเกอร์

พระองค์ได้มีรับสั่งให้เจ้าเมืองแจ้งข้อราชการในเรื่องนี้แก่ผู้ช่วยและบรรดาลูกขุน ทราบ และให้ป่าวประกาศว่านอกเหนือไปจากส่วยอากรที่จะส่งให้พระคลังหลวงแล้ว ชาวเมืองจำโปนจะขายดีบุกให้พ่อค้าอื่นมิได้ ให้ขายแก่ผู้จัดการชาวอังกฤษแต่ผู้เดียว ตามราคาที่ประชาชนซื้อขายกันในท้องตลาด และตามเท่าที่พระองค์จะทรงพระกรุณาให้ผู้จัดการชาวอังกฤษได้ซื้อไว้²

อนึ่งตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมืองนครศรีธรรมราชก็สามารถฟื้นฟูอำนาจของเมืองขึ้นใหม่ ดังเห็นได้ว่าหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมืองนครศรีธรรมราชสามารถตั้งตนเป็นอิสระหรือก๊กนครศรีธรรมราช เป็นหนึ่งใน 5 ก๊ก ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องส่งทัพไปปราบหลังการกอบกู้เอกราช³

6.1.3. การดำเนินความสัมพันธ์กับสงขลาของกรุงศรีอยุธยา

เมืองสงขลามีฐานะเป็นหัวเมืองชายขอบที่มีระยะทางอยู่ห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยา แรกเริ่มของการสถาปนาเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง กรุงศรีอยุธยาไม่ได้ให้ความสนใจที่เข้าควบคุมสงขลาโดยตรง เนื่องจากอาจเห็นว่าเป็นหัวเมืองตั้งใหม่ที่อยู่ห่างไกลจากราชธานี หากมอบหมายหน้าที่ใน

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. (2510). ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. หน้า 61 – 70.

² ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2513). เล่มเดิม. หน้า 164 – 165.

³ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 491 – 492.

การปกครองเมืองสงขลาให้อยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราช¹ แต่เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้ลดอำนาจของเมืองนครศรีธรรมราชลงในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จึงเปิดช่องให้เมืองสงขลาเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว สามารถสั่งสมอำนาจจากการค้าทางทะเล จนสามารถก้าวขึ้นเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ที่มีอิทธิพลอยู่ภายในหัวเมืองฝ่ายใต้ และตั้งตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยาได้ เป็นผลให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองส่งกองทัพไปปราบในพ.ศ. 2191 แต่ก็ไม่สามารถรบชนะเมืองสงขลาได้² ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชช่วงแรก กรุงศรีอยุธยาต้องปล่อยให้เมืองสงขลาเป็นอิสระต่อไป เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีภารกิจในการวางรากฐานการปกครองของพระองค์มันคงเสียก่อน

ตลอดระยะเวลาที่สงขลาตั้งเป็นอิสระ ได้มีการขยายอำนาจรุกรานหัวเมืองใกล้เคียง เช่นการร่วมกับไทรบุรียกทัพเข้าตีพัทลุงจนได้รับความเสียหายอย่างมาก³ และยังยกทัพเข้าตีเมืองนครศรีธรรมราชด้วย โดยเหตุการณ์สำคัญในระหว่างนี้คือความขัดแย้งกับปัตตานีจนกระทั่งมีการทำสงครามระหว่างกัน เป็นผลให้การค้าในอ่าวไทยต้องประสบกับความขัดข้อง ในพ.ศ. 2214 กรุงศรีอยุธยาจึงได้มีการส่งทูตไปเจรจาไกล่เกลี่ย ดังที่ปรากฏอยู่ในบันทึกของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษความว่า

...การตีกระหว่างรายาแห่งปัตตานีกับเจ้าเมืองสงขลา ยังคงดำเนินต่อไป แม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะได้ส่งคณะราชทูตไปเจรจาไกล่เกลี่ยให้ทั้งสองคืนดีกันก็ตาม เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระองค์เป็นอันมาก เพราะหากว่าทั้งสองเมืองยังไม่สามารถปรองดองกันได้แล้วก็ไมอาจขนส่งเอาสินค้าจำพวกผ้าหรือขางลงมาได้โดยปลอดภัย...รายาแห่งปัตตานีนั่นไม่ประสงค์จะขอสงบศึกเพราะยังเชื่อมั่นว่าตนมีไพร่พลมากมาย ส่วนอีกฝ่ายก็ไม่ประสงค์จะสงบศึกด้วยเหมือนกัน แม้ว่าฝ่ายสงขลาจะมีไพร่พลไม่ถึงหนึ่งในสี่ของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่เป็นไพร่พลที่มีพลังกำลังกำยำล่ำสันและชำนาญการรบยุทธวิธีและการคุ้นกับการใช้ปืนไปมาก่อน ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก...⁴

เมื่อกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถไกล่เกลี่ยให้สงขลาและปัตตานีสงบศึกกันได้แล้ว ในพ.ศ. 2223 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงทรงส่งกองทัพลงไปที่เมืองสงขลาและสามารถมีชัยเหนือเมืองสงขลาได้ เป็นผลให้สงครามระหว่างปัตตานีกับสงขลายุติกันลงโดยปริยาย อาจกล่าวได้ว่าการยกทัพไปที่เมืองสงขลาในครั้งนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีจุดประสงค์สำคัญอยู่ที่การทำลายอิทธิพล

¹ แกมสุข นุ่มนนท์, ผู้แปล. (2513, พฤษภาคม). เล่มเดิม. หน้า 39 – 41.

² ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2513). เล่มเดิม. หน้า 27.

³ George V. Smith. (1977). op. cit. p.32.

⁴ ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. หน้า 134.

ของสงขลา และเป็นการสงบศึกระหว่างสงขลา กับปัตตานีที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการค้าของ กรุงศรีอยุธยาในอ่าวไทย ดังนั้นภายหลังจากที่มีชัยเหนือสงขลาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้สั่ง ให้มีการยุบเมืองสงขลา โดยรื้อกำแพงป้อมปราการต่างๆ และนำตัวเชื้อสายของผู้ครองเมืองสงขลา มาไว้ที่กรุงศรีอยุธยา เพื่อไม่ให้สามารถตั้งเมืองได้อีก อันเป็นการทำลายอำนาจของรัฐการค้าใน อ่าวไทยที่กรุงศรีอยุธยาไม่สามารถควบคุมได้ให้ออกไปจากระบบการค้าในอ่าวไทย

6.1.4. การแบ่งกลุ่มลักษณะการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับ ปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา

การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับทั้ง 3 เมือง ดังกล่าวข้างต้นนั้น ตั้งอยู่ บนพื้นฐานของผลประโยชน์ทางการค้าและนำสู่ความต้องการเข้าควบคุมทางการเมือง ซึ่งสามารถ แบ่งรูปแบบของการดำเนินความสัมพันธ์ที่มีความแตกต่างกันเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี สงขลา

การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับเมืองปัตตานี เมืองสงขลา มีลักษณะ คล้ายคลึงกัน คือ ผลประโยชน์ร่วมกันในการค้าทางทะเลในอ่าวไทย และเป็นหัวเมืองปลายอาณา เขตที่มีความสัมพันธ์ทางการเมืองผูกอยู่ด้วยกันอย่างหลวมๆ โดยเห็นได้ว่าเมื่อกรุงศรีอยุธยาต้อง ประสบกับความขัดข้องในการค้าทางทะเลภายในอ่าวไทย ไม่ว่าจะเป็นการแข็งเมืองของปัตตานีและ สงขลาในช่วงต้นสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และการสงครามระหว่างสงขลา กับปัตตานี กรุงศรี อยุธยามีความพยายามอย่างมากต่อการปราบปรามเหตุการณ์สงครามทั้งทางการรบและการทูต โดยเฉพาะการสงครามระหว่างสงขลา กับปัตตานีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่เบื้องต้นกรุง ศรีอยุธยาพยายามส่งทูตเพื่อไกล่เกลี่ยให้ยุติสงคราม และเมื่อไม่ประสบความสำเร็จในการไกล่เกลี่ย กรุงศรีอยุธยาจึงส่งทัพเข้าตีเมืองสงขลาเพื่อเป็นการยุติสถานการณ์สงคราม โดยสาเหตุที่กรุงศรี อยุธยาเลือกเข้าตีสงขลา แทนที่จะเป็นปัตตานีนั้นก็เนื่องจากการที่กรุงศรีอยุธยาไม่ได้มีผลประโยชน์ ร่วมใดๆ ในการค้ากับสงขลาภายหลังจากที่สงขลาตั้งตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว ประกอบกับ การที่กรุงศรีอยุธยาต้องการสลายอิทธิพลของเมืองสงขลาในหัวเมืองฝ่ายใต้ที่กรุงศรีอยุธยาไม่ สามารถควบคุมไว้ได้ ซึ่งต่างจากเมืองปัตตานีที่ถึงแม้มีฐานะเป็นหัวเมืองชายขอบเช่นเดียวกับ สงขลา แต่ปัตตานีเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยามาอย่างยาวนาน ในฐานะเป็นรัฐ บรรณาการของกรุงศรีอยุธยา

2. การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับ เมืองนครศรีธรรมราช

ความสัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราชของกรุงศรีอยุธยามีรูปแบบที่แตกต่างไปจาก เมืองปัตตานี และเมืองสงขลา ที่มีการดำเนินความสัมพันธ์ทางการเมืองผูกพันกันอย่างหลวมๆ แต่ เน้นในเรื่องการค้าความสัมพันธ์ ด้านผลประโยชน์ทางการค้า ในทางตรงกันข้าม กรุงศรีอยุธยา

ต้องการควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครองของกรุงศรีอยุธยาในหัวเมืองฝ่ายใต้ เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและการค้า ความต้องการดังกล่าวของกรุงศรีอยุธยาสะท้อนออกมาในความพยายามเข้าแทรกแซงควบคุมเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และชัดเจนขึ้นในช่วงปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมต่อเนื่องถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่มีการทำลายกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นในเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อให้กรุงศรีอยุธยาสามารถเข้าควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามกรุงศรีอยุธยาประสบความสำเร็จในการควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชได้อย่างมั่นคงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

6.1.5 สถาบันสงฆ์กับการคานอำนาจทางการเมืองภายในสงขลา และ นครศรีธรรมราช ของกรุงศรีอยุธยา

นอกจากลักษณะการดำเนินความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ที่แยกออกเป็น 2 รูปแบบดังกล่าวข้างต้นแล้ว ปรากฏว่ากรุงศรีอยุธยามีวิธีการควบคุมอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การสร้างกลุ่มอำนาจที่เป็นสถาบันสงฆ์ขึ้น เพื่อลดทอนและคานอำนาจของกลุ่มการเมืองภายในด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช และสงขลา แต่ไม่ปรากฏการควบคุมรูปแบบดังกล่าวในปัตตานี

การสร้างอำนาจให้แก่สถาบันสงฆ์นั้น กรุงศรีอยุธยาได้นำการกลัปนาเข้ามาใช้ เห็นได้จากเอกสารการกลัปนา ซึ่งเป็นการให้สิทธิในที่ดิน กำลังคน ส่วย และผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในที่กลัปนาให้แก่วัด และห้ามไม่ให้เจ้าเมืองหรือขุนนางเข้ามาข้องเกี่ยวกับสิทธิต่างๆ ที่ได้กลัปนาให้วัดไปแล้ว ซึ่งมีปรากฏความอยู่ใน เอกสารเรื่องการกลัปนาวัด จังหวัดพัทลุง ความว่า

ความหมายของการกลัปนานั้น วิชา สารยา ได้ให้นิยามไว้ว่า การกลัปนาเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมความเชื่อ กำหนดขอบเขตแห่งความศักดิ์สิทธิ์ แล้วอุทิศที่ดิน ผู้คน และทรัพย์สินให้แก่สิ่งที่เป็นตัวแทนความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์และศาสนา เช่น ศาสนาสถาน วัด พระบรมธาตุ พระบาท เป็นต้น การกลัปนาจะกระทำโดยผู้นำชุมชนหรือต่อมาคือพระมหากษัตริย์ โดยจุดประสงค์ของการกลัปนานั้น นอกเสียจากความเลื่อมใสศรัทธายังแฝงไว้ด้วยกุศโลบายในการสร้างรวบรวมผู้คนที่จะจัดกระจายอยู่ตามท้องที่ต่างๆ ให้เข้าอยู่รวมกันเพื่อสร้างชุมชนขึ้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากลักษณะของสังคมสมัยโบราณมีคนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญต่อเมือง หรือรัฐ ฉะนั้นการที่ผู้ปกครองสามารถรวบรวมให้คนที่อยู่กระจายอยู่ตามที่ต่างๆ เข้ามาอยู่รวมกันได้ก็ย่อมส่งผลประโยชน์ต่อเมือง หรือรัฐนั้น ในการที่มีปัจจัยสำคัญในการผลิตเพิ่มมากขึ้น การกลัปนาจึงได้ถูกนำเข้ามาใช้เป็นตัวช่วยในการรวบรวมผู้คนผ่านความศรัทธาที่มีต่อศาสนา (โปรดดูรายละเอียดใน วิชา สารยา. (2537). กลัปนากับการขยายตัวของชุมชน. ใน รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ. หน้า 52 – 77. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.)

...เมื่อนำให้ทราบเท่าที่กลับนาและห้ามไม่ให้เจ้าเมือง และปลัดเจ้าเมือง และกรรมการเมืองทั้งหลาย อย่าให้เบียดเบียนเอาคนศีลบาลทานพระกัลปนาเป็นมหาดบอโทน เลี้ยงช้างม้า เป็นอาตมาประโยชน์ อย่าให้เอาลูกสมรสคนศีลบาลทานพระกัลปนาฝ่ายแม่ไปแก้พ่อ และถ้าญาติคนทานพระกัลปนา และไปสมรสด้วยชาวส่วยก็ดีสมรสด้วยราษฎรแห่งใด ๆ ก็ดี ถ้าชาวส่วยและราษฎรแห่งใด ๆ ก็ดี และสมรสด้วยคนศีลบาลทานพระกัลปนา ถ้ามีลูกเท่า ๆ ไต ๆ ก็ดี ให้คงฝ่ายข้างแม่จงสิ้น โดนพระตำราพระราชทานพระกัลปนา แต่บูรพกษัตริย์พระอุทิศให้แต่ก่อนแล้วนั้น...

...ออกจ่ายส่วยหลวง ให้เบิกจ้งหันแก่พระครูแลพระสงฆ์ทั้งหลาย ให้คงแก่ญาติพระครูแลสงฆ์ทั้งหลาย ได้พระราชทานให้แต่ก่อนแล้วนั้น และให้ห้ามเจ้าเมืองและกรรมการทั้งหลาย อย่าให้เก็บเอาทรัพย์สินมรดกแก่คนศีลบาลทานพระกัลปนา และอย่าให้เบียดเบียนเอาไร่นาอากรตาลในที่ทานพระกัลปนาเป็นอาตมาประโยชน์และชาวพระกัลปนาสร้างในฐานะที่ใด ๆ ก็ให้คงแก่ชาวพระกัลปนาในสถานที่นั้น และให้ห้ามเจ้าเมืองและปลัดเจ้าเมือง แลกรรมการทั้งหลาย อย่าให้เอาคนศีลบาลทานพระกัลปนาไปใช้เชิงเรือนเชิงเรือ...¹

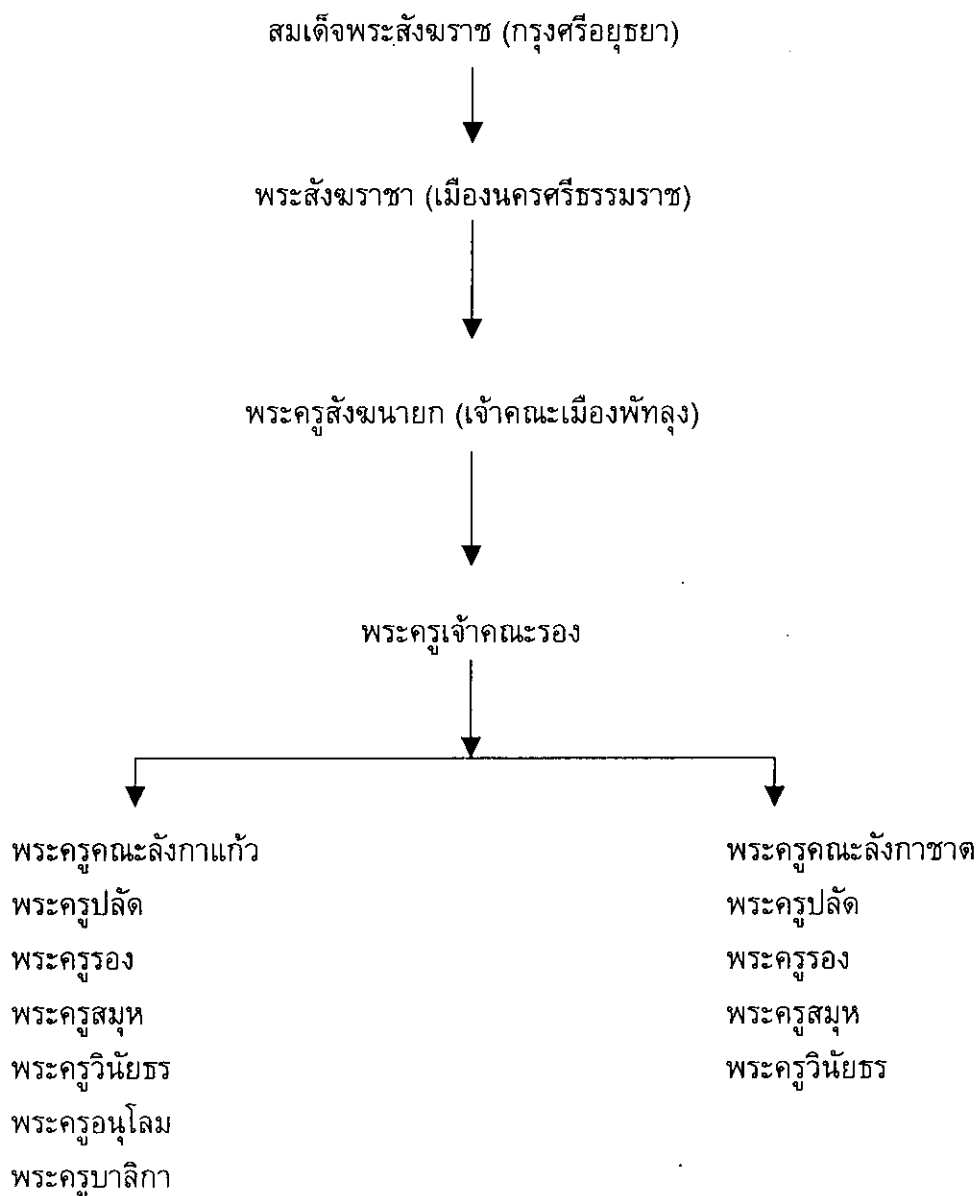
สิทธิของสถาบันสงฆ์จากการกลับนาดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปแยกออกได้ดังนี้

1. ห้ามไม่ให้เจ้าเมืองและกรรมการเมือง เข้ามามีส่วนร่วมในส่วยอากรต่าง ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ของพื้นที่ ที่กลับนาให้แก่วัดไปแล้ว
2. ห้ามไม่ให้เอาทรัพย์สินสมบัติของสงฆ์ แต่ให้เอาทรัพย์สินเหล่านั้นมาทำนุบำรุงกิจการในศาสนา
3. ห้ามไม่ให้เอากำลังคนที่อยู่ในพื้นที่ ที่กลับนาให้แก่วัดออกไปทำประโยชน์นอกเหนือจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
4. ให้สิทธิในการพิพากษา คดีความที่เกิดขึ้นในพื้นที่กลับนา โดยไม่ต้องไปขึ้นกับทางกรรมการเมือง
5. ถ้าหากคนหรือข้าพระ ในพื้นที่กลับนาแต่งงานมีลูก ลูกที่เกิดขึ้นมาต้องขึ้นอยู่กับวัด เช่น ผู้หญิงที่เป็นข้าพระกลับนาแต่งงานลูกที่เกิดขึ้นมาต้องขึ้นทางแม่ทั้งหมด
6. ห้ามทำอันตรายและก่อเหตุฆ่าสัตว์ตัดชีวิตในเขตวัด
7. พระครูเจ้าคณะมีหน้าที่ปกครองดูแล ชุนวัด หมื่นวัด สมุหบาญชี หัวสิบนาयงาน ข้าพระให้ตรงตามบัญชีเดิม และดูแลที่วัด ทำนุบำรุง พระพุทธรูป เจดีย์ วิหาร ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี.
(2510). เล่มเดิม. หน้า 64 – 65.

8. เมื่อการศึกสงคราม ให้พระครูเจ้าคณะสงฆ์ชั้นหมื่นกรมวัด ส่งข้าพระออกเป็นกำลังต่อสู้ศึกสงคราม เพื่อป้องกันพระศาสนา และบ้านเมือง¹

การปกครองของสถาบันสงฆ์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีลำดับชั้นการปกครองโดยประมุขของทางสงฆ์ คือ สมเด็จพระสังฆราช ที่กรุงศรีอยุธยา และมีการแบ่งการปกครองออกเป็นฝ่ายขวาและซ้าย โดยขอบเขตอำนาจในการปกครองสงฆ์ฝ่ายใดนั้นขึ้นอยู่กับฝ่ายขวา² โดยมีการแบ่งการปกครองออกเป็นลำดับดังนี้

¹ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2523). รายงานการวิจัยเรื่อง พุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่ง ตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. หน้า 43 – 44.

² คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี. (2534). คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. หน้า 26.

ลักษณะของการปกครองสถาบันสงฆ์ และสิทธิที่ได้รับดังกล่าวข้างต้น ทำให้วัดสามารถมีกำลังคน เก็บส่วยอากรผลประโยชน์ต่างๆ และมีตำแหน่งลำดับชั้นหน้าที่ของขุนนาง โดยเจ้าเมืองไม่สามารถเข้าไปยุ่งเกี่ยวนั้น ส่งผลให้มีการแบ่งกำลังคนภายในเมือง ส่วยอากร ส่วนหนึ่งต้องถูกแบ่งออกไป ประกอบกับลำดับชั้นของการปกครองสถาบันสงฆ์ที่ขึ้นตรงต่อพระสังฆราชที่กรุงศรีอยุธยา นั้น จึงเปรียบเสมือนการสร้างเมืองในอีกมิติหนึ่งครอบซ้อนอยู่กับเมืองนั้นๆ ซึ่งเป็นเมืองที่เจ้าเมืองทางโลกไม่สามารถเข้าควบคุมหรือมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ต่างๆ

การสร้างอำนาจให้กับสถาบันสงฆ์ดังกล่าว ทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถมีอีกกลุ่มอำนาจที่สามารถควบคุมได้โดยตรง เพื่อกำหนดอำนาจภายในกับเมืองนั้นๆ การแทรกแซงอำนาจหัวเมืองด้วยการก่อกบฏนี้ ปรากฏในเมืองนครศรีธรรมราช และสงขลา แต่ไม่ปรากฏอยู่ในปัตตานี เนื่องจากปัตตานีเป็นรัฐอิสลาม จึงไม่สามารถนำระบบการก่อกบฏเข้าไปใช้ได้

6.2 สภาวะการณ์ของหัวเมืองและหัวเมืองประเทศราชทางใต้ที่ได้ผลกระทบจากการสร้างความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2172 - 2231

การดำเนินความสัมพันธ์ทางการเมืองในการเข้าควบคุมเมืองปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลา ดังกล่าวข้างต้นส่งผลต่อสภาพการณ์ของหัวเมืองฝ่ายใต้ในรัชสมัยและหลังรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง กรุงศรีอยุธยาประสบความสำเร็จในการสลายอำนาจพื้นถิ่นของเมืองนครศรีธรรมราช อย่างไรก็ตามได้เกิดความวุ่นวายภายในนครศรีธรรมราชขึ้นอย่างมาก เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถส่งอำนาจเข้าควบคุมเมืองนครศรีธรรมราชได้อย่างทั่วถึง ทำให้กลไกของกรุงศรีอยุธยาที่ใช้ในการควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ผ่านการประสานอำนาจกับนครศรีธรรมราชแต่เดิม ต้องหยุดชะงักลง

สภาวะของสุญญากาศทางอำนาจของกรุงศรีอยุธยาภายในหัวเมืองฝ่ายใต้เป็นผลให้หัวเมืองที่มีอำนาจอยู่แต่เดิมอย่างเมืองปัตตานี และได้มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับกรุงศรีอยุธยาสามารถใช้โอกาสที่กรุงศรีอยุธยากำลังประสบกับความวุ่นวายภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และการที่นครศรีธรรมราชเกิดการจลาจล ปัตตานีสามารถแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาและยกทัพเข้าตีเมืองนครศรีธรรมราชและพัทลุง¹ ภายหลังกรุงศรีอยุธยาจัดการปราบปรามกบฏเมืองนครศรีธรรมราชได้แล้ว จึงยกทัพไปตีปัตตานีด้วยกำลังจำนวนมาก² ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกำลังพลที่ส่งลงมาจากรุงศรีอยุธยา

¹ ฟาน ฟลิต. (2546). เล่มเดิม. หน้า 56.

² แหล่งเดิม. หน้า 57.

นอกจากปัตตานีแล้ว ในพ.ศ.2185 เมืองสงขลาที่แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน ในพ.ศ. 2191 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ส่งกองทัพไปปราบเมืองสงขลา แต่ก็ไม่สามารถรบชนะเมืองสงขลาได้¹ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่สงขลาตั้งเป็นอิสระ ก็ได้มีการขยายอำนาจจากรากฐานหัวเมืองใกล้เคียง เช่น ร่วมกับไพร่บริรักษ์ทัพเข้าตีพัตลุงจนได้รับความเสียหายอย่างมาก² และยังยกทัพเข้าตีเมืองนครศรีธรรมราชด้วย

ตลอดระยะเวลาที่เมืองสงขลามิอิทธิพลอยู่ในหัวเมืองฝ่ายใต้ที่กรุงศรีอยุธยาไม่สามารถทำการใดๆ หรือเข้าปราบปรามได้เลย มีเพียงสงขลาที่ส่งทูตไปกรุงศรีอยุธยาเพื่อเจรจาการสร้างความสะดวกในการค้าในอ่าวไทย กรุงศรีอยุธยาประสบความสำเร็จในการปราบเมืองสงขลาได้ในสมัยพระนารายณ์มหาราช หลังจากเมืองสงขลาสามารถตั้งเป็นอิสระได้นานกว่า 40 ปี อย่างไรก็ตามที่กรุงศรีอยุธยาสามารถประสบความสำเร็จในการปราบเมืองสงขลาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็เป็นผลกระทบมาจากการที่สงขลาอยู่ในภาวะร่วงโรยจากการสงครามกับปัตตานีและการผลิตเปลี่ยนผู้ปกครอง จึงไม่สามารถต้านทานทัพของกรุงศรีอยุธยาไว้ได้

การควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ของกรุงศรีอยุธยาภายหลังความวุ่นวายในช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เริ่มกลับเข้าสู่สภาวะปกติในช่วงปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่กรุงศรีอยุธยาสามารถสถาปนาอำนาจผ่านนครศรีธรรมราช และการทำลายเมืองสงขลา ก็ทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ได้อย่างมั่นคงมากขึ้น

¹ไพโรจน์ เกษมณีกิจ, ผู้แปล. (2513). เล่มเดิม. หน้า 27

² George V. Smith. (1977). *op. cit.* p.32.

บทที่ 5

บทสรุป

คาบสมุทรมลายูเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางการค้าทางทะเล อันเป็นผลจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างตะวันออกและตะวันตก ประกอบกับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้กับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือช่วยนำพาให้ผู้คนจากดินแดนต่างๆ เดินทางเข้ามา ทำให้ดินแดนแห่งนี้เป็นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการค้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ

ในพุทธศตวรรษที่ 18 ด้วยความเฟื่องฟูของการค้าทางทะเลระหว่างเอเชียกับยุโรป ประกอบกับการที่จีนเริ่มให้ความสนใจต่อการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้การค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดเมืองท่าที่มีเจริญทางการค้าตั้งอยู่ในเขตการค้าที่สำคัญ โดยเฉพาะในคาบสมุทรมลายูที่มี “มะละกา” เป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญและแม้มะละกา ล่มสลายลง ในพ.ศ.2054 แต่ก็ยังมีเมืองท่าอื่นๆ ในคาบสมุทรมลายู ที่เข้าสืบทอดมรดกความรุ่งเรืองทางการค้าของมะละกา เช่น ปัตตานี ยะโฮร์ นอกจากนั้น “กรุงศรีอยุธยา” ก็เป็นเมืองท่าทางตอนเหนือที่มีบทบาททางการค้าและการเมืองอยู่ภายในคาบสมุทรมลายูผ่านเมืองนครศรีธรรมราช

ปัตตานี และนครศรีธรรมราช เป็นเมืองท่าบนคาบสมุทรมลายูที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ในประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 ในนามของอาณาจักรลังกาสุกะ และตามพรลิงค์ ส่วนสงขลานั้น แม้จะก่อตั้งขึ้นในภายหลัง แต่ก็สามารถเป็นเมืองท่าหนึ่งที่มีบทบาทอำนาจทางการเมืองและการค้าโดดเด่นในพุทธศตวรรษที่ 22 ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัตตานี และนครศรีธรรมราชซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาก่อนหน้า

บทบาททางการค้าของปัตตานี นครศรีธรรมราช และสงขลานั้น ได้รับอิทธิพลจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสมให้เรือเข้าจอดเทียบท่าค้าขาย ทำให้ปัตตานีกับสงขลาเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า มีบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายอยู่มาก ต่างจากทางนครศรีธรรมราชแม้ว่ามีลักษณะทางภูมิศาสตร์ของท่าเรือที่ไม่โดดเด่น เทียบเท่ากับทางปัตตานีและสงขลา แต่ด้วยอำนาจในเครือข่ายทางการเมืองที่มีอยู่อย่างหนาแน่นในหัวเมืองรอบด้านทำให้นครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้า ที่เป็นความต้องการของตลาดภายนอก เช่น ดีบุก และพริกไทย ดังนั้นพ่อค้าจึงสนใจเดินทางเข้ามาทำการค้าภายในนครศรีธรรมราช

นอกจากนั้นแล้วในแง่การมีส่วนร่วมทางการค้าของผู้ปกครองเมือง จะพบว่าที่ปัตตานีและสงขลา กลุ่มผู้ปกครอง เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมทางการค้าที่ใกล้ชิดกว่าผู้ปกครองของนครศรีธรรมราช โดยผู้ปกครองของรัฐปัตตานี ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการค้าภายในเมืองโดยการปล่อยเงินกู้ให้แก่บรรดาพ่อค้าที่เดินทางเข้ามาค้าขาย แต่ขาดแคลนเงินทุน ส่วนผู้ปกครองของสงขลา ก็แสดงออกอย่างมากถึงความใกล้ชิดทางการค้าด้วยการให้ความใกล้ชิดแก่บรรดาพ่อค้าที่

เดินทางเข้ามาค้าขาย และยังคงเว้นการเก็บภาษีอากรเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขายเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับสงขลา ซึ่งแตกต่างกับผู้ปกครองของนครศรีธรรมราชที่เข้ามีส่วนร่วมทางการค้าโดยเป็นเพียงผู้คอยออกใบอนุญาตให้ทำการค้า หรือทำสนธิสัญญากับพ่อค้าชาวต่างชาติที่ต้องการเข้ามาซื้อพริกไทย ดีบุก ในหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้อำนาจของนครศรีธรรมราช

บทบาททางการเมืองภายในภูมิภาคของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ในพุทธศตวรรษที่ 22 นั้น จากการที่ปัตตานีตั้งอยู่บนคาบสมุทรมลายูที่มีรัฐใหญ่น้อยต่างๆ อยู่ใกล้เคียง ประกอบกับไม่ได้เป็นเมืองที่มีอำนาจทางการเมืองอย่างโดดเด่น ทำให้บทบาททางการเมืองของปัตตานี เป็นการสร้างเครือข่ายทางการเมืองเพื่อคานอำนาจกับรัฐต่างๆ ทั้งภายในและนอกภูมิภาค โดยนำตนเองเข้าอิงกับรัฐใหญ่เพื่อคานอำนาจกับรัฐอื่นๆ ซึ่งการคานอำนาจของปัตตานี แบ่งออกเป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงก่อนการปกครองเมืองของสุลต่านมันโฆร์ชาห์ที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างเครือข่ายกับรัฐทางตอนบนทั้งนครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนคานอำนาจกับรัฐมลายูด้วยกัน แต่จากการล่มสลายของมะละกา ในพ.ศ.2054 ปัตตานีก็เริ่มมีความโดดเด่นทางการเมืองและการค้าเพิ่มมากขึ้น จึงเริ่มมีการแสดงออกถึงท่าทีในการต่อต้านกรุงศรีอยุธยา จากเหตุการณ์ที่สุลต่านมูฏฏอฟาร์ชาห์ได้ก่อความวุ่นวายภายในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งภายหลังจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับกรุงศรีอยุธยาได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ในสมัยของสุลต่านมันโฆร์ชาห์ขึ้นปกครอง ที่มีการเปลี่ยนนโยบายเป็นการคานอำนาจ โดยมีการเบนเข็มไปสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับรัฐมลายูที่มีอำนาจอยู่มากในขณะนั้น ทั้งปะหัง และยะโฮร์ โดยผ่านการอภิเษกสมรสระหว่างธิดาของสุลต่านมันโฆร์ชาห์ กับกลุ่มผู้ปกครองของปะหังและยะโฮร์ ซึ่งปัตตานีก็ประสบความสำเร็จในการดำเนินนโยบายรูปแบบดังกล่าว ส่งผลให้ปัตตานีสามารถต่อกรกับของนครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยาได้ การปกครองภายในของปัตตานีในช่วงนี้ยังมีเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองการปกครองเกิดขึ้น เนื่องจากมีการแต่งตั้งสุลต่านสตรีขึ้นครองเมือง

บทบาททางการเมืองของนครศรีธรรมราชนั้น มีความแตกต่างจากปัตตานี เนื่องจากนครศรีธรรมราชมีอำนาจที่เข้มแข็งอยู่ในบริเวณคาบสมุทรมลายูตอนบนมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 จึงทำให้นครศรีธรรมราชไม่จำเป็นต้องสร้างระบบคานอำนาจเช่นเดียวกับปัตตานี แต่บทบาทที่นครศรีธรรมราชใช้เพื่อปกครองและควบคุมหัวเมืองที่เป็นเครือข่ายทางการเมืองไว้ให้ได้ คือ ความชอบธรรมในการปกครองทั้งผ่านสถาบันศาสนาในฐานะเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาพุทธ นิกายลังกาวงศ์ และใช้ศาสนารับรองบุญญาธิการ ที่ได้ครอบครองพระบรมสารีริกธาตุซึ่งบรรจุอยู่ในพระมหาธาตุเจดีย์ นอกจากนั้นนครศรีธรรมราชก็มีสัมพันธ์ทางการเมืองกับกลุ่มอำนาจในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อสร้างเครือข่ายทางการเมืองให้ขยายออกไปมากขึ้น

บทบาททางการเมืองของสงขลานั้น แตกต่างกับทั้งปัตตานีและนครศรีธรรมราช เนื่องจากสงขลาเป็นเมืองท่าที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ และก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มมุสลิมจากชาวที่ไม่ได้เป็นกลุ่มอำนาจที่มีพัฒนาการทางอำนาจควบคู่มากับเมือง ส่งผลให้สงขลาในช่วงแรกไม่มีบทบาททางการเมืองมาก กระทั่งนครศรีธรรมราชถูกกรุงศรีอยุธยาเข้าแทรกแซงจนเสียอำนาจ สงขลาจึงเริ่มแสดงบทบาททาง

การเมืองเพิ่มมากขึ้น จากการตั้งตนเป็นอิสระต่อกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนการเข้ารุกราน นครศรีธรรมราช พัทลุง ที่เป็นศูนย์อำนาจเดิมในภูมิภาค และการทำสงครามกับปัตตานี หนึ่งสงขลา ยังมีการสร้างสัมพันธ์ทางการเมืองกับ ไทรบุรี เพื่อร่วมกันเข้าโจมตีพัทลุง แต่ก็เป็นสัมพันธ์ทางการเมืองที่เป็นไปในลักษณะของ “ความร่วมมือเฉพาะกิจ” เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในเหตุการณ์เฉพาะหน้า

ในด้านความสัมพันธ์ภายในระหว่างผู้ปกครองกับขุนนางหรือโอริงกายานั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองเมืองปัตตานี และสงขลากับขุนนางมีความสัมพันธ์ในทางราบมากกว่า นครศรีธรรมราช ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในทางตั้งมากกว่า โดยเป็นผลมาจากลักษณะทางการเมือง การปกครองและความเชื่อทางศาสนาที่มีความแตกต่างกัน

การที่รูปแบบทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป ในต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ทำให้อ่าวไทยเริ่มมีความสำคัญทางการค้าทางทะเลมากขึ้น เนื่องจากการเข้ามาของบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติ กรุงศรีอยุธยาเริ่มมีท่าที่สนใจหัวเมืองทางใต้เพิ่มมากขึ้น โดยสะท้อนผ่านการปฏิรูปการปกครองในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่มีลักษณะเป็นการรวบอำนาจในการปกครองหัวเมืองเข้าสู่ศูนย์กลาง และการปกครองหัวเมืองรูปแบบใหม่ยังส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาสามารถควบคุมหัวเมืองที่เป็นแหล่งสินค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

หัวเมืองทางใต้ที่กรุงศรีอยุธยาให้ความสนใจเข้าควบคุมมากที่สุด คือ นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยามายาวนาน กรุงศรีอยุธยาประสบความสำเร็จในการแทรกแซงเพื่อเข้าควบคุมนครศรีธรรมราชในสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่สามารถสลายกลุ่มอำนาจพื้นถิ่นของนครศรีธรรมราชลงได้ แต่การที่กรุงศรีอยุธยาไม่กุมอำนาจเข้าแทนอำนาจที่มีอยู่เดิมของนครศรีธรรมราชได้ทันท่วงที ส่งผลให้หัวเมืองทางใต้ทั้งปัตตานีและสงขลาต่างก็พากันแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยา

กล่าวได้ว่าการมีอำนาจเหนือนครศรีธรรมราช อย่างเด็ดขาดของกรุงศรีอยุธยามีนัยสำคัญต่อการขยายอำนาจควบคุมปัตตานี และสงขลา การเสื่อมอำนาจนครศรีธรรมราชก็ทำให้สงขลาที่สั่งสมอำนาจจากความเฟื่องฟูทางการค้า เริ่มแสดงบทบาทอำนาจทางการเมืองขึ้นภายในหัวเมืองทางใต้ อย่างไรก็ตามสงขลาสามารถตั้งตนเป็นอิสระอยู่ได้ไม่นานมากนักก็ถูกกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งทัพลงไปปราบลงได้ เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยากับปัตตานีที่มีความใกล้ชิดกันมากกว่าสงขลา เนื่องจากในช่วงก่อนที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งทัพลงไปปราบสงขลานั้น สงขลากับปัตตานีได้มีการสู้รบกันอยู่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความขัดข้องทางการค้าภายในอ่าวไทย และก่อนหน้านั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้มีการส่งทูตไปเจรจาให้มีการสงบศึกแล้วไม่ประสบความสำเร็จ พระองค์จึงทรงเลือกที่ส่งทัพปราบสงขลาเพื่อเป็นการยุติภาวะสงครามที่มีอยู่

สภาพการณ์ของปัตตานี นครศรีธรรมราช สงขลา ภายหลังพ.ศ.2231 นั้น ปัตตานี ได้แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในสมัยพระเพทราชา แต่ก็ถูกทัพกรุงศรีอยุธยาปราบลงได้ และคงความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาอย่างราบเรียบมาโดยตลอดจนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

ส่วนนครศรีธรรมราชนั้น ภายหลังที่ต้องถูกสลายอำนาจทางการเมืองที่อยู่เดิมลงในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้เริ่มฟื้นฟูอำนาจขึ้นใหม่ภายใต้ร่มเงาของกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 (พ.ศ.2310) นครศรีธรรมราชก็ได้ตั้งตนเป็นรัฐอิสระ แต่ก็ต้องถูกสมเด็จพระเจ้าตากสินปราบลงได้

กลุ่มผู้ปกครองสงขลาภายหลังพ่ายแพ้ต่อกองทัพของกรุงศรีอยุธยาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้นำตัวกลุ่มเชื้อสายผู้ปกครองเมืองสงขลาเข้ากรุงศรีอยุธยา ต่อจากนั้นในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ทายาทของกลุ่มผู้ปกครองเมืองสงขลาที่รับราชการอยู่ในราชสำนักอยุธยา ก็ได้ถูกส่งให้ลงมาปกครองเมืองพัทลุง ซึ่งมีการสืบเชื้อสายต่อมาเป็นสายสกุล ณ พัทลุง ในปัจจุบัน

โดยรวมเมืองท่าทั้งสำคัญในภาคใต้ ทั้งสามแห่งในสมัยอยุธยาตอนกลางนี้มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจการปกครองและการค้า ที่สำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 บทบาททางการเมืองและการค้าตลอดจนการเปลี่ยนแปลงภายในของเมืองเหล่านี้จึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานะอำนาจของอาณาจักรอยุธยาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่จะมากหรือน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับบทบาทและความสำคัญของเมืองเหล่านี้ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาประวัติศาสตร์ของหัวเมืองต่างๆ ทางใต้ ในสมัยจารีตนั้น นอกจากการศึกษาในลักษณะของการศึกษาเปรียบเทียบที่ผู้วิจัย ได้นำมาใช้ในการทำปริญาานิพนธ์ในครั้งนี้แล้ว ความสำคัญของการค้าทางทะเลภายในอ่าวไทย และบทบาทของเมืองท่าต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวไทยที่สัมพันธ์กับดินแดนต่างๆ ภายนอกในยุคแห่งการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เป็นประเด็นที่มีความน่าสนใจที่ทำการศึกษาสืบต่อไป เพื่อสร้างองค์ความรู้ประวัติศาสตร์หัวเมืองภาคใต้ในสมัยจารีตให้เปิดกว้างออกมากขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. (2537ก). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. เล่ม 2. (2537ข). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. เล่ม 3. (2537ค). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. เล่ม 4. (2537ง). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. เล่ม 5. (2537). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กรมศิลปากร. (2505ก). ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช. ใน **รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 22 กุมภาพันธ์ 2505**. หน้า 46 – 63. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.

_____. (2505ข). ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช. ใน **รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 22 กุมภาพันธ์ 2505**. หน้า 78 – 95. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.

_____. (2542ก). จุลยยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น). ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเชก เล่ม 1**. หน้า 149 – 176. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (2542ข). พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเชก เล่ม 1**. หน้า 210 – 233. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (2542ค). ศิลจารึกพ่อขุนรามคำแหง (จารึกหลักที่ ๑). ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเชก เล่ม 3**. หน้า 1 – 34. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (2542ง). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทุมุต(เจิม). ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเชก เล่ม 3**. หน้า 203 – 451. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (2542จ). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทุมุต (เจิม). หน้า 469 – 541. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเชก เล่ม 3**. หน้า 203 – 451. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

_____. (2542ฉ). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 - 2. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: กรมฯ.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี. (2510). **ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลั่นนาสมัยอยุธยา ภาคที่ ๑**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี.
(2534). คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.

คำให้การขุนหลวงหาวัด (ฉบับหอหลวง) และประชุมพงศาวดารภาคที่ 80 จดหมายเหตุ เรื่อง
การจลาจลเมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. (2544). กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จดหมายเหตุ.

คำให้การชาวกรุงเก่า. (2544). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จดหมายเหตุ.

โครงการอาศรมวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. (2545). ตำนานพราหมณ์เมือง
นครศรีธรรมราช. ใน เอกสารเก่าเกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 3 – 30
.นครศรีธรรมราช: ไทม์ ปริ้นติ้ง

พญาลีไท. (2545). ไตรภูมิภิกขา หรือ ไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุ
สภา.

เอกสารชั้นต้นภาษาต่างประเทศที่ได้รับการแปลและตีพิมพ์แล้ว

กรมศิลปากร. (2507ก). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 10 ภาคที่ 12 จดหมายเหตุทูตฝรั่งเศสและ
โปรตุเกส เข้ามาเมืองไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. พระนคร: โรง
พิมพ์คุรุสภา.

_____. (2507ข). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 ภาคที่ 18 รายงานการค้าขายในกรุงศรีสยาม
ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2507ค). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 15 ภาคที่ 27 อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็น
ไมตรีกับฝรั่งเศส. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2507ง). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 16 ภาคที่ 27 (ต่อ) อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะ
เป็นไมตรีกับฝรั่งเศส. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2508ก). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 18 ภาคที่ 32 อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะเป็น
ไมตรีกับฝรั่งเศส ตอนที่ 1. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2508ข). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 19 ภาคที่ 32 (ต่อ) อธิบายเรื่องเบื้องต้นที่ไทยจะ
เป็นไมตรีกับฝรั่งเศส ตอนที่ 1 (ต่อ). พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2509). มูลเหตุแห่งการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับอังกฤษ. ใน พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาศิริชัยบุรินทร์ (เบี่ยน หงสะเดช). กรุงเทพฯ:
กรมฯ.

กรมศิลปากร. (2510ก). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 20 ภาคที่ 34 ว่าด้วยเรื่องหนังสือสัญญาค้าขายระหว่าง. ประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2510ข). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 21 ภาคที่ 35 จดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้าตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ 2 และภาคที่ 35 จดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ภาคที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2511ก). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 23 ภาคที่ 39 จดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้าตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ และครั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาคที่ 6 และภาคที่ 40 เรื่องจดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 1. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2511ข). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 24 ภาคที่ 40 (ต่อ) เรื่อง จดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 1 (ต่อ) และภาคที่ 41 เรื่อง จดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2511ค). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 25 ภาคที่ 41 (ต่อ) เรื่อง จดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 2 (ต่อ) ภาคที่ 42 เรื่อง จดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 3 และภาคที่ 43 เรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ 4. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2511ง). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 26 ภาคที่ 44 เรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 5. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2511จ). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 27 ภาคที่ 46 เรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ภาคที่ 6. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

กรมศิลปากร. (2511ฉ). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 28 ภาคที่ 46 (ต่อ) เรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ภาคที่ 6 ภาคที่ 47 เรื่อง จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ 7 และภาคที่ 48 จดหมายเหตุของมองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตอนที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2511ช). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 29 ภาคที่ 48 (ต่อ) เรื่อง จดหมายเหตุของมองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตอนที่ 2 (ต่อ) ภาคที่ 49 เรื่อง จดหมายเหตุของมองซิเออร์ เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตอนที่ 3. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

แกมเฟอร์, เอนเยนเบิร์ก. (2545). ไทยในจดหมายเหตุแกมเฟอร์. แปลโดย อัมพร สายสุวรรณ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

จันทร์ฉาย ภัคอธิคม, ผู้แปล. (2532). กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี.

ชวี่ชัย, เดอ. (2516). จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม ในปีค.ศ.1685 และ 1686 ฉบับสมบูรณ์. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.

แซรวาส, นิโกลาส์. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.

ดาร์ซาร์ด, กี. (2541). จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงดาร์ซาร์ด. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

นันทา วรเนติวงศ์, ผู้แปล. (2541). เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151 – 2163. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, ผู้แปล. (2512). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2513). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2520). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 5. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พลีต, ฟาน. (2546). รวมบันทึกประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาของ ฟาน พลีต (วัน วลีต). แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์; และวนาศรี สามนเสน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- ลาลูแบร์, เดอ ลา. (2548). จดหมายเหตุ ลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สเคาเดิน, โยสต์. (2542). จดหมายเหตุโยสต์ สเคาเดิน. แปลโดย สมศรี เอี่ยมธรรม. ใน ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. หน้า 257 - 281 กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สันต์ ท.โกมลบุตร, ผู้แปล. (2524). เอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติของกระทรวงทหารเรือ (ฝรั่งเศส) เกี่ยวกับประเทศสยาม. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุภรณ์ อัสวสันโสภณ, ผู้แปล. (2522). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2525). บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 4. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. (2467). ประชุมพงสาวดารภาคที่ 32 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาค 1 ใน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเพ็ชรพิไชย (ถนอม อมาตยกุล) ตจ.. หน้า 1 - 291. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ.
- อิบน์ มุฮัมมัด อิบรอฮีม. (2545). สำเนาภักษัตริย์สุลัยมาน. ใน ความสัมพันธ์ อิหร่าน - ไทย : ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. แปลโดย กิติมา อมรทัต, ไرنาน อรุณรังษี. หน้า 1 - 254. กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรม สถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือภาษาไทย

- ขจร สุขพานิช. (2527). ออกญาวิไชยเยนทร์หรือการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2545ก). ออยุธยาคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2545ข). อยุธยาราชธานี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
- ครองชัย หัตถา. (2541). ปัตตานี : การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. ปัตตานี: โครงการปัตตานีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2540). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ใน พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2540. หน้า 1 - 64. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2546). ขุนนางกรมท่าขวา การศึกษาบทบาทและหน้าที่ในสมัยอยุธยา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2153 – 2435. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ; และสุภาภรณ์ จรัสพัฒน, บรรณาธิการ. (2526). การค้าสังคโลก : รายงาน การสัมมนาวิเคราะห์เรือโบราณที่ค้นพบในอ่าวไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2544). อยุธยาประวัติศาสตร์และการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 3. ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- _____. บรรณาธิการ. (2544). อยุธยากับเอเชีย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- _____. บรรณาธิการ. (2545). สังคโลก – สุโขทัย – อยุธยากับเอเชีย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาเตา, เออเนสต์. (2506). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรี อยุธยากับกรุงญี่ปุ่น. แปลโดย หลวงจินดาสนิทกิจ (ละม้าย ธนะสิริ). ใน พิมพ์เป็น อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ (แปลก นิล กุล) ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันพุธที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2506. หน้า 1 – 76. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2518). ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ. ใน หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง. หน้า 3 – 29. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธิดา สารยา. (2537). รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. (2539). ประวัติศาสตร์ “เมืองนคร” จาก “ตำนานประวัติศาสตร์”. ใน ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. หน้า 112 – 131. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543ก). การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2543ข). นครศรีธรรมราชในราชอาณาจักรอยุธยา. ใน กรุงแตก,พระเจ้าตาก และ ประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์. พิมพ์ครั้งที่ 5. หน้า 226 – 269. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปราชญ์ เครือทอง, บรรณาธิการ. (2548). สยาม – ปัตตานี ในตำนานการต่อสู้มลายูมุสลิม. กรุงเทพฯ: มติชน.

- ปรีชา นุ่นสุข. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. นครศรีธรรมราช: โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2523). ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พลอริช, มาเรีย ดากง ไชเซา. (2547). ชาวโปรตุเกสและสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16. แปลโดย มธุรส ศุภผล. กรุงเทพฯ: ออริคิด.
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2536). ขุนนางอยุธยา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2549). รัฐปัตตานี : ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีตคริสต์ศตวรรษที่ 16 – 18. นครปฐม: โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- รีด, แอนโทนี. (2548ก). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.1450 – 1680 : เล่ม 1 ดินแดนใต้ลม. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2548ข). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.1450 – 1680 : เล่ม 2 การขยายตัวและวิกฤติการณ์. แปลโดย พงษ์ศรี เลขะวัฒนะ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตย.
- ลินจง สุวรรณโกคิน, ผู้แปล. (2531). 470 ปี ความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับโปรตุเกส. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. (2516). ประวัติการค้าไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.
- วิเชียร ณ นคร; และคนอื่นๆ. (2521). นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช. (2521). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- _____. (2526). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 : ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- _____. (2528). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3 : ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2531). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 4 : ศิลปวัฒนธรรมนครศรีธรรมราชกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2528). **ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ**. นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2543). **ดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20. ใน ประวัติศาสตร์ไทย : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร**. หน้า 31 - 79. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- วุฒิชัย มุลศิลป์, บรรณาธิการ. (2539). **สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๔๐๐ ปีของการครองราชย์**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี.
- เวลส์, ควอริช. (2527). **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**. แปลโดย กาญจนี ละอองศรี; และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). **กรุงศรีอยุธยาของเรา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2546). **อุ่อารยธรรมแหลมทองคาบสมุทรไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน
- สกรรจ์ จันทร์ดั้น; และสงบ ส่งเมือง. (2532). **การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า**. กรุงเทพฯ: โครงการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองสงขลาเก่า กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- สกินเนอร์, จี วิลเลียม. (2548). **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์; และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สงบ ส่งเมือง. (2523). **การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ 2310 – 2444**. สงขลา: โครงการบริการวิชาการ ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- _____. (2532). **วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้**. สงขลา: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. (2528). **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิทักษิณคดีศึกษา.
- _____. (2535). **การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สมจัย อนุমানราชชน. (2509). **การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์
- สารสิน วีระผล. (2548). **จัมก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน 2195 – 2396**. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร; รัชชี อันโสภา; และสมาพร แลคโซ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- สืบแสง พรหมบุญ. (2525). **ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ.1282 – 1853**. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2523). **รายงานการวิจัยเรื่อง พุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา**. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา
- _____; ดิลก วุฒิพาณิชย์; และ ประสิทธิ์ ชินการณ. (2544). **จีนทักษิณ : วิถีและพลัง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. (2530). **ประวัติตระกูลสุลต่าน สุลัยมาน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. (2535). **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ.2000**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- อมรา ศรีสุชาติ. (2544). **สายรากภาคใต้ ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตตลักษณะ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อาคม พัมยะ; และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). **ศรีรามเทพนคร : ความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อันดาया, วัดสัน บาร์บารา; และ อันดาया, วาย ลีโอนาร์ด. (2549). **ประวัติศาสตร์มาเลเซีย**. แปลโดย พรณี จัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อิชิอิ, โยเนะโอะ. (2527). **เอกสารของญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เกี่ยวกับสยาม**. ใน **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา**. แปลโดย นันทนา ตันติเวสส. หน้า 113 – 135. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____; และ โยชิกาว่า, โทชิฮารุ. (2542). **ความสัมพันธ์ไทย – ญี่ปุ่น 600 ปี**. แปลโดย พลับพลึง มูลศิลป์; มารศรี มียาโมโด; และ อาทร พงษ์ธรรมสาร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อิบรอฮีม ชุกรี. (2549). **ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปะตานี**. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน; และ มะหามะซากี เจ๊ะหะ. กรุงเทพฯ: ซีลค์เวอร์มบุคส์.
- ฮอลล์, ดี.จี.อี.. (2522). **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1**. แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา; และ คนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Anderson, John. (1890). **English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century**. London: Ballantyne Press.
- Breazeale, Kennon, edited. (1999). **From Japan to Arabia : Ayutthaya's Maritime with Asia**. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanites Textbooks Project.
- Cruysse, Dirk Van Der. (2002). **Siam and the West 1500 - 1700**. Translated by Michael Smithies. Chiang Mai: Silkworm Book.
- Dhiravat na Pombejra. (1990). Crown Trade and Court Politics in Ayutthaya During the Reign of King Narai (1656 - 88). in **The Southeast Asian Port and Polity : Rise and Demise**. J. Kathirithamby – Wells; & John Villiers, eds. pp.127 – 142. Singapore: Singapore University Press.
- _____. (2004). King Prasatthong and the Gulf of Siam Area 1629 – 1636 : Politics, Diplomacy, and Trade. In **Proceedings of the Japan Society for Promotion of Science and National Research Council of Thailand Core University Program Workshop on Flows and Movements in East Asia**. pp.67-93. Kyoto: Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University.
- Floris, Peter. (1934). **His Voyage to the East Indies in the Globe 1611 – 1615**. W.H. Moreland, edited. London: The Hakluyt Society.
- Hall, Kenneth. R. (1985). **Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia**. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Hamilton, Alexander. (1930). **A New Account of the East Indies**, 2 Vols. London: The Argonaut Press.
- Hanashita, Takeshi. (1995). Ayudhya – China Relation in the Tribute Trade System through Ryukyu Trade Network. In **Proceedings for the International Workshop : Ayudhya and Asia**. Kajit Jittasevi, ed. pp.49 - 74. Bangkok: Printing House of Thammasat University.
- Hutchinson, E.W.. (1985). **Adventurers in Siam in the Seventeenth Century**. Bangkok: Arksornsampan Press.
- Ishii, Yoneo ed.. (1998). **The Junk Trade from Southeast Asia : Translation from the Tosen Fusetsu – gaki, 1674 – 1723**. Singapore. Institute of Southeast Asian Studies.

- Munro – Hay, Stuart. (2001). **Nakhon Sri Thammarat : The Archeology, History and Legends of a Southern Thai Town**. Bangkok: White Lotus Press.
- Pinto, Fernao Mendes. (1989). **The Travels of Mendes Pinto**. Translated by Rebecca D. Catz. London: The University of Chicago Press.
- Pires, Tome. (1944). **The Suma Oriental of Tome Pires**. Translated by Armando Cortesao. London: The Hakluyt Society.
- Reid, Anthony. (1995). Documenting the Rise and Fall of Ayudhya as a Regional Trade Centre. In **Proceedings for the International Workshop : Ayudhya and Asia**. Kajit Jittasevi, ed. pp. 5 – 13. Bangkok: Printing House of Thammasat University.
- Smith, Vinal George. (1977). **The Dutch in Seventeenth – century Thailand**. Illinois: Northern Illinois University.
- Teeuw, A.; & Wyatt, D.K. (1970). **Hikayat Patani : The Story of Patani**. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Wheatley, Paul. (1961). **The Golden Khersonese**. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Wolters, O.W.. (2002). Tambralinga. Compiled by Braginsky, Vladimir. in **Classical Civilisation of Southeast Asia : An Anthology of Articles Published in The Bulletin of the School of Oriental and African Studies**. pp.84 – 104. London: Routledge Curzon.

บทความ

- ไข่มุก อุทยานวลี. (2548, เมษายน - มิถุนายน). การศึกษาดำเนินเมืองปัตตานี : มิติทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมภาคใต้. วารสารสงขลานครินทร์ : ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 11(2) : 234 – 253.
- _____. (2549, มกราคม - มีนาคม). สถานภาพเมืองปัตตานีในประวัติศาสตร์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 : ด้านความสัมพันธ์กับประเทศญี่ปุ่น. วารสารสงขลานครินทร์ : ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 12(1) : 146 – 159.
- คิอิชิ, กันชิ. (2523, มกราคม - เมษายน). การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา. แปลโดย ทวี วีระวงศ์เสรี. วารสารประวัติศาสตร์. 5(1) : 2 - 6.
- ครองชัย หัตถา. (2541, พฤษภาคม - สิงหาคม). เศรษฐกิจการพาณิชย์ต่างประเทศของปัตตานีในอดีต. วารสารภูมิพล. 19(2) : 1 – 10.
- ชลีพร พงศ์สุพัฒน์. (2542). สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล : เรื่องของฐานันดรศักดิ์ในพงศาวดารมลายู. วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 30 : 9 - 21.

- ชูลีพร วิรุณหะ. (2545, มิถุนายน - พฤศจิกายน). ความสัมพันธ์สยาม – มลายูในมิติวัฒนธรรม : บทสะท้อนจาก ฮิกายัต มะรง มหาวงศ์ (ตำนานเมืองไทรบุรี). วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 25(1) : 70 – 101.
- จงเงา, เหยียน. (2532, มกราคม - เมษายน). ที่ตั้งของลังกาสุกะตามทัศนะทางภูมิศาสตร์. แปลโดย อนันต์ โอภะ. วารสารภูมิศาสตร์. 12(2) : 30 – 32.
- _____. (2532, พฤษภาคม - สิงหาคม). ที่ตั้งของลังกาสุกะตามทัศนะทางภูมิศาสตร์. แปลโดย อนันต์ โอภะ. วารสารภูมิศาสตร์. 12(3) : 30 – 34.
- ชิกะรุ, อิกุตะ. (2545). การเกิดเมืองในบริเวณชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาลจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17. แปลโดย ยงยุทธ ชูแ้วน. วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 14(2) : 54 – 64.
- ดำเนียร เลขะกุล. (2541, มกราคม - มีนาคม). ลังกาสูกะ – ปัตตานี. โลกประวัติศาสตร์. 4(1) : 30 – 48.
- ถ้วนลีเชียง. (2529, กุมภาพันธ์). เอกสารโบราณของจีนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทย. วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์. (8) : 1 – 32.
- แถมสุข นุ่มนนท์, ผู้แปล. (2512, พฤษภาคม). เอกสารภาษาฮอลันดา ค.ศ. 1608 – 1620. แลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 31(1) : 37 – 46.
- ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, ผู้แปล. (2529, กุมภาพันธ์). จดหมายจากพระยาพิพัทธโกษาถึงบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (ค.ศ. 1769). วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์. (8) : 33 – 40.
- นันทวรรณ ภู่ว่าง. (2530, ตุลาคม). สถานภาพของชุมชนมุสลิมในอยุธยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17. วารสารธรรมศาสตร์. 15(4) : 215 – 236.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523, เมษายน – มิถุนายน). เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 – 19. วารสารมนุษยศาสตร์. 10(2) : 10 – 31.
- _____. (2526, กันยายน). คติเกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากวรรณกรรมปากเปล่า. วารสารธรรมศาสตร์. 12(3) : 142 – 160.
- ยงยุทธ ชูแ้วน. (2538). ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์. วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์. (17) : 89 – 112.
- เร, ประภา หิมันสุ. (2546). การติดต่อทางทะเลในระยะแรกระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลโดย ยงยุทธ ชูแ้วน. วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 15(2) : 97 – 110.
- วัน มะโรหะบุตร, ผู้แปล. (2528, มกราคม - เมษายน). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารภูมิศาสตร์. 8(2) : 34 – 37.

- วัน มะโรหะบุตร, ผู้แปล. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 8(3) : 58 - 64.
- _____. (2528, กันยายน - ธันวาคม). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 9(1) : 65 - 69.
- _____. (2529, มกราคม - เมษายน). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 9(2) : 44 - 50.
- _____. (2529, พฤษภาคม - สิงหาคม). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 9(3) : 45 - 49.
- _____. (2529, กันยายน - ธันวาคม). เล่าเรื่องเมืองปัตตานี. วารสารรัฐสมิแล. 10(1) : 44 - 52.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2525, มกราคม). ศาสนาในประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : ศาสนากับพัฒนาการทางสังคมเศรษฐกิจและการเมือง. วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์. (4) : 1 - 35.
- สุภัทร สุนทราภิรมย์ ณ พัทลุง. (2531, พฤษภาคม). เขาแดงสงขลา : เมืองท่าโบราณของสยามจากสุลต่านสุลัยมาน และสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ศิลปวัฒนธรรม. 9(7) : 61 - 75.
- สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. (2544, ตุลาคม - ธันวาคม). พ่อค้าและทหารรับจ้างโปรตุเกสในสมัยอยุธยา. เมืองโบราณ. 26(4) : 37 - 52.
- _____. (2545, มกราคม - มิถุนายน). ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและราชอาณาจักรอยุธยา. วารสารยุโรปศึกษา. 10(1) : 71 - 106.
- อนันต์ วัฒนานิก. (2528, พฤษภาคม - สิงหาคม). โกตามะลิขัยเป็นนามเมืองปัตตานีในอดีตหรือนามสฤปสมัยศรีวิชัย. วารสารรัฐสมิแล. 8(3) : 65 - 71.
- อนันต์ชัย เลหะพันธุ์, ผู้แปล; และวินัย พงศ์ศรีเพียร, อธิบายความ. (2528). จดหมายเหตุปีเตอร์ วิลเลียมสัน ฟลอริส (Peter Williamson Floris) : การใช้เอกสารต่างประเทศสอบวินิจัยพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา เฉพาะรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช/อินทราชา/ทรงธรรม (ค.ศ.1610 - 1628). วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 8(1) : 5 - 30.
- อิชิอิ, โยเนะโอะ. (2518, มกราคม). เอกสารสมัยพุทธศตวรรษที่ 23 ของญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับกรุงสยาม. แปลโดย ผ่องพันธุ์ รัตนภูษิต. วารสารศิลปากร. 18(5) : 56 - 67.
- _____. (2525, มกราคม). เอกสารสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 ของญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับประเทศสยาม. แปลโดย นันทนา เนตรนพรัตน์. วารสารศิลปากร. 26(1) : 47 - 63.

ไฮน์ - เกลเดิน, ร็อบเบิร์ต. (2525, เมษายน - กันยายน). แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 6(1) : 1 – 21.

Kennedy, Victor. (2522, ธันวาคม - มกราคม). Langkasuka and the Early History of Pattani. เมืองโบราณ. 5(2) : 113 – 117.

วิทยานิพนธ์

จุมพฏ ขวลิตานนท์. (2531). การค้าส่งออกของอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.2150 – 2310. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

บุศราคัม ช่างชัย. (2533). การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง ค.ศ.1612 – 1688. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

ปาริชาติ วิลาวรรณ. (2528). การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893 – 2310. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

พนิดา เอี่ยมสุวรรณ. (2542). ความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ.2325 ถึง 2439. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

พลศรี นนทรีย์. (2527). สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม : บทบาทและอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยಾಮรินทร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ. (2522). นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325 - 2439). วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

ยงยุทธ ชูแว่น. (2529). พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. อัดสำเนา.

รัชณี สาดเปรม. (2521). บทบาทของชาวมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ.2325 – 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2548). **กลุ่มคนที่สัมพันธ์กับการค้าในสังคมอยุธยา พ.ศ.2172 – 2310**. วิทยานิพนธ์ อ.ด.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สงบ ส่งเมือง. (2518). **ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- lioka, Naoko. (2001). **Siamese Junk Trade with Japan from the 17th to the Early 18th Century**. M.A.thesis (Thai Studies). Bangkok: Chulalongkorn University. Photocopied.

เอกสารอื่นๆ

- กุงหวู, หวัง. (2535). **การค้าหนานไห่ (ทะเลใต้) : การศึกษาประวัติศาสตร์การค้ายุคต้นของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. มานพ ถาวรวัฒนสุกุล, เรียบเรียง. (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : คาบสมุทรและกลุ่มเกาะ ณ อาคารศูนย์การเรียนรู้รวม 3 ห้อง 3104 มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ 23 – 28 มิถุนายน พ.ศ.2535). ถ่ายเอกสาร.
- ชูลีพร พงษ์สุพัฒน์. (2542). **ปัตตานี : รอยต่อทางวัฒนธรรมและมิติทางความคิด** (เอกสารประกอบการบรรยาย โครงการปฏิทัศน์ประเทศเพื่อนบ้านผ่านมิติภายใน 3 กรกฎาคม พ.ศ.2542). ถ่ายเอกสาร.
- ชูลีพร วิรุณหะ. (2549). **ประวัติศาสตร์หัวเมืองชายทะเล**. (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เรื่อง “ประวัติศาสตร์หัวเมืองชายทะเล” ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ 18 – 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2549). ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.
- ธีรวัต ณ ป้อมเพชร. (2549). **ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทยก่อนสมัยใหม่ : ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับชาติตะวันตก**. (เอกสารคำสอน). กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พรทิพย์ พันธุ์โกวิท. (2547). **การศึกษาวิเคราะห์โบราณสถานเมืองยะรังศึกษากรณีกลุ่มโบราณสถานบ้านจาและ อ.ยะรัง จ.ปัตตานี**. (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง วันนี้ของโบราณคดีไทย : การประชุมสัมมนาทางวิชาการโบราณคดีปี 2547 ณ ห้องประชุมใหญ่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร วันที่ 17 – 18 สิงหาคม พ.ศ.2547). ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากปัตตานี นครศรีธรรมราช
สงขลา ที่เดินทางไปค้าขายที่นางาซากิ

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากปัตตานี ที่เดินทางไปค้าขายที่นางาซากิ

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2218 เรือปัตตานีลำหนึ่งเข้าเทียบท่า
- 2226 เรือปัตตานีลำหนึ่งเข้าเทียบท่า
- 2227 เรือปัตตานีลำหนึ่งเข้าเทียบท่าโดยออกเดินทาง เมื่อวันที่ 26 ของเดือน 5 แล้วมาถึงนางาซากิ เมื่อเดือน 8 ใช้เวลาเดินทางนานกว่า 9 สัปดาห์ จึงมาถึงญี่ปุ่น
- 2229 เรือปัตตานีลำหนึ่งมาค้าขายที่นางาซากิ
- 2230 เรือปัตตานี 2 ลำ เข้าเทียบท่า ลำหนึ่งหยุดพักที่หนึ่งปอ ซึ่งอยู่ระหว่างทาง ส่วนอีกลำออกจากเอห์มิง พร้อมกับสินค้าที่ได้แก่ หนังกวาง น้ำตาล และน้ำผึ้ง เงินเทียนยุ่น ผู้บัญชาการเรือคนหนึ่งรายงานว่ามีลูกเรือ 38 คน และว่ามีเรือจากเอห์มิง มะละกา และที่อื่นๆ อีกหลายลำไปค้าขายยังปัตตานี อย่างไรก็ตาม ชาวจีนที่พำนักอยู่ที่นั่นได้ลดจำนวนลงเหลือ 50 คน
- 2232 เรือปัตตานีลำหนึ่งพร้อมลูกเรือชาวจีน 36 คน เข้าเทียบท่า เรือลำนี้เดิมเป็นเรือกวางตุ้ง ที่ไปค้าขายที่ปัตตานี เมื่อปีก่อนกล่าวว่า ในปีนั้นมีเรืออื่นๆ อีก 3 ลำ จากเอห์มิงได้เข้าเทียบท่าที่ปัตตานี

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากปัตตานี ที่เดินทางไปค้าขายที่นางาซากิ (ต่อ)

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2233 เรือปัตตานี 2 ลำ เข้าเทียบท่า ลำหนึ่งมีลูกเรือ 68 คน และได้หยุดพักที่เอห์มิง ได้รายงานว่ามีชาวจีนหลายร้อยคนพำนักอยู่ที่ปัตตานี ในปีนั้นเองก็มีเรือ 3 ลำมาจากเอห์มิง เรือลำหนึ่งมาจากจางโจว และลำหนึ่งจากกวางตุ้ง ได้มาเยือนปัตตานี
- 2236 เรือปัตตานีลำหนึ่งพร้อมลูกเรือ 68 คน ได้เข้าเทียบท่า
- 2237 เรือปัตตานี 2 ลำ มาเยือนนางาซากิ ลำหนึ่งได้เทียบท่าที่เวินโจว มาก่อนหน้านี้เพื่อหาซื้อสินค้าเพิ่มเติม อีกลำหนึ่งซึ่งมีลูกเรือ 37 คน ได้เข้าเทียบท่าที่ผู้เฒ่าชานมาก่อนเช่นกันเพื่อหาซื้อสินค้าเพิ่มเติม
- 2238 เรือปัตตานีลำหนึ่งเข้าเทียบท่า โดยออกเดินทางจากกวางตุ้งมาญี่ปุ่นพร้อมกับลูกเรือ 65 คน ในปีนั้น เรือเอห์มิง 2 ลำเดินทางไปเยือนปัตตานี
- 2239 เรือปัตตานีลำหนึ่งพร้อมลูกเรือชาวจีน 40 คน เข้าเทียบท่าเรือลำนี้ เดิมเป็นเรือหนึ่งपोที่ไปค้าขายยังปัตตานี เมื่อพ.ศ.2238 ในปีนั้น มีเรือจีน 5 – 6 ลำเดินทางไปค้าขายยังปัตตานี
- 2240 เรือปัตตานี 2 ลำ เดินทางเข้าเทียบท่า ลำหนึ่งเดิมเป็นเรือหนึ่งपोที่ไปค้าขายยังชาวและปัตตานี และในที่สุดก็ถูกขายให้กับพ่อค้าชาวปัตตานี พ่อค้าดังกล่าวจึงบรรทุกสินค้าในท้องถิ่นไปขายยังนางาซากิ โดยหยุดพักที่หนึ่งपोในระหว่างทาง อีกลำมีลูกเรือ 41 คน (ลำแรกมีลูกเรือ 56 คน) เคยเป็นเรือเอห์มิงมาก่อน ในปีนั้นมีเรือจีน 5 ลำไปเยือนปัตตานี

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากปัตตานี ที่เดินทางไปค้าขายที่นางาซากิ (ต่อ)

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2243 คาอิ เอ็นไต ระบุว่าตามรายงานของเรือเกาโจวนั้น เรือปัตตานีลำหนึ่งได้หยุดพักที่ กวางตุ้งเมื่อต้นปี
- 2244 เรือปัตตานีลำหนึ่งเข้าเทียบท่า เรือลำดังกล่าวรายงานว่าจะจอดฉุกเฉิน เพื่อ ซ่อมแซมที่กวางตุ้ง ผู้บัญชาการเรือยังได้พูดถึงเรือสยาม 2 ลำ ที่หน่ออาร ลำหนึ่งไป ค้าขายที่นั่น และกลับไปยังสยาม ขณะที่อีกลำหนึ่งกำลังมุ่งหน้ามาญี่ปุ่น
- 2252 เรือปัตตานีลำหนึ่งเข้าเทียบท่า เรือลำดังกล่าวมีลูกเรือ 37 คน แต่เดิมเป็นเรือหนึ่งป่อ

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากนครศรีธรรมราช (ลิกอร์) ที่เดินทางไปค้าขายที่นางซากิ

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2227 เรือลิกอร์ลำหนึ่งเข้าเทียบท่าเพื่อขนส่งทองแดง
- 2232 เรือลิกอร์ลำหนึ่งเข้าเทียบท่า เรือลำนี้มีลูกเรือชาวจีน 60 คน กับชาวสยาม 1 คน เรือได้เทียบท่าที่เอ้หมิงในระหว่างทาง ปีนั้นมีเรือเอ้หมิง 1 ลำ และเรือหนึ่งปอ 1 ลำเดินทางไปยังนครศรีธรรมราช
- 2234 เรือลิกอร์ลำหนึ่งเดินทางมาถึง เรือลำนี้มีลูกเรือชาวจีน 61 คน ได้เข้าเทียบท่าที่เอ้หมิงในระหว่างทาง เรือลำนี้ได้รายงานต่อไปว่า เรือสยาม 5 ลำ กำลังเดินทางมาญี่ปุ่น
- 2235 เรือลิกอร์ลำหนึ่งพร้อมด้วยลูกเรือชาวจีน 39 คน ไปค้าขายยังนางซากิ
- 2236 เรือลิกอร์ลำหนึ่งพร้อมด้วยลูกเรือชาวจีน 41 คน เดินทางมาถึง
- 2237 เรือลิกอร์ลำหนึ่งพร้อมด้วยลูกเรือชาวจีน 41 คน เดินทางไปค้าไปค้าขายยังนางซากิ
- 2239 เรือลิกอร์ 2 ลำ เดินทางมาถึง แต่เดิมทั้งสองลำเป็นเรือหนึ่งปอที่แล่นไปยังนครศรีธรรมราชเมื่อปีก่อน ทั้งสองลำมีลูกเรือชาวจีน 42 คน และ 37 คน ตามลำดับ

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากนครศรีธรรมราช (ลิกอร์) ที่เดินทางไปค้าขายที่นางซากิ (ต่อ)

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2240 เรือลิกอร์ 2 ลำ เดินทางมาถึง ทั้งสองลำเดิมเป็นเรือหนึ่งปอที่ถูกขายให้กับบรรดาพ่อค้าชาวจีนที่นครศรีธรรมราช พ่อค้าเหล่านั้นนำเรือทั้งสองลำไปบรรทุกสินค้าท้องถิ่นเพื่อขายยังนางซากิ เรือลำหนึ่งมีลูกเรือชาวจีน 55 คน และผู้บัญชาการเรือรายงานว่า มีเรือจีน 3 หรือ 4 ลำ อยู่ที่นครศรีธรรมราชในปีนั้น ส่วนอีกลำมีลูกเรือชาวจีน 47 คน และผู้บัญชาการเรือรายงานว่า มีเรือ 5 ลำ จากจีนไปค้าขายยังนครศรีธรรมราช

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากสงขลา ที่เดินทางไปค้าขายที่นางซากิ

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2229 เรือสงขลาลำหนึ่งเข้าเทียบท่า เรือลำนี้ได้หยุดแวะที่เอห์มิง
- 2232 ในปีนั้น เรือเอห์มิงลำหนึ่งไปค้าขายยังสงขลา
- 2236 เรือสงขลาลำหนึ่งเข้าเทียบท่าที่นางซากิ แต่เดิมเรือลำนี้เป็นเรือเอห์มิงที่ไปค้าขายยังสงขลา เมื่อ พ.ศ.2236 มีลูกเรือเป็นชาวจีน 70 คน
- 2237 เรือสงขลา 2 ลำ เดินทางไปเยือนนางซากิ ลำหนึ่งมีลูกเรือชาวจีน 46 คน อีกลำได้หยุดแวะที่ผู้เฒ่าชานในระหว่างทาง มีลูกเรือ 104 คน
- 2238 เรือสงขลาลำหนึ่งเข้าเทียบท่า แต่เดิมเรือลำนี้เป็นเรือหนิงปอมีลูกเรือ 38 คน ได้ขนสินค้าผ้าไหมขึ้นเรือ ณ ผู้เฒ่าชานที่อยู่กลางทาง
- 2239 เรือสงขลาลำหนึ่งเข้าเทียบท่า แต่เดิมเรือลำนี้เป็นเรือหน้าอวามีลูกเรือ 46 คน มีเรือเอห์มิง ลำหนึ่งไปเยือนสงขลาในปีนั้น

ตัวอย่าง : บันทึกคำให้การลูกเรือของเรือจากสงขลา ที่เดินทางไปค้าขายที่นางาซากิ (ต่อ)

พ.ศ.

รายละเอียด

- 2240 เรือสงขลาลำหนึ่งเข้าเทียบท่า แต่เดิมเรือลำนี้เป็นเรือเอ้หมิงที่ไปค้าขายยังสงขลา มีลูกเรือ 73 คนกับสินค้าท้องถิ่นของสงขลา เรือดังกล่าวได้หยุดแวะที่เอ้หมิงระหว่างทางไปนางาซากิด้วย

ที่มา : สารสิน วีระผล. (2548). จัมก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน 2195 – 2396. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร ; รังษิ์ ชันโสภา ;และ สมาพร แลคโซ. หน้า. 259 – 263.

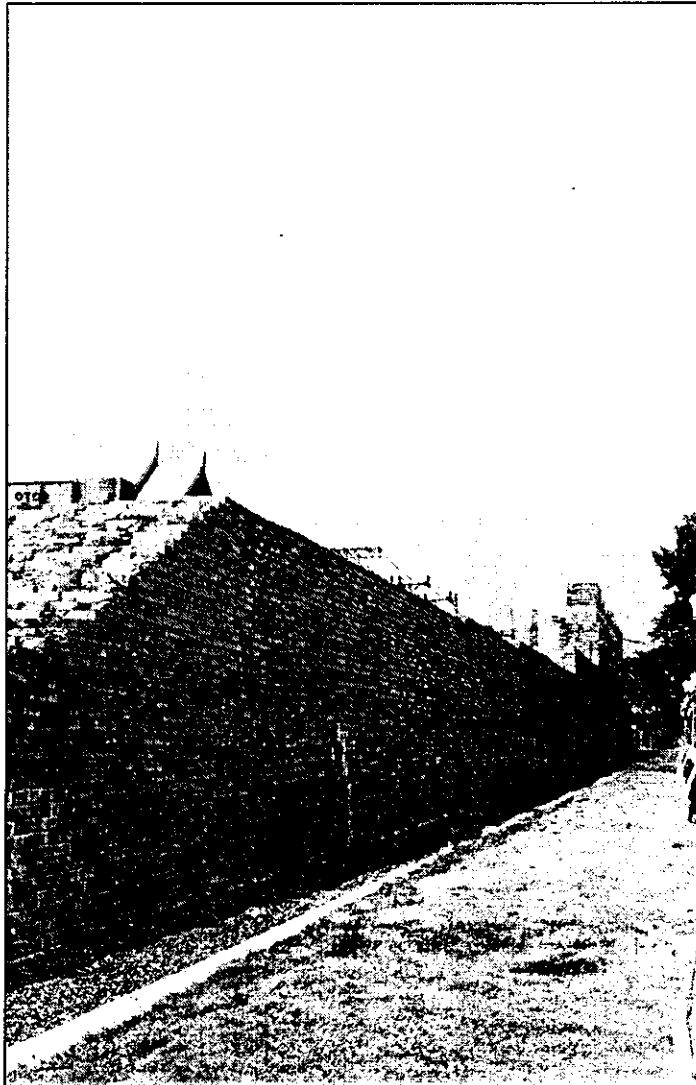
ภาคผนวก ข

ภาพถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช
และจังหวัดสงขลา ในระหว่างวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549

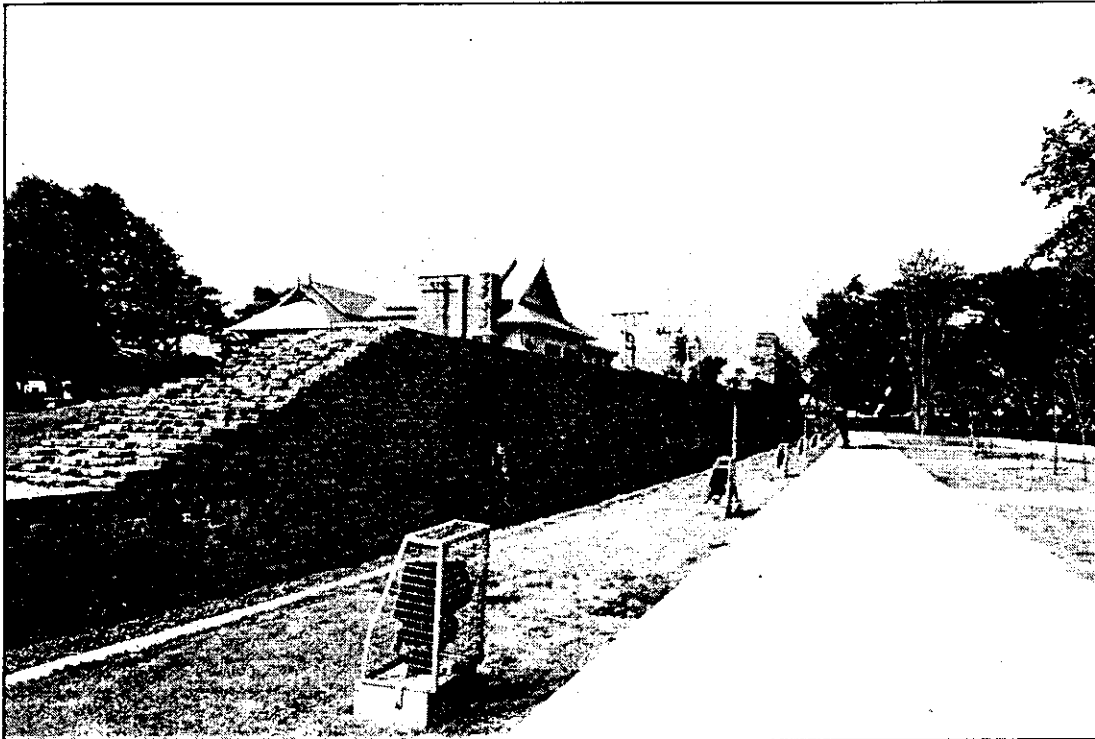
ภาพประกอบ 12 กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (1)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

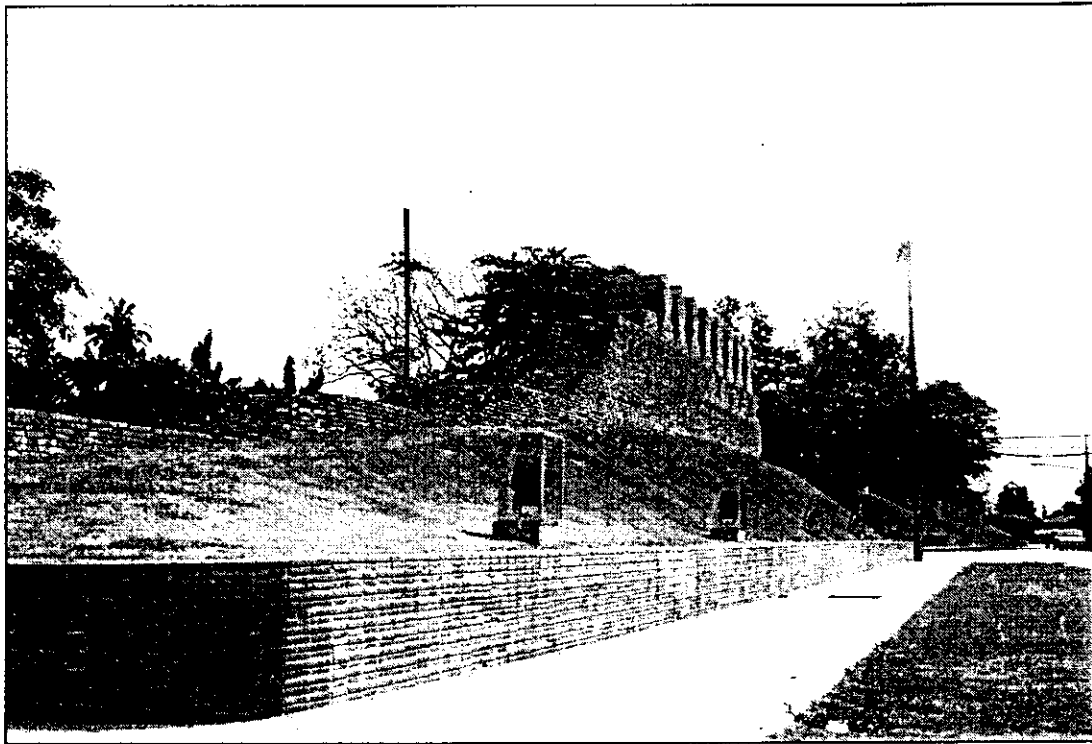
ภาพประกอบ 13 กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (2)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

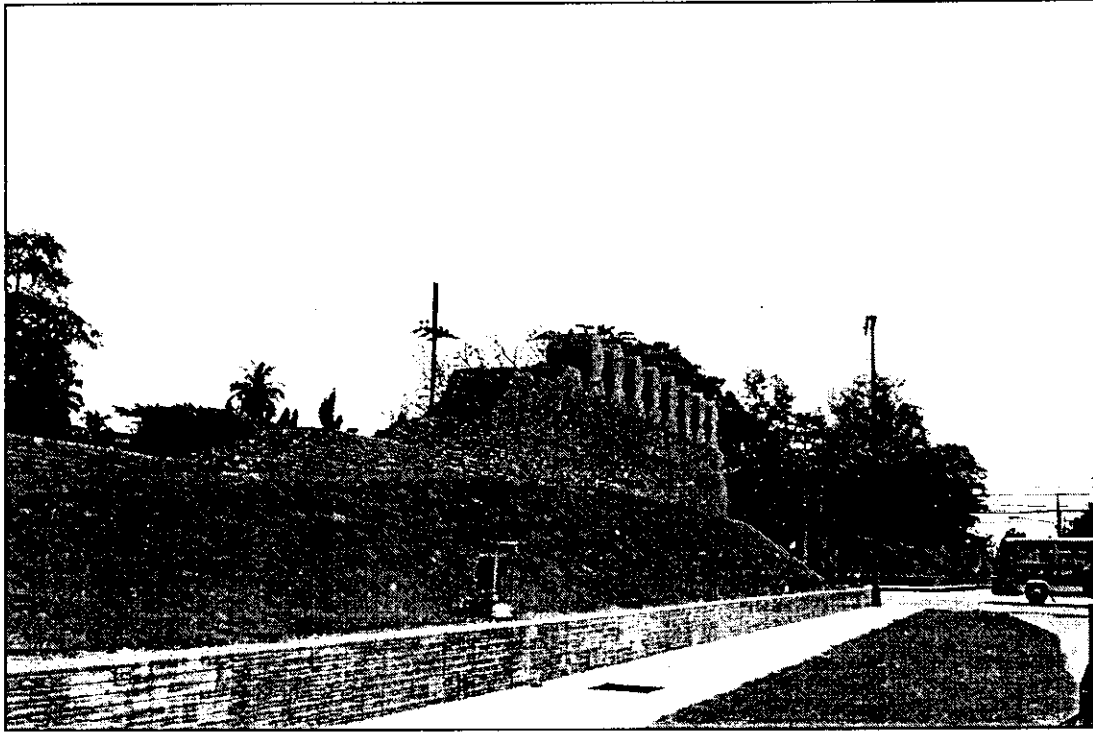
ภาพประกอบ 14 กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (3)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

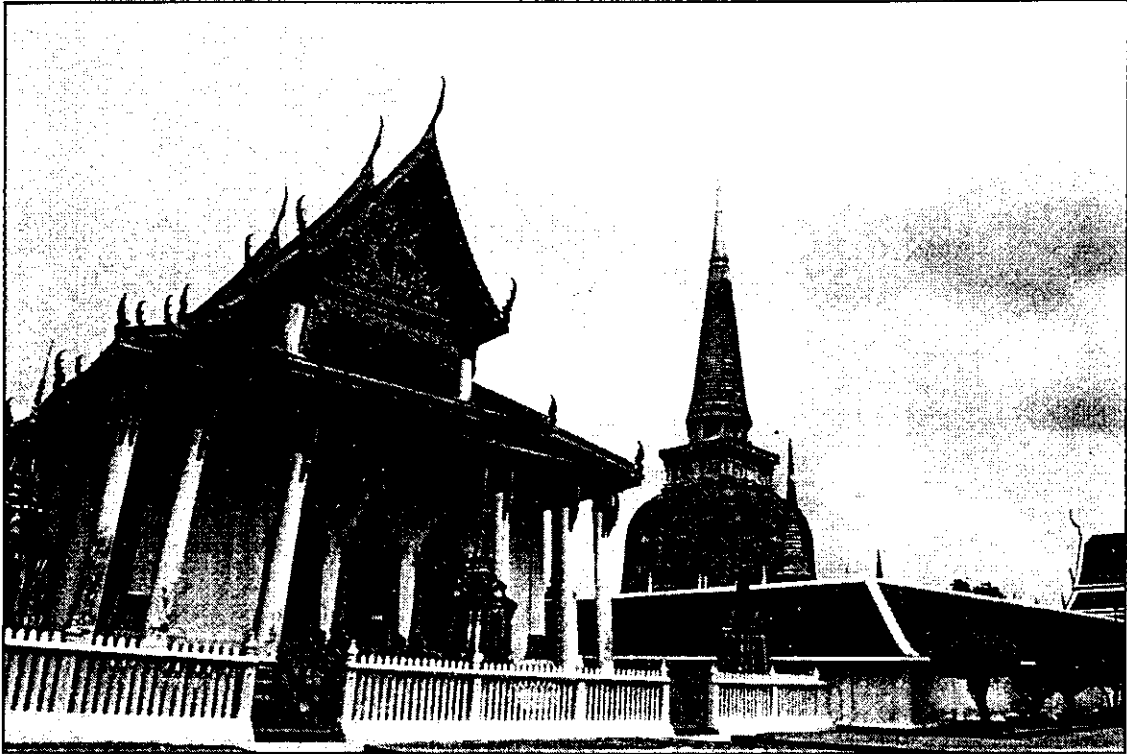
ภาพประกอบ 15 กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (4)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 16 กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช (5)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

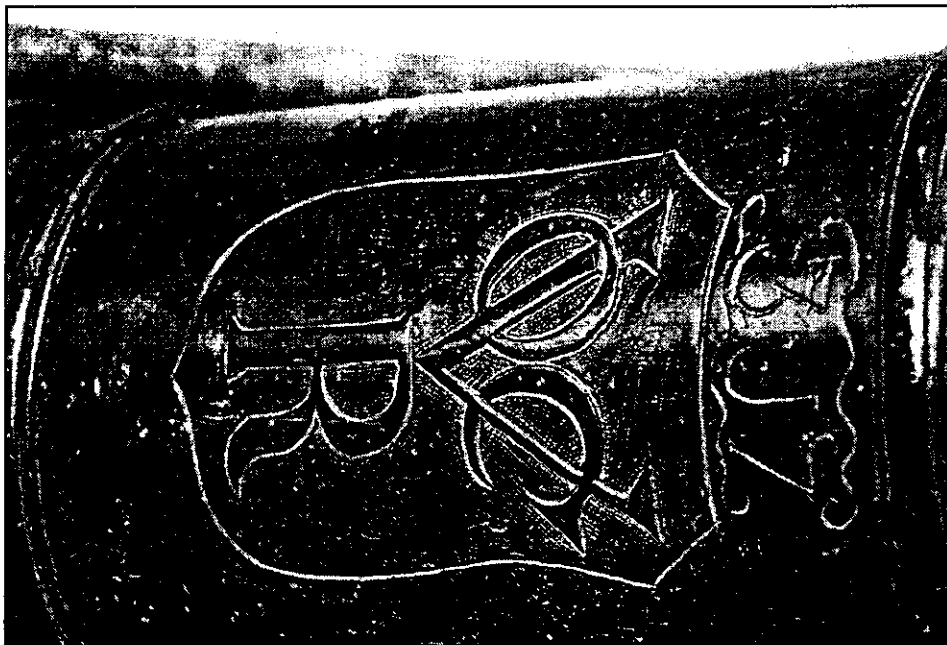
ภาพประกอบ 17 วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ. นครศรีธรรมราช (1)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

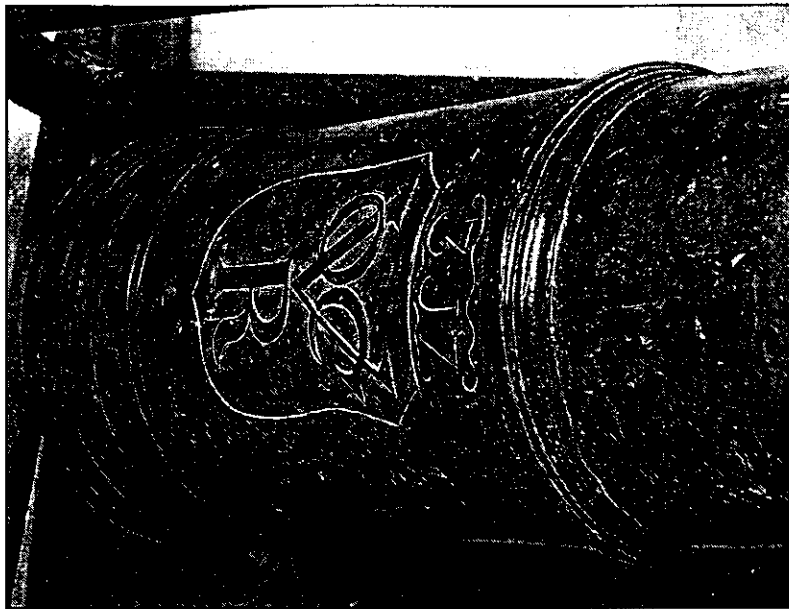
ภาพประกอบ 18 วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ. นครศรีธรรมราช (2)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

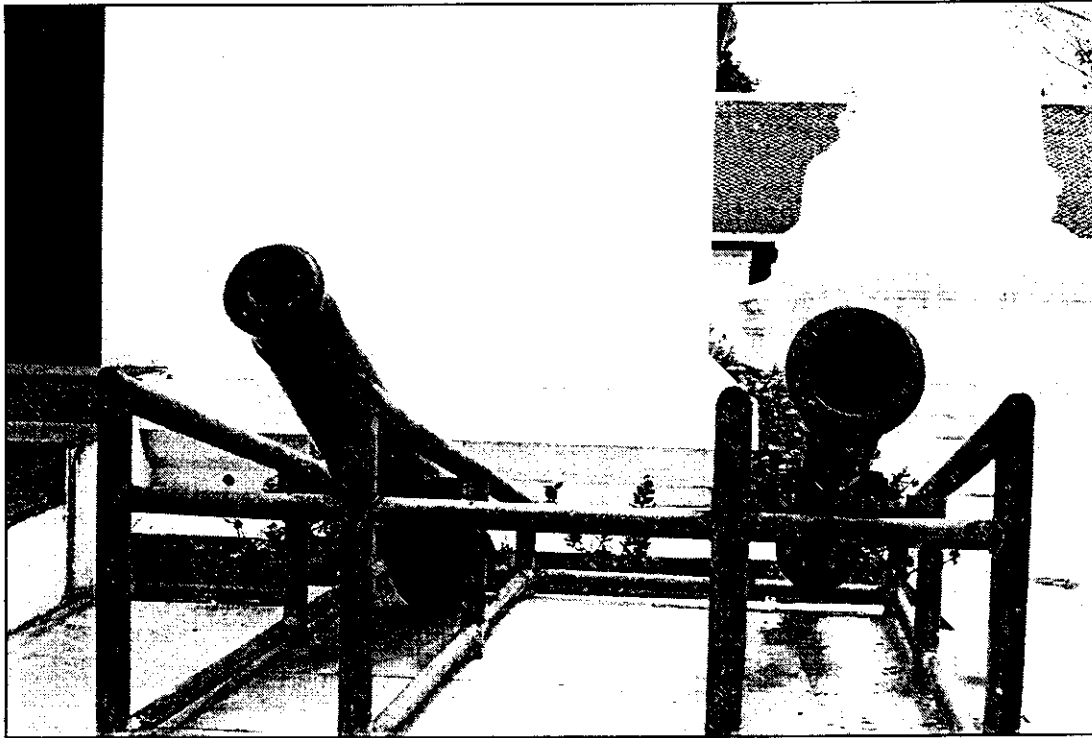
ภาพประกอบ 19 ปิ่นใหญ่ V.O.C ที่ตั้งอยู่ในวัดพระบรมธาตุธรรมหลวง จ. นครศรีธรรมราช (1)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 - 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

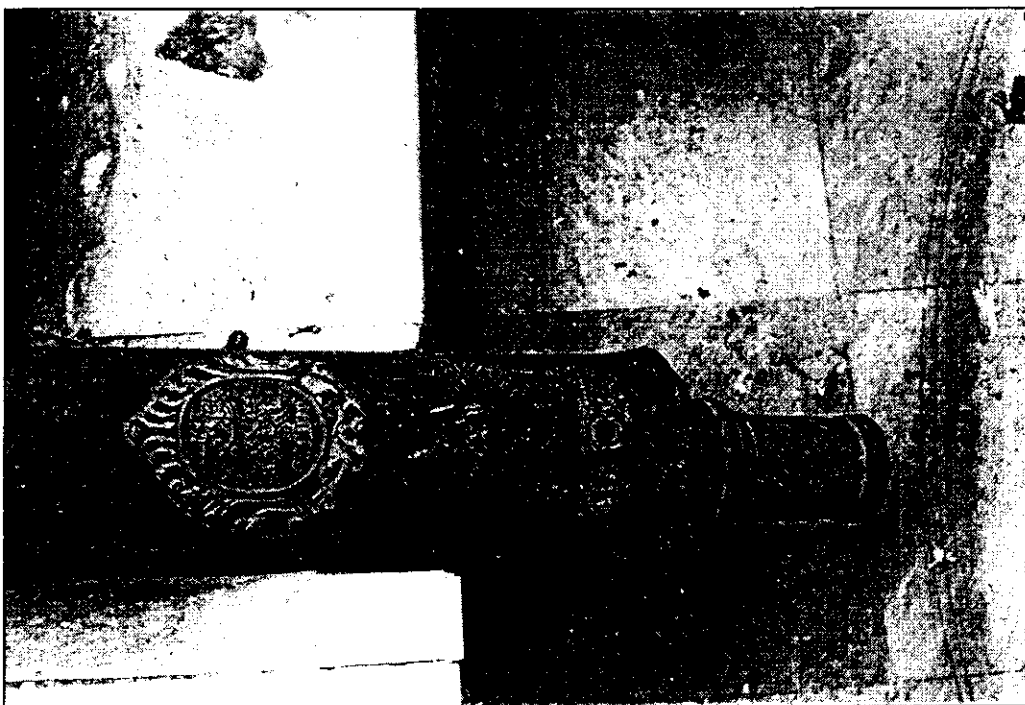
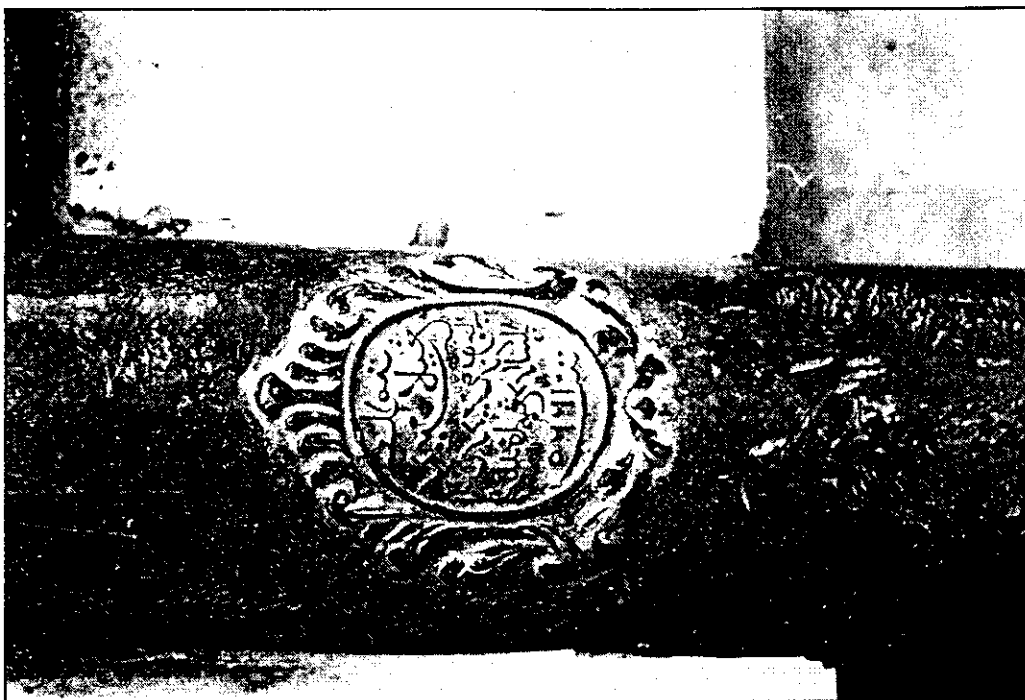
ภาพประกอบ 20 ปืนใหญ่ V.O.C ที่ตั้งอยู่ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ. นครศรีธรรมราช (2)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 - 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

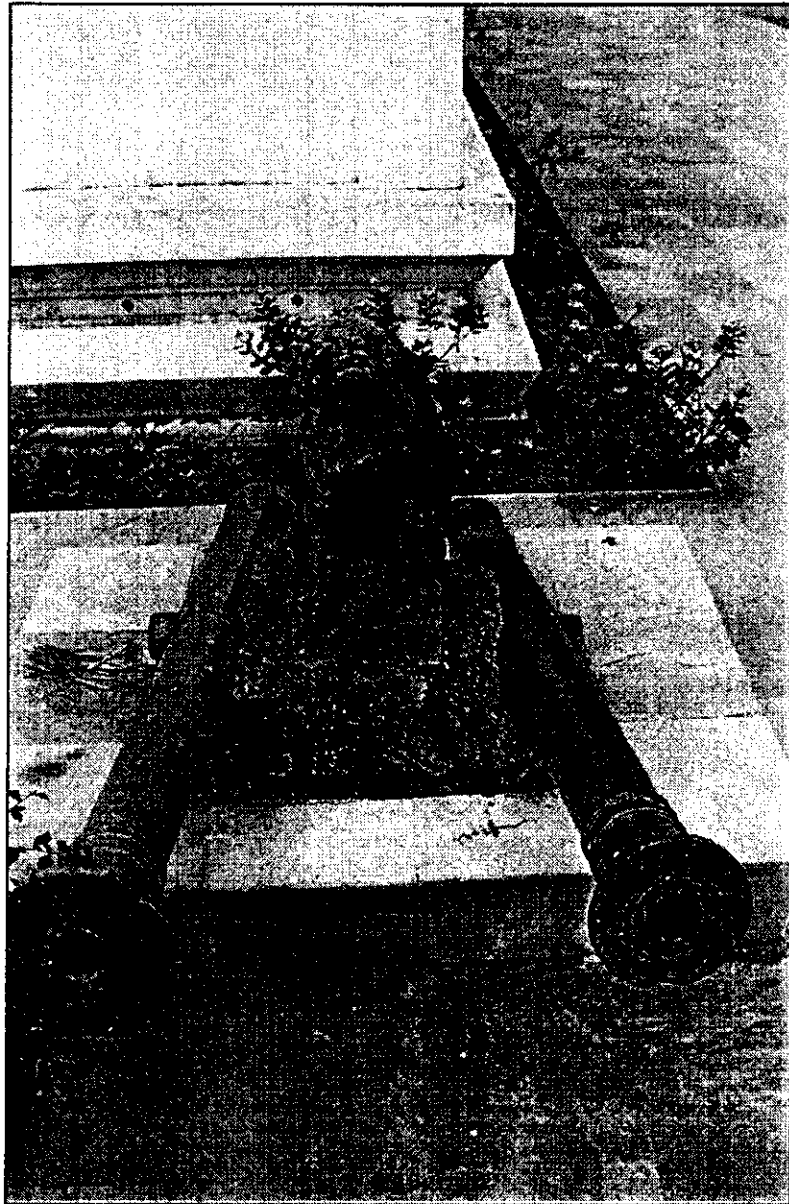
ภาพประกอบ 21 แท่นตั้งปืนใหญ่ V.O.C

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 22 ปืนใหญ่อาหรับ ตั้งอยู่ในวัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 23 ที่ตั้งของปืนใหญ่อาหรับ ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 24 ปืนใหญ่ที่ตั้งขนาบเสาธงชาติ อยู่ในโรงเรียนวัดนาวงษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

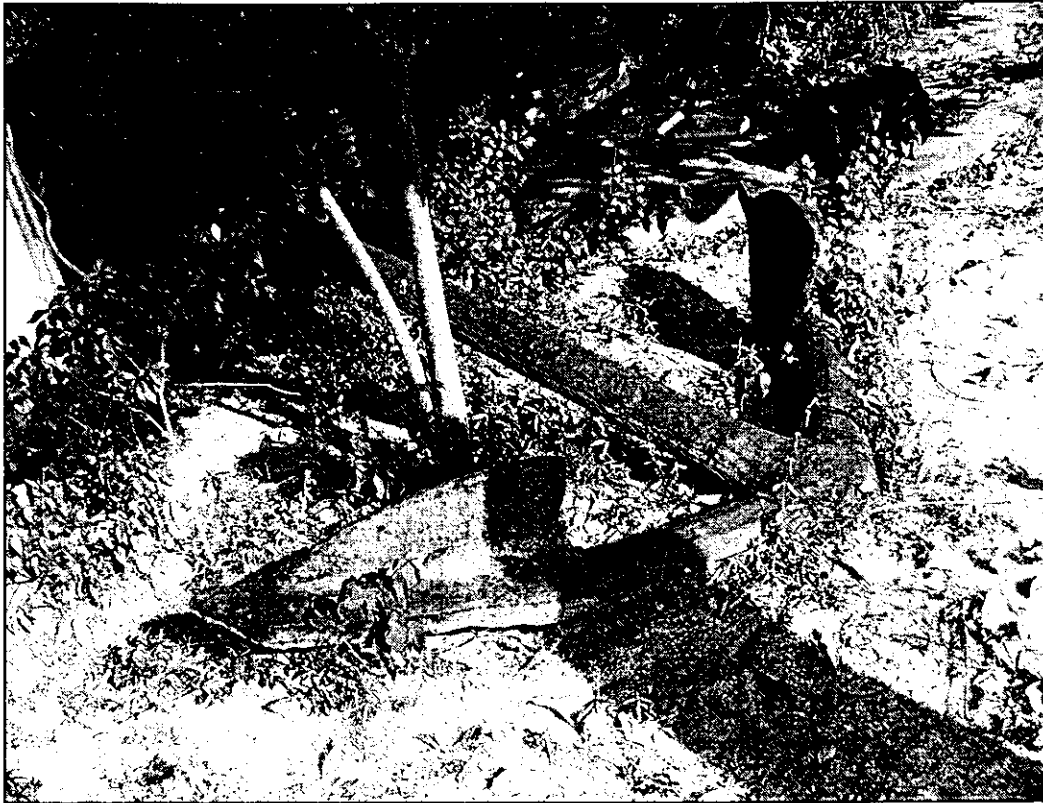
ภาพประกอบ 25 สมอเรือโบราณ ตั้งประดับหน้าป้ายชื่อโรงเรียนวัดนางวษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง
จ.นครศรีธรรมราช (1)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 26 สมอเรือโบราณ ตั้งประดับหน้าป้ายชื่อโรงเรียนวัดนางวษ์ ต.ท่าซึก อ.เมือง
จ.นครศรีธรรมราช (2)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

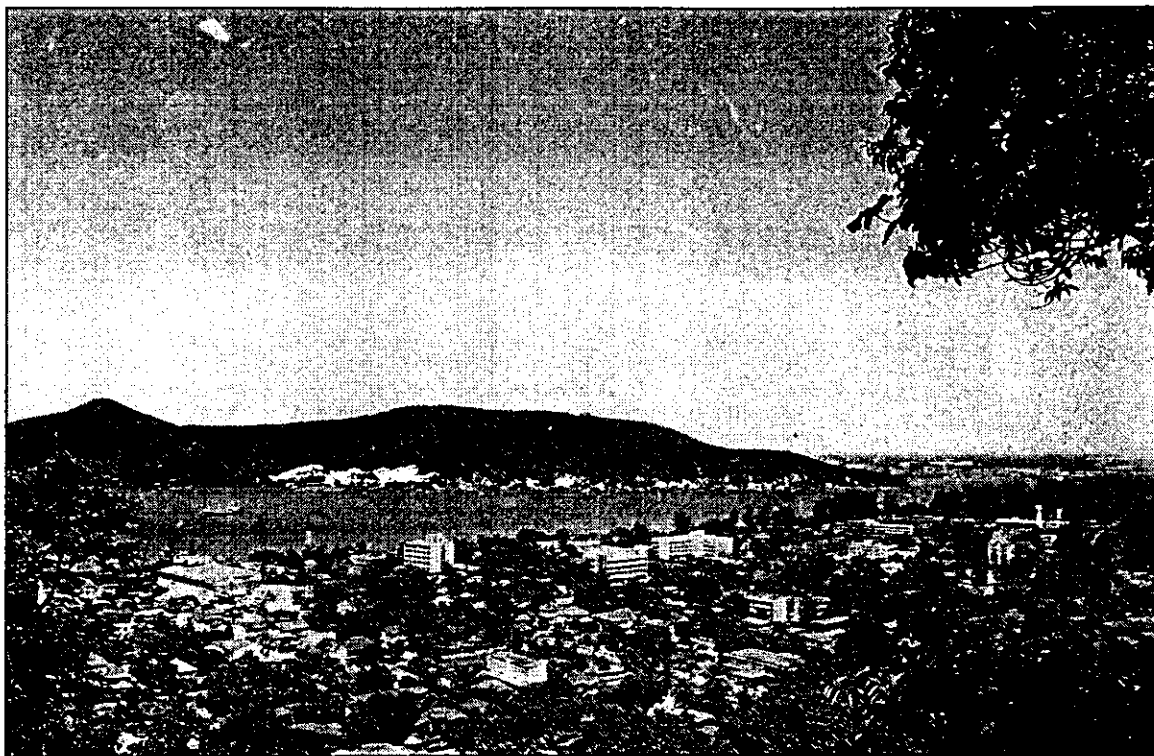
ภาพประกอบ 27 สมอเรือโบราณ ตั้งประดับหน้าป้ายชื่อโรงเรียนวัดนางษ์ ด.ท่าซัก อ.เมือง
จ.นครศรีธรรมราช (3)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

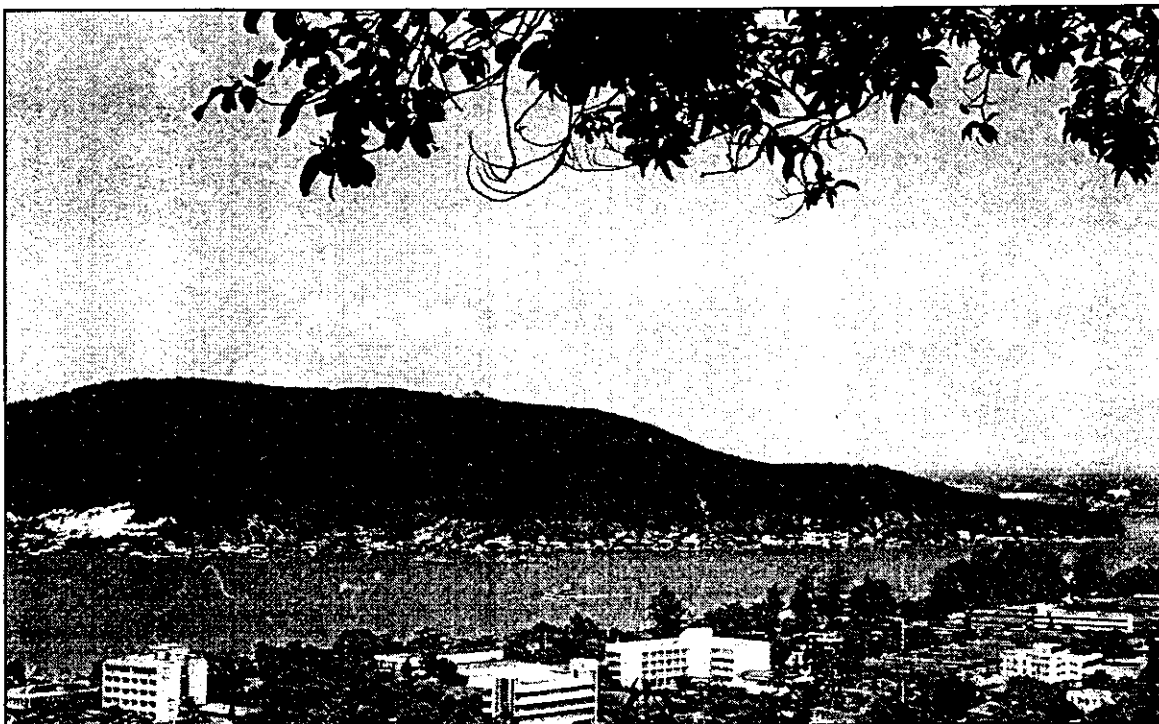
ภาพประกอบ 28 บริเวณแหลมสนและปากทะเลสาบสงขลา

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

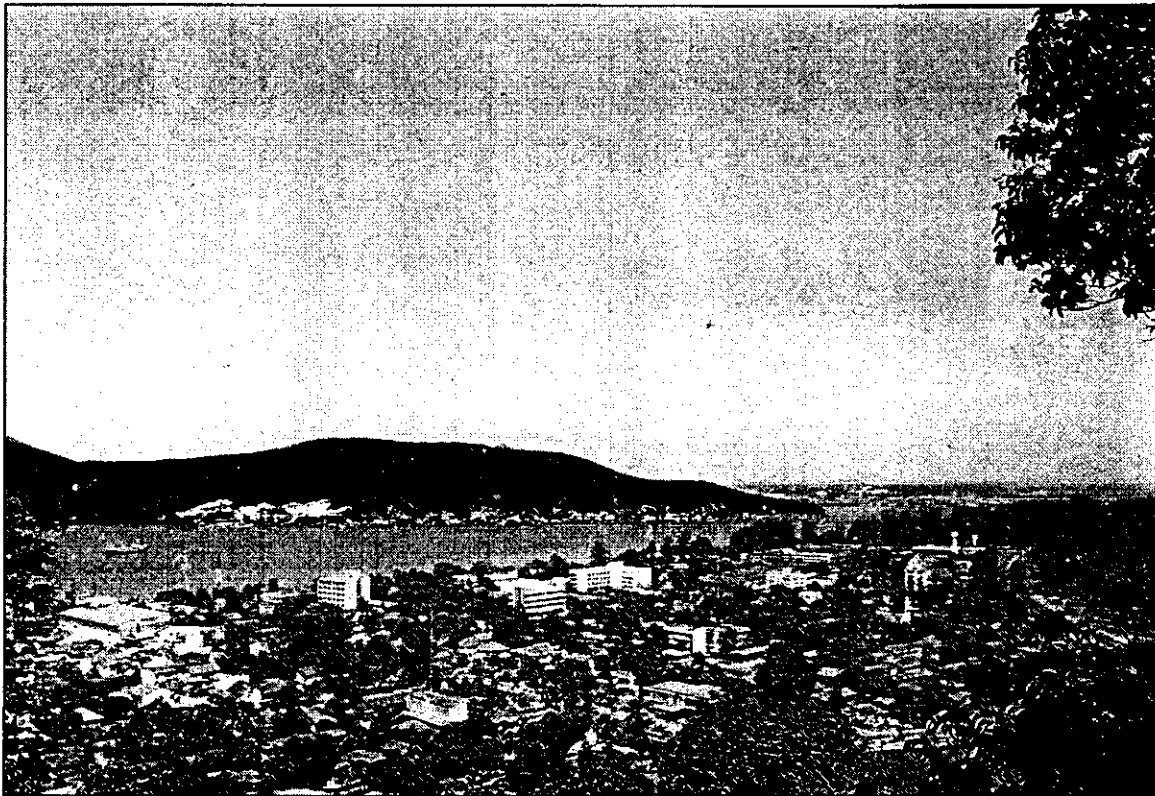
ภาพประกอบ 29 หัวเขาแดง (1)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 30 หัวเขาแดง (2)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 - 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 31 หัวเขาแดง (3)

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 - 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 32 ปากทะเลสาบสงขลา

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18
มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 33 ทะเลสาบสงขลาบริเวณหลังหัวเขาแดง

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 34 ป้อมหัวเขาแดงบริเวณปากทะเลสาบสงขลา

ที่มา : สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่งเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 62.

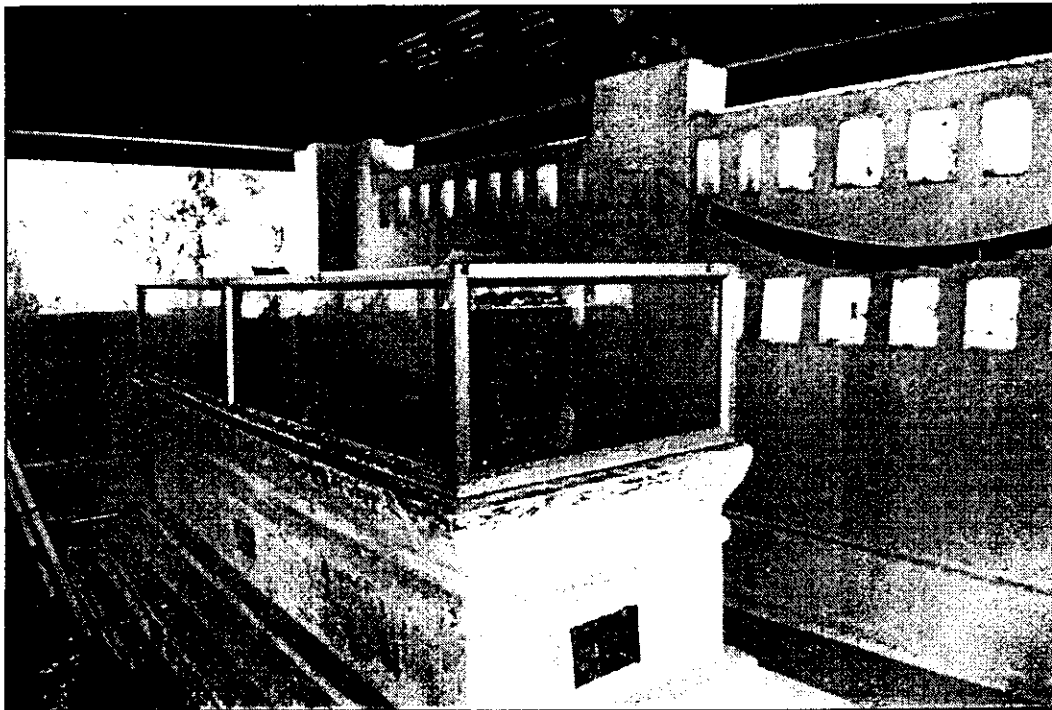
ภาพประกอบ 35 ป้อมบนหัวเขาแดง

ที่มา : สกรรจ์ จันทรัตน์; และสงบ ส่องเมือง. (2532). การเริ่มต้นและพัฒนากการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. หน้า 65.

ภาพประกอบ 36 แนวกำแพงเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.
2549 ของผู้วิจัย

ภาพประกอบ 37 สุสานของสุลต่านสุลัยมาน

ที่มา : รูปถ่ายจากการลงสำรวจพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ในวันที่ 12 – 18 มีนาคม พ.ศ.2549 ของผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นาย ปิยชาติ สิงห์ดี
วันเดือนปีเกิด	14 ตุลาคม 2522
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดตรัง
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	155/36 – 37 ม.6 ถ.บางกรวย – ไทรน้อย ต.บางกรวย อ.บางกรวย จ. นนทบุรี 11130
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	-
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2541	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จาก โรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช
พ.ศ. 2545	ศศ.บ (พัฒนาชุมชน) จาก สถาบันราชภัฏพระนคร
พ.ศ. 2550	ศศ.ม (ประวัติศาสตร์ไทย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ